

Danske Foltebøger

**MED UNDERSTØTTELSE AF CARLSBERGFONDEN
UDGIVNE AF
DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURELSKAB**

Danske folkebøger

FRA 16. OG 17. ÅRHUNDREDE

UDGIVNE AF

J. P. JACOBSEN OG R. PAULLI

FØRSTE BIND

KØBENHAVN 1915

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK FORLAG

Exemplar № 45.

En kort oc merckelig
Historia/

Om den flemme oc forgiftelge Korrædere

J U D A S/

Hans Afkom, Fødel oc Leffnet / oc hvad for
Synder hand haffver bedreffet i denne Verden fra
hans Opæxt indtil hand blif Christi Apostel

Prentet Aar 1687.

**Omstaaende Facsimile gengiver Titelbladet til
Judas's Historie i det ældste bevarede Tryk.**

Den 8. December udkommer af Det danske
Sprog- og Litteraturselskabs Skrifter paa Under-
tegnede Forlag første Bind af

Danske folkebøger

FRA 16. OG 17. AARHUNDREDE

UDGIVNE AF

J. P. JACOBSEN og R. PAULLI

DEN Udgave af de gamle danske Folkebøger, som herved begyndes, vil omfatte hele den brogede Romanlitteratur, som i Reformationstiden og Renæssancetiden dannede den egentlige Folkelæsning i Danmark. Denne Litteratur bestaar af bibelske og apokryfe, romantiske og æventyrlige, magiske og moralske Fortællinger, der som Regel gennem lange Vandringer er naaet her til. I Bearbejdelser, der vel ofte forgrover det fremmede Grundlag, men dog ikke sjældent røber en naiv poetisk Sans, er disse Romaner blevet spredt ud

over Land og By. For Slægt efter Slægt har de givet Fantasiens Næring i Borgestue og Folkestue, og derfor er disse gamle Folkebøger af saa stor Betydning for Kendskabet til vort Folks Aandsliv: dets Tænkemaade, dets Dannelsesformer, dets Smag og dets Ordstof.

Folkebøgerne er Folkeviserne i episk Form. Men — i Modsætning til hvad Tilfældet er med Viserne — kan man i en meget stor Del af Folkebøgerne følge deres forskellige Udviklingsformer, fastslaa deres Skikkelse i de forskellige Milieuer — fra Klostret og Borgen i Middelalderen til Bondegaarden og Kræmmerboden og Værkstedet i nyere Tid, for ikke at tale om, at mangen Folkebog rent stoffligt kan følges til Antiken og til Orientens gamle Kulturverden.

Skønt man længe har været klar over Folkebøgernes kulturhistoriske og aandshistoriske Betydning, findes dog kun ganske enkelte Tryk i brugelige Udgaver. Den store Mængde af Folkebogs-tryk er nu helt utilgængelige for Almenheden og saare vanskeligt tilgængelige for Forskningen. Thi af de fleste er kun et enkelt eller nogle faa Exemplarer bevaret, der findes spredt — og delvis forgemt — i Nordens forskellige Bibliotheker (det kgl. Bibl. i Kbh., Univ. Bibl. sst., Karen Brahes Bibl. i Odense, d. kgl. Bibl. i Stockholm, Univ. Bibl. i Upsala, Univ. Bibl. i Kristiania, o. fl.).

Alle disse Tryk har man nu eftersøgt og sam-

let, og paa Grundlag af dem vil denne første samlede Udgave af de gamle danske Folkebøger blive udarbejdet.

Udgaven vil efter Planen indeholde følgende Romaner:

I. APOKRYFE BIBELHISTORIER.

1. Josefs og Assenaths Historie. 2. Jesu Barn-
doms Historie. 3. Judas Iskariot. 4. Pilatus
5. Jerusalems Skomager.

**II. ROMANER MED EMNER FRA ANTIKEN
OG ORIENTEN.**

6. De syv vise Mestre. 7. Kong Apollonius.
8. Theagene og Chariclia. 9. Persenober. 10.
Flores og Blanseflor.

**III. ROMANER MED EMNER FRA MIDDEL-
ALDERENS HELTE- OG RIDDERDIGT-
NING.**

11. Tristan og Isolde. 12. Viegoleis med Guld-
hjulet. 13. Kong Edvard og Prins Artur. 14.
De fire Heymonsborn. 15. Kejser Octavianus.
16. Kong Laurins Krønike.

**IV. ROMANER MED EMNER FRA MIDDEL-
ALDERENS OG RENÆSSANCENS EVEN-
TYR- OG ELSKOVSDIGTNING.**

17. Den skønne Magelone og Hr. Peder med
Sølvnøglen. 18. Ridder Reymond og den skøn-
ne Melusine. 19. Den taalmodige Helena.
20. Griseldis. 21. En Doktors Datter af Bono-

nia. 22. Euriolus og Lucretia. 23. Sigismunda og Guischardo. 24. En Historie om tvende Købmænd. 25. Fortunatus Pung og Ønskehat.
V. SKÆMTEBØGER.

26. Marcolfus. 27. Till Uglspil. 28. En Historie om trende Brødre. 29. Robertus von Agerkaal. 30. Finkeridderen.

VI. MAGISKE OG MORALSKE ROMANER.

31. Faust. 32. Cyprianus. 33. Helvedes Badstue. 34. Vor Herre og Sankt Peter.

Troja- og Alexanderromanerne, som i flere andre Folks Litteraturer regnes til Folkebøgerne, kan i den Form, hvori de foreligger paa Dansk, ikke erkendes som Folkebøger og er derfor ikke medtaget. Desuden er Karl Magnus- og Holger Danske-Krøniken udeladt, da de findes i en god og lettilgængelig Udgave i Christiern Pedersens Oversættelse.

Hvert Afsnit vil blive indledet med en litterær-historisk Fremstilling af de enkelte Romaners Udvikling og forsynet med Kommentar og udførlig Bibliografi.

I.—III. Gruppe udgives af Dr. phil. I. P. JACOBSEN, IV.—VI. Gruppe af Underbibliothekar R. PAULLI.

Det nu udkommende første Bind omfatter de apokryfe Bibelhistorier.

DANSKE FOLKEBØGER trykkes i 425 nummererede Exemplarer, hvoraf kun 350 Exemplarer kommer i Handelen. Udgaven fremkommer med Understøttelse af Carlsbergfondet og kan derfor sælges til en Pris af 20 Øre pr. 16-sidigt Ark. Værket er trykt med den smukke gamle Schwabachertype paa rent Kludepapir og indbundet i Papirbind i Tidens Stil. Prisen for Bindet er 60 Øre.

Alle de gamle Titelblade gengives i Facsimile; som Prøve er foran meddelt en Gengivelse af Titelbladet til Judas's Historie.

Værket er beregnet til c. 240 Ark fordelt paa 16 Bind, der skal udkomme med to Bind om Aaret, og vil altsaa koste c. 3 Kr. om Halvaaret i 8 Aar.

Subskriptionen er bindende for hele Udgaven.

FØRSTE BIND

Udvalgte Bibelhistorier

UDGIVNE AF

J. P. JACOBSEN

har et Omfang af 22 Ark og koster altsaa incl. Bindet 5 Kr.

Nærværende Cirkulære er trykt paa Værkets Papir og i dettes Format.

KØBENHAVN, 1. December 1915.

**GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG**

KBHVN. - NIELSEN ■ LYDICHE (AXEL SIMMELKJÆR)

PT 7915
D 3
v. 1

DANSKE FOLKEBØGER
I.
Apokryfe Bibelhistorier
UDGIVNE AF
J. P. JACOBSEN

M518917

PLAN FOR UDGAVEN

» **D**anske Folkebøger fra 16. og 17. Arh.« udgives i en Række Bind, i hvilke de forskellige Bøger er ordnede dels efter Emne, dels efter litterær Emnetid (Apokryfe Bibelhistorier — Romaner med antike, byzantinske eller orientalske Emner — Romaner med Emner fra den middelalderlige Epik — Eventyr- og Elskovsromaner fra Middelalderen og Renaissance — Skæmtebøger — Magiske og moralske apokalyptiske Romaner).

Udgavens Textgrundlag er altid det ældste bevarede Tryk, der gengives uforandret med fuldstændig Bevarelse af Orthografien, idet alle Rettelser omtales og meddeles i det tekstkritiske Tillæg. Ord- og Stilvarianter fra senere Tryk ældre end 1700 meddeles, men ikke orthografiske Varianter.

Tilsynet med Udgaven føres af Musæumsinspecteur Jørgen Olrik og Bibliothekar Carl S. Petersen.

København, 1. December 1915.

INDHOLD

Indledning	I—LXXVII
Texter	1—191
Josefs Historie	1—25
Jesu Barndoms Bog ..	27—105
Judas	107—126
Pilatus	127—178
Jerusalems Skomager	179—191
Textkritik og Commentar	192—228
Bibliografi ved R. Paulli	229—267

INDLEDNING

JOSEFS OG ASSENATHS HISTORIE

JOSEFS og Assenaths Historie er indført i den danske Litteratur i Form af et Tillæg til Hans Mogensens Fordanskning af det pseudepigrafiske gammeltestamentlige Skrift De tolv Patriarchers Testamenter, der udkom i København 1580¹⁾. Som det fremgaar af Bibliografien, udløses vor Historie imidlertid snart fra denne Sammenhæng, og fra et lille Tillæg til en ret stor Bog bliver den en selvstændig lille Bog, der ved egen Kraft (og Forlagscolportage) når at blive en dansk Folkebog, flittig optrykt og læst af mange Slægtled, medens de fornemmere »Testamenter« allerede ved deres Omfang var uskikkede til at blive Folkelæsning.

I Genesis 41,45 fortælles, at Farao gav Josef Assenath, Datter af Præsten Potifera i On, til Hustru. Denne meget knappe Meddelelse om et højst interessant Forhold var lige netop tilstrækkelig til at hidse Læsernes og Tilhørernes Fantasi. De krævede en Assenaths Historie og fik den naturligvis.

I det Skrift eller de Skrifter, der fremkom på jødisk Område, måtte Josefs Ægteskab med en ægyptisk Høvding- og Præstedatter nødvendigvis kræve

1) J. Paludan, Danmarks Litteratur mellem Reform. og Holberg, p. 313 opgives fejlagtig 1657 som Året for Josef-Oversættelsens Fremkomst.

IV JOSEFS OG ASSENATHS HISTORIE

en særlig Forklaring. Dette Ægteskab var jo et Brud på de nationalreligiøse Vedtægter. Speculativ, lærd Combination tilvejebragte naturligvis en tilfredsstillende Forklaring, en Forklaring vi endnu finder rudimentære Spor af i den danske Folkebog, i hvilken det S. 7 hedder om Assenath, at hun var »i alting lig de Hebraiske Døtter«, og S. 8 at hun var »stor som Sara, deylig som Rebecca og yndelig som Rachel«. Assenath var nemlig ikke Potiferas rigtige Datter, ikke en fremmed Kvinde, men en Datter af Dina, Jacobs Datter, hvis Skæbne er fortalt i Genesis 34. Genesis's ufuldstændige Historie udfyldtes med en Fortælling om Dina og hendes Datter, om Datterens Komme til Ægypten og Potiferas Adoption af hende. Josefs Møde med Assenath kunde derfor, meget dramatisk, skildres som en Genkendelsesscene, der blev et Modstykke til den bibelske Genkendelsesscene mellem Josef og hans Brødre¹⁾.

Men da den christelige Speculation kastede sig over Assenaths Historie, mistede dette Hovedpunkt al Interesse. De jødiske Versioners Slægtskabs- og Genkendelsesfortællinger trænges ud, og i Stedet for dem, dog med snild Benyttelse af visse Enkeltheder i dem, kommer et Stykke christelig, mystisk

1) De herhen hørende Problemer drøftes i Indledningen til P. Battifols *Studia patristica*, Paris 1889 (p. 7 ff.). Den jødiske Litteratur om Emnet er behandlet af Joseph Perles i *Revue des études juives* 1891 p. 87 ff.

Dogmatik. Vi kan endnu i den stærkt forkortede danske Folkebog med Lethed udskille to forskellige Dele: en »historisk« Del der gengiver den tilsvarende oprindelige jødiske Fortælling, og en allegorisk-dogmatisk Del, der væsenlig er de christelige Bearbejderes Ejendom. Denne Del begynder i vor Folkebog Side 7 Linje 8 og slutter omtrent midt på Side 17.

Originalen til de christelige Bearbejdelser af Josef og Assenaths Historie er i vore Dage af en fransk Lærd, P. Battifol, fremdragen fra nogle byzantinske Håndskrifter og udgivet af ham i »Studia patristica«, Paris 1889—90, S. 39—87. Den er sandsynligvis udarbejdet i 5. Årh. og oversattes i den følgende Tid på Syrisk, Arabisk, Æthiopisk og Armenisk, men er ukendt i den latinske Verden, i Vesteuropa, indtil det 13. Årh., da den, sandsynligvis af Lincolnbispen Robert Grosseteste eller af en af hans Medhjælpere¹⁾, bliver oversat på Latin. Denne latinske Text, der gengiver den græske i noget forkortet Form, er ligeledes udgivet af Battifol i det nævnte Værk S. 89—115. Den latin-

1) Da de ældste Håndskrifter, i hvilke denne Oversættelse findes, er engelske og stammer fra 13. og Begyndelsen af 14. Årh., og da vi véd, at Grosseteste i 1242 oversatte eller lod oversætte fra Græsk til Latin De 12 Patriarchers Testamenter, og da endelig Sproget i »Assenath« har en påfaldende Lighed med Sproget i Oversættelsen af »Testamenternes«, er det en meget sandsynlig Antagelse, at Oversættelsen af »Assenath« hidrører fra samme Hånd som »Testamenternes«, jfr. Battifol o. c. p. 2—3.

VI JOSEFS OG ASSENATHS HISTORIE

ske Oversættelse blev strax efter sin Fremkomst i stærkt forkortet Gengivelse optaget i Vincentius Bellovacensis's storladne og navnkundige Speculum Historiale og gik derefter selv ad Glemme, indtil den nu i vore Dage atter er bleven bragt for Dagen.

Det er nemlig Redactionen i Speculum Historiale, der er Grundlaget for alle senere Oversættelser i Folkesprogene¹⁾, også for vor Folkebog eller for de tyske Oversættelser, der er dens umiddelbare Kilder. Vincentius har her som så ofte haft en mærkelig og beundringsværdig Sans for at uddrage det levedygtige, folkeligt interessante

1) I Begyndelsen af 14. Årh. oversattes Speculum Historiale af den utroligt flittige, i sit Skøn over Værkers Værdi Vincentius værdige Jehan du Vignay. Oversættelsen af Assenath er udgivet af Moland og Héricault i »Nouvelles françaises du 14e siècle«, Paris 1833 p. 3—12: »De l'hystoire Assenath«. — Omtrent samtidig med eller snarest lidt før Jehan du Vignay har en Nordmand oversat Assenaths Historie på Oldnorsk og indføjet den i det store bibelhistoriske Værk »Stjórn«, hvor den optager Cap. 61—64 og en Del af Capitlerne 65—68 og 72 (Ungers Udgave, Chria 1862). Såvel den franske som den norske Oversættelse er foretagne directe efter den i Speculum givne Text, og de er begge pålidelige og omhyggelige, medens de andre Oversættelser på Folkemålene, vi kender fra 16. Årh., er Oversættelser på 3., 4., 5. Hånd og vrimler af Misforståelser og Fejl, der er fremkomne efterhånden, fordi ingen gik til Kilden (se Commentaren). Det gl. svenske Udtog i »Själänna Thröste« fra 15. Årh. (Samlingar utg. af Svenska Fornskrift-Sällskapet, Stockholm 1871—73, ved G. E. Klemming, p. 402—405) er heller ikke givet efter Speculum men efter en nedertysk Compilation (Indledning p. IV ff.).

JOSEFS OG ASSENATHS HISTORIE VII

af det Værk, han udnytter, og til at afrunde og udfylde mulige Mangler derved fra andre Skrifter. Fortællingen om Josef og Assenath findes i Speculum Historiale 2. Bog, Cap 117—124¹⁾, og da Vincentius stadig meddeler sine umiddelbare Kilder, kan vi ved Hjælp af disse Meddelelser fastslå, hvorfra de enkelte Dele af vor Folkebog stammer. Nærværende Udgaves Side 4—7 Linje 2 er, som det let ses, en almindelig Indledning, der væsentlig gengiver Bibelens Beretning, hos Vincentius gengivet efter Petrus Comestors Historia scholastica. Fra Side 7 Linje 2 til Side 17 Linje 15 er hos Vincentius gengivet »ex historia Assenech«, d. v. s. efter den nu af Battifol udgivne, formentlig af eller ved Robert Grosseteste foretagne latinske Bearbejdelse, men i stærk Forkortning. Side 17 Linje 15—23 er atter hos Vinc. gengivet efter Comestor; Side 17 Linje 25—Side 18 Linje 23 »ex historia sacra«; Side 18 Linje 23—Side 21 Linje 11 »ex parva genesi«, d. v. s. det pseudepigrafiske Skrift Jubilæernes Bog (Cap. 44—46); derefter: »Helinandus III. libro«, d. v. s. Hélinands Chronicon universale, 4. Bog. Vincentius's to sidste Opgivelser er dog forsåvidt unøjagtige, som der i de pågældende Stykker også findes meget, der stammer fra »Historia Assenech«.

Som man ser, er, også i Omfang, Stoffet fra As-

1) Det kongelige Bibliothek i København ejer flere Udgaver af Speculum. Den her benyttede er Strassburg-Udgaven af 1473.

VIII JOSEFS OG ASSENATHS HISTORIE

assenaths Historie det overvejende i Speculums meget sammentrængte Gengivelse. Alt det andet kendes i Virkeligheden fra Bibelen og tjener kun til at afrunde Historien. Men hvad er da Meningen med Assenaths Historie, hvad har den christne Græker, der i 5. Årh. omarbejdede den jødiske Assenath, tilsigtet med sin Omdigtning? Det ses let og tydeligt af den græske Original og den oprindelige latinske (Grosseteste-)Oversættelse, og også af Vincentius's Uddrag, ja endnu af vor danske Folkebog, at det slet ikke har været Meningen at give en egenlig historisk Skildring eller en Person-Charakteristik af Assenath. Hvad der er tilbage af sligt stammer fra den jødiske Assenath og danner kun en yderst nødtørftig Ramme om den christelige Fremstilling, og denne er en ren og skær Allegori. Men hvad skal da Assenath-Skikkelsen betyde? Kirken, Christi Brud? Dette er øjensynligt Folkebøgernes Opfattelse (jfr. Udtrykket i Overskriften til den danske Folkebog: «en liflig Historie fuld af Christi og hans Bruds Hemmelighed», en Sætning der også havde sin reclamemæssige Betydning), og det passer tilsyneladende ganske godt til Josef-Skikkelsen, der øjensynlig skal forestille Christus, i Overensstemmelse med adskillige Kirkelæreres (Johs. Chrysostomos, Hieronymus, Augustin) Udtalelser. Men at forstå Assenath som en Art Personification af Kirken strider mod mange Enkeltheder i Grundtexten, og

der er en Forklaring, der ligger langt nærmere og er mere tilfredsstillende med Hensyn til Grundtexten: Assenath er Sjælen, der fra at være hedensk bliver christelig, gennem en Slags Katechuminat med Syndserkendelse, Forberedelse, Anger, Bøn, Faste, Indvielse. Tertullian omtaler i »De corona militis« Cap. 3 en Ritus, efter hvilken Neofyten modtager en Kage af Mælk og Honning, et Symbol på hans Indgang til det jættede Land¹⁾. — Den Skikkelse endelig, der indvier hende, og som kalder sig selv »Guds Hus'es Første og Herrens Hærskares Fyrste« (S. 13), »Josef lig i alting«, »Engelen« (S. 13 ff.), er, som det allerede heraf fremgår, og hvad Grundtexten bekræfter, Erkeenglen Michael.

Af hele den allegoriske Mystik har Folkebogs-oversætteren (selv om denne var en ellers så forfaren Mand som Hans Mogensen) og hans Læsere neppe forstået ret meget. Den sælsomme Romantik, som enhver kunde få Øje på, var nok, og for yderligere at ægge tilføjedes der til Titlen: »som funden er udi gamle Bøger og Skrifter, som skjulte og understungne været have«, en Tilføjelse der får sin umiddelbare Forklaring af Forordet til Oversættelsen af »Testamenterne«, der går forud

1) Battifol o. c. p. 26 ff. er ikke tilfreds med denne Forklaring og foreslår at tolke Allegorien således, at Assenath (og hendes 7 Jomfruer) skal forestille den christnede Jomfru, indtrædende i hellig Jomfrustand, i Klosterlivet. — Om Honningens Symbolik se Kraus's Realencyclop. der christl. Alterth. I, 668. Jfr. isvrigt Højsangen 5,1; Jesu Sirach 24,20.

X JOSEFS OG ASSENATHS HISTORIE

for »Assenath« såvel i den danske Bog som i det tyske Forlæg. I dette Forord, der går tilbage til Grossetestes Kres, påkaldes Læsernes Beundring over, at det er lykkedes den latinske Oversætter at opspore det overmåde vigtige Skrift (»Testamenterne«), der først på Grund af Jødernes Træskhed længe i alt latinske Sprog var skjult for de Christne. Så fandt Grækerne det omsider og oversatte det på Græsk, men i dette Sprog var det atter længe skjult, indtil endelig Grosseteste ved Hjælp af en Græker ved Navn Magister Nicolaus, Abbeden af S. Albans Sekretær, fik det opsporet og oversat, så at nu disse klare Profetier om Christo kunde herligen komme for Dagen, Jøder og alle Kættere til Blusel og Beskæmmelse.

Den danske Folkebog er efter Oversætterens egen Meddelelse fordansket af Tysken. Det meddeles ikke, om det er en højtysk eller en plattysk Oversættelse af Assenath-Stykket i Speculum Historiale, der er den directe Kilde. På det kongelige Bibliothek i København findes en højtysk Oversættelse af »Testamenterne« og »Assenath«, trykt »im Jahr Christi MDXLIV«¹⁾, hvis Indhold svarer

1) Titlen er: Testament vnd Abschrift der zwölff Patriarchen, der Söhnen Jacobs, wie ein jeder vor seinem End seine Kinder gelehret, zur Forcht GOTTES vnd Gottseligem Leben vermahnet hat etc. Uden Sted. 4°. På Side 58 »Folget Die Histori Assnath, von Josephs Verkaufung vnd wieder Erledigung aus dem Kercker. Von seinem Heurath vnd Ausgang. Eine liebliche Histori voller Geheimnisse von Christo vnd seiner Gespons; Aus alten

temmelig nøje til den danske Oversættelse af samme Skrifter. I Sjællands Stiftsbibliothek i Roskilde findes en plattysk Oversættelse fra 1543¹⁾, ligeledes af begge Skrifter, hvis Text for »Assenaths« Vedkommende står den danske Oversættelse endnu nærmere, og som har de samme Marginalnoter som denne, medens det højtyske Tryk mangler sådanne. Det vilde derfor være fristende at slutte, at vi her havde den danske Oversættelses umiddelbare Kilde, men helt tvingende er denne Slutning ikke²⁾. Både den højtyske og den plattyske

lang verborgen gehaltenen Büchern vnd Schrifften erfunden, verteutschet vnd ans Licht gebracht. Gantz tröstlich vnd lieblich zulesen«. Af typografiske og orthografiske Grunde kan Årstallet 1544 imidlertid ikke være rigtigt. Bogen er langt yngre. Man kunde formode, at der i MDXLIV mangler et C, så Årstallet blev 1644, men da Skriftet er indbundet sammen med et større, 200 Sider stort, Skrift: Geistliche Schöpfung vnd Rejse deaz wahren Israels ausz Egypten durch die Wüste in das gelobte Land etc., Franckfurt am Mayn. Im Jahr Christi MDCLXIV, og da begge Skrifter er sat med samme Typer, er det rimeligere at antage, at Testamenterne og Assenath også er trykt i Året 1664. Årstallet 1544 kunde da forestås som Årstallet på det Tryk, der optrykkes, og som man med Vilje eller af Bledeslæthed har ladet stå uforandret. En Udgave af »Testamenternes« (om »Assenaths« er med, ses ikke) fra 1544, trykt i Augsburg, opføres i R. Sinkers (meget ufuldstændige) A Descriptive Catalogue of the Editions of . . the Testaments XII Patriarcharum, Cambridge 1910.

1) Die Testamenten der twelf Patriarchen die Sonen Jacobs. Die Historie Assenath, voll misterien ende verborgentheyden van Christo ende syn Bruyt. — Blad Q VII verso: Die Historie Assenath. Genonden wt olden Boecken etc.

2) Bl. a. ger Ordet Guldbrønd (nærvær. Udg. S. 5 L. 20) Van-

XII JOSEFS OG ASSENATHS HISTORIE

Oversættelse er fælles om de påfaldende Misforståelser, som også den danske Oversættelse har overtaget (S. 21,16 ff. og S. 25,3, se Commentaren). Dette tyder på, at de har en fælles Kilde i en ældre tysk Oversættelse, der da også, eventuelt igennem et senere Optryk, kunde være directe Kilde for den danske Oversættelse.

Medens vor »Assenath«, løsrevet fra Forbindelsen med »Testamenterne« blev en virkelig dansk Folkebog, der i billige, slette og hæslige Optryk læstes og sledes op i Slægtled efter Slægtled, blev Emnet optaget til en ny Behandling i Tyskland af den mærkelige, utroligt arbejdsomme og idérige Digter Philip v. Zesen (Cæsius), der netop vilde have de dannede i Tale og få dem til at sysselsætte sig med nyttige historiske og på anden Måde lærerige Emner fremstillede i Romanens Form. Ligesom Mlle de Scudéry og La Calprenède i Frankrig vilde han skabe en Art historisk Roman, der i Modsætning til de gængse Æventyrromaner skulde liste alskens historisk, archæologisk og ethisk Lærdom ind i Læserne uden Møje for disse. Zesen opsporede alt, hvad han kunde overkomme af ægyptologiske Arbejder, og da han selv var

skelighed. Ordet findes ikke i de ældre danske Bibeloversættelser, ej heller i nogen dansk Ordbog. I den plattyske Text står »drogen puttes«, men i den højtyske »eine alte Goldgrubens«. Guldbrønd man da snarest opfattes som en mechanisk Overførelse af det højtyske Ord.

JOSEFS OG ASSENATHS HISTORIE XIII

blottet for videnskabelige, kritisk skolede Evner, og da tilmed det 17. Århundredes Ægyptologi var vankundig og fantastisk — hans beundrede Hovedkilde var Athanasius Kirchers berygtede Oedipus Aegyptiacus — blev den »historiske« Ramme om Josefs og Assenaths Kærlighed temmelig fantastisk men ikke derfor uinteressant for Læserne. Romanen udkom i Amsterdam 1670 under Titlen: Assenat; das ist: derselben und Josephs heilige Staats- Liebes- und Lebens Geschichte, mit mehr als 30 Kupfern gezieret¹⁾. Den vakte ikke ringe Opsigt i Tyskland, og dens Ry må hurtig være nået til Danmark, eftersom en københavnsk Borger, Rådmand Morten Nielsön, i Årene 1670—1680 har udført en Oversættelse på Dansk af den²⁾.

1) En udførlig Skildring af Resens hele Bogværk findes i »Palæstra« 115, 1912.

2) Morten Nielsön må have overladt Peder Resen sin (iøvrigt ubrugelige) Oversættelse. Håndskriftet er opført i Katalogen over Resens Bibliothek fra 1685 p. 318 (under Nr. 2). Det er senere på en eller anden Måde kommet bort fra Universitetsbibliotheket, eftersom det i 1748 findes opført blandt Det kgl. danske Selskabs Håndskrifter (Nr. 135) (Det kgl. Danske Selskabs Begyndelse og Tilvæxt, p. 164). Fra Danske Selskab er det nu gået over til det kgl. Bibliothek, hvor det nu findes, Ny kgl. Saml. 4°, 834^m, i Katalogen med denne Oplysning om Herkomst: fra Danske Selskab. Selve Håndskriftet har ikke Morten Nielsöns Navn men kun, efter Forordet: M. N. med Tilføjelsen: »Ved tiid och leilighed foretaget och . . . fuldfærdiget i octobr. Maanet 1680«. At det virkelig er Morten Nielsöns eget Håndskrift, er så meget vissere, som et andet Håndskrift af ham — en Oversættelse af Ovids Metamorfoser — der også opføres i Resens Katalog (p. 318,

XIV JOSEFS OG ASSENATHS HISTORIE

Denne Oversættelse, hvis Titel er: »Asznat. Den Egyptinde aff On Sampt Josephs Hellige statische och Kierlige lifff och Leffnets løb, fordansket«, blev dog ikke trykt og egner sig heller ikke på nogen Måde til at blive det¹⁾. I Trykken udkom der først 1711 en Fordanskning: Philips von Zesen Assenath, Det er: Josephs og Assenaths Kierligheds og Levnets-Historie. Til Tids-fordriv fordansket, og med smucke Kaaberstycker prydet²⁾, Mens til Trykken befordret af Johan Kruse Bogbinder, og findis hos hannem tilkiøbs. Kiøbenhavn. Tryckt hos Jørgen Matthisøn Godiche, Aar 1711. — På Titelbladets Bagside findes Approbation ved Joh. Bircherod, dateret 27. November 1710. Hvem Oversætteren er, angives ikke, men Oversættelsen har i hvert Fald intet at gøre med Morten Nielsøns. Det lærde Apparat, som Zesen havde udstyret sin Roman med, er udeladt, men alligevel er den danske Oversættelse en Bog på 444 Sider, og at den må have tilfredsstillet bedre Folks Smag

Nr. 2) og i Det kgl. danske Selskabs Begyndelse og Tilvext, Håndskrifter Nr. 134, ligeledes nu findes på det kgl. Bibliothek, Ny kgl. Saml. 4°, 219^d. Det er nøjagtig samme Hånd som Asznat og med Mærket M. N.

1) Nyerups Gisning, Iris, Marts 1795, p. 234, er således ikke holdbar. Det rigtige findes egentlig i Mølleri Cimbricæ litterata II p. 1031, som Nyerup selv citerer.

2) Der findes ikke et eneste Stik i Bogen. Titelbladet er formodentlig mekanisk oversat efter det tyske Titelblad, der (med Rette) taler om Kobberstik i Bogen.

fremgår af, at nye Oplag udkom 1729, 1746, 1767 og 1776, alle på 444 Sider. I »Poëtisk Skue-Plads« (1741) udtaler da også Chr. F. Wadskiær S. 67, at denne Roman i dansk Oversættelse er »baade i Henseende til Materien og Stilen fornøvelig«. En noget anden Smag har Fr. Chr. Eilschou, der i sine »Philosophiske Breve« fra 1748 udtaler sig således (p. 239 Noten): »Vi havde i gamle Dage, foruden gudelige Bøger, næsten ikke andet end Skionne Magdeloner, Apolonier, Syv viise Mestere o. s. v. Siden Sproget ved Skribenteres Flid meere blev sleben, have vi faaet baade fleere og bedre til Deels; men det er Oversættelser af andre Sprog. Asenaths Historie skulde kunne ansees for den første Prøve af den Danske Veltalenhed i dette Slags Skrifter, men denne er dog ikke ægte. Stilen er mange Steds tvungen, Sprogets Natur forvendt, og den eftertragtede Høytravenhed ikke sjælden opblæst«. Eilschous Smagsretning blev efterhånden den almindelige; Oplaget af 1776 blev det sidste. I »Iris« for Marts 1795 (p. 230) skriver Nyerup: »Vel findes den (Assenath) af og til i en Bondes Bogskab, men meget gjængse er den dog ikke paa Landet¹⁾. Dens Indhold er heller ikke saa godt

1) Jfr. Præsten Niels Blichers Meddelelse, Iris og Hebe 1796, B. 147: »Assenaths Bog bestaaende af 7 Bøger over 442 Sider i 8vo uden Hoved og Hale, havet her i Sognet og læst af Almuen«. Meddelelsen er ikke uden Interesse til Belysning af Smags-Vandringen i Folkelagene.

XVI JOSEFS OG ASSENATHS HISTORIE

afpasset efter menige Mands Smag. Den er stilet for en højere Sphære, og med al sin Usselhed og Smagløshed holdt den sig dog næsten et halvt Seculum i fornemme og saa kaldte skikkelige Folks Huse, indtil den da omsider maatte give Plads for Pamela, Clarisse og Grandison«. Smags-skiftet er tydeligt nok udtrykt ved Titlerne på de tre engelske Romaner, og da den Zesenske Assenath både af den af Nyerup nævnte Grund og på Grund af sit Omfang ikke kunde finde Indgang på Landet, var den dømt til at dø Døden. Folkebogen synes også at være gået ad Glemme i 19. Årh., måske under Tryk af Concurrence med bibelske Josefbøger¹).

Medens Josefs bibelske Historie var et i højeste Grad yndet Emne til dramatiske Fremstillinger såvel på den rent middelalderlige Scene rundt om i Europa som i Renaissancetiden og Tiden derefter²), er Assenath-Skuespil ret sjeld-

1) Flere sådanne kendes, se Bibliotheca Danica, I, Sp. 112 og Supplementet Sp. 13.

2) Om svenske Josefspil se Klemmings »Sveriges dramatiska Litteratur« Sthm. 1863—1879 (Fornskrift-Sällskapets Samlinger); om danske: Paludan, Danmarks Litteratur mellem Reformationen og Holberg, p. 169. Iøvrigt i Almindelighed Creizenach, Geschichte des neueren Dramas I—III passim (efter Registerheftet 1904 p. 66f.). Assenaths Forekomst i de bibelske Josefdramer er bibelsk begrundet, selvom Udførelsen ofte er vidtløftig nok, og hidrører ikke fra Benyttelse af Assenaths Historie, således som de nedenfor anførte Skuespils Assenath.

JOSEFS OG ASSENATHS HISTORIE XVII

ne¹⁾. I 1913 er der i England gjort et interessant Forsøg på at bygge et virkningsfuldt religiøst-folkeligt Skuespil over Motiver fra Bibelen, Assenaths Historie, talmudisk og muhammedansk Overlevering og archæologisk Forskning. Det er Louis N. Parkers »Joseph and his brethren«. Forfatteren synes imidlertid ikke at have kendt den også i England forekommende Folkebog om Assenath, men er gået over Åen efter Vand, idet han, ifølge sin egen Fortale, har hentet Assenath-Motivet fra Koran- og Talmudcommentarer²⁾. I dette interessante dramatiske Forsøg mødes da ældgammelt med helt nyt, og måske vil europæiske Scener endnu en Gang åbne sig for den bibelske Josefs og den legendariske Assenaths mærkelige Skæbner.

1) I Macropedius's Josef fra 1544 er Assenaths Historie sammensmeltet med den bibelske Historie. En ligefrem Dramatisering af Assenaths Historie (efter Texten hos Vincentius) synes at foreligge i et spansk Christi-Legems-Fest-Spil fra 16. Årh., der analyseres Creizenach II, 135 f.

2) Disse Oplysninger er meget vage og neppe fuldstændige. Navnet på Potifars Hustru, Zuleika, som Forfatteren har fundet i Korancommentarer og i Talmud — som Spor af den gamle jødiske Overlevering — forekommer også i en persisk Bearbejdelse af Assenaths Historie, Jussuf og Suleika, fra 15. Årh., jfr. Battifol o. c. p. 35 ff.

JESU BARNDOM

I

DEN romerske Kirkelærer Tertullian fortæller i sit Skrift om Dåben (o. År 200), hvor han bl. a. vil nægte Kvinder Ret til at prædike og døbe og derfor må imødegå et dengang i Menighederne ret udbredt, kort i Forvejen (o. 180) fremkommet Skrift »Paulus og Theklas Gerninger«, der lader Thekla følge Paulus og deltage i dennes Virksomhed, følgende om denne apokryfe Apostellegendes Tilblivelse: »Hvis nogen, som læser dette skammelige Paulus-Skrift, af Theklas Exempel vil hævde Kvinder Ret til at lære og døbe, så skal de vide, at ovre i Asien er den Præst, som har lavet dette Skrift i den Tro, at han af sit eget kunde føje noget til Pauli Ry, bleven afsat fra sit Embede efterat være bleven overbevist [om sit Falskneri] og efterat have tilstået, at han havde gjort det af Kærlighed til Paulus«¹⁾).

Det fik den stakkels Presbyter for sin gode Vilje. Tertullians meget klare og positive Vidnesbyrd om Sagens Sammenhæng har Interesse langt ud over dette enkelte Tilfælde. Den lilleasiatiske Presbyters Motiver og Fremgangsmåde er væsenlig af samme Art som den, der har været rådende for de fleste af de bevarede apokryfe Skrifter om nytestamentlige Emner, og havde han ikke været så

1) Tertullian, De baptismo XVII.

uheldig i sin Digtning's Medfør, og vistnok uden at have nogensomhelst kvinde-emancipatorisk Hensigt, at lade Thekla gøre Præstegerning, havde Tertullian neppe sysselsat sig med ham. En Del af de evangeliske og apostoliske Apokryfer, der fremkom, havde ganske vist bestemte kætterske Formål — og de er af den sejrende orthodoxe Kirke bleven så godt som tilintetgjorte — men de fleste af de bevarede Apokryfer har væsenlig kun det jevnt menneskelige Formål at gavne og fornøje, at give fyldigere Besked om den Personlighed, der er Emnet (Jesus, Apostlene, Pilatus, Herodes) end de altfor knappe kanoniske Skrifter gav, og netop derved vinde ham nye Venner eller øge og styrke Uvilje og Afsky og tilfredsstille en dyb Trang i Læsere og Tilhørere.

Formålet helligede Fremgangsmåden. Streng historisk Sandhed i moderne Forstand havde Antiken kun ringe Sans for. Selv Historieskriverne vedkendte sig ofte som deres Hovedopgave at give en Fremstilling, der kunde interessere og fornøje deres Medmennesker. Hvor meget mere måtte da ikke dette ægte medmenneskelige Syn på skriftlig Meddelelse gøre sig gældende, hvor selve det historiske Grundlag manglede eller var så ufuldkomment, at jevne Folks Fantasi ikke ret kunde gøre noget ud af det. Og naturligvis måtte de Mennesker, der påtog sig at afhjælpe de folkelige Savn og udfylde Manglerne i den kanoniske Over-

b^a

levering, hente deres Stof dér, hvor det fandtes: i det almindelige antike Åndsindhold. Da det overvejende er jevne Folks Tarv og Trang, der skal tilfredsstilles, er det ikke så meget den aristokratiske Kunstlitteratur, der yder Stof, som de mere folkelige, halvlitterære eller slet ikke litterære, gennem mundtlig Overlevering fra Slægt til Slægt forplantede Traditioner. Mangt et Træk i Evangelie-Apokryferne genkender vi fra den antike Skriftradition, stundom endog fra meget gammel Tid, medens andre Træk ikke kan føres tilbage til en skriftfæstet Oprindelse, fordi de hidrører fra mundtlig (eller i hvert Fald ikke bevaret eller ikke endnu genopdaget skriftlig) Overlevering. En meget stor Del af de oldkirkelige og middelalderlige Legender om Guds, Jesu, Apostles og Helgeners Kraft-Gerninger strømmer, directe eller indirecte, fra den antike Overlevering, der gennem Aretalogernes Virksomhed, mundtlige som skriftlige, vedligeholdtes og udbredtes i Folkets brede Lag. Templer, Varsel- og Lægedomshelligdomme havde faste Aretaloger, der skulde forkynde og tolke Gudernes og Heroernes Kraft-Gerninger (*ἀρεταί*, virtues) eller Incubanternes Visioner og Drømme, der også var Udtryk for guddommelig Virken og Kraft. Og disse så at sige gejstlige Aretaloger havde verdslige Colleger, der med større Frihed i Emnevalg fortalte alle Slags vidunderlige Historier om

Guder og Mennesker, om Dyr og Planter¹⁾), om de lønlige Kræfters Ytringer i Menneskelivet og Naturen. Og trods alle Smædeord ejede disse Historier en mærkelig Drift og Evne til at trænge frem og op også i den fine Litteratur, spottende alle Dannelsesaristokratiets Tilløb til hvad vi plejer at kalde videnskabelig Naturerkendelse. Intet vilde være mere urigtigt end at tillægge den middelalderlige Legendevevrimmel en særlig christelig Charakter eller en christelig Oprindelse. Det er næsten altsammen Arv fra Antiken²⁾). Af den Mængde Exempler herpå, som vor Folkebog giver, kan her kun fremdrages nogle få.

I nærværende Udgave Side 61 fortælles om den søndrede Krukke, Jesus gør hel igen. Denne Historie findes ikke i noget af de gamle apokryfe Evangelieskrifter, vi kender, men i den yngre Legendelitteratur forekommer den atter og atter i forskellige Variationer, tidligst hos Gregor af Tours (Slutningen af 6. Årh.), der fortæller om en kostbar Krystal-Kalk i Sanct Laurentii Basilica i Mi-

1) Til de fleste af de Historier af denne Art, der fortælles i vor Folkebog og i dens Kilder, er der vel antike Forbilleder, men det er dog på den anden Side sandsynligt, at man har fundet en Slags Tilskyndelse til eller Undskyldning for at fortælle dem i den 148de Psalme.

2) At den antike Sagnskat atter for en stor Del er arvet eller lånt eller er en Del af et stort Fællesgods, er en anden Sag, som der ikke kan være Tale om her at drøfte.

lano; en Diakon tabte den, så den gik i mange Stykker, men den blev hel igen, da Diakonen havde lagt Stumperne på Altret og Natten igennem påkaldt Helgenens Hjælp. Hos Pave Gregor I (o. 600) er Underet varieret på flere Måder, og Middelalderen igennem er det et meget yndet Legende-Inventar, der altså også bruges i vor Jesu Barnoms Bog og dens umiddelbare Kilder. Men hvorledes har Gregor af Tours fået fat i Historien? Sandsynligvis ved at læse eller høre en Legende fra Milanokirken. Men hvorledes er den kommen ind dér? Vi ved det ikke, men efterat den græske Oldforsker Kavvadias for godt 30 År siden i Ruinerne af den gamle Asklepios-Helligdom ved Epidauros i Grækenland havde fundet to store Stensøjler, på hvilke der fandtes indhugget 42 Beretninger om vidunderlige Helbredelser o. l., sandsynligvis affattede af Helligdommens Præster til Opbyggelse for dem, der søgte Hjælp hos Asklepios, kan vi nu læse vor Legende indhugget i Sten i det 4. Årh. før Chr. F. Det er dér Asklepios, den guddommelige Læge og Frelser, der gør Miraklet, og denne Historie, der er en rigtig aretalogisk Historie, er fra den navnkundige Helligdom bleven udbredt til alle Egne af den græsk-romerske Verden. Den Christne, der først har fortalt eller skrevet den om Jesus eller Sanct Laurentius eller en anden Helgen, har ment ikke at kunne sige eller skrive noget bedre og mærkeligere om sin Helt,

og én Gang indført i det christelige Legendestof vandrer den den christne Verden rundt i Middelalderen.

Fødselsnats-Jertegnene (nærværende Udgave Side 47 ff.¹⁾) hører også hjemme i den antike Overlevering, og vi kan følge dem før, under og efter det kritiske Stadium, da de indpasses i den christelige Tradition. Om Olie-Kilden i Rom fortæller Orosius i sin Verdenskrønike²⁾, at den Gang den unge Octavian havde overvundet Sextus Pompejus og Lepidus, »holdt han Triumfindtog i Rom, og Senatet overdrog ham livsvarig Tribunmyndighed. I de Dage vældede en Oliekilde op af Jorden fra et Værtshus (taberna meritoria) hinsides Tiberen og flød i en bred Strøm hele Dagen«. Her holder Orosius sig til den romerske Overlevering, der forelå for ham — en af de mange Legender der under og efter Kejser Augustus fortæltes i Anledning af Grundlæggelsen af det monarchiske Verdensherredømme. Oliekilden var et af Varslerne for Ynglingens kommende Verdensherredømme³⁾. Men lidt længere henne i sin Fremstilling vender han tilbage til Sagen⁴⁾; han gentager Historien om Oliekilden i Tilknytning til en Fortælling om,

1) I »Ett fornsvenskt Legendarium« I (Sth. 1877) meddeles de fleste af dem og flere andre, jfr. Sammenstillingen S. 1186.

2) Pauli Orosii hist. adversus paganos VI, 18, 34.

3) Jfr. Plinius, Historia naturalis XV, 5 om Oliens Brug til Forherligelse af Sejrherre.

4) Orosius VI, 20, 6—7. Om Slaverne har han fortalt VI, 18, 33.

at Octavian efter sin Sejr har bragt Orden til Veje i de sociale Forhold og bl. a. har givet 30,000 (oprørske) Trælle tilbage til deres retmæssige Herrer men korsfæstet 6000 Trælle, der ingen Herrer havde, og har ophævet al Gæld, og så tilføjer han for egen Regning: »Hvad er vel mere indlysende, end at Christi fremtidige Fødsel varsledes på den Tid, da Augustus blev Herre over al Verden, thi Christus betyder på det Folks Mål, i hvilket og af hvilket han blev født, den salvede«. Og videre følger en Udlæggelse af, hvad Enkelthederne i det, han har berettet, betyder. Det latinske Udtryk for Værtshus, taberna meritoria, fortolkes i Kraft af en åndelig Etymologi således, at det kommer til at betyde den gæstfri og gavmilde Kirke. Trællene er Menneskene; de der »kender deres Herre« (d. v. s. de christne) tilbagegives deres Herre, men de der findes uden Herre (de vanthro) straffes. Gældens Ophævelse er Syndernes Forladelse o. s. v. Orosius har i og for sig ikke forvansket den Overlevering, han følger; Begivenhederne er tidfæstede til ca. 35 før Chr. F.; men han har ved de tilføjede åndelige Udlæggelser lagt alt til Rette til en Forskydning af Begivenhederne, og en senere Benytter af ham har med forholdsvis god Samvittighed¹⁾ kunnet lade Oliekilden vælde frem i Christi

1) En helt god Samvittighed er endda mulig, hvis man forudsætter, hvad der er meget sandsynligt, at vedkommende ikke

Fødselsnat. På lignende Måde forholder det sig med Stjernen og med Kejser Augustus. Atter her har Orosius¹⁾, samtidig med at han gengiver den ældre romerske Tradition, ved at tilføje en christelig Forklaring tilrettelagt alt til en Forskydning. Et Sted²⁾ fortæller han, at Augustus vender tilbage fra Orienten og holder Triumfindtog i Rom d. 25. December i Roms 725de År, og han tilføjer så: »Alt dette har jeg fundet rimeligt at omtale, forat det kan blive klart, at Augustus's Vælde blev grundlagt for den kommende Christi Skyld«. Fingerpeget var visselig ikke nødvendigt. — Men iøvrigt er Forestillingen om et Stjerne-, Sol- eller Lys-Under, ledsagende eller varslende en Gudesøns eller et Stormenneskes Fødsel eller Virken, så at sige en antik Tvangsforestilling, og mange andre Traditioner end Orosius's Fortællinger har sam-

har kendt Orosius's Værk i dens Helhed, men Udtog (eventuelt med Glosser) deraf. Et sådant Udtog har vi i et Håndskrift fra San Gallen fra 9. Årh. Hvem der først har sat Historien i Forbindelse med Christi Fødsel er usikkert. I den senere Middelalder opgiver Prædikanter og Skribenter oftest foruden Orosius Pave Innocens III (og dermed tænkes vist altid på hans Serm. 2. de natali domini) som Hjemmelsmand).

1) Orosius VI, 20,5; 22,4 f. På det første Sted gengiver han ordret Suetonius's Historie i Divus Augustus 95.

2) Orosius VI, 20,4. — Det er også Orosius's Historie om Janus-Templets Lukning m.v. der ligger til Grund for Innocens III's og Jac. de Voragines speculativt udformede Historie om det i 12 År byggede Freds-Tempel (nærvær. Udg. S. 48).

virket til Udformningen af vor Folkebogs Fødselslegende ligesom af De hellige 3 Kongers Legende¹).

II

Når man gennemlæser Bibliografien, vil man se, at Titlen på vor Folkebog fra 1761 af ændres, idet Emnernes Rækkefølge skifter, og Jesu Barndom stilles først, hvilket atter har til Følge, at Bogen sædvanlig omtales som Jesu Barndoms Bog. Der ligger heri utvivlsomt en langsom Virkning af protestantisk Optugtelse. Ganske vist er Bogen helt igennem aldeles uprotestantisk²), og dette

1) Der er her ikke Plads til nøjere Udredning af de mange legendehistoriske Spørgsmål, som Fødselslegenderne og de aretalogiske Jesu Barndoms-Legender stiller. Om de hellige 3 Konger eller om Magerne eller de Vise fra Østerland se Albr. Dieterich: *Die Weisen aus dem Morgenlande*, i *Kleine Schriften* 1911 p. 272 ff. (Udgangspunktet for Legendedannelsen: Partherkongen Tiridates's Romafærd til Nero År 66, efter Cassius Dio 63, 1—7 og Plinius, *Hist. nat.* 30, 6 f.; hos Plinius hedder Kongen og nogle af hans Følge ligefrem Mager). — Der er iøvrigt Grund til også at nævne Vergils mærkelige 4de Eklog, som i sig selv er et Vidnesbyrd om den Tvangsforestilling, der var knyttet til Forventningen om et Stormenneskes Fødsel, og om at en sådan Forventning var stærk og almindelig. Vergil har altid haft et godt Lov hos de Christne og er bleven brugt på de forskelligste Måder, i de forskelligste Øjemed.

2) Luthers Syn på Barndomsbogen og på Jesu Barne-Natur fremgår bl. a. af *Tischrede* Nr. 534, Erlangen-Udg. Bd. 58 S. 15 ff. Bibeltheologen har naturligvis kun Hånd tilovers for Barndomsbogen, først og fremmest fordi han ikke vil vide noget af Barnets Undergerninger.

gælder Skildringen af Jesus ligesåvel som Skildringen af hans Forældre og Bedsteforældre, men medens Jesusbarnets Personlighed — og forsigtigvis holder Bogen sig dertil og indlader sig ikke på at forbedre den evangeliske Tradition om den voxne Jesus — dog må siges at have en vis Interesse også for Protestanter, er Familien og da navnlig Bedsteforældrene uden Interesse. For de Christne, der levede, da de Skrifter, der er Barndomsbogens Forudsætninger, blev til, var Forholdet helt modsat. Da gjaldt det netop først og fremmest om at forherlige Forældre og Bedsteforældre, at overbevise vantro Hedninger, der vidste, at Gudebørn ikke fødes af helt almindelige Mødre, om, at alt var i bedste Orden, ikke blot for Moderens men også for Mormoderens, ja (i senere Legender) endog Oldemoderens Vedkommende; og denne Forherligelse af den kvindelige Ascendens medførte ganske naturligt en nogenlunde tilsvarende Forherligelse af den mandlige; Joachim får sin Del af Annas Gud takkelige Væsen, og noget tilsvarende gælder Josef.

En Stræben efter at gøre Maria til en værdig Gudemoder har sikkert gjort sig gældende fra det Øjeblik af, da de Jesutroende begyndte at søge Medtroende blandt Grækere og Romere. Det ældste litterære Udslag af denne Stræben, der er bevaret, er det såkaldte Protevangelium Jacobi,

der menes at være forfattet o. 150¹⁾. Det fortæller om Joachim og Anna, om Marias Barndom og Ungdom, Trolovelsen med Josef, Jesu Fødsel, Vismændene og Barnemordet. Det er altså slet ikke en Jesu Barndomsbog men næsten udelukkende en Mariae Forherligelsesbog. Af høj Ælde er også det såkaldte Thomas-Evangelium, der kendes i flere Redactioner, og som i Modsætning til Jacob-Evangeliet er en udpræget Jesu Barndomsbog med et stærkt gnostisk Præg. Dens Indhold er udelukkende Beretninger om Jesu Undergerninger og Færd fra hans 5. til hans 12. År. »Hvert Ord af ham er en fuldfærdig Kendsgerning«, siger en af Mængden, som overværer en Dødeopvækkelse (Cap. 17). En Sammensmeltning af begge Emner: Jomfru Marias Forherligelse og Jesusbarnets Liv og Gerninger har vi i det såkaldte Pseudevangelium Matthæi, der er langt yngre, sandsyn-

1) Jfr. for dette Skrifts og de ældre Evangelie-Apokryfers Vedkommende: Neutestamentliche Apokryphen, herausgeg. v. Hennecke, 1904, S. 44 ff. — Textudgave af såvel ældre som yngre Evangelie-Apokryfer ved Tischendorf (Evangelia apocrypha, 1853). Det må dog tilføjes, at Tischendorfs Textrecension for Pseudo-Matthæus's Vedkommende ingenlunde dækker de Håndskrifter, der er bleven brugt af Oversættere og Digtere. En Del Oplysninger om afvigende Læsemåder giver Tischendorf selv i sine tekstkritiske Noter; adskilligt af Interesse gives i O. Schades Udgave: Liber de infantia Mariae et Christi Salvatoris, Halle 1869. Tischendorfs Samling er oversat på Dansk af H. G. Gregeren: De apokryfiske evangelier til Ny Testamente, med en eftermækt. Odense 1886.

ligvis fra 5. Årh. Det begynder med at fortælle om Joachim og Anna, væsenlig overensstemmende med Jacob-Evangeliet. Også Marias Levned og Trolovelse fortælles væsenlig efter samme Kilde, men fyldigere. Jesu Fødsel og Fødselsnats-Underne har derimod i Pseudo-Matthæus kun meget sporadisk Tilknytning til Forevangeliet, og Fortællingen bliver her langt mere fyldig og broget ved at optage gængse antike Motiver. Alt det følgende endelig er helt uafhængigt af Forevangeliet og har iøvrigt kun ringe Forbindelse med de andre kendte Barndomsskildringer, omend enkelte af Barndoms-Underne til en vis Grad er fælles.

Det er dette Pseudevangelium Matthæi der ligger til Grund for vor Folkebog; det er det, der i Tusind År glædede Middelalderens Slægter indenfor den romerske Kirke dels gennem Præsternes Prædikener for dem, der ikke kunde læse og ikke kunde Latin¹⁾, dels gennem Udtog og Omdigtninger på Folkesprogene. Og som Bibliografien viser for Danmarks Vedkommende (og noget tilsvarende gælder også andetsteds), var det så langt fra, at Reformationstheologien fik Bugt med denne erkatholske Folkebog, at man tvertimod må sige, at

1) Man får et levende Indtryk af, hvor stor en Del i Forkyndelsen det har haft, når man læser Christiern Pedersens Postil, særlig Juleprædikenerne. Og samme Forhold findes i den øvrige romerkirkelige Verden. — Om Kirkemalerier i Danmark med Motiver fra vort Skrift se Ellen Jørgensen, Helgendyrkelse i Danmark, 1909, p. 92 ff.

den indtil langt ind i 19. Årh., i Protestantismens første 300 År, er bleven læst mange Gange mere end selve Bibelen. Og man kan kun glæde sig over, at det blev Pseudevangelium Matthæi eller »Bogen om den hellige Marias Nedstamning og Vor Frelzers Barndom«, der fik denne alvorlige Betydning, og ikke en af Thomasbøgerne. Disses Jesus er vel et i høj Grad guddommeligt Barn, eftersom det neppe kan røre sig uden at gøre Under, men det er et grovt, hævngherrigt og hensynsløst Barn. Pseudo-Matthæus's Jesus er i og for sig ikke mindre guddommelig, men han er velgørende og vennesæl i al sin Færd, og det er ikke hans Skyld, at Middelalderens Børn ikke altid var så artige og kærlige, som de burde være.

III

Vor danske Folkebog er imidlertid ikke en umiddelbar Gengivelse af Pseudo-Matthæus. Det digteriske Arbejde med Stoffet standsede egentlig aldrig. Den mærkelige Digterinde i Gandersheim-Klostret, Hroswitha, arbejdede videre med det og gengav det i sammentrængt episk Form — på Latin — ved Midten af 10. Årh., men hendes Arbejde synes ikke at have haft nogen litterær Virkning. Dette er derimod Tilfældet med en meget omfangsrig latinsk Digtning, der i Hovedtrækkene følger Pseudo-Matthæus men fører Skildringen meget længere, lige til Jomfru Marias Død og Himmel-

fart. Denne først i vore Dage trykte Digtning, af Udgiveren kaldt *Vita beate virginis Marie et Salvatoris rhythmica*¹⁾ (i nærværende Udg. citeret som *Vita rhythmica*), er foretaget kort efter År 1200. Den er på over 8000 Verslinjer; Versene er Rimvers (iambiske Septennarer) med tysk Accent. Hvem Digteren er vides ikke, men det er sikkert, at han er en Tysker. Denne Digtning, hvis Form i mange Måder kan synes noget ufærdig, er med Hensyn til Indholdet et vel gennemtænkt og omhyggeligt Arbejde, der for dets Læsere forelægger et fra mange Sider møjsommeligt samlet uhyre stort og broget Legendestof, som så at sige hele den følgende Tids Gendigtninger på Folkesproget har levet højt på²⁾. Sammenligning mellem *Vita rhythmica* og den danske Folkebog viser vel en delvis Overensstemmelse, men Lighederne er langt fra slående, og der er påfaldende Uligheder, der måtte synes ret uforklarlige, hvis man skulde forudsætte en directe Sammenhæng mellem de to Arbejder. Det nærliggende Skridt³⁾ at

1) Udgivet af Vögtlin i Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart, Bd. CLXXX, Tübingen 1888.

2) Således — foruden Bruder Philipps Marienleben — Walther af Rheinaus (13. Årh.), Passionalet (o. 1300) og Schweizeren Wernhers (14. Årh.). Da her kun efterspores den danske Folkebogs Kilder, må vi iøvrigt forbigå disse Digtninger såvel som den tilsvarende franske Digtning og den tyske og franske dramatiske Digtning.

3) Så meget mere nærliggende som allerede Bruun i Årsbe-

sammenligne vor Folkebog med de tyske Digtninge fra 13. og 14. Årh. fører derimod hurtigt til en aldeles sikker Bestemmelse, idet det viser sig, at den danske Folkebogs sidste to Trediedele står i en sådan Overensstemmelse med en af disse tyske Digtninge, at der ingensomhelst Tvivl kan være om, at vi her har den directe Kilde. Den tyske Digtning, der således får en særlig Interesse for os, er Bruder Philipps Marienleben¹⁾, en Omdigtning af Vita rhythmica fra 2. Halvdel af 13. Årh. som skyldes Broder Filip af Cartusianerordenen i Klostret Seitz i Steiermark²⁾.

Broder Filips Digtning omfatter o. 10000 Vers, men anden Halvdel af Digtet (fra Vers 5390 af) har intetsomhelst at gøre med vor Folkebog, idet denne Del handler om Jesu og Mariae Liv efter

retn. og Medd. fra det store kgl. Bibl. I, 1870, p. 152f. har henledet Opmærksomheden på det mulige Forhold.

1) Bruder Philipps des Carthäusers Marienleben, herausgeg. v. H. Rückert, Quedlinburg u. Leipzig 1853.

2) Der findes en Mængde Håndskrifter af Digtet, tildels ret stærkt interpolerede. Det udbredtes hurtigt også til Nordtyskland, både det østlige (Prejsen) og det vestlige, og sandsynligvis er det en nedertysk Afskrift, der har foreligget for Ophavsmanden til den danske Folkebog. Om denne Ophavsmand har været en Ordensbroder til Filip og haft hjemme i Kartheuserklostret i Århus, der (ifølge Daugaard: Om de danske Klostre i Middelalderen. Kbh. 1830 S. 32) bestod lige til Reformationen, er vel umuligt at sige. At der er Jydskheder i vor Text er sikkert, men på hvilket Stadium af Textbearbejdelsen de er indkomne kan neppe afgøres.

Jesu Barndom. Og af første Halvdel er det kun en Del der har været directe Kilde, idet den nøje og ubrudte Overensstemmelse kun findes fra og med Skildringen af Færden til Ægypten (Udg. S. 55, Broder Filip fra Vers 2760), ihvorvel der dog også i det nærmest foregående findes større og mindre Partier, der viser Overensstemmelse, medens det er tydeligt, at den danske Bog har haft en anden Kilde end Broder Filip til Hovedkilde for den første Del af Skildringen (indtil nederst på S. 45 i nærværende Udgave). Denne Kilde er Pseudo-Matthæus. Forholdet er da dette: Den danske Folkebogs Ophavsmand (i det følgende for Kortheds Skyld kaldet Gh.) har til den første Del af sit Værk udnyttet Pseudo-Matthæus Cap. 1—11. Det er der for så vidt god Mening i, som dette Stykke danner en afrundet Helhed: Jesu Forældres og Bedsteforældres Levned indtil Jesu Fødsel. Til Skildringen af Jesu Fødsel, Fødselsnats-Underne, Omskærelsen, de hellige 3 Konger og Fremstillingen i Templet (Udgaven S. 45 nederst—55,7) har Gh. brugt dels selve den her forholdsvis fyldige bibelske Overlevering, dels vedkommende Stykker i Jacobus de Voragines meget udbredte og yndede Legenda Aurea, dels Broder Filip, og har iøvrigt ikke blot til Sammensmeltning af disse Elementer men også til Udfyldning og Afrunding med både Mod og Held brugt sin egen Fantasi. Til Skildringen af Færden til Ægypten og alt det

c

følgende, hvortil der så godt som ingen bibelsk Overlevering er, har Gh. i Stedet for at bruge Pseudo-Matthæus brugt Broder Filips på mange Måder fra Pseudo-Matthæus afvigende Fremstilling (Filip Vers 2760—5389). Overensstemmelsen mellem Filip og Gh. er meget nøje, for store Deles Vedkommende så at sige ordret (Exemplar findes i Commentaren), men Gh. giver dog alt andet end en mechanisk Oversættelse. Skønt allerede Broder Filips Arbejde i Sammenligning med dets Forbillede, Vita rhythmica, er et varmt og levende Digterværk i Forhold til en uorganisk Materialsamling, er Gh. som Kunstværk egenlig fuldkomnere end Broder Filips Digt, idet Gh. resolut har fjernet en Mængde Gentagelser hos Filip, ofte sammentrængt en udtværet Beretning eller et vidtløftigt Raisonnement og nu og da tilføjet et lille Træk, der giver Skildringen en egen hjemlig, fortrolig Charme. Et Par Exempler. I Skildringen af Færden til Ægypten fortæller Gh. efter Filip jevnt og smukt om Josefs Klage over hans og Kvægets Tørst, om Jesu Hjælp og om alles Glæde over Vandet, men den omtænksomme Gh. tilføjer på egen Hånd: og de fyldte deres Flasker og tog dem med sig (Udg. 56,6). Da Jomfru Maria længselsfuld ser op i det høje Træ og ønsker, at hun kunde få nogle af Dadlerne (Udg. 56,10ff.), lader Filip strax Jesus byde Træet bøje sig (Vers 2836 ff.), men for en Gangs Skyld er Gh. mere vidtløftig

end Filip, idet han giver Scenen menneskeligt Liv ved sin troskyldige Tilføjelse: Det Træ var meget højt, og Josef var meget gammel, og hverken han eller den Dreng, han havde med sig til at følge Asenet og Oxerne, trøstede sig til at klavre op i det. Gh.s Omhu for Kvæget viser sig ved hans Tilføjelse (Udg. 57, lff.), at der ved Træet voxede meget Græs, så Oxe og Asen fik nok at æde. I Historien om, hvorledes Jesus på en Sabbat gør Fugle af Ler og om den vrede Jøde, indsætter Gh. overalt Søndag i Stedet for Broder Filips correcte men fremmede Sabbat (Udg. S. 78) og giver ved denne ringe Ændring hele Historien en egen hjemlig Colorit. Den Stræben, allerede Filip viser efter at give Skildringen en jevn, lun Hygge, således at han udskyder de subtileste og mærkværdigste af Jertegnene i Vita rhythmica og derimod bruger al sin Kunst og Flid til at fremhæve det idylliske i den hellige Families Samliv, er ret efter Gh.s Hjerte, og Gh. omfatter al Skabningen med den elskeligste Sympathi. Han kan således ikke skilles fra Røverfamilien (Udg. S. 60) uden udtrykkelig at tilføje, at Røveren, da han blev en rig Mand, opgav sit Røverhåndværk, en Tilføjelse der viser, at hans medmenneskelige Sympathi er større end hans theologiske Subtilitet, thi Historien om Røveren er indført i Barndomsbogen under Indflydelse af den evangeliske Beretning om den bodfærdige Røver på Korset. Det er denne

c*

Røver, Jesus allerede som Barn har truffet, og som nu ved at træffe ham igen — på Korset — genkender ham og erkender hans Guddommelighed. Men Forudsætningen for Røverens Korsfæstelse må dog være, at han har fortsat sit gamle Håndværk. — Jeg tror, det kan forsvares at sige, at vor Folkebog, i Modsætning til hvad der oftest er Tilfældet med de danske Folkebøger — er bedre end dens Forbilleder, og at den også i og for sig er et smukt og opbyggeligt Vidnesbyrd om dansk (jydsk?) Dannelse og Menneskelighed i den senere Middelalder.

Gotfred af Ghemens Tryk er fra 1508, og det er vel neppe rimeligt, at der har eksisteret et ældre Tryk. Men det er på den anden Side sandsynligt, at Skriftet er ældre end 1508. Gotfreds Text er ret skødesløs, og mange Småfejl hidrører fra unøjagtig Læsning af det Håndskrift, der har været Forlæg for Trykmanuscriptet. Hist og her i Udgaven findes mere eller mindre tydelige Spor af Rim og Rhythme — dette gælder uimodsigeligt nærværende Udgaves Side 79 — således at man kunde være fristet til at tænke på en ældre Redaction, der helt eller delvis var rimet, ligesom Forbilledet¹⁾. Blanding af ældre og yngre For-

1) Det må dog bemærkes, at Rimsporene ikke synes at røbe directe Oversættelsesrim. Og den mærkelige Side, 79,3—80,6, har, undtagelsesvis, intet tilsvarende hos Filip. Dette er meget påfaldende; men det er sandsynligt, at Stykket findes i andre

mer af samme Ord er ret almindelig og tyder på, at et ældre Håndskrift er afskrevet.

I »De hellige Kvinder«, en Legende-Samling, udg. af C. I. Brandt, Kbh. 1859, er på S. 1—19 udgivet to Stykker af et dansk Håndskrift fra 15. Årh. i det kgl. Bibliothek i Stockholm (K. 4) »Om Joachim oc Anna oc Marie« og »Om Vorsherræ fødelssæ«, og om dette Håndskrift siger Bruun (Årsberetn. og Medd. fra det store kgl. Bibl. I, S. 153): »Det danske Skrift [d. v. s. Indholdet af vort Ghemmen-Tryk] kjendes i Håndskrift fra det 15. Aarhundrede, men i Henseende til Sproget og hele Redactionen er det forskjelligt fra den første trykte

Redactioner af Philips Digt end den, der er udgivet, thi dels er der øjensynligt noget i Vejen med den udgivne Text det pågældende Sted (omkring ved Vers 3985), hvor Skolegangshistorien indføres på en meget abrupt Måde uden al Indledning og Forberedelse, dels findes Elementerne til Stykket i Philips sædvanlige Forbillede, Vita rhythmica (Vers 2780 ff.). Det er iøvrigt også mærkeligt, at det meste af Stykket (S. 79,9—80,2) mangler i alle de senere danske Optryk, fra 1760 af. Det må altså være udgået på et eller andet Tidspunkt mellem 1508 og 1760, muligvis under Indflydelse af en tysk Folkebog, der i meget ligner den danske, og som jeg kender i en Udgave fra 1852 (Jesu Christi Kinderbuch, udg. af Schönhuth, Reutlingen 1852), hvor nøjagtig det samme Stykke mangler. Muligvis er Stykket dog udgået, ikke på én Gang men ved gradvis Forkortelse i Tiden 1508—1760. En Afskrift af Folkebogen fra 18. Årh. (Thottske Saml. 4° Nr. 28) har kun udeladt det, der i nærv. Udg. svarer til 39,7—22, d. v. s. at det Tryk, der er afskrevet, og som må være ældre end 1760, har haft i det mindste en Del af det omtalte Stykke, og bl. a. har omtalt Mester Jordan.

Udgave [d. v. s. vort Ghemen-Tryk]«. Det er lidt vanskeligt at se, hvad Bruun egentlig har ment med denne Ytring, hvis to Dele synes aldeles at modsige hinanden, og det er vistnok også svært nøjagtigt at bestemme Forholdet mellem K.4 og Gh. Det er dog overvejende sandsynligt, at de intet har med hinanden at gøre. Hvad der har vakt Tanken om Slægtskab er, at de begge i Begyndelsen har samme Kilde: Pseudo-Matthæus. Men Fællesskabet varer ikke længe. Omtrent midt i »Siwende læsningh« i K.4 efter Josefs Ord til Marie: *iech syndeth at iegh hafdæ vrang hugh vith tegh*, Blad 30^v., svarende til Pseudo-Matthæus Cap. 11, Slutningen, skilles de, idet, som ovenfor sagt, Gh. dermed forlader Pseudo-Matthæus, medens K.4 fortsætter indtil Tilbagekomsten fra Ægypten (Pseudo-Matthæus Cap. 25¹)). De to Klerke, der er Ophavsmænd henholdsvis til Gh. og K.4, har i Virkeligheden helt forskellige Formål, og selvom der er en meget stor Lighed mellem K.4's Begyndelse (til omtrent midt i 7de Læsning) og Gh.s Begyndelse (til S. 43 nederst i nærværende Udgave), en Lighed der, trods Sprogets forskellige Alderstrin i de to Skrifter, jevnlig kan føres til Nytte til Forståelse af forskrevne Ord

1) Overensstemmelsen med Pseudo-Matthæus er gennemført, kun afbrudt ved, at et Blad i Håndskriftet mangler, der formentlig har gengivet Pseudo-Matthæus fra Slutningen af Cap. 13 til Begyndelsen af Cap. 14.

eller lemlæstede Sætninger i Gh., har denne Lighed neppe anden Grund end den, at begge Stykker gengiver Pseudo-Matthæus, dog (jfr. Commentaren) efter forskellige Håndskriftsredactioner.

Det Værk, Gotfred af Ghemen trykte i 1508, er som Udtryk for menneskelig Følelse, som Vidnesbyrd om selvstændig Formsans og Stiltugt og som Åbenbaring af en jevn, folkelig Religiøsitet i Klerkekreise et af de ypperste Arbejder indenfor dansk Bogværk i Middelalderen, og allerede af den Grund Nutids-Danskes Interesse værd. Men det er ikke blot som middelalderligt Bogværksminde, det har Værdi. Den danske Klerks Ordning og Fordanskning af den almen-europæiske Opbyggelses- og Underholdningslitteratur om Jesusbarnets og hans Slægts Liv og Levned blev en dansk Folkebog, den ypperste af alle danske Folkebøger, en af de mest læste af alle danske Bøger¹⁾. Dens Varme og Hjertelighed, dens tro-

1) Den Mængde Tryk, Bibliografien nævner, og hvorfra de allerfleste findes i det kgl. Bibliothek, nogle erhvervede i de aller-
sidste År, giver en svag Forestilling om Oplagenes eller Tryk-
kens Mængde, men også kun en svag. Det er kun en Brøkdel af, hvad der har været. Endda er det ældste Tryk, der haves (efter Gotfred af Ghemens Tryk 1508), fra 1760. Hvad der har været mellem 1508 og 1760 — sandsynligvis mange Gange mere end hvad der er fremkommet efter 1760 — har utvivlsomt haft Bøgers lykkeligste Skæbne: at blive slidt op. Adskillige af de bevarede Tryk, det kgl. Bibliothek har erhvervet, bærer stærke Spor af Slid, og det er ikke just bogvante Hænder, der har fumlet med Bladene.

skyldige, jevne, menneskelige Religiøsitet, den bedste Arv fra Antiken og den folkelige Katholicisme, bød en halv Snes Slægtled af danske Bønder noget af det, de uvilkårligt og uden at gøre sig Rede derfor savnede i Bibel og Katechismus, i Prædiken og Psalmebog, hvad enten det var Orthodoxe eller Rationalister, der stod for Lærdommen og Opbyggelsen. Jesu Barndoms Bog blev først overflødig, da en folkelig Digter-Ånd fik Mod og Lykke til, først i sig selv, siden i andre, i stadig flere, at forsone det folkelige og det christelige, da Børn og Gamle i Stedet for at læse i Jesu Barndoms Bog begyndte at synge »Dejlig er den Himmel blaa«¹⁾).

1) I »Iris og Hebe« 1796 p. 279 siges om Jesu Barndoms Bog, Mester Lucidarius og Sibyllæ Spådom, at de »findes i det mindste een Gang i hver Bye paa Landet«.

Det sidste — og interessanteste — af de Vidnesbyrd om Jesu Barndoms Bogs Udbredelse og Yndest, jeg kender, findes i fhv. Folkethingsmand L. Larsens Barndoms-Erindringer fra Nordsjælland, offentliggjorte i »Fra Frederiksborg Amt« 1909. Det hedder her Side 141 om Juletiden: »Foruden Kortspil og Fortællinger bestod Underholdningen også af nogen Læsning i de få gamle Bøger man havde. En yndet Lektüre var Jesu Barndomsbog. Denne fandtes næsten i ethvert Hjem«.

JUDAS

EVANGELIERNES Judas måtte nødvendigvis sysselsætte Menneskenes Fantasi på en anden Måde end de øvrige Disciple. Medens disse alle fik deres Legender, og disse Legender følger dem på deres Apostelbane, men ikke interesserer sig videre for deres tidligere Liv, eftersom dette Liv jo var, som det skulde være, og Charaktererne derfor var selvfølgelige, var det helt anderledes med Judas. Hans Liv afsluttes kort efter Udåden, og så er der ikke mere. Eller jo, i de gamle katholske Skildringer er der én Handling af Judas efter Forræderiet, der interesserer: hans Selvmord. For alle Laster og Ugerninger, han havde øvet, før han kendte Jesus, søgte og fik han Tilgivelse ved at gå i Jesu Tjeneste. Men det onde i ham var stærkere end hans bedre Stræben; han strandede i Havnen, og hans Ugerning mod Jesus blev færdeligere end alt andet, han havde gjort. Og dog: måske var der også for denne Ugerning Tilgivelse, men han fortvivlede og lagde Hånd på sig selv. Ved sit Selvmord udelukker han absolut sig selv fra Nåden, og adskillige ældre Judas-Skildringer dvæler ved den døde Selvmorders ulykkelige Tilstand¹⁾.

1) Medens dette Motiv i Legenda aurea er skrumpet ind, fordi det er en Kirkelærer, der har redigeret Judas-Historien, er det fyldigere behandlet i det mere private »Passionale«, hvor

Men den egenlige Interesse samlede sig naturligvis om hans tidligere Liv. Alle måtte spørge: hvorledes kunde et Menneske gøre dette? Og Judas-Bogen er Svaret.

Judas' Historie er componeret over to velkendte litterære Motiver: den bibelske Beretning om Moses's Udsættelse i Nilen og den antike, navnlig fra Sofokles kendte, Tradition om Oidipus, idet disse to Motiver atter holdes sammen af og combineres med et tredje, det underskudte Barn.

Den, der først har formet Judas's Historie over disse tre Motiver, og alle hans Efterlignere og Oversættere, har gjort sig Opgaven meget let. Vor danske Folkebog er ikke væsenlig ringere end nogensomhelst af de andre kendte, ældre Redactioner; alle disse kan vurderes udfra vor Folkebog, og det lader sig ikke nægte, at Materialet er behandlet yderst råt. Der er kun gjort det aller nødtørftigste for at få Motiverne kædede sammen. Intet af den speculative Dybsindighed, middelalderlige Theologer og Digtere ellers har til Rådighed, er kommet Judas-Bogen til gode, og der er

det hedder (Hahns Udg. p. 318, V. 43 ff.), at Forræderen og Selvmorderen efter Døden hverken skal modtages i Himlen eller i Jorden (Underverdenen, Helvede) men må blive i Luften: »do er den gotes sun verriet — des solde er dulden diesen pin — vnde zwischen himel vnde erden sin — mit den vil ubelen geisten — die im da solden leisten — mit ewenchlicher marterat — swan er vf al geborget hat.« — Det er en rent antik Tradition, der her bryder frem.

end ikke Tilløb til psykologisk Motivering. Hvorfor var Judas bestemt til at dræbe sin Fader og ægte sin Moder? Ja, man bør måske ikke gå i Rette med Judas-Forfatterne i denne Sag, eftersom selve Sofokles egentlig ikke har evnet at give andet Svar end en Orakel-Spådom, der ikke er bedre Motivering end Ciboreas Drøm. Men Sofokles skildrer os dog, hvorledes Opklaringen af Forholdet virker på Iokaste; i Folkebogen læser vi intet om Ciboreas Skæbne; efter at hun har fungeret som det nødvendige Hjul i Maskineriet, smides hun til Side; hendes Skæbne interesserer ikke. I Sammenligning med denne mekaniske og åndløse Behandling af en af »Hovedpersonerne« er det Småting, at den danske Forfatter tankeløst bruger formelagtige Ord som »den Erlig Mand« om Judas eller taler om den gamle fattige Ruben og hans rige Enke.

Den ældste bevarede Udgave af den danske Folkebog om Judas er fra 1687. Det er dog overvejende sandsynligt, at denne Udgave er et Optryk af en ældre Udgave¹⁾, men hvornår vi fik en

1) Formen Liboria (for Ciborea), der findes i Udg. af 1687 og i alle senere Tryk, kan kun forklares som en Læsefejl, Sætteren (eller muligvis den Afskriver, der har leveret Trykmanuscript i 1687 eller tidligere) må have gjort sig skyldig i ved at læse C som L i det benyttede Tryk. — At Peder Syv nævner Bogen i Den danske Boglade (Blad 63 verso) er vel ikke aldeles afgørende for Existensen af en ældre Udgave, men han vilde dog neppe have vist et lige fremkommet Skillingstryk den Ære at opføre det.

Judas-Bog på Dansk er umuligt at sige, og det lader sig heller ikke gøre at påvise nogen directe Kilde i andre Litteraturer. Man måtte snarest tænke sig en tysk Judas-Bog fra 16. eller 17. Årh. som directe Kilde, men en sådan kendes ikke, selvom meget taler for, at den må have existeret. En svensk Folkebog om Judas synes at være oversat fra Dansk¹⁾.

Men det er også kun af ringere Interesse, om den directe Kilde kan påvises eller ej, thi alle kendte Redactioner i alle Litteraturer²⁾ ligner hinanden i Grundtrækkene, medens Fyldet kan være noget rigeligere eller sparsommere, uden dog at være præget af nationale Ejendommeligheder.

Alle kendte Redactioner — også den danske —

1) Jeg kender den fra en tysk Oversættelse ved H. Tamms: *Eine merkwürdige Historie von dem abscheulichen Verräther Judas, sein Herkunft, Geburt und Leben sammt den Sünden, die er begangen von seiner Jugend bis dass er ein Apostel Christi ward* — efter svensk Udgave Westerås, D. Torssel, 1833 — trykt i *Neues Jahrb. der Berlin-Gesellschaft für Deutsche Sprache u. Alterthumskunde*, herausgeg. v. F. H. v. d. Hagen, 6. Band, Berlin 1844 p. 144 ff. — Også her hedder Judas' Moder Liboria; også her kaldes Judas »der ehrliche Mann«; også Ordspøget: thi den skulle ick druckne som henge skulle, gengivet ved: denn der welcher hangen sollte konnte nicht ersaufen; også mange andre nøjagtige Overensstemmelser findes.

2) En Oversigt over de kendte Redactioner er givet af W. Creizenach i *Paul u. Braunes Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache u. Litteratur* II, p. 177 ff. Creizenach kender allet ikke den danske Folkebog, der dog foreligger i flere Tryk end Tilfældet, så vidt vides, er i nogen anden Litteratur.

har et overvejende højmiddelalderligt Præg — man tænke blot på den skæbnesvangre Svale og Abildgård — og tilsyneladende er dette også i sin Orden, da vi ingen kender ældre end 13. Årh. Den ældste, vi kender, er Jacobus de Voragine's i Den gyldne Legende, hvor den er indskudt under Sct. Mathiae Dag 24. Februar. Lidt senere genfinder vi Historien i det tyske Passional i en noget fyldigere Skikkelse¹⁾. En oldfransk Redaction på Vers, der i en Tilføjelse efter Digtes Slutning siges at være skrevet i Juni Måned 1309, er med sine 676 Vers den frodigste Redaction, vi kender²⁾. Kortere Udtog er optaget i Opbyggelsesbøger på forskellige Sprog³⁾. Et helt enestående Værk er Abraham a Sta. Claras usigelig vidtløftige, af Skældsord og Forbandelser i Tusindvis opfyldte »Skandskrift« mod Judas: Judas der Erzschem für ehrliche Leuth, oder eigentlicher Entwurff und Lebensbeschreibung dess Ischariothischen Bösewichts, i fire Bind (Bonn og Salzburg 1687—95),

1) Hahns Udg., Frankfurt 1845, p. 312 ff. ligeledes i Afsnittet Von sante mathia, omtrent 600 Vers.

2) Udgivet i Samlingen Scelta di Curiosità letterarie inedite o rare dal secolo XIII al XVII, Nr. 59: La leggenda di Vergogna e la leggenda di Giuda, Bologna 1869; den oldfr. Text p. 75 ff.

3) Således i det svenske Själinna Thröst fra 15. Årh. (Samlingar utg. af Svenska Fornskrift-Sällskapet, Sthm. 1871—73, p. 86 ff.), og i Ett fornsvenskt Legendarium I p. 243 ff. (Saml. utg. af Sv. Fornskr. Sällsk. Sthm. 1847). I begge disse Udtog hedder Kvinden Cyboria. Jfr. Bäckström, Svenska Folkböcker II, Sthm. 1848 p. 198. — Iøvrigt: Creizenach l. c.

der iøvrigt er bygget over Elementerne i vor Folkebog om Judas, som må have foreligget for Forfatteren i omtrent samme Skikkelse som den danske Folkebog.

Skønt vi ad directe litterær Vej ikke når længere tilbage end til 13. Årh., er der ikke Tvivl om, at i hvert Fald væsenlige Dele af Judasbogen må have existeret langt tilbage i Tiden. Det vilde i og for sig være ret mærkeligt, om man i Højmiddelalderen skulde have opgravet den gamle græske Oidipus-Legende og overført den på Judas, medens det for en Mand i Oldkirkens Dage vilde være meget nærliggende at vælge netop denne Skikkelse til Incarnation af den størst tænkelige menneskelige Slethed. I Oldkirkens Dage var Oidipus-Skikkelsen alle Christne nærværende, ikke fordi de læste Sofokles eller Cæsar eller Seneca, men fordi de atter og atter fra Angribernes Side måtte høre Beskyldninger for »oidipodæiske« Forbindelser ved deres Sammenkomster. Det stærke Indtryk af disse Bagvaskelser må antages at have holdt Oidipus-Traditionen i Live i lang Tid, og således vilde man kunne forklare de mange andre Iklædninger, i hvilke Motivet findes i Middelalderen¹⁾, også før Judas-Redactionens tidligste Forekomst.

1) Således især Gregorius-Legenden, bedst kendt i Hartmann von Aues Digtning fra o. 1200: Gregorius auf dem Steine, udg. af Lachmann 1838, senere af Paul (2. Udg. 1900), moder-

Men der er iøvrigt også et positivt Vidnesbyrd om, at der har eksisteret en Judas-Bog før Jacobus de Voragine's Tid, idet denne i Indledningen til sin Fortælling udtrykkelig siger, at han har sin Visdom fra en »historia apocrypha«, om hvilken vi, som omtalt, ikke ellers ved noget. Eller rettere: jo, når vi altså kan forudsætte Existensen af en Judas-Apokryf, så bekræftes dette Forhold af Hentydninger, vi oftere finder både på antike hedske og på gamle christne Gravstene.

Den Forestilling, der ligger til Grund for det tyske Passionals Ytringer om Judas's usalige Skæbne efter Døden (se ovenfor S. XLI, Note 1) forståes i Virkeligheden kun ud fra de antike og oldchristelige Forestillinger, der giver sig Udtryk i sådanne Forbandelsesformler på Gravstene som: »Gid Jorden vorde ham tung«, »Han skal være til Afsky over Jorden og ikke finde Modtagelse i Underverdenen«, og, i christelig Form: »han skal (efter Døden) ligge henslængt ujordet og ikke opstå, han skal dele Skæbne med Judas«¹⁾. Denne Hentydning til Judas's Skæbne viser, at der må have været en i oldchristelige Krese udbredt for

niseret tysk Gengivelse i Reclams Universalbibl. Hartmanns Digtning har en ældre fransk Kilde. Om andre Iklædninger af Oidipus-Motivet jfr. Comparetti, *Edipo e la mitologia comparata*, Pisa 1867, og Lippold: *Ueber die Quelle des Gregorius Hartmanns von Aue*, 1869.

1) Jfr. O. Marucchi: *Epigrafia cristiana*, Milano 1910, p. 334, og I. P. Jacobsen, *Manes*, Kbh. 1914, p. 95, 121 og 187.

XLVIII

JUDAS

antik Tankegang så at sige selvfølgelig Legende om, at Skurken og Selvmorderen Judas efter Døden ikke har fundet Hvile i Jorden, så lidt som han er bleven modtaget i Himlen, og denne Legende har sat sig tydelige Spor i det tyske Passionals Redaction, medens den ikke er kommen med i den langt yngre danske.

PILATUS

FOLKEBOGEN om Pilatus er et overordenlig sammensat Litteraturværk. I den mødes nogle af de frugtbareste Digtning-Emner, der gennem mange Århundreder har sysselsat de græsk-romerske, keltiske og germanske Folkekreses Fantasi. Skønt en stor Del af Bogens Begivenheder foregår i Palæstina, er der intet jødisk i den, og det er kun på rent udvortes Måde, Emnerne er knyttede til Bibelen.

Vor Folkebog er kun én af mangfoldige indbyrdes mere eller mindre forskellige Redactioner, og hvis man havde en fuldstændig Pilatus-Harmoni, vilde det strax vise sig, at Folkebogen manglede mange interessante Træk, men således som den er, er den iøvrigt så fyldig som nogen enkelt af de andre Redactioner. Det har ikke været store Digtere, der har formet nogen af dem; det er alt sammen håndværksmæssigt Mosaikarbejde, ofte ganske snildt i den mekaniske Sammenføjning af Enkeltheder, men væsenlig åndløst. Et enkelt Exempel vil være tilstrækkeligt til at vise, i hvilken Grad et af Motiverne har taget Skade på Sjælen ved at blive redigeret ind i den brogede Sammensætning.

Det er selve Pilatus-Historien i Indledningen.

Det er umiddelbart indlysende, at denne Barn- og Ungdomshistorie i og for sig er hele

den øvrige Fortælling aldeles uvedkommende. Den er hængt på, på samme Måde som man på et vist Trin af den episke Digtningens Udvikling fandt det nødvendigt at konstruere en Barndoms- og Ungdomshistorie for de vigtigste episke Personligheder (f. Ex. Holger Danske). Historien er da også overtaget fra den middelalderlige Epiks Stof. Når det i den danske Folkebog hedder, at Atus var Konge i Judæa, så er denne Stedfæstelse kun en iøvrigt ganske snarrådig stilistisk Ændring af Bearbejderen, eftersom den Historie, der er benyttet, foregår et Sted i Mellemeuropa, i Omegnen af Mainz eller et andet Sted i Tyskland eller Frankrig. Men medens Mainz o. l. var god nok for franske og tyske Læsere, vilde Historien netop ved en sådan Stedfæstelse være mindre tilfredsstillende for danske Læsere, derfor den nemme Rettelse til Judæa, der ganske vist egentlig gør Historien umulig, eftersom den i alle Enkeltheder ellers er præget af den mellemeuropæiske Feudaltids Epik; men de danske Læsere har ikke set på Skildringen med moderne Litteratur- og Kulturhistorikeres Øjne; de har fundet det ganske selvfølgelig, at Pilatus havde hjemme der, hvor han senere udfoldede sin Virksomhed.

Der er ingen Tvivl om, at den episke Legende, der er valgt til at indlede Pilatus-Historien med, hører hjemme i Karl den Stores poetiske Historie. Der findes i fransk og tysk Epik mange Variatio-

ner af en Legende om Karls Fødsel eller Undfangelse¹⁾. Skønt hans Forældres Giftermål og hans egen Afstamning efter god historisk Hjemmel er ganske normal og uden Uregelmæssigheder af nogen Art²⁾, bliver begge Dele i Epos'et problematiske — fordi der skal være noget usædvanligt ved et Stormenneske som Karl d. Stores Undfangelse og Fødsel. Pippins Brud skilles fra sin Brudgom på Rejsen til ham, endnu før de har set hinanden, eller hun skilles fra ham umiddelbart før Brudenatten og jages bort og først lang Tid efter, ved et Tilfælde — d. v. s. i Kraft af en højere Styrelse — træffes de to, og Sønnen undfanges under sælsomme Omstændigheder. Han fødes og opfostres fjernt fra Hoffet, men gør, endnu Barn, sin Sønneret gældende ved sine usædvanlige Egenskaber. I en af de senere og fyldigere Redactioner af Undfangelses- og Fødselslegenden³⁾ er Pippin på en Jagttur ledsaget af sin Astrolog, som om Aftenen forkynnder ham, at han samme Nat skal

1) Gaston Paris, *Histoire poétique de Charlemagne*, Paris 1865, p. 223 ff. Jfr. *Der Kaiser und der Kunigebuech oder die sogenannte Kaiserchronik*, Gedicht des 12. Jahrh., herausgeg. v. H. F. Massmann, 3. Theil, Quedlinburg u. Leipzig 1854, p. 972 ff. W. Creizenach, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Litteratur*, herausgeg. v. H. Paul u. W. Braune, I, Halle 1874, p. 89 ff.

2) Einhard, *Vita Caroli Magni*, 18.

3) I den i det bayeriske Benedictinerkloster Weihestephan affattede Krønikebog fra 13. Årh.

avle en Søn, som ifølge den foreliggende Constellation skal blive en såre mægtig og mærkelig Fyrste. Hvad der videre følger, gengives forskelligt. Det givne er, at det er en Kvinde fra den nærliggende Mølle, der i denne Nat ved Pippin undfanger en Søn, men i nogle Versioner er denne Kvinde Pippins rigtige Hustru, der har fundet Tilflugt i Møllen (og snart genkendes hun af Pippin, snart ikke), i andre Møllerens Datter eller en anden Kvinde i Møllen¹⁾, således at Sønnen, Karl, snart

1) Navnet Karl (Charles) forklares oftere som hidrørende fra, at Barnet blev avlet paa en Vogn, en Kærre, un char, en Forklaring, som ikke i nogen Måde står tilbage for Folkebogens Forklaring af Navnet Pilatus eller Pontius — eller Judasbogens Forklaring af Navnet Iskariot, og som i og for sig naturligvis ikke udelukker, at Kvinden kan være den rigtige Prinsesse; men der er også Redactioner, der lader Kvinden være Møllerens Datter eller en Trælkvinde. Til en sådan Version sigtes der i det flamske Digt *Lakenspegel* af Jan Boendale, hvor det, III, 15, Vers 133 ff. hedder: »Der er også nogle, der siger, at han fød Kaerle, fordi hans Fader avlede ham på en Vogn (waghen) med en dienstwyf. Gud give den et kort Liv, der hittede på den Løgn og først fremførte den, thi Pippin, hans Fader, var en hellig Mand, og han fik Karl med sin Hustru i ret Ægteskab. (Jfr. *Le moyen âge*, 1911 p. 162.)

I nogle af Pilatus-Redactionerne er det imidlertid Mølleren, Pigens Fader, der hedder Atus, medens Kongen hedder Tyrus eller Cyrus. I Håndskrifter — og dette gælder flere af de middelalderlige Skriftarter — forvexles let c og t, og det er sandsynligt, at Cyrus er det rigtige. Vi vilde da her have et andet Complex af Legender om Stormenneske-Barndom, nemlig det, som er overleveret af Herodot om Kong Kyros's Barndom, læs Herodot I, 114—115.

er ægte, snart uægte, men i alle Tilfælde et Væsen med ualmindelige Egenskaber. Det er en af disse allerede fuldt litterært udformede Legendeformer, en af dem der lader det vordende Stormenneske være en uægte Kongesøn, der er bleven hæftet til den øvrige Pilatuslegende, men ved denne Tilknytning taber Undfangelseshistorien jo al sin ideelle Berettigelse, der lå i, at Sønnen skulde blive en mægtig og mærkelig Hersker, thi Pilatus var jo ikke noget Stormenneske, selvom der er Tilløb til at udstyre ham med både Kraft og Snildhed som Krigshøvding og som Statholder i Pontus. I vor Folkebog er det egentlig kun selve Schemaet, der aldeles råt overtages og tilhæftes, og da Sønnen her er uægte og desuden ikke bestemt til at blive en mægtig Kejser og Hedninge-Omvender, må han fjernes fra Kongsgården og have en særlig Ungdomsskæbne, og til Skildringen heraf bruges atter et litterært helt udformet Motiv: Striden mellem Kongesønnen og den ved Hoffet optagne fremmede, således som vi kender det f. Ex. fra Holger Danske-Legenderne¹).

Medens Fortællingen om Pilati Byrd, Barndom og Ungdom således må være bragt i Forbindelse med det øvrige Stof langt op i Middelalderen, an-

1) Jfr. f. Ex. den danske Holger Danske-Redaction hos Christern Pedersen V, 179 f.

tagelig i 12. Århundrede¹⁾, er alt det øvrige og væsenlige langt ældre.

Allerede i 2. Århundrede har der i de romerske Menigheder været en Overlevering om, at der i Statsarchiverne fandtes en officiel Skrivelse fra Pilatus om Jesus-Processen²⁾, og naturligvis blev denne Indberetning også snart en håndgribelig Virkelighed. Men skabt som den var af Tidens Forhold, i en Tid da de Christne var de underlegne, de forfulgte, formedes det som et Forsvar for Christusdyrkerne. Dette Forsvar yder Forfatteren af »Brevet«³⁾ på den ganske snedige Måde, at han lader Pilatus kaste al Skylden over på Jøderne og selv fremstille Jesus som den store, ædle Undergører, ja hævde, at han opstod af Graven.

1) Hvis Kyroslegenden er Udgangspunkt, kan Sammenknytningen rykkes længere tilbage. Medens vi her har søgt at vinde en Tidsbestemmelse udfra Karlslegenden i den middelalderlige Epik, har Dobschütz i det nedenfor anførte store Værk ud fra helt andre Forudsætninger ment at kunne fastslå, at den ældste fuldstændige Pilatusprosa — væsenlig identisk med vor Pilatusbog — må være redigeret i 11. Årh. (Dobschütz, p. 230 ff.), men i denne Redaction hedder Kongen netop Tyrus.

2) Justinus, Apol. 1, 35; Tertullian, Apol. 21; Euseb, Kirkehist. II, 2.

3) Pilatus' Brev til Claudius (Tiberius) er bevaret som en Del af »Acta Petri et Pauli« og som Tillæg til Nikodemos-Evangeliet. Dette Brev, der måske er affattet så tidligt som i 2. Årh., må vel adskilles fra de langt yngre »Indberetninger«, der er optagne i Tischendorffs Samling p. 413 ff., og som i Kraft af deres større Fylde blev meget læste og har været Folkelæsning, også i Danmark, indtil den nyeste Tid.

Pilatus bliver altså et Vidne om Jesu Guddommelighed, ja omvender sig endog (i Petrus-Evangeliet, V. 46) og udtaler, at Jesus er Guds Søn. Skønt Kimen til denne Opfattelse af Pilatus egenlig allerede findes i de kanoniske Evangelier, og den begyndte Udvikling af Pilatus-Vurderingen således for så vidt godt kunde være ført videre, gik det helt modsat. Da Christusdyrkelsen fik Overmagten, havde man ikke længer Brug for Pilatus som Sandhedsvidne og lønligt troende; tvertimod, han var Udøveren af den forbryderske hedenske Statsmagt, hans var Ansaret, han er ikke stort bedre end Judas, og han kommer da også til, ved sit Selvmord, at dele Skæbne og Usalighed med denne.

Denne Vending i Vurderingen af Pilatus kan iagttages hos de christne Penneførere i 4. Årh.¹⁾, og den kommer også, omend ikke meget udpræget, frem i de såkaldte »Acta Pilati« eller som de senere hen jævnlig kaldes: Nicodemus-Evangeliet²⁾,

1) Euseb, Kirkehistorie II, 7. — Orosius VII, 4 og 5 Evtigt brændemærket blev jo Pilati Navn ved at indføjes i Trosbekendelsen. Selvmordstraditionen kan naturligvis være et naturligt Udslag af Forestillingstvang, men kan også have sin Oprindelse i Josephus's Fortælling (Ant. Jud. XVIII, 8) om Kejser Caligulas (ikke realiserede) Pålæg til den syriske Legat Petronius om at tage sig selv af Dage.

2) Tischendorff, Evangelia apocrypha, Lipsiae 1853 p. 203 ff. Dansk Oversættelse: De apokryfiske Evangelier til Ny Testamente, med en Efterslæt, overs. af H. G. Gregersen, Odense 1886, p. 186 ff.

der sandsynligvis går tilbage til 4. Årh. Langt kraftigere er Pilatus-Fordømmelsen gennemført i to lidt yngre Skrifter, der umiddelbart har haft stor Betydning for Udformningen af vor Pilatus-Bog: Tiberius's Helbredelse (Cura sanitatis Tiberii)¹⁾ og Frelserens Hævn (Vindicta Salvatoris)²⁾. »Tiberius's Helbredelse« findes i en Mængde Håndskrifter fra 8.—15. Årh., snart som selvstændigt Skrift snart som en Tilføjelse til Nicodemus-Evangeliet, og den første Redaction går sandsynligvis tilbage til 6. Årh. Den Mand, der har udført den første Redaction, har i Emnets Medfør måttet gøre Kejser Tiberius til Christen og i det hele fremstille ham sympathisk, et Forhold som kan synes os højst besynderligt, men som dog er let forklarligt, når man husker, at der jo var formentlig fuldgyldige Actstykker, hidrørende fra Pilatus, der viste Kejseren som sympathisk stemt overfor Jesus, thi foruden selve Actstykkerne kendte man også en formentlig officiel Tradition om, at Tiberius — forgæves — havde foreslået Senatet at erklære Jesus for Gud³⁾. Men

1) Eneste brugelige Text-Recension i Dobschütz, Christus-bilder, p. 163** ff.

2) Tischendorf o. c. p. 448 ff.

3) Denne Tradition har foreligget for Gregor af Tours, da han i 2. Halvdel af 6. Årh. begyndte at skrive sin Frankerkronike, som indledes med en Udsigt over »Verdenshistorien«. Den findes allerede hos Euseb II, 2, 7 og hos Orosius VII, 4, 6, og den har altså holdt sig levende i den følgende Opløsningstid.

det for os væsenlige i »Tiberius's Helbredelse« er Legenden om Veronica og om det undergørende Christusbillede, der ikke var gjort af Menneskehænder¹⁾. I Evangelierne omtales jo den blodsottige Kvinde, der helbredes ved at røre ved Jesu Kjortelsøm. Dette Optrin grebes tidligt af Kunstnere i de christne Menigheder, og da man således vænnedes til at se det fremstillet, blev det en let og naturlig Sag at overføre Forestillingen på helt andre Kunstværker. Eusebios²⁾ kan derfor fortælle om en Statue i Paneas eller Caesarea Philippi (sandsynligvis en Asklepios-Statue), at den er rejst som et Takoffer af den blodsottige Kvinde. Men Kvinden var stadig navnløs, noget en Legende ikke gerne tåler, og vi ser da også Navnet dukke frem i »Acta Pilati«, hvor hun træder frem for Pilatus som Vidne om Jesu Under-Kraft. Men hvorledes kommer Veronica og hendes Billede³⁾

Gregors Ytringer (Hist. Franc. I, 24) hviler neppe på directe Kendskab til de pågældende Texter, men skyldes snarest mundtlig Tradition eller et eller andet Håndbogsudtog til Skolebrug.

1) Om den Art Billeder, acheiropoiete Billeder, fra Christentiden og fra den førchristelige Oldtid se Dobschütz p. 1 ff. Jfr. Fr. Poulsen, Christusbilledet, Kbh. 1911, p. 19 ff.

2) Euseb, Kirkehistorie VII, 18, 2—4.

3) Om den Legende-Væxt, hvoraf Legenden om den hellige Veronica og om »Svededugen« er fremgået, må henvises til: E. v. Dobschütz, Christusbilder, Leipzig 1899 (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Litteratur, Neue Folge. Dritter Band). Dette store, omhyggelige og skarpsindige

i Forbindelse med Kejser Tiherius? Hvilket Arbejde er der foretaget med Legenden fra Antydningen i »Acta Pilati« til »Tiberius's Helbredelse«? Mange Enkeltheder er udformede, men det væsentlige er, at en Klerk har kendt den på mange Måder interessante Brevvexling mellem Jesus og Kong Abgar i Edessa, der sandsynligvis er redigeret i Slutningen af 3. Årh., og som Euseb viser sin Ærefrygt for ved at optage den fra Ende til anden i sin Kirkehistorie¹⁾, hvorefter den gennem Rufinus's Oversættelse på Latin også bliver udbredt i Vesten. Kong Abgar er syg og beder ved Brev Jesus komme til sig, at han kan helbrede ham. Jesus svarer, at han ikke selv kan komme, men at der, når han selv er død, opstan-

Arbejde, der som methodisk Forskningsarbejde er mønstergyldigt, overflødiggør alle tidligere Forsøg på at udrede Emnet. Da det efter Forf.'s egne Ytringer er et Forarbejde til en kritisk Udgave af Acta Pilati (som endnu ikke er kommen), behandler det også udførligt den hele Legendekrets, af hvilken tilsidst Pilatus-Bogen fremgår, dog med den Mangel at den middelalderlige Epiks Bidrag allet ikke kommer til deres Ret.

Den gængse Forklaring, at Veronica oprindelig allet ikke var en Person, men at Navnet egentlig skulde forklares som opstået af de to Fællesord: vera icona (det sande Billede), en Forklaring, der går tilbage til Gervasio af Tilburys Otia imperialia I, 968: est ergo Veronica pictura domini vera, og som blev godkendt af Papebroch, Acta Sanctorum Maj VII, 30. Maj, viser Dobschütz p. 222 ff. er uholdbar, idet Legenden er ældre end Cultus'en. Der er allet virkelig en Sancta Veronica.

1) Kirkehist. I, 13.

den og faret til Himmels, skal komme en af hans Disciple. Dette sker, Abgar helbredes og udtaler et brændende Ønske om at hugge det hele Jødefolk ned til Straf for Korsfæstelsen¹⁾. Når denne Historie udløses fra Forbindelsen med Edessa-Kongen (der ingen Interesse havde for vesteuropæiske Klerke) og bragtes i Forbindelse med Pilatus-Straffen og Veronicas helbredende Billede, så var — i Kraft af Pilatus-Indberetningen — Kejser Tiberius givet — og således fremkom da »Tiberius's Helbredelse«, der er en af de vigtigste Kilder til den senere Pilatus-Bog og til vor Folkebog.

Tiberius - Veronica - Legenden bearbejdedes imidlertid videre af en anden Klerk, der formodentlig hørte hjemme i Merovingerriget, snarest i Gallien, og således fremkom, sandsynligvis i 8. Årh., den Legendeform, der er kendt under Titlen »Frelserens Hævn«. Jødernes Sendemand til Kejser Tiberius kommer ikke til Rom, men nødes til at lande i Aquitanien, hvor Tiberius's Underkonge Titus regerer. Titus har Kræft i Ansigtet. Han kræver nu af Jødernes Sendemand et Lægemiddel, men Sendemanden kan kun fortælle ham om Jesu Undergerninger, Død og Himmelfart. Titus bryder ud i Klager over, at den syge Kejser og han selv er bleven berøvet en sådan Læge. Havde han været tilstede, skulde han have slået alle de

1) Se Commentaren.

skyldige Jøder ihjel. Da han havde sagt dette, faldt alle Sår af hans Ansigt, og han var helbredet. Ivrigere endnu end før efter at tugte Jøderne sender han Bud efter sin Krigshøvding Vespasian, der skal gøre Hæren rede til Hævntoget. Nu går det frygteligt ud over Jøderne. Efter Hævnens Fuldbyrkelse træffer Titus og Vespasian sammen med Veronica, og hun — og Billedet — følger med dem til Rom. Kejser Tiber ser Billedet, tilbeder det og er rask.

Klerken har dels villet stedfæste noget af den vidunderlige Historie til Sydgallien, dels har han villet rykke den retfærdige Hævn over Jøderne stærkere i Forgrunden (hvorimod Pilatus så at sige forsvinder). Han har suverænt vendt op og ned på Navne og Begivenheder, men hans Fremstilling fik varig Betydning, og vi genkender den let i vor Folkebog S. 141—150, foruden at den iøvrigt er sammenarbejdet med »Tiberius's Helbredelse«. Titus erstattes senere af Vespasian, der på Grund af sin interessante Sygdom og den tilhørende Navneforklaring også var bedre egnet til at fængsle Opmærksomheden.

Det næste kritiske Stadium i Legendens videre Udvikling er Sammenarbejdelsen af det her givne Stof med selve Pilatus-Legenden. Dette Arbejde er foregået i 11. eller 12. Årh., og vi har da Grundformen for vor Folkebog fuldt færdig, idet også Spørgsmålet om Pilati endelige og uendelige Straf

får sin Løsning, en Løsning, der bliver yderligere interessant ved den snildt indskudte Episode med Christi Kjortel, som i Lighed med den hellige Gral gør sin Indehaver kær for alle og usårlig. Selvmorderens Skæbne behandles udfra en noget lignende Opfattelse som den, der var bestemmende for Judas. Hvile fik han aldrig, men Stedet, hvor Liget føres hen, vexler iøvrigt efter stedlige Bearbejderes Interesse.

Det er umuligt at fastslå vor Folkebogs umiddelbare Kilde, thi der er en sådan Vrimmel af Redactioner af Pilatus-Historien i dens sidste og fyldigste Form, hver med sine ganske små Variationer men dog alle en Smule forskellige, at det ikke er muligt at bestemme, hvilken Redaction, der står Folkebogen nærmest endsige dækker den¹). Også her har der gjort sig stedlige Inter-

1) En Charakteristik eller endog blot en Opregning af disse Redactioner — på Latin og på Folkemålene, i Vers og Prosa, Fortællinger og Skuespil — vilde kræve en meget stor Plads. Der må derfor henvises til Dobschütz S. 276^a ff. Dobschütz kender imidlertid intet til Emnets Forekomst i nordisk Litteratur, hvor det dog er nået til ret tidligt. Et stærkt forkortet Udtog af Pilatus-Bogen findes i Ett fornavenskt Legendarium I, p. 299 ff.; en anden og noget fyldigere Redaction findes i Själinna Thröst p. 356 ff. (Begge Værker udg. af Svenska Fornskrift-Sällskapet). — Jfr. også Bäckström, Svenska folkböcker II^a, p. 105. — En nedertysk Redaction fra År 1434 findes i det Kgl. Bibliothek i Kbh. (Gl. Kgl. Saml. 1978, 4°), men den er meget forskellig fra vor Folkebog. Den er udgivet i Zeitschr. für Deutsches Alterthum XVII, Berlin 1874 p. 147 ff.

esset gældende. Både Veronicas Svededug og Kjortelen blev jo Genstand for Cultus rundt om i Europa, og hvert nyt Cultussted fremkaldte sandsynligvis Variationer i Legenden. Om den danske Folkebog kan det med temmelig stor Sikkerhed siges, at den må være meget ældre end den bevarede ældste Udgave. Der har da også eksisteret en Udgave fra 1614¹⁾, men dette er sikkert heller ikke det ældste Tryk. Vor Text indeholder hist og her nogle, øjensynligt tilfældige, Rester af gamle Ordformer, f. Ex. de gamle Adjectivformer vreder, viser (S. 142 og 143) og nogle ligeledes tilfældige Rester af gamle Forkortelser, der nærmest tyder på, at Texten har eksisteret i 1. Halvdel af 16. Årh.

1) Se Auctionskatalogen over Albert Heseke's Bøger, Kbh. 1709—10, hvor der blandt Octaverne under Nr. 2361 opføres: »Beskrivelse over Pilati Levnets, Kbh. 1614. Se Bibliografien.

JERUSALEMS SKOMAGER

DENNE lille Historie har tilsyneladende intet at gøre hverken med Eibei eller Apokryfer, som ikke kender til nogen på Via doloris boende Håndværker i Jerusalem. Alligevel er det ikke usandsynligt, at der er en vis Forbindelse mellem Jerusalems Skomager og den bibelske Overlevering¹).

Grundthemaet i Folkebogen er Jesu Ord: »Jeg vil her staa og huile, men du skalt gaa indtil den yderste dag« (S. 186). Dette Thema finder vi i flere Skrifter, der er langt ældre end Folkebogen. I den engelske S. Albans-Munk Roger af Wendowers »Flores historiarum«²) fra første Halvdel af 13. Årh., og derefter i hans Klosterfælles, Matthæus Paris's »Historia maior Angliae«³), en

1) På Dansk er Emnet udførligt behandlet af Kr. Nyrop i: Den evige Jøde, 2. Bind af »Fortida Sagn og Sange«, Kbh. 1907. — Jfr. iøvrigt Gaston Paris, Le juif errant (Légendes du moyen-âge, Paris 1903, p. 147 ff.) — L. Neubaur, Die Sage vom ewigen Juden, Leipzig² 1893, og Zur Geschichte der Sage vom ewigen Juden i Zeitschr. des Vereins für Volkskunde, 22. Jahrg., Berlin 1912, p. 33 ff. samt hans Bibliografier i Centralblatt für Bibliothekswesen X og XXVIII, Leipzig 1893 og 1911. — E. König: Ahasver, »der ewige Jude«, nach seiner ursprünglichen Idee und seiner literarischen Verwertung betrachtet, 1907, og en Afhandling, Ahasver, der ewige Jude, i Neue Jahrb. für das klass. Altertum etc. 1912, p. 587 ff. — Carl S. Petersen i Paludan Müllers Poetiske Skrifter i Udvalg, III, Kbh. 1909, p. 364 ff.

2—3) Begge udg. i Monumenta Germaniae historica XXVIII.

LXIV JERUSALEMS SKOMAGER

Verdenshistorie der omfatter Tiden fra Skabelsen til År 1259 efter Chr., gengives en Beretning, der skal hidrøre fra en armenisk Biskop, som i Året 1228 besøgte S. Albans Kloster. Denne Armenier kunde fortælle en Mængde sælsomme Ting, også om bibelske Curiositeter, og man spurgte ham da også, om han tilfældigt skulde vide noget om den »Joseph, som Folk taler så meget om, som var tilstede, da Christus led, som talte med ham og som endnu lever til Bevis på Christentroens Sandhed«. Naturligvis kunde den fremmede give Besked; han kendte godt denne Joseph, der endog havde spist ved hans Bord. Han var Dørvogter hos Pilatus, da Christus forhørtes og pintes, og hed Cartaphilus¹⁾. Da Jesus var bleven dømt og blev ført ud, puffede Cartaphilus til ham og sagde: »Nå, afsted med dig, hvorfor går Du så langsomt!« Jesus vendte sig da om og så alvor-

1) Om dette Navns Betydning og mulige Oprindelse (»den højtelskede«, nemlig Johannes Evang.) se G. Paris o. c. p. 158; Neubaur i Zeitschr. des Vereins für Volkskunde 1912 p. 38. Udgangspunktet for den Forskydning, der skulde have substitueret den evige Jøde for Johannes Ev., den Discipel, Jesus elskede, skulde være Jesu Ord Johs. Ev. 21, 20f. — Tanken på et andet, lignende Jesu-Ord har i hvert Fald været nærværende for den tyske Udgiver af Folkebogen, idet der på Titelbladet af det kgl. Bibliotheks Exemplar af denne (= Nr. 7 (8) i Neubaurs Bibliografi i Centralblatt 1893) står som Motto: Math. XVI. Wahrlich ich sage euch, es stehen allhie etliche, die werden den Todt nicht schmecken, bisz das nie des Menschen Son kommen sehen in sein Reich.

ligt på ham og sagde: »Jeg går, men Du skal vente, til jeg kommer«. — Senere blev Cartaphilus døbt og fik Navnet Joseph; han er en stilfærdig, fordringsløs og ydmyg Mand, der, når han bliver spurgt, kan fortælle mange underlige Ting om, hvad der er sket i Fortiden. — Omtrent samtidig med de to engelske Klerke fortæller Franskmanden Philippe Mousket i sin Rimkrønike¹⁾ en Frankrigshistorie der omfatter Tiden fra den trojanske Krig til År 1242, af Armenieren også har været i Tournai og der fortalt den samme Historie. Filips Historie er dog lidt afvigende fra de to andre. Helten er her anonym, og det hedder om ham, at da Jøderne førte Christus til Golgatha, råbte han til dem: »Å, vent på mig, jeg vil også hen og se den falske Profet blive korsfæstet«. Jesus sagde da til ham: »De skal ikke vente på dig, men Du skal vente på mig«. — En noget afvigende Beretning kendtes i Italien i 13. Årh. Her hedder Manden Johannes Buttadeus, Giovanni Buttadeu (»den, der slår Gud«)²⁾.

I en byzantinsk Legendesamling fra 7. Årh. af Johannes Moschos³⁾ fortælles der om en Mand, der levede i et Kloster på Cypern og som altid græd. På Spørgsmålet hvorfor, svarede han: »Det

1) Udg. af Reiffenberg, Bruxelles 1840, I—II. Episoden står Vers 25526 ff.

2) Om Buttadeus se Nyrop o. c. p. 130 f.

3) Jfr. Neubaur i Zeitschr. d. V. f. Volksk. 1912 p. 34 f.

LXVI JERUSALEMS SKOMAGER

var mig, der slog Jesus på Kinden, derfor må jeg græde til evig Tid«. — Nu fortælles der jo virkelig (Marcus Ev. 14,65; Johs. Ev. 18,22) om en sådan Scene under Forhøret og Pinslerne, og til Udviklingen af en rigtig Legende savnes egentlig kun et Navn. Et Navn er også tidlig blevet fundet: den skyldige var Malchus, der var bleven såret af Petrus men helbredet af Jesus. Denne Navnefæstelse findes allerede i en Prædiken af Kyrillos, Patriarch i Alexandria i 5. Årh., og den genfindes nu og da i senere middelalderlig Litteratur¹⁾.

Hermed er vi altså nået tilbage til den bibelske Overlevering, hvis spæde og navnløse Kim har frembragt vidt forgrenede og ret varierende Væxter. De fleste af dem er naturligvis visnede hen, uden at vi nu kan fastslå deres Existens på anden Måde end ved at slutte fra de få Exemplarer, vi har bevaret i det store Herbarium, der gemmer, hvad vi har tilbage fra Middelalderens rige Urtegård.

Når vi nu ser på den danske Folkebog og sammenligner dens Indhold med de ovenfor omtalte Historier fra 13. Årh., genfindes flere væsentlige Træk, dels selve Grundthemaet, dels Mouskets Fortælling om Mandens Iver efter at være tilstede ved den falske Profets Korsfæstelse, dels Skildringen af Cartaphilus's Væsen og Vandel. Vi må

1) F. Ex. Petrus Blesensis i 12. Årh., se Neubaur l. c. p. 135; det episke Digt Fierabras, G. Paris o. c. p. 153.

heraf slutte, at disse Træk har været kendte af den Mand, der først har redigeret Folkebogen. Den danske Folkebog er bevaret i et Tryk fra 1631, der gengives i nærværende Udgave, men af Resens Katalog ser man, at der har eksisteret en Udgave fra 1607, trykt i Helsingør, muligvis, efter den iøvrigt måske unøjagtigt gengivne Titel at dømme, lidt forskellig fra Trykket 1631. At Trykket fra 1631 (og det samme vilde sikkert også gælde Resens Exemplar) er en Bearbejdelse af en tysk Text, er meget iøjnefaldende, og tyske Texter med Titler, der svarer til den fordanskede Bogs, findes da også i Mængde. Vi holder os derfor i det følgende udelukkende til den tyske Ahasverus¹⁾.

At der ved Siden af Lighederne med den franske og de engelske (latinske) Legender også er mærkelige Uligheder i Folkebogen, er iøjnefaldende. Vi ser foreløbig bort fra Legendens kunstneriske Iklædning og holder os alene til, hvad der fortælles om Helten. Tre Ting synes her nye: At Optrinet foregår, ikke i Prætoriet men på Via dolorosa, Navnet — Ahasverus — og Mandens Profession. Disse tre Ting har i forskellige Forskeres Opfattelse vejet så meget, at de dels har tvivlet om Muligheden af en Continuitet i Legende-Udviklingen, også af Hensyn til den lange

1) Se Neubaurs Bibliografi i Centralbl. f. Bibliotheksw. 1893.

LXVIII JERUSALEMS SKOMAGER

Mellemtid, det tomme Rum, mellem 13. Årh. og Tiden o. 1600, dels har udpønsket mærkelige og tvivlsomme Forklaringer af disse Forhold¹⁾.

Det første Problem: Henlæggelsen af Scenen til Vejen til Golgatha — som der dog findes Antydning til hos Mousket — har bragt Forskerne til den iøvrigt på Forhånd meget rimelige Antagelse, at en af de mange Pilgrimsbøger om Jerusalem og Omegn må have meddelt en stedlig, jerusalemsk Stedfæstelse af denne Art, og der synes også at eksistere et enkelt Bevis i denne Retning, idet der i en utrykt Pilgrimsbog findes en Skildring af Mærkestederne på Via doloris, i hvilken først Simon af Kyrene, derefter Judas's Hus omtales, og endelig »et andet Sted, som Folket kalder . . . (Navnet mangler i Håndskriftet); det var der, hvor Johannes Buttadeus skubbede til Christus, da han bundet gik i Døden, og hånende sagde til ham: Gå videre, gå og dø. Christus svarede ham: Jeg går videre for at dø, men Du skal ikke dø før

1) Navnlig har König nogle meget kunstige Meninger om Kilden til Navnet Ahasverus, der skal være lånt fra jødiske Purim-Spil. Antagelsen er helt ud urimelig, og skulde Navnet være lånt udefra, lå det i hvert Fald nærmere at tænke på de Esther-Spil, som vi ved er opført i Tyskland i 16. Årh., f. Ex. et af Hans Sachs, opført i Nürnberg, et andet af Valentin Voiht, opført i Magdeburg (jfr. Creizenach, Gesch. des neueren Dramas III, p. 353 og 365). Men også denne Forklaring er udvendig og usandsynlig, medens den rimelige og sandsynlige Forklaring kan hentes fra Passionsspillene.

på Dommens Dag¹⁾. Man raisonnerer da således: det er rimeligere at tro, at Sagnet er vandret fra Palæstina til Europa end omvendt. Men det omtalte Håndskrift er fra 14. Årh., og undersøger man de ældre Pilgrimsbøger, af hvilke mange er bevarede fra alle Århundreder lige fra 4. Årh., vil man intetsteds finde nogen Antydning i nævnte Retning²⁾. Det er derfor overvejende sandsynligt, at det »usandsynlige« er sket, at det er de i Vest-europa udspeculerede Legender, der ligger til Grund for Håndskriftets Ytringer og ikke en jerusalemisk Tradition, og det er jo endelig ikke givet, at Håndskriftets Forfatter overhovedet selv har været i Jerusalem.

Men der kan vistnok gives en positiv og ganske simpel Forklaring på dette og de andre Problemer. Og Forklaringen kan findes i de middelalderlige bibelske Skuespil.

I Mysterierne gjaldt det om i anskuelig Form at fremføre ikke blot de bibelske Facta men også

1) Jfr. Nyrop p. 73 f.

2) I en af disse Pilgrimsbøger, ved Petrus Diaconus, *Liber de locis sanctis*, skrevet i 1137 men gengivende Texter fra 4. og 7. Årh. (*Itinera Hierosolymitana saeculi IIII—VIII*, ed. Geyer, 1898, p. 108) omtales på *Via dolorosa* »den Sten, på hvilken Jesus sætte sin Fod, da Simon [af Kyrene] optog ham i sine Arme. Fodens Spor står i Stenen, som var det sat i Vox«. Havde der været en stedlig Tradition om en Scene som den omtalte på Vejen, kan man trostigt gå ud fra, at den i denne Sammenhæng vilde være bleven omtalt.

LXX JERUSALEMS SKOMAGER

de interessante og sindrige Speculationer over disse Facta og deres Sammenhæng, som gemtes i de boglærdes Håndskrifter, og var Forfatteren af Skuespillet selv en forfaren og kyndig Mand, havde han rig Lejlighed til selv at brodere på det overleverede Stof. Men først og sidst: skulde Tilskuernes Opmærksomhed fængsles gennem Timer og Dage — thi mange af disse Skuespil var så omfattende, at deres Opførelse måtte strække sig over flere Dage — så måtte alt være anskueligt og levende, og komiske eller på anden Måde afvexlende Episoder måtte jevnlig indflettes — Djævelene er næsten altid komiske — og på lignende Måde kunde Træk fra det daglige Liv virke, f. Ex. Kræmmer- eller Håndværkerscener. Det er desværre ret tilfældigt, hvad der er trykt af den dramatiske Litteratur, men når der er Tale om Passionsspillene, tør man nok drage Slutninger fra det enkelte til det almindelige, og tilmed er det så heldigt, at et af de allerfyldigste Passionsspil, Arnould Grebans, fra Midten af 15. Årh. er udgivet¹⁾. Her optræder nu Malchus både i Getsemane — efter den evangeliske Tradition — og under Forhøret — efter den speculative Legendentradition. Men væsenligere er det, at der under Forhøret og under Færden til Golgatha optræder

1) Le mystère de la Passion d'Arnould Greban, publié par Gaston Paris et Gaston Raynaud, Paris 1872. Dette 4 Dages Skuespil omfatter 34574 Vers!

en Vrimmel af Mennesker, der hver har sit Navn og en vis Individualitet. Navnene er ofte højst mærkværdige både i Henseende til Oprindelse og Former (f. Ex. Ridderen Amphiarus, der vel er den gamle græske Amfiaraos, Ridderen Arphazac (der i Judiths Bog er Konge i Medien eller er en af Sems Sønner); Grev Rodigon; Medusa, Amme for Herodes's Søn; Salmanazar, Malcus's Fætter; Mardoceus, en af de virksomste Farisæere; Jeroboan, ligeledes Farisæer; Jhezabel, Synderinde o. s. v.). Da Jesus er bleven dømt, fremføres en Række Optrin, hvori Tømreren der skal lave Korset, og Smeden der skal lave Naglerne, er Hovedpersonerne¹⁾, og hvis zünftige Forhandlinger om Varens Art og Pris skal gøre et let komisk Indtryk. På Smertensvejen er der en lang, livlig Skændescene med Simon fra Kyrene som Hovedperson, og Intermezzi med Svendene der puffer til den segnende Jesus²⁾ eller jager de grædende Kvinder bort. Enkeltheder fra disse Optrin genfindes i forskellige andre Passionsspil i senere Tid. Der er da intet urimeligt i at antage, at det er de overmåde folkelige Skuespil, der har udstyret lærdes og læges Bevidsthed med Forestillinger om forskellige Håndværkere, der netop som Håndværkere bliver Christi Bødler, og på Smertensvejen kunde der udmærket være også en Skomager, der

1) Vers 23754—845.

2) Vers 24304 f.

LXXII JERUSALEMS SKOMAGER

kunde vægre sig ved at istandsætte Fodsålerne under Jesu blødende Fødder og tvertimod puffe til den falske Profet. Når der endvidere optræder en Mardoceus, er der ikke noget langt Skridt til også at indføre Ahasuerus i Navnelisten; de anførte Navne-Exempler viser, at man i den store Trang til Navne har valgt uden smålige historiske Hensyn.

Når sådanne Erindringer fra Passionsspillene mødte den øvrige Overlevering om den evige Jøde, var det fuldt tilstrækkeligt til at skabe Legenden om Jerusalems Skomager. Fuldt tilstrækkeligt og derfor adskilligt rimeligere end den Forklaring, Udgiveren af Folkebogen giver, hvis denne Forklaring et enkelt Øjeblik skal tages alvorligt.

Når man har læst Roger af Wendowers og de andre Beretninger fra 13. Årh. og sammenholder dem med Folkebogen, kan der i Virkeligheden ikke være Tvivl om, at vi hist som her finder samme Fremgangsmåde i Udformningen af en Legende, og vi behøver ikke at mistænke den hæderlige og lærde Superintendent, Hr. Paul von Eitzen¹⁾, vor Landsmand så at sige, for at have troet eller sagt, at han havde set og talt med Jerusalems Skomager. Hvis den tyske Beretning er fremkommen 1602, var den såre rettroende Biskop ude af Stand til at protestere, eftersom han var død 1598. Han

1) Om hans Liv se Møller i Cimbria litterata III, 227 ff. (og Dansk biogr. Lexikon IV, 483 ff.).

er efter al Sandsynlighed ligeså uskyldig i Legendens om Jerusalems Skomager som hin armenske Biskop i Legendens om Cartaphilus, og Jerusalems Skomagers Optræden i Danzig o. a. Stt. er ligeså autentisk som Armenierens Besøg i Tournai, Köln o. a. Stt. Ligesom Roger af Wendower gør sin Legende troværdig ved at meddele allehånde præcise Enkeltheder om Armenierens Fremtræden, således har Folkebogens Forfatter gjort et Mesterstykke ved som Vidner om Historiens Sandhed ikke blot at fremføre Hr. Paulus von Eitzen men også Hertug Adolfs to Sendemænd til Spanien eller Nederlandene. De er næsten historiske, idet det kan konstateres, at to Mænd: Jacob Berglin og Christoff Erich i 1574-75 virkelig var udsendt i det omtalte Ærind¹⁾, men også de har antagelig været døde, da Bogen udkom, og den Nytte, de og Paul v. Eitzen kan yde os, indskrænkes derfor til, at de gør det sandsynligt, at Bogens Forfatter har været en Slesviger eller en Holstener.

Hvem der har redigeret den tyske Folkebog vil næppe nogensinde kunne oplyses. Ved Slutnin-

1) Neubaur, Zeitschr. etc. p. 39, oplyser, at han i Året 1901 har forespurgt i det danske Rigsarchiv, om der lå noget til Grund for Folkebogens Ytringer om Secretarius Christoff Ehringer (eller, som han i et andet Tryk kaldes: Christoph Krause) og Magister Jacobus, og af Archivar Thise har fået den her omtalte Oplysning.

LXXIV JERUSALEMS SKOMAGER

gen af den danske Bearbejdelse står de mystiske Navne Chrysostomus Dudulæus Westphalus, og dette Navn findes også i nogle af de tyske Tryk, men ikke i dem alle. Ethvert Forsøg på at finde, hvem der skjuler sig bag disse Navne, turde være forgæves. Den eneste, der kunde have givet Besked, måtte være Bogtrykkeren.

At Beretningen om Jerusalems Skomager her i Danmark var en virkelig Folkebog, derom vidner ikke blot Trykkene af Bogen¹⁾ men også Fortællinger og Forestillinger lige til vore Dage²⁾, især måske den vist over hele Landet udbredte Forestilling (og dermed sammenhørende Skik) at Plov og Harve skal føres hjem fra Marken til Juleaften, da ellers Jerusalems Skomager bruger dem til Støtte og Hvile, hvilket bekommer Ejeren ilde, da der i så Fald voxer megen Ukrudt, hvor Ploven og Harven derefter går. Men der er desuden mangfoldige Vidnesbyrd om, at også lærde Folk har enten troet på Legenden eller i hvert Fald i den set et tvivlsomt Problem³⁾. Holberg siger i

1) Hertil slutter sig i 18. Årh. Bearbejdelser i Viseform, se Nyrop p. 56 ff.; Nyerup, Iris og Hebe 1796, I, p. 148 og »Alm. Morskabslæsning« etc. Kbh. 1816, S. 180. Om Jerusalems Skomager på Svensk se Bäckström, Svenska folkböcker II², p. 106 og 132 samt Neubaurs Bibliografi i Centralbl. für Bibl. X, 1893.

2) Fyldigste Oplysninger herom giver H. F. Feilberg i Ordbog over jyske Almuesamål II, p. 40.

3) En Mængde Skrifter, navnlig tyske, anføres i Cimbria litterata III p. 231 og af Neubaur i Centralbl. f. Bibl., 1911 p. 495 ff.

sin Jødiske Historie (II, 15,¹⁶): »Det kunde vel lægges til Last at anvende et heelt Capitel af et saa alvorligt Skrift paa denne Materie. Men, saasom ikke alleene læge, men ogsaa mange lærde Folk have fæstet Troe til denne Historie, saa har jeg ikke gandske kunnet forbigaae at tale om den omtvistede Jerusalems Skomager, som siges fra Christi Tider at løbe Verden omkring og at have ladet sig see udi adskillige Lande«. Det er ikke uden Interesse at se, at Holberg, der altsaa kender Folkebogen om Jerusalems Skomager, ogsaa kender Matthæus Paris's Beretning, som han iøvrigt afmærker med en Bemærkning om, at samme Lærde har fortalt saa meget andet utroværdigt. Han har ladet sig imponere af Dudulæus »som udi de sidste Tider« (dette tyder paa, at Holberg ikke har vidst noget om Bogens Existens i 17. Årh. og kun har kendt et Tryk fra 18. Årh.) »har været den første Forfægter af denne Historie«, medens han meget forstandigt om Værdien af Omtalen af Paul von Eitzen som Kilde siger, at »hvad Paulus von Eitzen angaaer, da er det underligt, at han udi sine Skrifter intet melder derom«.

Frå Danmark kan nævnes den meget ubetydelige og for Emnet selv ganske ligegyldige Disputation af Caspar Kildgaard »*Contra fabulam de Judæo non mortalis*«, Kbh. 1733, og det fra Tysk oversatte Skrift af Maria Regina Krüger, »Skrivelse til Prof. C. Anton, hvorudi bliver beviist, at Jerusalems Skomager er virkelig til«, Kbh. 1755.

LXXVI JERUSALEMS SKOMAGER

Blandt Danske, for hvem Jerusalems Skomager var et Problem, nævner Holberg Thomas Bartholin, hvis Ytringer om Sagen også er ganske interessante. Han er skeptisk overfor selve Folkebogen som Sandhedsvidnesbyrd men tilføjer: »Jeg er mere tilbøjelig til at tro på Fortællingens Sandfærdighed end på Fortællerens«¹⁾, en fint formet Sætning, der jo egentlig skal udtrykke, at man ikke skal afvise de folkelige Forestillinger, fordi en bjergsom Litterat har sat dem i Stil, eller at man godt kan forkaste en Legende uden at opgive Troen på dens Genstand.

Om Judas og Pilatus fortalte Legenden, at de, som de Ildgerningsmænd de var, og som Selvmordere, aldrig fandt Hvile efter Døden. Et Sidestykke til dem er Malchus — Carthaphilus — Buttadeus — Ahasverus. Hvis Grundtrækkene i vor Legende er gamle, hvis de går tilbage til Oldkirkens Tider, hvilket ikke er usandsynligt, må man spørge, om vi ikke her har et Udtryk for den samme antike Forestilling, som ligger til Grund for Judas's og Pilati evige Usalighed, med

1) Thomae Bartholini Casp. F. De latere Christi aperto disertatio. Lugd. Batav. MDCXLVI, p. 87: »de cujus hominis veterani fide nihil ausim determinare, quamquam etiam in publica nonnullorum acta sit relatus, plusque fidei habeam narrationum veritati quam ipsius referentis. Velenim monstrum sit hominis, vel spectrum inferorum, vel superum apparitor.«

JERUSALEMS SKOMAGER LXXVII

andre Ord, om der ikke oprindelig har været Tale om, at Christusbøden aldrig skulde finde Hvile efter Døden, men at denne Idé senere, i Vest-europa, er bleven misforstået og det evigt hvileløse Liv efter Døden erstattet af et hvileløst Liv uden Død.

TEXTER

JOSEPHS HISTORIE

**Trykt efter Udgaven: »De Tolff Patriarchers
Jacobs Sønners Testamenter« Kbh. 1580.**

**USSEXUTHS Historie / som
funden er vdi gamle Bø-
ger oc Scriffter / som skiulte
oc vnderstungne veret haffue.
Nu fordanstet aff Tydsten /
oc i dagen vdgangen.
Hvor vdi mand maa
see stor Hemmelig-
hed. Gantse trø-
stelig oc lifflig
at læse.**

ASSENATHS Historia / Huor= 27
ledis Joseph bleff saalt / oc igien
forløst aff fengsel. Om hans Gifftermaal
oc Endeligt. En lifflig Historia /
fuld aff Christi oc hans
Bruds hemmelighed. 5

Joseph bleff fød / i sin Faders half-
femtesindstiende Aar / i sin Ol-
defaders første Aar til thu hun-
drede / oc i Verdens alders Aar / thu tu- 10
sind oc halffemfunds tiuende. Denne Jo-
seph / der hand vaar sexten Aar gammel/
oc vaactede Giorden / salt hand i sine
Brøders Affuind oc Had / for deris Fa-
ders synderlige Kierligheds / oc sine 15
Drømmis fortællelsis styld / som hand
sine Brødre haffde obenbaret. Huilde / 21
der hand bleff sent / oc kom til dennem/
droge hannem aff sin lange Kiortel / oc
lagde hannem i en gammel Guldbrønd. 20
Oc siden effter Judæ raad / toge de han-
nem der vdaff igien / oc saalde de Ismae-
liter hannem. Der effter / førde de it stort
Klagemaal ind for deris Fader / oc lode 25
som hand vaar affliffuet. Midler tid aff-
lede Judas / vdi wærlig Beblandelse / ved
Thamar sin Sønnequen / Phares oc Za-
ram. Oc der hun bleff beflaget / oc røbt/

lignede hand hende ved sig self / oc vnd-
 styldede hende / for den styld / at hand icke
 haffde giffuet Sela hende / Oc fordi / at
 hand haffde befalet hende / saa vng at
 5 bliffue i Endestat. Men de Medianiter /
 som oc kaldis Ismaeliter / saalde Poti-
 phar i Egypten / Joseph / som vaar off-
 uerst Hoffuismand offuer Pharaonis
 Ridderstab. Somme andre sige / at Poti-
 10 phar vaar offuerste | Forste oc Hoffding
 offuer Kockene / Det er oc icke vildfareet fra
 Sandhed. Thi hos mange fold / er For-
 stens Credenker i større ære oc anseelse /
 end Hoffmesteren. Hannem kalder Jose-
 15 phus Potiphar / Hand haffde Hustru oc
 Børn / hues Daatter Joseph oc tog til Hu-
 stru. Hand vaar icke aff Kongens Kam-
 mer Tienere. Thi de bleffue saare vnge
 vdskaarne. Men de Hebreer sige / at hand
 20 købte Joseph (fordi hand vaar saa saare
 deilig) Der hand fcl hannem at see / oc i
 saa maade befride hannem / at Herren
 bleff wnectig / oc omgids met Quindfold /
 lige som den der vdskaaren kunde vere.
 25 Saa tilige de Egyptier saae / at hand vaar
 wformuendis / oc ingen fruct kunde giø-
 re / gjorde de hannem / som de haffde for-
 seet / til Bisp i Heliopolis. Oc saaledis
 bleff hand i Prestedommet meget hederli-

gere / end | hand haffde veret i Førstedøm- 24r
 met. Men Joseph / effter hand bleff ført
 i Egypten / oc løbt aff Potiphar / bleff
 hand høyt anseet hos hannem. Men for-
 di hand elstte Kysthed oc Troen / bleff 5
 hand effter alt dette anlaget oc fangen.
 Hand vdtyste Drømme / oc Vdtydningen
 bleff met Sandhed beuaret oc stadfestet.
 Der met bleff hand effter Pharaonis be-
 falning vdtagen / oc ført oc sticket for Kon- 10
 gens person / hans Drømme at vdlege.

Huorledis Joseph bleff ophøyet /
 oc kom til velde.

JOSEPH vaar tredie Nar gammel /
 der hand bleff indført for Pharaon. Oc 15
 der hand hannem sin Drøm vdlagde / bleff
 hand op- | høyet oc forordineret oc saa til 24r
 en første offuer gantste Egypten. Vdi
 Jacobs første oc tiuende Nar til hundrede
 (som her effter skal giffuis tilkiende) der 20
 Oldefaderen vaar thu hundrede thu oc
 tredie Nar gammel / i Verdens Nar thu
 tusinde oc trediuende / gaff Pharaon han-
 nem / Assenath / Potiphars Daatter / som
 vaar en Jomfru / til Hustru. Ved hvil- 25
 den hand afflede tuende Sønner / Manasse
 oc Ephraim. Midler tid bygde Apis / de

Arguiners Konning / Memphim den
 Stad / vdi Egypten. Vdi det første aff de stu
 fructsommelige Nar/vdsende Pharao/Joseph / Korn at samle oc oplegge. Oc hand
 5 som i Heliopolis Grenke / huor Potiphar
 vaar en Landsførste / oc en første offuer
 alle første / oc Pharaonis Raad.

Hand haffde en Daatter / som hed Assenath/hun vaar støn offuer alle Jomfruer
 10 i samme Land / i alting lig de Hebraiste
 Døtter/ Men hun vaar stolt oc hoffærdig/
 oc foractede alle mand. Ja / aldrig nogen
 mand haffde seet hende. Thi hos Potiphar
 15 Der paa vaar it Pallas / met tolf Mag.
 Det første vaar stort oc prydeligt/ Steenlagd
 met Malmersteen / Veggene vaare
 met Edlestene besætte / oc Pillerne vaare
 20 aff Guld. Der inde vaare de Egyptier deris
 Guder aff Sølf oc Guld gjorde/ huilde
 Assenath dyrkede / oc offrede dagligen
 til dennem. Vdi det andet Mag/vaar Assenaths
 Smycke / Guld / Sølf / ædle Stene
 oc Tapeter eller Drætter. Vdi det tredie
 25 vaar allehaande aff Landsens gode Ting.
 Der haffde Assenath sit Bedehus. Vdi de
 andre Mag / vaare offuermaade støn
 30 Jomfruer/ som tiente Assenath/ met huilde
 de nogen Mand eller Dreng / aldrig haff-

de talet. Vdi Ussenaths Mag / vaar try
 Vinduer. Det første vaar saare stort vdi
 Øster / Det andet i Sønder / Det tredie i
 Nør. Der vaar en gyldene Seng / tilflyet
 met Fløvel oc Guld / omhængt met vdi-
 sprengede Klæder / oc vden til met Jacint/
 Purpur oc Bliant besmyctet. Der vdi soff
 Ussenath allene / oc aldrig haffde nogen
 Mand sæt sig der paa. Oc om samme Hus
 vaar en stor forgaard / omgiffuen met en
 stor Mur / aff firekant huggen Steen. Vdi
 samme forgaard vaare fire Jern Porte/
 som bleffue beuaagede aff atten Mand vdi
 Harnist. Oc vdi den høyre Side af samme
 forgaard vaar en Kilde / aff leffuendis
 oc seindis Vand. Oc neden for Kilden
 vaar en liden Parc / som fattede Vandet/
 som løb aff Kilden / oc vandede alle Træ/
 som vaare i elste / oc baare fruct i for-
 gaarden. Oc Ussenath vaar stor som Sa-
 ra / deylig som Rebecca / oc yndelig som
 Rachel.

**Huorledis Joseph straffede Ussenath
 for sin Uffguds tieniste.**

 U sende Joseph it Bud til Potiphar/
 giffuendis hannem tilkiende / at hand
 vilde gieste hannem. Potiphar bleff der

ved glad / oc sagde til sin Daatter: Joseph
 den Guds Stercke / kommer til oss / oc ieg
 vil giffue hannem dig til Hustru. Der ved
 bleff hun ilde til frids / oc sagde / at hun
 5 icke vilde vere giffuen nogen fange / Men
 en Kongis Son vilde hun haffue. Oc den
 stund de saa talede / kom en / oc sagde / at
 Joseph vaar forhaanden. Assenath flyde
 hen op i sit Kammer. Men Joseph kom /
 10 siddendis i Pharaonis Vogn / Hand vaar
 aff idel Guld / oc ginge fire Heste for han-
 nem / huide som Sne / oc deris Tømmer
 vaare offuer oc offuer forgylte. Men Jo-
 seph vaar iført i en Snehuid Kiortel / oc
 15 i en fløyels Mantel / veffuet met Guld /
 Oc haffde en Krone aff Guld paa sit Hoff-
 uet / oc i Krancken aff Kronen / vaare tolff
 ædle Stene / oc offuer dennem stode tolff
 Stierne / oc i hans Haand it Kongeligt
 20 Riff / der til oc en Oliequist met fruct
 paa. Potiphar oc hans Hustru ginge
 imod hannem / oc tilbade hannem / Jo-
 seph gick ind i forgaarden / saa bleffue
 Portene til forgaarden / tillucte. Assen-
 25 nath saa Joseph / oc hun bleff bedrøffuet /
 for de Ords styld / som hun haffde talet
 om hannem / oc sagde: See / Solen aff
 Himmelen / er i sin Vogn kommen til oss.
 Jeg viste icke / at Joseph vaar Guds Son.

Thi huad for en aff alle Mennister/ stulde a 7r
 kunde haffue fød saadan en Deylighed? El-
 ler huilcken Quindis Liff kunde bære saa-
 dant it Lius? Men Joseph gic ind i Poti-
 phars Hus / oc de tode hans søder. Oc 5
 Joseph sagde: Huad er det for en Quinde/
 som vaar i Vinduet / offuen paa Palla-
 ket? Lader hende gaa aff dette Hus. Thi
 hand befryctede sig / at hun oc stulde giø-
 re hannem wro / som alle andre / som sted- 10
 se sende deris Bud / met allehaande Gaff-
 uer oc foræring til hannem. Huilde
 hand dog haadeligen forstød / met wulie
 oc met vrede. Potiphar sagde: Herre/ det
 er min Daatter / en Jomfru / som hader 15
 alle Mend / oc aldrig haffuer seet nogen
 Mand/ vden mig/ oc dig i denne dag. Men
 vilt du / da skal hun komme / oc gryffe dig.
 Da tenckte Joseph / effterdi hun hader alle
 Mend / da lader | hun vel oc saa mig vere a 7v
 met frid / Oc sagde til hendis fader: Er
 eders Daatter saadan en Jomfru/ da haff-
 uer ieg hende tier / som min Hustru. Oc
 Moderen løb strax hen op / at hente hen-
 de ned. Oc hun sticte hende for Josephs 25
 Ansigt / Oc hendis fader sagde til hende:
 Gryffe din Broder / som hader alle frem-
 mede Quinder / saa som du alle Mend. Da
 sagde Assenath: Jeg gryffer dig / du vel-

signede aff den Allerhøveste Gud. Oc Joseph sagde: Signe dig Gud / som leffuendegior alting. Oc Potiphar sagde til sin Daatter / at hun stulde kysse Joseph. Men
 5 der hun saa giøre vilde / vðstrackte Joseph sin Haand / rørde paa hendis Bryst / oc sagde: Det er icke tilbørligt / at en Mand / som ærer den leffuendis Gud / oc æder
 10 Kiffens Brød / oc dricker Wforgengelig- heds Driick / skal kysse en Frem- | met met sin Mund / som kysser de høreløse oc stum- me Affguder / oc æder Affgude Brød / oc
 15 dricker aff deris Begere / Mordhedens Affgude Driick / oc smør sig met whellig Olie.

Om Assenaths Penitente.

SER Assenath nu hørde Josephs ord /
 10 daar hun høyligen bedrøffuet / oc græd saare. Oc Joseph forbarmede sig off- uer hende / lagde sin Haand paa hendis
 20 Hoffuet / oc velsignede hende. Oc Assenath glædde sig ved hans Velsignelse. Hun lagde sig paa sin Seng / oc bleff siug aff Fryd oc Glæde. Oc hun gjorde Penitente / for
 25 sine Affguder / som hun dyrctet haffde / Oc hun affsagde oc offuergaff dennem. Men Joseph aad oc drack. Oc der hand vilde reise / begierede Potiphar / end da en

[illegible][illegible]

The first thing I noticed when I stepped
 out of the car was the cold. It was a
 sharp, biting cold that I had never
 experienced before. The wind was
 howling, and the snow was falling
 fast. I had heard that the weather
 was bad, but I didn't realize it would
 be this bad. I was alone, and I
 didn't know where I was. I had
 been told that the road was closed,
 but I didn't know that. I was
 lost, and I was scared. I had
 never been in a situation like this
 before. I was alone, and I didn't
 know where I was. I had been told
 that the road was closed, but I
 didn't know that. I was lost, and
 I was scared. I had never been in
 a situation like this before. I was
 alone, and I didn't know where I
 was. I had been told that the road
 was closed, but I didn't know that.

sis første / oc Herrens Herstaris første/
 stat op / paa dine føder at staa / at ieg
 kand tale met dig. Assenath opløffte si
 hoffuet / Oc see / Manden vaar Joseph
 5 lig i alting / met Kiortel Krone oc Kon-
 gelig Spir / Men hans Ansigt vaar som
 it Liunet / hans Øyen som Solens gisler /
 oc hans Haar som Ild oc Liis. Det saa
 Assenath / oc bleff beslagen met redzel / oc
 10 falt ned paa sit Ansigt igien. Men Enge-
 len trøstede hende / rettede hende op / oc
 17 sagde. Tag bort det sorte Klæ- | debon /
 som du est iført / oc det Sørge-Belte / oc
 15 Secten aff dine Lender / oc to Støffuen aff
 dit Hoffuet / oc to dit Ansigt oc Hender
 met det leffuendis Vand / oc pryde dig met
 dit Smycke / saa vil ieg tale met dig. Oc
 hun smykkede sig hasteligen / oc kom igien
 til Engelen / oc Engelen sagde til hende:
 20 Blotte dit Hoffuet / tagendis bort dit Nat-
 tellæde / Thi du est en Jomfru. Ver sterck
 oc glad du Jomfru Assenath. Thi dit
 Naffn / er i de leffuende deris Bog ind-
 screffuet / oc skal icke vdslettis i Euighed.
 25 Oc den dag i dag er / est du fornyet / oc
 leffuendis giort / oc skalt æde Benedidel-
 sens Brød / oc dricke Wforgengelighedsens
 Driick / oc skalt bliffue salffuet / met den
 hellige Olie.

dag hannem at|beholde. Men det maat- 28
te hannem icke vederfaris. Thi Joseph
drog bort / dog loffuede hand at komme
igien om otte dage. Men Affenath tog en
fort Kiortel paa / som vaar hendis Sør- 3
ge Klædning / der hendis yngste Broder
døde / tillucte Dørren offuer sig / oc græd/
oc faste alle Affguder vd at Vinduet / som
vaar Sønder vd / Alle Kongelige Ketter
faste hun for Hunde / oc strødde Afte paa 10
sit Hoffuet / lagde sig ned paa Jorden / oc
græd bitterligen sin dage effter hinanden.

Om Engelen Trøst.

Paa den ottende dag / Marle i Mørket/
ved Hønsenal/saa Affenath vdaff Vin- 15
duet / som vaar Øster paa / Der maatte
hun see Morgenstiernen / hos hende lod
Himmelen sig op / Oc it mectigt stort Sten
lod sig til-|siune. Det saa Affenath / oc falt 17
paa sit Ansigt ned i Afsten. Oc see / en 20
Mand kom ned aff Himmelen / oc stod off-
uer Affenaths Hoffuet / oc fællede hende
ved sit Kaffn. Men hun / aff forfærdelse /
suarede hannem intet / hand fællede an-
den gang / Affenath Affenath. Hun sua- 23
rede: See Herre / her er ieg / sig mig / huem
est du. Oc hand sagde: Jeg er Guds Hu-

sis første / oc Herrens Herstaris første /
stat op / paa dine føder at staa / at ieg
land tale met dig. Assenath opløfte sit
hoffuet / Oc see / Manden vaar Joseph
5 lig i alting / met Kiortel Krone oc Kon-
gelig Spir / Men hans Ansigt vaar som
it Liunet / hans Øyen som Solens gisler /
oc hans Haar som Ild oc Lius. Det saa
Assenath / oc bleff beslagen met redzel / oc
10 falt ned paa sit Ansigt igien. Men Enge-
len trøstede hende / rettede hende op / oc
15 sagde. Tag bort det sorte Klæ- | debon /
som du est iført / oc det Sørge-Belte / oc
Sæden aff dine Lender / oc to Støffuen aff
15 dit Hoffuet / oc to dit Ansigt oc Hender
met det leffuendis Vand / oc pryde dig met
dit Smycke / saa vil ieg tale met dig. Oc
hun smykkede sig hasteligen / oc kom igien
til Engelen / oc Engelen sagde til hende:
20 Blotte dit Hoffuet / tagendis bort dit Nat-
teklæde / Thi du est en Jomfru. Ver sterck
oc glad du Jomfru Assenath. Thi dit
Naffn / er i de leffuende deris Bog ind-
scrieffuet / oc skal icke vdslettis i Euidhed.
25 Oc den dag i dag er / est du fornyet / oc
leffuendis giort / oc stalt æde Benedidel-
sens Brød / oc dricke Wforgengelighedsens
Driick / oc stalt bliffue salffuet / met den
hellige Olie.

See / Jeg haffuer i dag giffuet Joseph
 dig til Brud / Oc dit Naffn skal icke kaldis
 Assenath / men megen Til- | fluct. Thi din 027
 Penitente / haffuer bedet den Allerhøye-
 ste for dig. Hun er den Allerhøvestis Daat- 5
 ter / en glædste / altid leindis / oc tuctig
 Jomfru.

Men der Assenath tilspurde Engelen /
 om hans Naffn / suarede han: Mit Naffn /
 er met Guds Finger screffuet i den Aller- 10
 høvestis Bog. Oc alt det i den Bog er
 screffuet / kand icke vdsigis. Det er oc in-
 tet dødeligt Menniste nytteligt / samme
 ting at høre eller see.

Om Assenaths oc Engelenes Maal- 15 tid / oc Honnigtage.

Assenath holt ved hans Kiortelsto / oc
 sagde: Haffuer ieg fundet Naade i
 dine Øyen / da sid en liden stund paa den-
 ne Seng / som aldrig sad | Mand paa / saa 027
 vil ieg brede Bordet for dig. Oc Engelen
 sagde: Bær snart hid. Oc hun sætte Brød /
 oc sød Vin / tørre Vrter / oc et nyt Bord
 for hannem. Oc Engelen sagde: Hent mig
 oc en Honnig Kage. Men der hun stod for- 25
 rigfuld (fordi hun ingen Honnig Kage
 haffde) sagde Engelen til hende: Gaa i dit

Spisetammer / saa stalt du finde en Honnigtage paa din Dist. Oc hun fant en Kage huid som Sne / aff aller reniste Honnig / oc hendis Smag vaar saare liffelig.

- 5 Ussenath sagde / Herre ieg haffde ingen Honnigtage / men met din hellige Mund sagde du det / saa er det steet. Derfaare er oc hendis smag som din Munds Vande. Oc Engelen lo hemmeligen / ved Ussenaths høye forstand / vðstracte sin Hand oc rørde ved Ussenaths Hoffuet oc sagde:
- 10 37 Salig est du. Thi du haffuer forlad Affguderne / oc troet paa den leffuende Gud. Oc alle de som komme til den Herre Gud
- 15 met Penitente / de stulle æde aff disse Honnigtager / som Guds Paradises Bier / giort haffue / aff de Rosen i Paradis. Aff dennem æde alle Guds Engle. Oc huilte som æde aff dennem / de stulle icke dø i E-
- 20 nighed. Hand vðstracte sin Haand / oc brød it stycke aff Kagen / det aad hand selff / Det andet gaff hand Ussenath i Munden / oc sagde: See / du haffuer æt Liffsens Brød / oc est salffuet met hellig
- 25 Olie. Oc fra denne dag stalt du bliffue aldelis fornyet oc helbredegiort. Du stalt vere som en Hoffuetstad / alle dennem som fly til den Almectige Guds Rækn / som er Enighedsens Konning. Oc der hand rør-

de ved Kagen / som hand haffde sønder-
 brut / bleff hun hel / som hun vaar før.
 Anden gang rakte hand oc sin Haand / Ø 3 v
 oc rørde ved Kagen met enden aff sin Fin-
 ger / Oc der som hans Finger ~~bleff~~ gan-
 gen frem / det bleff til Blod. Det saa Uffe-
 nath / oc sagde: See til Kagen / Da tom-
 me der mange Bier vdaff Kagen / huide
 som Sne / oc deris Vinger ~~vaare~~ som Fløy-
 el / met mange farffuer. De gaffue sig 10
 alle omtring Uffenath / oc virkede ~~en~~
 Honnigtage i hendis Hender / Oc de aade
 der aff. Engelen sagde til Bierne: Flyer
 hen til eders sted / Oc de fløye hen Øster
 paa i Paradis. Tredie gang rørde Enge-
 len ved Kagen met sin Haand / da opgiel 11
 Ild aff Bordet / oc fortærede Kagen /
 gjorde dog Bordet ingen skade / Oc den
 Brands luct vaar sød offuer alle maade.

Om Velsignelsen offuer de siu 20
 Jomfruer. | Ø 4 r

Uffenath sagde til Engelen: Herre /
 Jeg haffuer siu Jomfruer. De ere met
 mig opfødde / oc alle ~~vi~~ wi fødte paa en
 Nat / Jeg vil kalde dennem hid / at du oc 25
 velsigner dennem / som du haffuer velsig-
 net mig. Oc der de komme / velsignede

hand dennem / oc sagde: Den Allerhøye-
 ste Gud velsigne eder / at i bliffue som siu
 Pillere i Tilfluctens Stad. Oc Engelen
 bad Assenath tage Bordet bort. I allen
 5 de / forsuant Engelen for deris Øyen. Der
 Assenath nu stod i Vnder / kom Joseph
 gaaendis i forgaarden. Da styndede Assenath
 sig til hannem / gryssede hannem /
 oc sagde hannem alle de ord / som Enge-
 10 len haffde hafft met hende. Om anden da-
 gen bad Joseph Pharaon / at hand vilde
 giffue hannem Assenath til Hustru. Oc
 Pharaon gaff hannem hende / oc sætte en
 15 47 GuldKrone paa hans Hoffuet / oc gjorde
 hannem Bryllup i siu samfelde Dage. Jo-
 seph føddis tuende Sønner før end Hun-
 geren kom paa / oc falledede den ene Ma-
 nasse / det er / en forglemmelse / oc sagde/
 20 Gud haffuer ladet mig forglemme all
 min Armod. Den anden Søn / falledede hand
 Ephraim / det er / fructsomelighed / oc
 sagde: Herren haffuer ladet mig vore /
 vdi det Land som ieg vaar arm vdi.

Om Israels Reise vdi Egypten.

25 **E**r Joseph nu haffde / i de siu Grøde-
 fulde Aar / opsamlet Kornet / oc Hun-
 ger nu offuerfalt / effter Drømmens vd-

leggelse / alt Jorderige / oplod Joseph Kisterne / oc saalde de Egyptier aff Brøden / saa gjorde hand oc andre fremmede Land. Der offuer tiende hand sine Brødre / Men de | tiende icke hannem. Hand talde dennem hart til / oc falledede dennem Landsens Bespeidere. Men saa tilige de komme met Ben Jamin / oc deris foræring / obenbarede hand sig for dennem met grædende Taare / oc beuiste sig mod dennem / paa 10 det allermildiste / met Ansigt / saa oc met Ord oc Tale. Ja / end ocjaa met foræring / oc befol at Jacob skulde komme til hannem.

Derfaare drog Jacob (vdi en Stund aff 15 Gud tilstyrket) i Egypten met sex oc tryfinds tiue Siæle / Saa at hand met dennem / oc der til Joseph met sine tho Sønner / vaare lige halffiersfinds tiue. Oc Jacob vaare hundrede oc tredieue Aar gammel / der Joseph førde hannem ind for Pharaonis Ansigt / Oc hand hannem indgaff det Land Gosen / at bo vdi. Vdi det andet / aff de dyre Aar / oc i den anden Maanet i Aaret / oc paa den anden oc | 20 tiuende dag i samme Maanet / kom Jsrael i Egypten / met sin gantste Slect / oc indgicte i det Land Gosen / det at besidde.

Ussenath saa Jacob / oc forundrede sig.

Thi saa gammel som hand vaar / stuntis
hand dog som it vngt Menniste / Hans
Hoffuet vaar huit som Sne / Oc hans Steg
vaar huit / oc naade ned paa hans Bryst /
5 Hans Øyen vaare klare oc stinnendis /
Hans Skuldrer / Knæ / Stinnebeen / Oc
hans Føder vaare stercke / som paa nogen
vng Helt.

Oc Jacob gaff dennem Velsignelsen / oc
10 kyste dennem / Oc effter Morgen Maalti-
det vaar giort / droge de (Joseph oc Asse-
nath) hiem til deris Hus igien / oc Levi
oc Simeon droge met dennem. |

Om it Oprør.

15 **E**r Pharaonis Søn / fik Assenath at
see / at hun spakerede vdi hans fa-
ders Hus / bleff hand optendt aff hendis
Deylighed. Oc hand haffde Ord / met Levi /
Gad oc Simeon / at de skulde dræbe han-
20 nem / at hand maatte saa hende til Hu-
stru. Saa vilde hand giffue dennem me-
get Guld oc Sølf. Men de actede intet om
hans Ord / oc lydde hannem icke.

Dernæst / beløig Pharaonis Søn / Jo-
25 sep / for sine Brødre / Dan oc Gad / som
vaare Jacobs Tienerindis Sønner / oc
sagde / at hand haffde hos Pharaon hørt

fige / at hand effter Jacobs død / vilde øde
 oc omkomme dennem / at de icke | skulde 067
 arffue met hans Brødre. Fordi de vaare
 Tienerindens Børn / oc haffde til met / solt
 de Ismaeliter hannem / oc tilbedring vaa- 5
 re endnu affuindsuge imod hannem. Oc
 hand offuertalde dennem / at de skulde
 myrde Joseph / Saa vilde hand oc (loffue-
 de hand dennem) omkomme sin Fader
 Pharao / som Joseph lyde som en Fader. 10
 Der hand dette ved Nattetide / nu vilde
 vordre / vilde Kong Pharaonis / hans
 Faders / Dectere / icke lade hannem ind til
 Pharao oc sagde: Din Fader haffde ont i
 sit Hoffuet / oc nu er hand falden i Søffn / 15
 oc huiler sig. Hand haffuer oc giffuet off
 Befalning / forbiudendis off / at wi ingen /
 icke end hans førstefødde Søn / skulle lade
 indkomme til hannem i hans Alag.

Da tog Pharaonis Søn it halff hund- 20
 dret Mand i Harnist / oc gic met dennem
 paa den sted som hans Hin- | derhold vaar / 077
 Huor oc de tuende Brødre Dan oc Gad /
 laae met meget fold i Rustning. Thi der
 samme steds skulde Joseph oc Uffenath 25
 reise forbi.

Der Uffenath nu drog der forbi / met
 sin hundrede Mand / bleffue de alle slag-
 ne / paa en nær / som vndrende / oc kom

til Simeon oc Leui. Men Assenath vndflyde vdi hendis Vogn/ oc Ben Jamin met hende.

Der denne Gierning nu vaar begangen/ toge Simeon oc Leui/ alle som vaare hos dennem / oc vaare beuebne de oc Stridsfø-
re / iagede effter / oc offuerfulde dennem hasteligen / oc ihelsloge mange aff dennem. Men Dan oc Gad vndflyde / oc stul-
te sig i noget tyct Rør. Der forholde de sig / oc der met vndkomme. |

Om Pharaonis død.

I det tolfte Aar aff Josephs For-
stedomme / døde denne Pharaos / vn-
der huilcken sig Joseph giffte haffde / oc
bleff sæt til en første offuer Landet. Huil-
cken Pharaos (som Nephtem siger) met it
andet Aarsn kaldes Commessor. Om
hannem talis i Assenaths Historia / som
effterfølger.

Effter at denne Strid oc Oprør steet
vaar / om huilcket nyligen her offuen rørt
er/ vaar Assenath i sin Vogn/ oc Ben Jamin
met hende. Der hand nu saa / at Pharaos
Søn / i denne Handel oc Strid / sætte
ind til dennem / oc trengde hart paa / at
hand vilde met vold tage Assenath: Da

tog hand en Steen aff Beden / oc flog hannem i hans Nae / paa den | venstre Side / 17
at hand styrt ned aff sin Hest / oc laa for
død.

Da saa Ben Jamin / som vaar frimo- 3
dig oc wforfærdet / at Simeon oc Levi
komme an / oc fore effter at affliffue deris
Brødre. Men Ben-Jamin formildede den-
nem / oc stillede deris Drede. Oc de toge
Pharaonis Søn / som laa næsten død / op 10
aff Jorden / tode hans Saar / oc forbunde
hannem oc førde hannem til Pharaos sin
Fader / oc berette hannem den hele Han-
del / huorledis met hans Søn vaar til-
gaaet. 15

Pharao tædte dennem høveligen / at
de hæfde stonet / oc icke slaget hannem i-
hiel met alle. Dog døde Pharaonis Søn aff
sit Saar / paa den tredie dag der effter.

En føye tid der effter / døde ocsaa Kong 20
Pharao aff Hiertens sorg / som hand hæf-
de for sin Søns | død / Oc da vaar hand ni 23
oc halffemsinds tiu Aar gammel. Oc
hand befol Joseph sit Rige / oc effterlod
hannem det. Huor vdi hand oc regierede 25
paa hans unge Herris vegne / i otte oc
fyrretue Aar. Oc denne tid forløben off-
uerantuoede hand den anden Pharaonis
Søn Kronen / Huilken / den tid Pharao

døde / end. da laa ved sin Moders Bryst.
Oc Joseph bleff i Egypti land / neffnt oc
fallet samme unge Herris fader.

Men Joseph / som en Statholdere / tien-
te sin Herre gantste fliteligen / oc trol-
gen / vaar oc meget vnderdannig oc ly-
dig / gjorde oc alle Egyptier / met sit
Kornsal / Pharaoni til Træle. Hvilcke / at
de ved saadan Nød der til komme / de vden
p 17 alt tuil / vel fortient haffde. |

Om Jacobs / Josephs faders død oc affgang aff denne Verden.

 Er Jacob den Patriarch / nu leffte
haffde / hundrede otte oc fyrretue
15 Aar / saa hand / at hans Ende oc Affgang
vaar nær / falledede hand sin Søn Joseph til
sig / oc tog Eed aff hannem / at hand icke i
Egypten / men hos Abraham / hannem
skulde begraffue. Ocsaa velsignede hand
20 hans tuende Sønner / Manasse oc Ephra-
im / met Kaarssuis lagde Hender / gaff
hannem ocsaa / vden skiffte / den Marc
Sichem / som hand haffde forhuerffuet.

Oc der hand nu sine Børn fallet oc for-
25 samlet haffde / velsignede hand mange aff
dennem. Men dennem alle / sagde oc for-
tyndede hand tilkommendis Ting / som

om Landens ødeleggelse / effter Bogstaff-
 uen / Oc huor-|ledis met Slecterne skulde
 tilgaa / i den tilkommendis tid. Men
 obenbarligen fortyndede hand dennem /
 om begge Christi Tilkommelser. For det
 sidste lagde hand sine Føder tilsammen
 paa Sengen / vðstrækte dennem / oc saa
 døde. Oc aff sine Børn bleff hand ført i det
 Land Canaan / oc begraffuen til Hebron/
 i den dubbelte Hule.

10

Om Josephs Uffgang / endeligt oc død.

Joseph i sit leffuendis Liff / oc vdi si-
 ne første dage / tog Eed aff sine Brø-
 dre / at de effter hans død / naar de dro-
 ge vðaff Egypten / skulde bære hans Been
 vð met dennem. Oc kaart der effter / dø-
 de hand oc saa / oc gaff saa Verden Orloff/
 oc bleff lagt i en Kiste / vdi hans Alders
 tiende Aar til | hundrede / Men i hans
 førstedommis firfindstiende Aar. Vdi
 de firfindstiende Aar / effter den første
 forættelse stede Abraham / paa Veyen
 til Mesopotamiam / Try hundrede oc it
 oc tryfindstue Aar effter Abrahams fød-
 sel / Paa huilken den tredie Alder begyn-
 dis. Men fra Verdens begyndelse / thu

Tusind / try Hundret / oc paa det Aien-
de Aar.

Oc Juda er intet tilkommet / indtil Is-
rals Børn vddroge aff Egypten. Men alle
de andre Brødre / bleffue effter deris død
vdførde oc begraffne vdi Hebron /
som Josephus siger. Siden
ere de bleffne flyt-
te / oc lagde i
Sichem.

✠
E N D E.
Gud stee Hoff i Eughed /
A M E N.

JESU BARNDOMS BOG.

Trykt efter Gottfred af Ghemens Udgave 1508.

¶ Hæt begynnēs af Jōachim oc
 all sancta Anna oc af hwat clact'
 the are fōdh oc af thes lefnet
 Octaa af Jōnifro marie lefny
 oc af tuore herre ihū barndom.

a i

En man moget wel byrdigh i blanth
 Israels fold som heedh ioachim. Och
 han wor fød aff een mans sleght,
 som heet Judas, oc han wor sÿn eghen
 5 faare hørde, oc han wor een aff the tolf
 brødre iacobs patriarche sønner, ther the
 rij israels slegther kom aff. Oc iacob han
 wor ysayas søn, som waar abrahams
 søn. Hwilten abraham gudfader iætte,
 10 at han wilde lade sÿn søn fødte aff hans
 affkomme oc sculde meth sin død oc fwl-
 gerningh løse menniskens søn. Hwilten
 ioachim som ræddis gud oc tiænte han-
 num met milhed oc mangfollelige got ger-
 15 ninger. Thet got, han afflede om aareth,
 21 27 thet stifte han i tre delæ. Een deel | gaff
 han fattige fold. Unnen deel gaff han guts
 tiæneste men. Aff then tridie deel fødte
 han segh oc sith fold met. Thi forøgte gud
 20 hans penninge oc gots, oc ingen wor hans
 lige bland alt israhels fold. Thetthe be-
 gynte han at gøre, ther han wor fæm oc
 tywe winter gammell, tha fød han se een
 hustru aff hans eghen sleght aff toringh
 25 dauidis byrd, oc hon heet Anna, oc the
 wore til sammens i tywe winther och tun-
 ne ey faa børn sammen. Een tyt ther eff-
 ter gic han i mønstret oc sculde offræ til
 gud, tha kom een til hannum, som heet ru-

ben, oc wiffde hannum aff mōnstret oc sag-
 de til hannum, at han wor icke werdug at
 wære vdi guts mōnstret, for han hafde | 231
 icke fructh met sin hustru, som tha wor
 seet vdi lowen, at the sculde wære for- 5
 bannede, som ey finge fruct sammen. ther
 ioachim thet hørde, tha gic han græden-
 dis aff mōnstret oc wilde ey fare hiem til
 sin høstrw. Men han togh sit fee oc sine
 hørder met sig oc foer langt borth i ør- 10
 ten, oc man konne ey finne hannum i fæm
 manede, oc ther græd han saarlige oc sa-
 de so: o thu alsommectiste gud, mistunde
 meg oc hør min bøn. ther anna hans hus-
 fru vnderstod, at han wor bort faren, tha 15
 vor hon meget bedrøuet oc græd ganke
 saare oc sagde saa: O israels gud alsom-
 mectiste, men thu gafft meg huerken søn
 eller dotter met min husbonde, hwi haff-
 ner thu taghet hannum fra meg, | at ieg 232
 weet ey, huat heller han ær leuendis eller
 død, eller om ieg skal rede hans iorde færd.
 Ther effter gic hon vdi een yrte gord oc
 fald paa sine knæ oc bad sine bønner til gud
 met grædende taare. ther effter soo hon 25
 op, hwor en fwl haffde sin ræde oc vnge
 vdi i et lauerber træ. Tha bat hon ytmø-
 gelighe til wor herre oc sagde: O alsom-
 mectistæ gud, som alle creatur hauer

stapt, huert effter sin sticelse, hwi haffuer
 thu vtluct meg aff thine nade? nu haff-
 uer thu kent myn hw oc mith edtescap oc
 haffdehe giffuet meg enthen søn eller dot-
 5 ter, tha ieg sculle offre i monstret. tha hon
 sagde thesse ord, tha obenbaredis guds en-
 10 gel for henne oc sagde saa: Re-~~h~~dis icke, an-
 na, forthi thet ær i guds act, at thu scalt
 føde foster, oc thet foster, aff teg fødís, thet
 15 wordher glædeligt offuer alt werden. Ther
 han haffde thet for henne sagt, tha bleff
 han borte, oc hon war ganke rædh oc
 stalff, at hon haffde seet sodan syn oc hørt
 sodan maal, oc gic vti sith herberg oc
 20 lagde paa sin sængh, moren som hon haff-
 de wæret død, oc saa wor hon dag oc nat
 i sine gudelighe bøner. Ther effther tale-
 de hon til sine tiæneste quinner oc sagde
 til een aff them: Thu saast meg i telegt
 25 angest, oc thu wilde ey gaa til meg. tha
 swarede hon oc sagde saa: forti at gud
 tog thin man fra teg oc gjorde teg vfruct-
 30 sommelig, hwat kan ieg thet | om gøre?
 Ther anna thet hørde aff hennes tiæneste
 35 mō, tha græd hon ganke saare. Vdhi
 then samme stund kom een vngh man til
 ioachim i ørten oc sagde til hannum: Hwi
 far thu ey hiem til thin husfrw? tha swa-
 reth ioachim: vdi xx.aar hane wi været

sammen oc kunne ey føde søn eller dotter;
 forthi gid̃ ieg aff mønstret met blysel.
 huat skal ieg giøre hieme? ieg wil hær
 bliue, men ieg leffuer; tog wil ieg sende
 fattig folk, wedwer, faderløse børn oc
 guds tjeneste men theris deel met mine
 swæne. Ther han haffde thet sagt, tha
 swarede then unge man hannum igien oc
 sade: Jeg ær guds engel, som hugsswalede
 thin husfru, ther hon gred oc bad til gud. 10
 Oc thu scalt widæ, | at thin husfru ær met 215 r
 en dotter aff thin sæd, oc then dotter, thin
 husfru fonger, hon worder ophøfft offuer
 al werden, oc ingen henne ligen ær fød oc
 ey skal fødis vdi iorderighe, oc baade mo- 15
 deren oc dotteren worde velsignede ewin-
 nelige. thi rædis icke, men far hiem til thin
 husfru oc loue gud for sin naade. Tha
 bad ioachim engelen hwiles met seg oc
 sade: ieg finder naade met teg; thi beder 20
 ieg teg, at thu sidder een stund met meg
 vdi min bolig och si ge meg thin tjeneste
 man. Engelen sade: siæ ey, at thu est min
 tiener, forti wi tiene bode een man oc
 een herre, oc min madh och min drick mo 23
 ey sees aff iorderiges folk, thi scaltu ey
 bede meg gange vdi thin || boligh met teg. 215 v
 Men thet som thu wilt giffue meg, thet
 offre gud. tha tog ioachim eth vsmittet

lam och sagde til engelin: ieg wor ey saa
diærwer, at ieg torde offre for saa mø-
gel blusel, vthen thu haffde meg giffuet
woldh. Engelin swarede: ieg haffde ey be-
5 det teg giort, vden thet haffde været guds
willie. Oc ther han offrede, tha opfoer en-
gelin til hemmerigis, oc ioachim fal ne-
der paa sith anlæde vdh i sex dage, oc then
flæte dag at affthen, tha komme hans
10 swene oc vndrede, hwar fore han so laa,
oc sagde, at han wille drepæ seg selff, oc
the tunne næppelig løffte hannum fra
iorden. ther han haffde sagt them, hwar
han saa, tha vndrede the ther paa oc vn-
15 derstode thet oc rade hannum, at han scul-
de fare hiem vden dwælielse oc fultom-
me engelens bud. Men ther han tenctæ
paa, hwar heller han wille hiem eller ey,
tha fald twyl paa hannum, oc han worde
20 i at soffue, oc tha kom then samme engel
til hannum, som før woor hos hannum,
oc sagde saa: far dieruelig hiem til thin
husfrw, forthi gud haffuer giffuet edher
een fructh at føde, hwilken engen helig
25 man eller prophete tunne fange. ther han
wognede, tha fallede han sine swenne til
seg oc sagde saa for them, hwar han haff-
de drømth, och the raade hannum at fare
hiem, oc forsmæ ey engels bud. Tha stod

han op oc foer hiem met sine swenne. ther
 the haffde farete tywe dags færd | oc ware ²⁶
 nær hiem komne, tha kom engelin til an-
 nam, som hun laa i sine gudelige bønner,
 oc sagde til henne: Gæd i mod thin man ⁵
 til then porth, som kalles gyllene port,
 tha finder thu hannum i dag. Tha tog
 hon sine mæder met sig oc gic til then port
 oc bad sine bønner til gud. ther hon haff-
 de bedet til gud, tha saa hon ioachim kom- ¹⁰
 me met sit fææ. saa løp hon mod hanum
 oc helsede hannum oc louede gud oc sag-
 de: Jeg wor førre ende, oc nu ær ieg ey;
 ieg vor førre vfructsommelig, oc nu ær
 ieg met guds hielp fructsommelig. Thet ¹⁵
 wor mögen glæde aff theris byrd oc foster
 offuer alt landet.

Sær effther nÿ manedhe wor gangne,
 tha fødte Anna een || dotther oc kalle- ²⁷
 de henne maria. Ther hon wor try aar ²⁰
 gammell, tha ginghe ioachim och anna
 till mønstret oc offrede gud oc sættæ ma-
 riam i blanth the andre mæder, oc ther wor
 hon i guds tiæneste baade dag oc nat, saa
 at alle vndrede ther vppaa, ey alt eneste ²⁵
 legfold men oc the som vore formen i
 mønstreth. Och ther hon wor try aar
 gammel, ther wor hon folkommen vðhi
 hennes wiseth oc gudelighe bønner, som

hon wor kommen til større aller. Hon wor
oc then stoneste mō ther vdi wærdē
war; hennes antledæ stynde som een snō;
thet wor fwl mōgel guts nadhe met hen-
5 ne, ath enghen, ther henne saa, haffdhe
x 7 v nogher løsth tÿll henne ath | see. hon sæt-
te sig sielff then regel, at fra morghen oc
til terts time tha wor hon vdi sine bøner,
oc fra terciē time oc til noen time wor
10 hon vti sine gode gerninger. Effther no-
nens time tha war hon i sin bøn hwer dag,
til time war at æde. Engelin førde henne
mad, at hon motthe thes ytermere tiæne
gudh oc wære gud tadnemelige, oc blant
15 alle the mōer, som hōss iomfrw maria wo-
re, tha wor enghen hennes lighe met dy-
der oc met gode sæder, oc ingen wor ther
ydmighere, en hon war, oc enghen ther
gōmdhe theris logh bætræ en hon. Hon
20 wor reen bode i hw oc i gerninger oc i sit
legome. Engen hørde henne bannes eller
x 8 r swærie eller wære wreth, | oc the mōer,
met henne wore, them til stæde hon icde at
synde encten met ord eller gerninger. Oc
25 then madh, som hon fīc aff engelin, ther
leffde hon weth, oc then, hon fīc aff fir-
tennes forman, then gaff hon fattugh fold,
oc the soghe engelin tale met henne. oc
alle the, som henne sage ther, som sywge

wore, the bleffue farste igeen aff theris
fingdom.

Saa wor ther een presth, han heet ab-
rathar, han wilde, ath maria sculle
giffthes wedh hans son, oc han gaff bispen
ther stoore gaffwer fore. Ther maria hør-
de thet, tha forbøt hon thet oc sagde: thet
maa ey wære, at ieg scal giffues no-
ger man, forti at ieg haffuer loffuet gud aff
myn barndom, at || iegh scal bliffue steer 28
mø. Ther maria wor xiiij. aar gammel,
tha giorde phariseerne eth raad oc sagde,
at quynnerne maate ey bedhe theres bø-
ner i monstret, vthen the wore giffte. Oc
the sende bud offuer alt israhels fold, at 15
the sculle komme paa tredie dag til mon-
stret. ther alt fold wor sammen kommeth
i monstret, tha gic abrathar bisscop paa
then høigeste trappe och giorde lywdh
blant alt foldet och sagde saa: Fraa thet 20
førstæ a thetthe monstret wor giort aff ko-
ning salomon, oc siden, haffuer hær wæret
koninghs dötther oc profeteris dötter oc
andre som meget rýge oc werduge ware.
ther the komme til theris alder, tha giff- 25
thes the oc | effterfulde theres forælders 31
seeth. Nu haffuer maria fundet een ny
seeth at tiæne gud met, at hon wil bliffue
mø. forti tycker meg, at wi wilie spørre gud

at om raad, hwo henne scal gøme. thet
 behawde them alle wel, som ware i møn-
 streth, oc giorde lot ther om, oc then lod fald
 paa iudas fleght. tha gaffue the swar igien,
 5 at hwo som icke haffde hustru, han sculle
 komme annen dag met sin staff i mōnstret.
 ¶ Anen daghen, ther the komme, tha
 antwordet the bispen theres staffue,
 oc han giorde guts tiæniste oc taledede met
 10 gud, oc gud sagde til hanum: Sæd alle
 theres staffue paa altheret oc beth, at the
 15 komme igien i morgen aarlig oc taghe |
 theris staffue, oc nar the tage them vdi
 theris hender, oc hwilten staff som fluer
 20 een dwæ aff enden oc op til hemmelin, then
 scaltu sætte til ath gøme mariam. oc thet
 war giort. annen dagh, ther the komme
 igien, oc bispen haffde tiænt gud, tha fild
 han them theres staffue, oc ther han haff-
 25 dhe wel trytwsendhe staffue, och dwen kom
 aff enden, tha firdhe abrathar sig i pre-
 ste klæder met xij biæller oc gic i foret oc
 badh til gudh paa sine knæ, at tesse tingh
 matthe wites hanum. Tha kom een en-
 30 gel strax til hanum oc sagde: ther ær een
 stactet wand, ther i acthæ ey møget. nar
 han kommer fræm, tha kommer thet te-
 gen, ther gud sagde. oc thet war ioseps
 35 staff, och han wor | forsmoet, forti ath han

war gammel, oc han stedde sig yderst oc
 tyrde ey fræm gaa. Tha ropthe Abrathar
 biscop til iosep oc sagde: Joseph gat hit
 oc tag thin wandh. Tha ræddis iosep oc
 wille ey fræm met got willie. ther han tog ⁵
 sin staff, tha flow een dwæ aff hannum oc
 flow lenghe om mōnstret, oc hon flow til
 hemmelin, oc alt folket louede hannum
 oc sade: Salegh æstu vdi thin allerdom,
 ath thu scalt gøme mariam. Tha sagde ¹⁰
 presterne til hannum: Tag henne glæde-
 lige, forti at gud hauer teg ther til vð-
 wald. tha swarede iosep: hwi wille i sætte
 megh gamlæ man thet vnge barn i hand?
 tha sagde abrathar: lad teg minne, at da- ¹⁵
 tan oc abiron forsmade guds villæ; | ther ²⁰
 fore siwnte the neder i iorden; saa steer
 oc teg, om thu forsmar guds villie. Tha
 sagde iosep: wiste iegh thet, at thet war
 guds villæ, tha wilde iegh thet gøre ²⁵
 gerne och lader henne beholde the mōer
 met seg, ther hon haffuer hafft til forn.
 tha swareth abrathar biscop: hon scal
 haffue mōer at glædis oc om gangis met,
 nar ether brøløps dag kommer. Tha togh ³⁰
 iosep mariam met fæm mōer. then æne
 heet Robeca, then annen Sephora, then
 tredie Susanna, then fiærde Abvga, then
 fæmte Maboel. Oc them fæc bispen Ja-

cinnetum, corcinum, bistum oc purpur
 at gøre. Saa faste the loth om, hwilten
 aff them sculle gøre purpur, oc loden fald
 37 paa iomfru maria, oc | hon tog purpuret
 5 at gøre til mønsteret. tha sagde the an-
 dre mœr: Meden thu esth engstæ aff woss,
 tha ondrer off, hwi thu esth wærdug at
 gøre purpur. oc ther the sagde thesse ord,
 tha tædis guts ængel blanth them oc sag-
 10 de: I fælle henne mœ, men i sculle henne
 fælle drotning. oc tha bleff maria yper-
 sthe vdi sine gerninger; thi fællede the
 henne drotningh.

En dagh som iomfru maria stodh
 15 En dagh som iomfru maria stodh
 hoss een feldæ, tha kom een engil til
 mariam oc sagde saa: Maria, thu hæffuer
 guts boligh i teg, ther scal komme lyws
 aff hemmelin oc boo i teg. then tridie
 dag ther effter, ther maria giorde thet
 37 purpur flæde, tha kom een ganze ston |
 vng man til henne, oc ther hon saa han-
 num, tha rædis hon oc stalff. tha sagde
 engelin til henne: Heel wære maria fwl
 met nade; herren ær met tegh, welsignet
 25 wære thu offuer alle quiner. Ræddis ey,
 thu hæuer funnet nade met gud, oc thu
 worder met foster, oc thu scalt føde een
 søn, och han scal hede ihesus. Tha swarede
 iomfru maria: Hwor maa thet wære, for-

ti ieg kom aldri i manns fælie? Tha swa-
 rede engelin: then heligand scal komme i
 teg met sin dygt, forti thet foster scal tal-
 les guksøn, oc elizabet, thin fænde, hon
 scal fødhe een søn i sin allerdom, ther wor
 vfrucsomeelig, thet wor alt for gud mwe-
 lict. tha swarede maria: See guks tiæni-
 ste quinne, meg wordher | effther thine 34 r
 ord. tha togh maria tre mōer met seg oc
 foer til sin fænde elizabeth oc wilde prō- 10
 wæ thet, engelin hæfde saght henne. Ther
 elizabet saa iomfru maria, tha gif hon
 strax i mod henne oc tog henne i sin fawn
 oc sagde saa: Hwethen ær meg thenne sto-
 re glæde, at min gud søger meg sin tiæni- 15
 ste mō, som han hæffuer sagt til wor fa-
 der abraham och hans slæcth. Tha bleff
 Maria hooff elizabeth, till sanctus iohan-
 nes baptista wor fød, och nogel stwndh
 ther effther, tha tog hon loff aff henne och 20
 foer hiem igien til nazareth til iosep, oc
 han fawnede henne ganke wel, forti han
 war dydeligh oc godh. | 34 v

 En dag som iosep kom hiem och hæf-
 de wæret i tømmer gerning, tha fan 25
 han, at maria wor met foster. ther han
 thet saa, tha ræddis han met mōgel ræks-
 le oc ropte oc sagde: O herre gud, tagh
 mÿn andh aff meg, forti thet ær megh bæ-

tre at wære deth en ath leffue. Tha sade
the mör, som ware met maria, til iosep:
Wi wide, at hon kom aldri i manks wold,
oc wi wethe, at hon ær steer mō oc iom-
5 frw, forþi hon ær gømt aff engelin, oc
engen hauer giort henne thet vthen enge-
lin. tha sagde iosep: Hwi wille i, at ieg
scal troo, at engelin hauer thet henne
giort? oc han græd, oc han wilde lønlige
10 fly. Tha kom engelin lønlige til iosep vdi
8 5 r søffnæ om natthen oc | sagde: Rædis ey,
iosep, at tage mariam thin giffte ware;
ther hon ær met, thet ær aff then helig-
and, oc thet foster, maria ær met, thet ær
13 een søn, oc han scal kallis ihesus. Oc han
scall frælse al werden aff adams syndh,
oc han scal worde kōning ower hemmerige
oc iorderige. ther iosep thet hørde, tha
war han mōget glad oc offuer gaff sith
20 twyēl oc sorgħ oc gicf ydmygelige til iom-
fru maria oc bat henne giffue seg til, at
han hafde giort henne i mod met sith twyē-
el. Hon swarede hanum ydmygelige oc
sagde ia. Tha bleffue the thære oc for-
25 dreffue then tȳd met stor glæde til nȳ mo-
nede ware ganghne. Ther iomfru maria
wor met ihesum, tha kom ther buth, at
8 5 v hwær man | sculle fare til then stad, som
han føddis i, och sculle giffue kēyseren aff

rom een sielff penningh til stat, oc tha
 war ioseph fød hos betleem. dÿth foer
 han oc tog iomfru maria oc sætte henne
 po en azen. Oc som hon reed at weyen,
 tha sagde hon til iosep: Meg thees twæne
 honde fold. thet æne ær iøde fold, och the
 græde oc giffue them saare. thet annet ær
 hedninghe, och the lee och glæde them. Jo-
 sep spurde, om hon wiste, hwat thet bety-
 de. tha swarede iomfru maria saa: aff mit
 foster fornemer ieg thet, at thet scal snart
 stee. Oc redhe in i bethleem. tha wor thet
 nat, oc alle døre wore lucte. tha kom en-
 gelin oc ledde azenen bort i eth øde hus,
 hwor som gud | wilde ladhe sigh føde. Oc
 ioseph band assnen hof en oræ wed een
 trubbe. tha fornam iomfru maria, at
 hennes tÿd wor kommen, at hon sculde fø-
 dhe ihesum guts søn. tha rædhe hon sig til
 met stor ydmyghet. ther iosep thet fornam
 oc saa, at then tid kom, som iomfru ma-
 ria sculde føde sin benedide søn, Tha løb
 han strax i byen oc flÿde seg tw quÿner,
 som pleye ath wære hoos andre quinner,
 nar the føde børn, och fwordhe them meth
 seggh til iomfru mariam. Then tÿd iosep
 wor borth ganghen, Tha forde iomfru ma-
 ria sigh aff sin hwidhe tiortell och bleeff i
 syn særck igien och tog sith klædhe aff och

løffde sith haar oc lagdhe thet wdh paa
 367 sijn rygg | oc fald po sine knæ oc bad sin
 bøn til gud fader. tha kom ther meget
 fawert sijn, oc hon hold sine hender sam-
 5 men oc saa op til hemmelin och haffde
 went sijn ryge til trybben, oc sielff war
 hon went i øster oc war vpfylt met then
 hellilandz nade. oc ther føde hon sith barn
 ihesum guds søn met stoor ære oc glæde.
 10 iomfru oc modher vthen alle wee. oc guds
 engle the komme aff hemmelin och gior-
 de them stor loff oc tiæniste, som barnet
 laa. tha sagde iomfru maria: Wær wil-
 kommen mÿn herre oc min gud oc mÿn læ-
 15 re søn. Barnet begynte lidet at græde oc
 stalff aff then kuld, som gic aff gulwet.
 tha luthē moderen neder oc tog barnet op
 20 377 til seg met stor glæde oc ytmÿ-ghet oc
 lagdhe thet til sin bryst oc warmdeth oc
 sætte seg næder oc tog eth lÿnet flæde oc
 lagde om barnet, oc saa swøpte hon thet
 vlnæ vthen om fring. saa tog hon eth taa-
 ne bunt oc want om hans fødder oc arme,
 som seed war. so tog hon eth annet flæde
 25 oc bant om barnens howet oc lagde ha-
 num i tribben. tha gik iosep først indh meth
 stor ydmÿghet. ther han saa barnet, tha
 fald hand neder paa sine knæ oc bad til
 barnet, oc then tyd, iomfru maria lagde

barnet i trubben, tha holde ogen oc aze-
 nen them fra trubben oc neyde met theris
 howet oc fulle paa theris knæ oc wedder
 kennede theris herre och stabere. tha gin-
 ge the ij quinner ind til iom-|fru maria, 37
 oc bøde them til at hielpe. tha wisthe hon
 them barnet, och the soghe, at hon behøff-
 de icke hielp som andre quinner oc vndrede
 ther mōghet po, thi hon haffde myelt i
 bryst oc haffde barn. thi greeb then eene 10
 quinne met sin hond oc vilde taghe po iom-
 fru maria, oc strax forwessnede hennes
 hand. tha græd hon saare oc forbad iom-
 fru maria oc bad henne mistunde sig. tha
 bad iomfru maria henne bede til barnet, 15
 at the vilde forlade henne sin styld, oc hon
 bat barnet forgiwe sine onde gerninger.
 strax fæ hon sin hand igien. then samme
 hon heet salome oc then annen nache. tha
 ginge the in i byen och tallet alt folket 20
 sammen oc sade: wi haue seet eth stort un-
 der. en iomfru ha-|wer fød een søn. hon 38
 ær, som hwn aldrig haffde fød barn, wthen
 alth enestæ at hon haffuer myelt i syn
 bryst. hon ær alsom stoneste oc reneste iom- 25
 fru vthen al smittæ. the haffde til seet, at
 hiorderne ware po marfen om natthen,
 forthi ther ær ey saa stercke winter som
 hær ær. Then samme nat om mid nathens

tide, som gud wor fød, tha kom engelin til
hyrderne oc sagde: wi kongiore eder stor
glæde, at gudsøn hauer taget mandom oc
ær fød i nath aff een reen iomfru i betle-
5 em. tha swinge englene Gloria in excelsis
deo. oc the hørde manghe ængle swinge
met them gudsloff. Hyrderne ginge strax
til betleem oc badhe til barnet oc swinneth
i een krubbe, som englene haffdhe saght
8 8 7 them, oc sagde hwat engelen|| haffdhe sagt
them. tha gic ioseph bort i byen oc fet
seg eth annet hus til iomfru maria, oc
then samme nath sprac een kelde i rom,
oc flot olye aff dag oc nath. thet saa man-
15 ge folt, oc then samme nat gic keyser Au-
gustus oc saa op i hemmelin oc saa een
stierne. i then stierne stodh een iomfru
oc haffde eth barn paa syn arm. then stier-
ne war lywss oc stinde offuer mange land.
20 tha war han forfæret oc vndrede ther me-
ghet po oc sende bud effter the wifeste me-
stere, i hans landh wore, at the sculle siæ
hannum, hwat then stierne sculle bety.
Tha wor ther engen aff them, thet tunne
25 siæ. tha kom en gammel frwe, som heet
sibilla, oc sagde: then stierne betyder, at
c 1 7 christus ær fød || aff een reen iomfru, ther
aldrig hafde fælie met man. thet barn ær
gudsøn oc scal worde koning i iherusalem

oc ofuer iorden. Ther keyseren hørde thet,
 tha flet han stoor ytmvghed i sith hiærte,
 thi han haffde til forne bud ower alle sine
 land, at the sculle hawe hans belede oc
 bede ther til oc holle hanum for een gudh. 5
 tha bod han offuer alle sine rige, at the
 sculle bede til een gudh oc nedher bryde
 the belleder, som ther hafue giort til hans
 heder. tha wor ther oc eth templeth i rom,
 som the romerste bygde i tolff aar, Men 10
 the wore frø for al strid oc hafde frøt. ther
 thet wor bygd, tha offrede the til theris
 affguder oc spurde, huor lenge thet sculle
 sta. tha suarede the | igen: solenge til 15
 en iomfru føder foster. then tid the thet
 hørde, tha wore the glade oc sade, at thet
 sculde sta ewinnelige, forti thet wor vns-
 ligt, at en iomfru sculle føde foster, oc
 screffue paa templens port eller dør: thet-
 te ær thet ewige frits tempel. men then 20
 samme nat, som guds søn wor fød, tha fald
 thet neder i grunnen, oc alle andre affgu-
 de saa wel i egipte land som i rom, oc then
 samme nat som thet wor mørtet, then tid
 som ihesus føddis, tha wendis natten om 25
 bring til flar dag, oc mange at stillige træ,
 som wore i skog, som heet engadi, finge
 løff oc gaffwe fruct aff them. paa hemme-
 lin sage mange menniste iij stene soler, oc

ther the haffde standet een sowe stund, tha
c 2 r ginghe the || til hope, oc thet bleff een sol
alsommen, met hwilke betydes, at then
vor fød, som wor trefoldig i sin persones
3 wegne oc alligewel een sand gud, som wor
megtig at gøre vnderlige ting sa wel paa
hemmelin som paa iorden. Ther barnet
war otte dage gammelt, tha santede iosep
sine wener oc loth om stære iomfrw ma-
10 rie søn, som moyse bæt i logen, oc lod
hannum kalle ihesus, som engelin bad
hannum. Ther guts søn føder wor, thedis
een støn ny stierne for alle menniste, so-
dan een wor aldrig før seet, oc hon liwss-
15 de offuer al werden, oc hon wor möghet
større en andre stierner. met then stierne
betegnede guts søn, at han wor all wer-
c 2 v dens herre oc vor fød aff en | iomfru. then
töd the hellige iij. koninger fornumme aff
20 kloge mestere, at then stierne betyde, at
ihesus wor fød, forti at the hafde weret i
langt töd paa eth högt bierg oc taget wa-
re paa then stierne, nar hon sculde kom-
me, forti ath een prophete, som heet ba-
25 laam, haffde thet spurt mange aar til for-
ne. Tha redde the helige iij. konge them til
och toghe guld, rögelsæ oc mirram oc mæ-
gen annen kostelig ting oc fore aff stæd met
möget fold oc toghe met them store dro-

medarÿ dywr, som bare theris klæder oc
 annet, hwat them giordis behoff i saa
 langh wey, oc fore effter stiernen, oc them
 totte, at hon foer fore them i styen, oc
 the fore effter henne offuer marc och || hæ- c 3 r
 de oc haffde enthet hindher aff watn eller
 annet vfore, oc then tyd the komme noghet
 nær iherusalem, tha kom ther eth stoort
 taagh, oc stiernen hon bleff vsynlig. Som-
 me scriffue, at the helge iij konge funnes 10
 aldrig før en ther oc spurdhe hwer annen,
 hweden the ware komne, oc hwat the wil-
 de. oc tha swarede een aff them oc sagde:
 Jegh ær kommen att offræ then koningh,
 som wor fød i iøde land. Tha swaret the 15
 andre tho oc sagde, at the ware oc kom-
 ne ther fore, at een stierne fulde them dÿd.
 Men somme scriue, at the fuldis at fra
 theris land oc dÿt oc ware alle iij brødre.
 I hwiltet som war, tha wore the gudh ly- 20
 dighe. Tha redhe the helige tre || konger i c 3 v
 iherusalem met møget folck oc met stor
 ære, som sodane werduge konge wel bur-
 de, oc rede op i staden for koning herodes
 slot oc sende but tyl hanum po hans 25
 pallaß oc lode spørre at, hvar iøde ko-
 ning oc theris herre wor fød, oc hvar the
 sculde finne hanum. then tid herodes oc
 iøderne hørde thet, tha wore the sorgfulle,

oc vore som the hafte tha ner wæreth fra
 theris sind aff sodanth spørsmol, oc at the
 wore rompne tid. tha søgte the mester i
 templet och spurde them at, huar christus
 5 sculde fōdis. tha swaret the oc sagde, at
 thet stot screffuet, at i bethleem sculdhe fō-
 dis christus guts sōn. tha reddhe the strag
 oc wore ey vten iij tȳmæ i iherusalem.
 ¶ 4. tha sende herodes lōnlighe | but til them oc
 10 spurde, nar the hafde fōrst seet then stier-
 ne, oc bat them fare bort, oc nar the ha-
 ffue funnet then kōning oc offret hannum,
 at the sculde kumme igen til hannum, oc
 sagde, at han wilde oc fare til then kōning
 15 oc offre hanum sith offer oc giøre ha-
 num hæder oc ære. ther the kōmme vten
 staden, tha søge the stiernen, oc hōn foor
 fore them i betleem och steddis offuer thet
 huss, som barnet wor inne. ther the kōm-
 20 me hænder byen, tha ginge the hyrder
 moth them oc sagde them, hwat the haff-
 de seet oc hørt then nat, cristus wor fōd.
 Wȳ withe, at i ære rompne at see thet
 barn. thet ær thet stōneste barn, i werden
 25 lat were, oc wi wille følge eder tȳd, som
 ¶ 4. barnet ær. |

SOm the helige iij kōninghe the kōm-
 me til byen, tha slo the theris paw-
 lun op oc rede them til, som the sculle gaa

for saadan een werdugh herre. Tha før-
dhe the them i theris kongelige klæder oc
toghe met them kostelige guld och røgelse
oc mirra oc offrede barnet oc ginge op i
byen met stor ytmuyghet. ther the komme ⁵
til thet huss, som barnet war inne, tha
sath stiernen offuer husset oc gaff segh høyt
op til hemmelin oc gaff sit styn in i huset.
tha inginge the helge iij konger til barnet
met stoor ytmuyghet, och iomfru maria ¹⁰
lod them see barnet, oc saa offrede the
strax til barnet oc finge iomfru marie thet
samme offer. tha lowede hun gud. tha
bø- | de the henne gode nat oc toge loff aff ¹⁵
barnet oc fore hiem oc ginge til theris
paulun oc giordhe there hwer annen ghe-
stebuth om then affthen, at the wilde fa-
re til herodem igien om morgenen. Men
om natten kom guts engil till them aff
hemmelin oc bad them fare hiem til the- ²⁰
res egne land at een annen wey, at the
sculde icke fare til herodem igien, forti at
han wilde sla barneth ihiael. Tha giorde
the effter engelens raad oc fore een annen
wey oc ware i thw aar, før en the komme ²⁵
til theris lande igen. ther herodes spurde,
at the helge iij konger ware hiem farne, tha
war han meget hastig oc wred, at han saa
war swigen. tha both han sith fold ath | ³⁰

ride effter them oc gripe them oc sla them
i hiel. gut, som frelser sine wener alle
sammen, han flide them i theris behold.
tha wilde herodes hafue send sine swenne
5 til bethleem oc andet sted i sine land at
lade i hiel sla alle swenbørn, ther ware.
tha sit herodes keyserens but, at han scul-
de strax fare til rom, oc ther fore kunne
han icke fremme sin villie met the børn,
10 forti han for strax til keyseren for man-
ge læremol, som iøderne haffde lærd off-
uer hannum, at han gjorde them store
twang oc vræt, oc ther tefde han eth aar
i rom, forti at een aff hans søner haffde
15 oc trætte oc læremol ower hannum for key-
seren.

¶ Om wor herre wor xxx. dawe gam-
26 r mel, tha sagde maria || til iosep, at
han sculde gaa til mønstret met barnet
20 effther her moyses log. tha tog iosep mo-
deren oc barnet oc offret oc fore til iheru-
salem oc gic ind i templet oc offrede han-
num paa alteret oc ii tortur dwær met,
som iøde sæd war. tha vor ther i templet
25 en gammel man, som heet simeon, som
haffde bedet aff gud, ath han motte lewe
sa lenge, till wor herre toge mandom oc
lode sig føde, at han motte were werdug
at see hannum i hans lif, før en han døde.

thā stodh hān hoos altaret oc togh barnet
i sine arme oc gaff hannum vnderstan-
delsse, at hān vnderstod, at thet wor then
samme gut oc thet barn, som hān hafde
lenge bid effter. thā sade hān: wel wære
meg, at ieg haver seeth, | ath guts sōn ær 5
worden menniste. thā begynte hān then
glædelighe sang nunc dimittis, O herre,
lad nu thine thicænere effter tith ord
frith, Thi myne swen haffue seet thin hel- 10
sen, Hwilde thu redhe fore alle foltennes
helses antlædhe, Seth lywisset til alle hed-
ninge obenbare och til israhel thit foltes
ære.

Thā sagde symeon: o maria, thet drø- 15
welsens swerd scal gōnem gaa thit hær-
te for thet samme barn, thu hauer hær i
templet, oc hān scal frælse all werden met
sin død. ther the haffde offret oc fulkom-
met logen, thā tog iosep moderen oc bar- 20
net oc for af iherusalem met glæde oc
hiem til nazareth oc bleff ther, men he-
rodes war i rom. Ther thet aar wor om | 25
ganget, thā kom herodes hiem til iheru-
salem. strax hān kom til sit welde oc til
sith mact, thā sende hān sine swenne oc
sith fold til betleem oc andre stæde i sine
lande oc lod i hiel sla alle the swenbørn,
ther war fødde i the tw aar. Thā kom een

engil aff hemmelin til iosep oc sade: thet ær guds wilie, at thu scalt tage modheren och barnet och fare til egipte land oc wære ther saa lengæ, til ieg siær teg til
5 at fare hiem igen. Herodes lader lede effter barnet oc wil lade thet sla i hiel, thi scaltu fly. tha rædhe iosep seg strax, som engelen bad hanum, oc tog met sig ij aznæ oc een ore, then ene at sætthe iomfru
10 maria paa met barnet, then annen ther
c 7 v lagde the theres ting i pa, oc hwat the hæffde met them til kost oc theris flaste, som the hæffde dricke i. saa for han aff stæd, som engelen bat hannum, til egipte
15 land. weyen wor ganze lang och vbesent, thi ther wor icke by eller torp pa theris wey, at the kunne saa herbergh. the rede offuer en stoor hed, oc aftenen gic po, oc the kunne engen by see, ther the kunne
20 fare tyl. tha saa the eth høgt træ sta langt fra them. tha sagde iosep, at han wilde fare tyd oc hwile them there om natten, om han kunne finne ther noget watn hos. ther han kom tid til thet træ, tha kunne
25 han enthet watn finne ther hos. tha gaff han seg, thi at han oc hans queg thet led nøde aff tørst. tha sad iomfru maria vn-
c 8 r der thet træ oc hæffde barnet i sit stot. wor heer han sa theris trangh, som the hæffde

for watn, oc stot seg neder aff sin moders
 stot oc stact met sin finger ƿo iorden. tha
 spranc ther strax en felde op. tha louede
 the gud for thet stord teghen oc ware gla-
 de, at the finge watn tȳl theris aweg oc tȳl
 them selffue, oc fylte theris flaster oc toge
 met them. iomfrw maria saa, at thet wor
 een dadel træ oc haffde mægel fructh paa
 seg oc woor wel moth. tha saa hon op och
 begereth aff then fructh oc wȳllæ gherne 10
 haffue aff henne. Thet træ wor mōghet
 høget, oc iosep wor mōghet gammel, saa
 ath han trōste seg ey at komme opp i thet
 træ och ey heller then dræng, | ther io- c 8 v
 sep haffde met seg at sōlnæ azenen oc or- 15
 en. tha vnderstod barnet moderens bege-
 ring, thi han wor gud, som alle mennistes
 hiærte och begering weed. tha bad han
 træet bōyæ seg oc legge for iomfru marie,
 so at hon kunne taghe aff fructhen. tha 20
 wor thet træ strax lydught oc bōydæ seg
 nedher. tha tog iomfrw maria aff fruc-
 then met glædhe, oc the andre toghe met,
 ee medhen them giordes behoff, aff then
 fruct, ther wor paa, oc fylte theris sæde 25
 fulle at there paa weyen. ther the haffde
 ædhet oc fult theris sæde, tha bōth barnet
 træeth ræyse seggh igen oc woge met sine
 grene oc gifwe fructh aff seggh. then nath

17 the bleffue ther at hwile them, Hooff || thet
 samme træ, worde meget gress, at hans
 oge oc hans asken finge nog at æde. Om
 morgenen aarlig reede the them farendis
 3 frem ath weyen, som them wor budet aff
 engelin, oc han wiste ey weyen. Gud be-
 wÿsede sin nade mangfold, saa ath alle the
 diwr, ther wore i stowen, the ginghe alle
 til barnet och bøydhe theris hoffuet for
 10 barnet oc bewisthe, at barnet wor theres
 flabere oc theris herre. træene och yrter-
 ne oc blomster oc græs the neyde them til
 then wey. som the frem foore i weyen,
 samme the til eth stort bierg, paa hvilket
 15 wor eth stort hwl, och ther wdaff kom een
 stoor draghe. hans ande for aff hans halss
 som en brennende lowe, oc han gid i
 17 modh || Josef oc iomfrw maria. the wore
 meget redde. Jhesus thet welsignede barn
 20 thet sat i sin moders stot och gid neder paa
 iorden i mod dragen. ther han saa bar-
 net, tha lagdhe han seg nedher paa ior-
 dhen. tha sagde the, at alle tingh ware
 thet barn hørsamme, saa wel draghen som
 23 annen tÿngh, och løbe wt aff weyen for
 them. tha louedhe the gud oc rede fræm
 ath theres wey til egipte land met thet
 welsignede barn.

Saa komme alle the løwer, som i sto-
 wen wore, oc giorde barnet stor hør-
 samme oc neyde barnet met theris hoff-
 uet, panterdyr, biørne oc hyrninge, wlu
 oc andre dyr som i stowen wor, store oc 5
 sma, the løbe i weyen for iomfrw maria 2 r
 oc fawne de henne, komme oc læcte oc
 sprunge oc giorde them ydmydh tiæniste
 oc tegne de them weyen, som the hafde wæ-
 ret menniste, oc alle the fugle, som næær 10
 wore, the sætte them neder oc lofuede bar-
 net oc giorde thet hørsamme meth theris
 sangh, och met glæde vntfinge the theris
 skabere oc theris herre. the fore i gennem
 ørtenne stow och met manghe stoore he- 15
 dher, oc saa komme the tyl en annen stow,
 oc ther wor røffwere, som pleydhe ath ta-
 ghe fran fold, hwat som the haffdhe, och
 sloge them i hieell. Ther the samme røff-
 uere soghe iomfrw maria och iosep, Tha 20
 løbe the i modh them oc fangede them oc
 sagde, || at iosep, then gamle man, haffde 2 v
 stolet then unge frwe oc wilde entføre hen-
 ne: Wi wille hanum slaa i hiel oc fange
 then unghe frwe oc henne barn oc henne 25
 smaswen. tha wor ther en gammel røuer
 met them, oc han hafde sit hus i stowen.
 tha fald thet sa, at han sculde hawe thet
 roff, the finge then dag. han wor møget

glad, at han fide them fange hiem met seg.
Josep oc iomfru maria the wore i stort
kommer. tha haffde then røffuer een hus-
fru, oc han hade henne saa læær som sit
eghet lif. then tyd hon saa, at han kom
oc haffde iomfru mariam met seg, tha fide
hon saa stoor lærlighed til barnet, at hon
vntset them wel oc fulde them i sith hws
oc gaff them madh och dricke och | hvat
them giordis behoff oc redde henne eth
bat oc bad henne bade sit barn. tha tog
iomfru maria oc løuede oc thoode thet
welsignede barn ihesus. thet stinde som
fool. Røwerens husfru hon redhe een støn
sæng met ræne flæder oc bath henne leg-
ge barnet ther i. tha haffdhe røffuerens
husfru eth barn, och thet wor meget saart
oc vðslaget. hon lagde thet i thet samme
vatn oc toode thet, oc thet fide strax bot
oc blef heelt. Tha kom een ind aff the sam-
me røffuere oc wor oc saar, oc han toode
seg i thet samme watn och bleff strax heel.
tha tog then gamle røffuere oc gønde thet
vatn for stor legedom. thet war ey saa
stoorth eth saar oc ey saa gammelt, ath
strax | som han strøgh paa aff thet watn,
tha bleff thet heelt, oc aldrig haffde en
then siwghe, at fide han aff thet watn, tha
fide han strax boot. Ther søgte mange tyll

hannum oc tȳl hans hostrw oc strøghe
paa them aff thet watn oc finge boot oc
gaffue them store gawer ther fore, saa at
han bleff een rȳgh man och offuer gaff at
røffue. 5

¶ Om the haffdhe wæreth ther paa
then tritie dag oc huilt them, tha
wȳldhe ioseph wth paa weyen tȳll egipte
land. Tha bath røffueren oc hans hustrw,
at the sculdhe lengher blȳffue there hōss 10
them. Then tȳdh the fore aff stædh, tha
fuldhe the them wth och gaffue them mad
oc wȳn i theris | flaster at haffue met them 10 4 r
at tæræ paa weyen oc badhe, at naar the
fore hiem igeen, at the sculle komme til 15
them igeen, oc røffuerens hustrw græde,
ther hon gid fra them, oc befaledede them
gud, och røffueren fwlde them thet lang-
sthe och wistæ them ræth weyen och bath
them well fare. Joesep for fram met mo- 20
deren oc barnet oc wilde til egipte land.
tha wiltes hannum weyen mōget fra, saa
at the kunne engen wey see tȳll egipte
landh, som nylȳgh war faren, och enghen
stoor slawen wey. tha war han bedrøff- 25
weth och twilactigh och sagdhe tȳl iomfrw
maria: fruwe, hwath raadhe i? Thenne
weygh ær icæ slawen, oc han ær icæ nylig
faren. | ær thet thin willie, tha vele wȳ 10 4 v

giffue hanum offuer, thi fare wÿ at han-
num, tha moos wÿ komme i stoor nød, som
wi haffue fore weret. Stowen ær lang, oc
hedernæ ær bræde, och stort arbeyde oc li-
5 det kost. Er thet eders wille, tha wille wÿ
wende off oc fare til mæret. tha finne wÿ
foldæ, som off visser weyne, oc wÿ faa mad
at købe for wore penninge; thet ær off ont
at faa paa thenne hede. Een got wey ær
10 icke longh om at fare. Sigh meg, hwat
thin villie ær oc hwat ieg scal gøre. iom-
fru maria tagde oc swaret ther enthet til,
men sætte sig neder pa iorden oc græde
ganze saare. thet saa then helge man io-
15 sep oc bedrøuede seg ganke saare, at han
D 5 r sculdhe tale | noget, ther hun haffde sorg
aff, och græd oc bad iomfru maria, at hon
sculdhe icke græde och icke giffue seg. ieg
hafuer nu wærre, sagde iosep, en all then
20 kommer, ieg haffwer hafft i thenne færd,
oc hwat ieg kan gøre for tegh oc for tith
barn, thet wil ieg gerne gøre. men græd
icke saa, men sig mig thin willie. hwilken
wey thu rader, then wil ieg gerne følge
25 teg. Iomfru maria swaredhe: ieg greder
icke for the ordh, i taledede til meg, oc ey for
mÿn sorg, men ieg greder for eders styld,
for then store om hw oc becommelse i haff-
ue hafft for meg, siden ieg worde eder

bruth, oc lider noth for mÿn styld i fræm-
 mede land, oc i hæffue giort meg oc mith
 barn stor thia- | nesthe, som iegh hæffðhe D 5 v
 wæreth edhers frwe. tha bath iosep iom-
 frw mariam, ath hon sculdhe icðe grædhe: 1
 iegh troor wor herre soo wel, ath woss wor-
 dher enthet at stadhe. Men the saa tale-
 dhe, tha laa barnet i sin modhers stød oc
 soff. Tha ran thaare aff iomfrw marie
 tÿnbeen oc paa barnet, ath thet wogne- 10
 dhe och loo at henne. Tha wor herre ihe-
 sus saa sin moder grede, tha racthe han
 opp sÿn hand och togh och strøgh taarene
 aff sin benedide moders tÿnbeen oc tÿste
 sin welsignede moder oc hugsvalede hen- 15
 ne. tha spurde iosep iomfrw maria at thet,
 hun sculde siæ hannum, hwat henne wil-
 liæ war, hwilten wey hon wildhe, at hon | D 6 r
 sculde fare. Tha swareth iomfrw maria:
 Kære iosep, wÿ wille draghe then wey ath 20
 mæreth, som i raade, oc offuergifue then
 wilsommæ wey oc then ørtenne stow.

 Om the wildhe fare theden, tha tom
 guks enghell aff hÿmmelen och trø-
 sthedhe them och sagðhe saa: ioseph, twile 25
 icðe; iosep, the helge man, far fram tÿl
 egipten. ieg will fylge tegh och fly edher
 got frædh; thet i sculle fare i tÿwe daghe,
 thet wil ieg fly eder fræm i thre daghe.

Een dagh tha fore the paa weyen, tha be-
 gynthe ther at komme en stoor storm,
 och fløth stoor ræyen nedher paa iorden.
 Gudh, then som war barneth, han hulth
 6 v opp syn handh i modh | regnen, oc han
 gaff seg op i gen, och the bleffue enthet wa-
 dhe aff then regen for barnsens hellighet.
 the fore fræm oc komme snaart thyl egip-
 te land. ther the komme tyl landet, ther
 10 funne the eth stort træ, høyt och wylth.
 ther komme fold oc toge aff thet samme
 træ oc holde thet foer een gud oc offrede
 tyl træet fææ oc faar oc annet queg. thet
 annamede the herre, i templet wore, til
 15 theres æyet behoff. tha stede ther eth stort
 iærtegen. Ther iomfru maria kom met
 barnet til thet træ, tha bøyde thet seg næ-
 der til iorden met sine grene oc løff oc be-
 fende ther met sin herre oc stabere. tha
 20 sætthe the them neder at hwile them. Tha
 7 r ropte the diæffle, i træet vore, met | høy
 røsth och sagde saa: Guts søn, hvaat gør
 thu here i thet land? thu gør oss stor skam.
 we oss for gester! wyl mve ryme thætte
 25 næst oc thette træ, wor mester ær kommen.
 Iomfru maria foer ind i egipte land
 tyl een stad, heeth spleneis. ther kom the
 sildig om afftenen oc wore obefende, saa
 at the funne ey widhe, aff hwem the fun-

ne faa huss. I staden wor eth bede huss,
 som wor all affgude tirte. hoos tirten vo-
 re en port; tha fore the ind oc bleffue then
 nat. om mitnat hørde the mōget rob off-
 uer stadhen, op i lucten, barmelige oc gre- 5
 selige røst: wee off alle til thenne tȳd. wor
 herre ær kommen. han ær neder faren aff
 hymmelin. Han ær kommen off alle dȳeff- 7
 uele tȳll wether mooth hær tȳl thette
 land. Hwo haffuer send bud effther han- 10
 num? han ær fød aff en reen mō, thȳ
 maa wȳ alle fly. wȳ maa rōme wore bo-
 lighe, wore bolighe ære alle ned falne oc
 sōdher slaffne. Wee thw ioseph, thw gam-
 le man! hwȳ fōrdhe thu tȳdh barn hȳdh? 15
 Uff thet græselighe rob, som diæfflene rop-
 the, Tha bleff folceth mōget forfæreth oc
 løbe sammen oc gaffwe them oc woore
 reddhe oc fructhede, ath stadhen sculdhe
 forgaa oc sagdhe saa: Wȳ wille gaa tȳl 20
 templet oc bedhe tȳll woore gudher. Ther
 folceth kom i templet, tha saaghe the, ath
 alle theris affgude wore neth falne. Ju-
 piter || oc Saturnus, Mars, Marcurius oc 25
 alle the andre affgude, som wore i temp-
 let oc i alle andre affgudhe tirtir, som wo-
 re i egipte land, the wore alle neder falne
 oc laghe i onde made. somme haffde mōst
 armene oc benene oc somme theris hoffuet

oc hender, oc somme wore slaghe mith i
 thw. Tha sagde folket: Wore gudhe the
 ære samme næth falne, som off hæfue al-
 tȳdh hulpeþ i wor nødhe. Wȳ mo frycthe,
 5 at thet gaar off ey, som thet gið then mec-
 tighe koning pharoo. Then tȳd han rædh
 i thet rædhe mæær effter iødherne, tha
 dructnedhe han meth alt sith fold och hans
 herre och førsthe. Meth thette samme te-
 10 ghen, som wȳ nu | see þo wore gude, at off
 kommer ther fore plawer. Somme aff fol-
 ket sagde: hæer ær kommet fræmede guder,
 oc the hæfue brudet wor fredhe oc stridet
 moot vore guder, oc wȳ wide ey, hwo the
 15 ære oc hwen the ære komme. thet lere wi
 for vore gude.

Ertug Eufrodosius, som wor herre
 loffuer staden, ther han hørde thet
 stoore rob oc yndelige lad, ther wor, tha
 20 spurde han, hwat thet war. The sade han-
 num, hwat the hæfde seeth oc hørth. tha
 wor han meget sorgful oc gið strax tȳll
 templet oc bleff mōghet forfæret, at han
 saa sine gude ligge i sodan sleme made sōn-
 25 der slaghe och nedherfalnæ paa iordhen,
 30 och ropte høyt: **O** wee! hæer ær steeth | eth
 stort teghen, oc hwar scal thet gaa off hæer
 effther? hwo mōwne then stercke gud wæ-
 re, ther hæfuer saa mōghel mact, som hæf-

wer drefset wore gode bort oc sonder
 slaget theres beleder? wiste ieg, hoo then
 mectuge gud ware, tha wille ieg hædre
 hanum. Wore gode dwæ icke til ath wæ-
 re them eller hielpen them sielfue, thi wille 5
 wi icke mere koste paa them. Hertug eu-
 frodosius gif vth aff templet oc spurde,
 om ther wor nogher, ther wiste, hwo then
 mectuge gud ær, eller war han ær. Tha
 saa han iomfrw maria, oc sad paa een 10
 steen oc hafde sin søn i sin stot, oc han saa
 iosep, then gode man, staa huss henne. tha
 bleff han behendelig, tha han saa the fræ-
 mede gester. gud leenthe hans hiærte, och 11
 han gif fræm til them oc spurde, i hwat 15
 land at the wore hieme, och huart the wil-
 de fare met thet unge barn. Iosep sware-
 de: wi ære hÿdh komne aff iode land.
 Hertughen begynte at forstaa, at the te-
 gen, som wore stede, at hans affgude ful- 20
 le nedher, thet stede for thet samme barn,
 som wor kommet tÿdh. Hertughen gif
 strax til templeth och kallet folket sam-
 men och sagde: Wille i see, hwat tegen
 hær ær steet, oc hwÿ wore gudhe ære ne- 25
 dher falne, gar hith, tha maa i studhe eth
 barn oc een ston frwe. thet ær thet barn,
 ther propheten balaam haffwer screueth
 om i syne bøger, och the ære hære i lan-

¶ 2r deth. | oc screff han soo: aff iødhe fleght
 Thees en stierne; hon scal gýffue sith stýn
 offuer all werden. Jegh kan kenne paa
 thesse teghen, ath thet ær thet barn, som
 5 propheta geremias aff scres, som aff thet-
 te land wor fordreffuen, och then prophe-
 te ysayas. thet finne wý i theris bøger
 screffuet, att gud i hýmmerighe, som stapt
 haffuer iorderighe, scall wordhe eth ræth
 10 mennistæ, och han scal wære hærre hooss off
 paa iordhen, Och scal ladhe segh føde aff
 een reen iomfrw, oc i sýn barndom scall
 han komme hýdh til worth land oc rige,
 och han scal fordriffue wore gude. The tun-
 15 ne icke bliffue for hannum. han ær och
 ¶ 2v them saare i modh. For hannum | haffue
 the fallet nether, oc ieg sier ether for sant,
 at nu eth aar sidhen, ther the thre konger
 i gømen thette land fræmede oc vbetende
 20 fore til iherusalem oc søgte thet ny fødde
 barn, som sculde worde megtugh i hem-
 melen och paa iorden, och the konge haff-
 de met them mangehande kostelige offer,
 oc them fulde en ny stierne. hon war stor
 25 oc møget klar. Solen kunne icke mintste
 hennes skín, oc hon fulde them til thet
 samme land, som gud oc menniste wor
 fødth, hemmelens oc iordsens herre. then
 samme stierne søge wi alle openbare. tesse

tegen the ære stæde for thette stöne barn.
 thet sier mit sind meg, at barnens moder
 ær en reen iomfru. Wÿ maa thet mercke
 ther | met, at i afften the kumme met barn- E 31
 net her til staden, tha falle alle wore gu- 5
 der neder. Hertugen sagde til iosep: Sig
 meg thet, thu gode man, huar thet ær i
 sandhet om thette barn, oc om then ynghe
 fruwe. Iosep han soo til iomfru mariam
 oc spurde henne at, om han sculde sie, hwat 10
 han wiste i sanhet om barnet och om ether
 for alt folket. Iomfru maria swarede: siæ
 i hanum sandhet, som i wide, oc dylia
 inthet ther vdi. tha swarede iosep: Herre,
 the ord, som i sagde om thette barn, thet 15
 ær alt sandhet, oc tesse moder ær een reen
 iomfru oc ær vsmittet aff nogher man oc
 ær reen for all synd. aff guk nade wor hon
 met thette barn. Engelin sagde til henne,
 at hon sculde | vndfange guts søn oc fødde E 37
 hannum. hans naffn sculdhe talles ihesus.
 Hertugh eufrodosius swaredhe: hær maa
 i nw høre, ath mÿne ordh, som ieg saffde,
 ære i sandhet. han ær nw hær kommen,
 som propheterne screffue. Iosep sagde: 25
 herre hør nw megh. hon baar thette barn
 vthen all wee oc fødhe thet for vden alt
 angst. Ther vor vtalighe engle hoos hen-
 ne, ther hon fødde thette barn, henne til

tiæniste, ære oc glæde, oc siwngē barnsens
loff. offuer thette samme huss teedhis een
ny stierne. hon gaff sith styn langt bort i
fræmedhe landh. hon forløffte the helghe
5 tree konghers samwittighet, ath the vn-
47 dherstodhes paa hennes styn oc i stidelse,
ath wor herre wor fød, som styrer bodhe
himmerighe oc iorderighe, och the foore
effther then stierne tyl bethleem, oc the
10 funne thette barn oc offredhe theres ofuer
oc bade til thette barn oc game thet man-
ge kostelige gaffuer, som the haffde ført
met them. herodes koning, som wor ko-
ning offuer landet, han fid thet at høre,
15 ath thet barn wor fød ther i lande, som
sculde wære soo mechtugh een konning.
ther haffde han stoor awindh och hath til
barnet, oc han sende syne swenne vth at
søge effter barnet oc sla thet i hiel. tha
20 kom guks engel oc bad meg tage moderen
oc barneth oc fare hÿdh. Soo haffwer gud
47 forseeth off i thenne langhe i wey, at ingen
ting kunne off stade. saa ære wi hÿd kom-
ne aff guts forsyn. ther thenne gode man
25 iosep haffde thet sagt for alth folket, tha
gid alt folket til iomfru maria oc fulle
paa theres knæ oc badhe tyl barnet oc
vndfinghe them wel, och the fyste iosep for
sin mundh oc spurde hanum, huat them

giordes behoff til moderen oc barnet oc til
 seg oc til sin swen. thet wille the giffue
 hanum, oc singhe hannum strax eth huss,
 ther the sculde wære i, oc gaffue them
 hwat the sculde paa holle. the bare them
 nogh madh, oc hwat them giordes behoff.
 Ther bleffue the siw aar. Josef begynte
 at tage sin timmergerning, oc iomfru ma-
 ria begynte at gøre purpur oc annet sil-
 te | border oc lÿner oc andre kostelige ting. ¶ 51
 The gode qwinner, i stadhen wore, the gin-
 ghe til henne met stor traæ oc stode thet
 stene barn och bøde them til at wære i tie-
 niste met henne oc gøre henne ære oc hul-
 pe henne met theris gauer. Iomfru ma- 15
 ria hon forthiente thet wel. hon leffde
 saa tucteligen, at alle the, henne hørde oc
 soghe, gaffue henne loff oc falledede een go-
 de quinne och holde henne i werdughet som
 een drotning oc bade til henne oc henne 20
 barn oc sagde, at the wore kempne aff hem-
 melin alt egipte land til frommæ. Nar
 een fan een annen sorgfuld, men hon wor
 ther, tha sagde then ene til then annen:
 Kom oc gad met meg til iomfru mariam 25
 oc see hennes barn. tha | fangher thu hug- ¶ 52
 swalelse, ath thin sorg bort gaar. Tha be-
 gynte iomfru maria, som hon wel kunne,
 ath gøre sÿn welsinedhe søn een tiortel.

hon knøtte hannum aff garn offuer stocke,
som man gør hanste oc hwer. han wor
hannum saa wel til maade, at enghen
konne stære een tiortel nogher menniste
5 bæire tyl maade, syd oc wyd nog. han al-
drig bleff vreen eller sleedet. han bleff soo
ny, alt thet wor herre gid i hannum, och
soo fauwer in tyll longefredagh, han leed
syn pyne, som han wor then dag, Jomfru
10 maria førde hannum førsthe i hannum.
thet wor then brune tiortel, som woor
herre gid i, ther hans apostel fwilde han-
e 6 r num. tha || ihesus gud søn wor soo gam-
mel effther sin fødsel, ath han sculdhe gaa
15 oc tale, tha begynthe han icke ath ladhe
ledhe segh som andher børn oc ey gid vty
met bente, men han reysde seg selff op oc
gid strax trøstelige paa bodhe been, och ey
fald han. Tha han begynthe ath tale, tha
20 taledede han strax ræth och redelighe. Han
taledhe ey halffue ord oc ey lespede, som
andre smaa børn gøre, nar the næmme
førsth at tale. Jomfru maria bad sin søn
gaa och læghe meth the andhre børn, at
25 folket sculde see hannum. tha gid han
strax. Thette godhe barn ihesus, thet wor
altyd syn welsignede oc benediede modher
e 6 r lydygh. Ther han kom tyll the andre børn,
tha glædis the aff hans lægh. Hans læg

war vthen al staden oc haffde then læg,
 men haffde ey førre seet. han glømdede tæ
 sin tucth; ther han wor i blant the børn,
 so vor han saa tucteligh, at alle the andre
 børn toge gode siær effter hannum oc wo- 5
 re alle glade aff hans lægh oc lowede ha-
 num oc sagde, at han wor een vngh gud
 oc giorde hannum al then ære oc færlig-
 het, the kunne. The børn the ginge al sam-
 men oc teesde them til theres koningh oc 10
 toge eth barns fiortel oc brede paa eth træ
 oc sætte vor herre ther paa oc ginge til
 hanum oc bøde theris tieniste oc hulle
 hanum for theris gud. Een dag som ihe-
 sus vor i bland the andre børn, tha faldh 15
 eth aff børnen paa een steen oc slo sith been
 sønder. tha bleffue børnen meget sorgful-
 le. Ther ihesus thet saa, tha gic han strax
 til barnet oc fide thet sin hand oc bad thet
 staa op oc wære sund oc sagde: gal met 20
 meg til the andre børn, wi wille læghe
 met them. tha stod han op och war færst
 oc swnd. foldet, som thet soghe, the sag-
 dhe, at han wor guds søn oc en herre off-
 uer alle tingh. 25

Ther the aar wore om gangne, ther io-
 sep wor met maria i egipthe landh, tha
 kom guts engel af hemmelen oc sagde: Jo-
 sep dauids søn, ieg sier teg thet, at herodes

ær død, ther barn wor i mod. Tag ihesum
barnet oc moderen oc far hiem till lande
€ 7 v strag, thet ær guk willie. Jo-|sep han gior-
de seg strag rede, som engelen bad hanum.
5 ther follet i staden finge thet at widhe, at
the wilde fare hiem, tha gafue the them,
at the motte icke bliffue hoos them, oc sag-
de: I thesse siw aar hassue wÿ haftt gode
æringe. wÿ hassue ey haftth stoort we-
10 dher, ther worth wÿn eller torn eller fææ
twonne stade. men the helghe hassue wæ-
reth hære, Tha hassue wÿ haftth tÿmeligh
werlegh och ære wortne rÿghe. Josef gaff
them eth got raad oc sagde: Bedher icke
15 mære tÿl affgudhe; i sculle loffue en her-
re och een gud, then som hasswer maect off-
wer hÿmmel och iordh oc hassuer gissuet
edhder sieel och hassuer maect offuer eders
€ 8 r liff. han || racthe them sin hand oc both
20 them godhe nath oc befool them gudh i
himmerige oc fore op at strædet. tha gin-
ge the gode awÿnner vth tÿl iomfru ma-
ria och barneth och gaffwe them saare, at
han maatthe icke bliffwe hoos them, oc ga-
25 we henne kost at thære paa weyen, och the
badhe henne wel fare och toghe henne i
fawn, oc the badhe gud beware them. Tha
fore iosep aff stædh met iomfrw maria
fraa egipte land oc til iherusalem. the

haffde i weyen, som the sculle fræm fare,
 manghe store heder oc ørlene stogæ och
 wore tyt trætthe oc mødde. Een dag kom-
 me the tyll een stoor bed, som wor i wey-
 en. Tha sagdhe iomfru maria thyll || io- 2
 sep: huor komme wy offuer thenne bed?
 iosep swarede: wi mo wade, off scal inthet
 stade. iegh wil bære barnet. ther hon tog
 op sine klæder oc wilde gaa til bedin, Jhe-
 sus barnet tog i iomfru maries hand och 10
 sagde: Kære moder, følge meg; oc han gid
 fore them paa watnet, oc the ginghe eff-
 ter, at therer fødher bleffue tæ waade.
 ther the komme til thet land galilea, tha
 fore the till then stad nazaret. tha boode 15
 sancta anna there, iomfru marie moder.
 tha fid hon strax at wide, at hennes fadher
 ioachim wor død, oc henne moder haffde
 een annen man, heet cleophas. thet wor
 ioseps broder, som fulde iomfru mariam. 20
 Tha war sancta anna meget gladh, at hen- 21
 nes lære dotter wor kommen oc hennes læ-
 re dotter søn ihesus wor herre. cleophas
 wor oc glad, at hans broder iosep wor oc
 igeen kommen, oc the fawned them wel oc 25
 louede oc tæfede gud, ther them haffde wel
 bewaret oc styrctet oc hulpet i theris rey-
 se. tha wor ther en iort i byen, som sancte
 ioachim ottæ, som hørde iomfru maria til

effther sin fader. ther bødhe iosep strax
eth huss paa, oc bleff ther hus iomfrw ma-
ria oc hennes barn ihesus christus oc for-
dreffue there theres tȳdh i gudelighet oc
5 woractigh, tȳll then tȳd tom, at han tog
sine discipule tȳl seg.

Som wor herre ihesus han opworthe oc
§ 17 øffuede segh i tucth oc ære. | han odh oc
dract, legte och loo och soff i sȳne barndoms
10 aar, ath the, ther omgingis met hannum,
ath the sagdhe paa hans gerningher, ath
han wor mennistens natuer. haffthe han
ey leffuet som andre børn, tha haffde the
hafft stoor vnder wet hannum, at han
15 haffde icke wæreth menniste for then store
mact och vnderlige gerninger, ther the
soghe. diæfflen haffde oc vnderstandet, at
han wor kommen aff gudh oc sendh nedher
aff hemmelin och paa iorden hannum til
20 stadhe oc off tȳl fromme. ther fore begyn-
te han barne seedh, ath han wȳldhe ged-
fæ diæfflen ther met. the ære vforstanne-
lȳghe, ther siæ i modh, at wor herre ihe-
§ 21 sus christus i sȳn | barndom, ath han ey
25 læcgthe och loo. ther foore leedh han tørst
och hwngher. tȳdh moor han sweeth och
falth. Wær oc reghen oc snø oc hagel
giorde hannum mōghet vmat oc wee. thet
giorde han alt, at diæfflen sculle taghe te-

sthe bæther tronet, at han wor eth ræth
menniste. Ther wor herre ihesus kom ne-
dher aff hemelin octogh mandom, thet wor
diæfflen vwedherlight, oc han bleff swe-
gen ther met, ath woor herre togh men- 5
nistens syndher paa seg. Ther wor herre
ihesus kom tyl barnene, tha bleffwe the
alle glade, oc han tog segh leeg tyl meth
them, och the wildhe alle gerne wære hoos
hannum oc toghe hannum til theres fo- 10
ning oc leegte for hannum oc sprunge oc
giorde them glade oc fulde hanum alle
effter oc løbe gerne tydh, som the wiste, at
han sculle komme oc lege. § 27

Ther boode en rygh man i nazareth 15
hoos iosep. hans naffn wor oc iosep. han
wor iomfru marie wen oc giorde henne oc
barnet oc ioseph meget tyl gode oc gaff
och halpp them, som en nu stwondom wæn
gør wet annen. Een tyd kom wor herre ind 20
oc fan sin moder och iosep græde. tha sag-
de ihesus: hwat stader eder men i græde
soo? Iosep swarede: Myn lære herre, wÿ
græde for wor store sorg. wor gode wæn
ær dæt. han haffwer tydh giort meg stort 25
wænstab oc myn lære frwe, oc han haff-
de stor lær-||lighet til teg, thet haffuer han
tyd sagt meg. wor herre sagde tyl iosep: § 31
wille i, at han scal worde lewendis oc leff-

ue hær lenger paa iorden, tha wille ieg
 denne edher een lærdom, ther han maa
 faa sith lyff i geen. Josef suarede: thet ær
 fielden steeth, at then som ligger død, at
 5 han haffuer fanget lyff igeen. kan thw
 thet gøre, tha wender thu wor sorg om
 til glæde. iomfrw maria swareth: hører
 huat han siær edher oc merker thet. ihe-
 sus sagde: hører huat ieg siær edher. Gaa
 10 bort, ther som then døde iosep ligger, oc
 tale tesse ord i hans øre oc lader enthe an-
 net menniste thet høre: Jeg beder teg wet
 hannum, ther haffuer wold bodhe offuer
 § 37 leffuendis oc offuer i døde, ther off haffuer
 15 giffuet siæll, och han ær woldig offuer al
 verden, soo beder ieg tegh, at thu opp
 staar oc leffuendis met megh gaar. saa
 badh megh thet barn ihesus. Tha gid iosep
 strax tyd, som then døde laa, oc sagde
 20 the samme ord, som ihesus lood hannum
 obenbare, och wor bode farst och swndh i
 then samme stundh. Woor herre forbød
 them ath tale ther om thet, ther wor steet,
 oc holle thet lønlige.
 25 En dagh gyinghe alle børnene sam-
 men oc læcthæ och toge ihesum meth
 them och gyinghe vth paa marten, ther
 som leer och lim laa graffuet. wor herre
 § 41 sættthe segh ther nedher, och han tog met||

fyne hender aff lim och iordh och tryckte
 thet tyll sammen, och han giorde stene
 smaa fwoelæ, lÿgher wÿs som the flwæ i
 marten. ther the andre børn thet saghe,
 at ihesus haffde giort saa stene fwoelæ, tha
 loæ the ther at och wilde gøre ~~andere~~ fwoelæ
 effther hans. Thet vor iødernes sön-
 dagh, ther then leegh stede. tha tom gan-
 gende een gammel iødhe och saa thet, ath
 the soo legthæ, oc sagde: i holle icke sonda- 10
 ghen hellig. oc han wor wræd oc straffe-
 dⁿ them, at the wore dieffuelssens børn. i
 bryde eders helghe dagh ther meth och
 fortørne thin gudh meget, ihesus, thet gør
 thw. the andre børn taghe alle effther syn 15
 aff teg oc bliffue alle fortabede. | ihesus 54
 swarede: thet weth gud, om thu holler
 thin søndag soo hellig som ieg. thu scult
 icke robe offuer meg. then gamle iøde løb
 strax tyll oc wilde heffne seg offuer ihesum 20
 oc spille hans lægh oc bar opp sin fod oc
 wille trade hans fugle. Jesus thet ey for-
 trød, men han sloo sine hender sammen,
 som han wilde forfære fuglene, oc ther
 met spilte han sin lægh. the fwoelæ bleff- 25
~~alle~~ alle leffuendis oc flwæ alle i lucthen.
 Strax ihesus slo sine hender sammen oc
 sagde eth ord, soo fÿnghe the lÿff oc flære
 oc flwæ op i modh solen i blant andre fwoelæ

le fra then iøde, them wilde trade. han
motthe tha lade them flwæ.

- § 51 Een mester i then gamle ee sagh-||de til
iosep: lad ihesus komme til lære. thet
5 motte komme til stor ære. han ær subty-
lig aff sÿnne som noget kan finnes oc haff-
uer meget wel giort, som wi haffue seet
oc spurt. lat hanum thet forsta, om han
wil vnder vor ee gaa til scole, oc haff-
10 uer och thet barn herdelige priseth thet at
holle wore søndage. han kan brøth aff ior-
den gøre oc bage thet i solen. han hæn-
gher och sÿne kleder i solsens stÿn oc grød-
der oc tanner oc haffuer mange høueste
15 sæder, oc aff thet reene watn gør han sø-
deste driç, oc wore tiæneres børn følge
hannum vth oc ind oc alle stedher aff hu-
sen ære, at the maa hoos ihesum wære.
the wille stadelige hoos hannum blifue,
§ 52 man kan them ey fran hannum | drive.
the siæ aff hannum mange behendelig
ting i hans gerninger. Merç, iosep, hwat
ieg mener. lad hannum betÿde begÿnne,
eller ther motthe møghet anneth aff tom-
25 me. lath ihesus til scole gaa och ladh han-
num andre lære faa til mester iordan ath
gaa. ther maa han bære lære fonghe, at
ther ey aff kommer mære last. Josef,
prøffue thet beste. Wor troo ær soo, at han

skal wel lære oc forstaa bethre en andre
 smaa børn. Joseph swaredhe: Mester,
 iegh wil ladhe hans modher thet forstaa,
 at hon tall meth hannum, at han gaar tyl
 scole. han hassuer henne meget tær och ær 5
 henne lydigh. Iomfrw maria bat ihesum
 gaa meth iegh tyl scolen | och badh han- 8 6 r
 num nemme hwat scolmesteren lærde.
 han wor strax redhe och gic met iomfrw
 maria tyl scolen. the befaledhe hannum 10
 scolmesteren, oc the bade hannum, at han
 wilde lære hannum well, the wilde han-
 num vel lône. tænnæ hannum at læse oc
 scriffue met sagmodighed, slar hannum
 ey hastelige, han bliffuer wel got at lære. 15
 Ihesus gic in i scolen, oc scolmesteren fid
 hannum een bog oc begynthe at lære han-
 num. Och alt thet, han begynthe ath lære,
 thet tunne han wel. tha wÿsde han han-
 num then første bogstaff, som ær A tyl 20
 naffn. Presterne ær thet nu wel tenth.
 Mestere, met eders loff maa iegh | eder be- 8 6 v
 de: Siær meg, huat thenne bogstaff ær oc
 hwat thet ær betegnet met. Mesteren sad
 lenge oc tavede oc tunne hannum ther 25
 paa enthet sware, men begynte at worde
 vreed. tha sagde ihesus: then bogstaff be-
 tegner meget got thet, ther hafuer wæret
 fran ewig tyd och shall bliffue til ewig tyd,

thet ær gud aff himmerige oc tegner een
 deel aff meg. Mesteren sagde: hoo æst thu?
 wilthu thet siæ meg, om thu æst en diæf-
 fuel eller gud? thu gør aff meg thin spot.
 5 ieg meen, thu æst een engel eller guts søn
 aff hymmrighe. crist, thu hæffuer icke
 barn syn. ieg kan icke andworde tegh.
 thu æsth bætre mester en ieg. icke kan
 § 7. ieg lære theg. Gad vth aff mÿn scole, | ieg
 10 wil enthet hæffue teg. gad vth fra mÿne
 børn, mÿn lærdom gør teg enthet behoff.
 En tog thu esth vng, tha kânt thu møget
 mære en ieg kan eller noget tÿd lærde. hwo
 thu æst, thet wiste ieg gerne. Tha gid ihe-
 15 sus hiem til sin modher, oc hon fîc at wi-
 the, hwor scolmesterens tale oc hans tÿll
 gid, ther loo hon ther aff hemelige weth
 seg i sith hiærte. tha vntfîc hun en sorg i
 sith hierte aff thet store hadh, hon fornam,
 20 at iøderne begÿnte til hennes lære søn,
 som i faa snart her effther at høre.

S Om then prophete zacharias hwÿffr
 sancta elizabeth fÿc then thÿnne,
 § 7. ath hennes fencæ iomfrw maria woor |
 25 hiæm kommen fran egipte landh, tha wor
 hon møghet glad oc rede seggh oc for tÿl
 henne tÿl nazaret, oc togh sin søn sanctus
 iohannes baptista meth seggh, ath han
 sculdhe tha see meth sine øwen then, han

længe tænde, før en han wor fød och før
 en han woor tha selff fød, ther iomfrw
 maria søgthe sancta elizabeth. Ther hon
 saa iomfrw mariam, tha sagde hon tyl
 henne: Wær welkommen een iomfrw
 reen och saa ihesus thin kære søn. Loffuet
 wære gud aff hemmelen, ther eder haff-
 uer wel hiem leffuendes send teg oc thin
 alsomkæreste søn ihesus oc thin kære bru-
 degom ioseph then ædelyghe man. Ther ¹⁰
 iomfrw maria saa syn kære fende sancta
 Elizabeth, tha gid hon | strax i mod hen- ^{§ 8 r}
 ne oc favnede henne møghet wel och sag-
 dhe saa: Wær wilkommen, mæn modhers
 søster dotter; gud haffue loff, heder oc ære, ¹³
 ther oss haffuer vnt thet, ath wi ære fund-
 næ i liffue sammen. Tha gýnge the bode
 oc sætte them sammen oc forglømde al
 theres vimage. Tha gýnge the børn tyl
 sammen. Ihesus iomfrw marie søn och ²⁰
 sanctus iohannes sancte elyzabeth søn.
 the favnede hwer annen wel oc sagde oc
 wore til sammen, oc the haffde møgel lø-
 stheløgghet tyl sammen och søder snad.
 Sancta elizabeth bleff ther i tree daghe ²⁵
 hoos iomfrw maria. the børn hafde stoor
 kærlighet oc stor glæde sammen. then fier-
 de dag tha || for sancta elizabeth tæden ^{§ 8 v}
 meth sin søn sancte hans, oc sancta eli-

zabeth bat iomfru maria, at hon sculde
 komme til henne oc bliff hos henne i tho
 eller træ maneder, oc sanctus iohannes
 bat, at hon sculde taghe ihesum met seg.
 ■ thÿ begerede sancta elizabeth iomfru ma-
 riam hiem met seg, for hon wor nys kom-
 men af egipte land oc saa, at hon haffdhe
 brøst i thet, hon sculde holde paa. Iom-
 fru maria fornam hennes willæ, tha sag-
 10 de hun: far hiem fore; ieg wil komme eff-
 ter innen træ dage oc bliffue hoos eder,
 huor længe i wile. Then tyd the wore sam-
 men een stund, oc strax iesus wor hiem fa-
 ren fran sancto iohanne, so begynte han
 5 17 at wære vdi ørten oc holle seg fran|fold.
 tof ware the tid sammen oc there moder,
 for iohannes moder ~~DOT~~ iomfru maries
 moder søster dotter. Sancta anna iomfru
 marie moder hon haffde een søsther, hed
 20 yfmeria, oc thet wor sancta elizabeth mo-
 der, oc theres fader hed yfacar, oc theres
 moder hedh annafath. Somme siæ; at
 sanctus iohannes wor icke hoos vor her-
 re, før en han døpte hanum. the fare ther
 25 wild vdi, forti ther wor icke flere prophe-
 ter i galilea land then tid vden the tho.
 the ~~wore~~ tid sammen then heli cristenhet
 til komme oc haffdhe tærlighed sammen i

bægges theres moders lÿff, før the wore fødde.

Soseph flet sÿn swen tymmer at hugge, 617
 oc han flet hannum | mal at hugge
 effter, oc han forglømde maalet oc høgh
 tymmeret forstactet. then tid han hænte
 malet oc lagde ther paa oc saa, at thet
 wor forstactet, tha bleff han forfuld oc
 fructede sin herres wreed oc stod hoos
 tymmeret oc bedrøuede seg, at tymmeret 10
 wor forstactet oc forderffuet. thet barn
 ihesus kom strax gangendis oc spurde
 swennen: hvat ær teg steet, men thu æst
 so sorgful? han swarede: Kære ihesus, ieg
 sculde rætthe thette tymmer effther eth 13
 maal oc glømde maalet oc forsaa meg
 och hog thet for stactet. ihesus sagde: ieg
 wyl teg wel hielpe, at træene sculle wor-
 de langhe nogh. holt hær met thine hen-
 der oc dragh. ieg wyl holle at then an- 1621
 nen ænde. thet scal worde ræth oc lang
 nog. Swennen swarede wor herre til the
 ord oc sagde: Thette haffuer ieg aldrig seet
 fore, at man kunne draghe træe, ath the
 kunne worde lengere, the ther laa huggen 23
 paa iorden. Wor herre ihesus sagde: Gør
 som ieg bedher tegh. ieg wyl gøre træ-
 æne længre. Swennen begynte at lee, oc
 wor herre ihesus togh ath then æne endhe

och swennen ath then annen ændh, och droghe met bode hændher, soo ath træne worde rætte oc til mode lange. tha tæfede swennen ihesum. maria then ræne iomfrw
5 tom gangendis oc saa, at ihesus drog paa træne. tha sagde hon: hvar gør thu mæn
10 27 lære søn? Ihesus swaredhe: thette || træ vor forstædet, ieg wil gøre thet lengræ. tha loo iomfrw maria och wor glad, at hon
15 saa hans stoore mægt. Thet helie barn iesus gicf een dag vth at leeghe meth andre børn paa een slætthe, ther laa een stor steen. the begynte mange hande leeg. Somme leegtæ oc somme sprunge. En ihe-
20 sus sad oc saa ther till, then stundh the andre leghte. ther wille een aff the børn springe neder aff stenen oc fald neder paa howedet oc laa dæt hoos stenen. the børn blefwe saare forfæret oc løbe tyl byen oc
30 sagde, at thet barn wor dæt fallen aff stenen. Barnsens wener wore sorgfulle oc hastige oc gaffue then styld paa ihesum, iomfrw marie søn. Hans frænder sag-
35 31 dhe: || off ær steed stort wetermot aff iosep søn. wort barn ligger nu slaget hær i hiel. ther iosep oc iomfrw maria thet hørde, at the game lære offuer hennes søn, tha wiste iomfru maria wel, at hennes søn wor vstyldig oc sagde: mæn lære søn, huar ty-

ær teg, wi wille gøre om thenne løyen?
 the acþe ath gøre off vether willie. Jesus
 swarede: mÿn kære moder, en tog ieg ær
 vstyldig, tha siæ the megh meget falsþet
 oppa, thet ieg aldrig tenctte at gøre. mÿn 5
 kære moder, the sculle tog wide, at ieg ær
 vstyldig ther i. tager barnsens fader met
 eder oc følger meg. then døde scall orsaghe
 meg oc siæ, huorledis han sið sÿn død. Jo- 637
 sep oc iomfru maria the to- | ghe then døde
 de barns slæctinge oc gÿnge tÿd, som thet
 laa. Wor herre iþesus bad thet døde barn,
 at thet sculde siæ for alth folket obenbare,
 huar thu æst fallen, oc om ieg sloo teg eller
 gjorde teg noget ont, tha sig ræth sannin- 15
 ghen ther pa. thet døde barn talede met
 eth reddhelight maal, ath alt folket thet
 hørde, som ther stode om tring: Kære iþe-
 sus, iomfru marie søn, thu gjorde meg al-
 drig noghet ont, oc thw æst ey woldig i 20
 thet fal. Jegh sið thet siælff, oc thet ær
 megh i modh, at the stÿlde teg for mÿn
 død. giff meg thÿn welsignelse. Wor her-
 re sagdhe: men thu hæffuer giorth orsa-
 ghe, tha scall iegh gÿffue tegh thet tÿl løn. 25
 Thu scalt faa tÿd lÿff | och thÿn helbrede 641
 igeen. Stad op oc gad oc wær sundh och
 farst. Strax wor herre iþesus hæfdhe
 saght thet ordh, tha saa men then dødhe

menniste wære leffuendis oc swnd som til
 forn. ⁊ thet landh, som nazareth laa, ther
 gic̃ thet barn ihesus vth aff een stadh och
 stodh hos een bryn. Strax kom ther eth
 5 barn gangendis aff byen oc haffde eth sten
 truss i s̃yn handh. then t̃ydh thet kom til
 brønnen oc sculde taghe watn ther i, Tha
 faldh trussen sønder, oc barnet bleff sorg-
 fult oc grædhe och gaff segh saare for trus-
 10 set, at thet wor sønder fallet. Och thet
 barn fructæ sin moders wrædh. Tha gic̃
 thet barn ihesus til oc hugsswale thet oc
 15 47 sagde: | lad aff at græde, ieg wil helpe teg.
 gad bort oc hænt meg starderne, ieg wil
 13 gøre thet heelt. thet samme barn gic̃ bort
 oc hænte the smaa stycke oc lagde them for
 ihesum. Han gaff sin welsignelse offuer
 them, oc strax bleffue the smaa stycke heel
 igen, som the føre ware, oc barnet togh
 20 truset oc bar sin moder hiem. ther effter
 komme mange børn oc haffde truss met
 them octogewatn i them. thet samme barn
 ihesus sadh qwer wet brønden oc haffde
 ic̃e trus met seg at tage vatn vdi. men
 25 han tog een deel aff s̃yn tiortel stot oc lod
 vatn vti, oc thet ran ic̃e vt, men han ba-
 ret, som thet haffde wæret vdi eth trus.
 ther haffdhe andhre børn meget vnder po.
 51 Josep vilde | saa s̃yn ager met forn. ther

han foor vth met sÿn swen, tha fulde thet
 barn ihesus, ther the komme paa ageren
 oc sculde tage torn aff sæden. Woor herre
 gid tyl oc togh tree næwer fuld aff torn
 i sith stot oc lod thet vth paa ageren, oc
 thet løb all ageren offwer. thet worte opp
 offuer alle ageren oc war sa tyd oc saa
 well moget thet aar oc so moget torn op
 paa, at alle the fold, ther soge thet, haff-
 de ther stort vnder vppa, ath han haffde
 thet saa giorth, thi thet vor icke voget aff
 so lidel een sæd so moget torn. Hos naza-
 reth vor een sis, som heed mare galilee.
 tyd gÿnge bornene vt oc læcte oc toge ihe-
 sum met them. ther the komme tyl then
 sis, Tha wordhe the fyftæ woor, | som løbe
 hænder landhe. tha sagde ihesus: Wÿ we-
 le gøre off smaa parde och graffue them,
 ath watnet kan løbe vthaff sion och i them.
 Strax woor ihesus fiste watn redhe, och
 the andre born giordhe och theres. tha
 tom ther fiste løbendhe meth watn vth aff
 sion, bodhe stoore och smaa, i the graffuer
 oc parde, som the haffde giort, ihesus oc
 the andre born. Then dagh thet stede, tha
 wor thet iødernes søndag. Tha tom ther
 ganghendis een gammel iøde, oc han wor
 wrædh oc straffuede bornen saare oc sag-
 de til them: I gør ganke illæ, at i holle

icē eders sōndagh helligh. then alle fold
holle hellig, then haffue i brudet. gud la-
6 r der icē paa eder væ-|re vñæffnd. han la-
dher sin vredhe gaa offuer eder her paa
5 iorden. ihesus, thet gør enghen vden thu,
ath woore børn brydhe moyſes budh oc
fortørne gud. Jhesus ſwarede: aldrig
sculle tesse børn taghe ondhe effter syn aff
megh. The scule alle wære rýge oc salige
10 hær paa iorden. Jeg rader teg, at thu fruc-
ter ſielfffuer gut oc holder thin sōndag ræt
oc her moyſes bud. Tha bleff ioden meget
vræd oc wilde hæffne segh paa the børn
oc spille theris læg oc tradde theres dam-
15 me sōnder och theres watn och fiſte och lø-
be. tha fald han strax neder pa then sam-
me stæth oc døde. Tha kom thet ræcthe
strax indh i nazareth, och the gaffue stoor
6 v lære offuer ihesum, || for then samme man
20 wor dæt, oc sagde alle: Josep sōn gør off
møghet vnd. ſcal han lenger bliffue hos
off, tha komme han wore børn i nød. han
kan meget trolldom, then lerde han i egip-
te land. han wil off ont oc wil sin trolldom
25 paa off forſøge. wi wille alle gaa i mod
hannum oc ſla hannum i hiel. han ær
enthet ræth barn. diefflene ær hannum
alle lydige. ther iosep oc iomfrw maria
thet hørde, tha wore the fryctighe, at iø-

derne sculde wor herre gøre vnd. tha sagde iosep: Siger meg, fruwe, edher raad. iøderne wille hæffne paa off oc thin søn, at then iøde fal nedher oc døde. Jomfru maria swaredhe: wÿ wille gaa strax, hwar wi kunne fynne min lære søn i bland the landre børn. Sinne iøderne hannum, ieg fructer, the gøre hannum ont. iosep oc maria the ginge vth oc funne ihesum all æne. han kom gangendis paa then samme marc, ther thet samme speil stæde. ther maria saa sin søn, tha sade hon: mÿn lære søn, hwat giorde then man teg, ther dæt ligger? Mÿn lære moder, then iøde han giorde meg meget emod, han talet meg illæ til oc wilde traade megh oc dreff mÿne fÿste borth, the ieg hæffde acthet at bære eder hiem. Mÿn lære søn, thw hawer formøget hæffnd teg, thi bæder ieg teg, mÿn lære søn, at thw wilde giffue hannum sit liff igen for mÿn styld. tha swarede ihesus: ia mÿn lære moder, i hwat i bede meg, || thet wil ieg gerne gøre. The ginge til then døde, oc mange iøder gÿnge met them. Wor herre gic til then døde oc rørde hanum met sin fod oc sagde: Stad op oc wer leffuendis och ghiff icke mære dom eller band offuer the vstyldige, som thw giorde offuer tesse børn.

strax ihesus haffde sagt tesse ord, tha stod then dode op strax oc vor farst oc sund oc sagde: thette toctege barn ær kommet neder aff hemmelin.

5 **D**Off then stad nazareth laa een stoor
orten stow och een stoor wildhet, och
ther wore altid wille lower i. wor herre
ihesus gic vth aff nazaret oc gic i then
orten stow. the wille lower paa stowen
617 ware imod hanum, bode stoore och |
smaa, oc the befendet, at thet barn vor
theres stabere, oc neyde hannum oc gior-
de hannum ære, som the haffde hafft men-
niste sin, oc falle pa theres knæ oc begyn-
15 te at læghe fore hannum. wor herre han
sætte seg neder paa iorden. ther lowerne
soge thet, tha lagde the them neder hoos
fore hans føder oc toghe benedidelse aff
hannum. ther han gic tæden, tha ginge
20 alle lowerne effter hannum, bode stor oc
smaa. the ther ginge vten by nazareth oc
soge thet stor vnder, at ihesus kom gan-
gendis met lowerne, oc læcte for hannum
oc fulgde hannum effter, the thet soge, the
23 sagde, thet vor engen barneleg, oc sagde:
ihesus ær enthet ræt barn. lowerne ære
617 hannum alle lydige. thet ær enthen then-
ypersthe diæffuel aff heluede, eller thet ær
gud, ther haffuer wald offuer alle diwr.

wi mene, han gør thet met trolldom. han
 nam thet i egipte land, then tÿd han wor
 there. thÿ hæffuer han funnet ther screff-
 uet. oc samme sade the, hvat motte thet
 wære, at saa lidet eth barn kunne nemme
 sodan lærdom, som han haver giort man-
 ge vnderlig tÿngh. Aff hans ord ær men-
 niste worden leffuendhis. Off tycker, han
 ær guts søn, oc englene ær hannum lydi-
 ge. The andre sagde: huar maa thet wære? 10
 wi kenne wel iosep hans fader; thet ær
 een god tÿmmerman, han far icke met
 trolldom, oc sodant ting han enthet kan.
 ihesus gaff løwerne offuer oc badh them
 gaa borth. Løwerne | begynte alle at falle 11
 po theris knæ oc vntfinge benedielsæ aff
 hannum oc ginge igen i ørten, oc vor her-
 re gid hiem til byen. the ther stodhe vthen
 byen oc soge thet oc sagdhe: Ihesus, sig off
 thet, hwor thet kommer til, at thu kânt 20
 gange i blant the willæ løwer. thu æst so
 liden oc so vng. thu mot komme ther medt
 i stor møde oc tage ther aff thin død. ihe-
 sus suarede: the wille diwr ære wisere en
 i. the vnderstande, huo ieg er, oc ther fore 21
 gøre the meg ære. Jøderne spurde: huo
 æstu? wiltu thet siæ off? wi wete wel, ath
 ioseph ær thin fader. wilde thu leffue som
 han, thet wore teg nytteligt. Ihesus gid

fran them oc gic̃ hiem til sin moder. Jom-
 1 v fru maria sagde: huar hauer | thu wæret,
 min fære sön, oc hwat sagde foltene? Han
 swarede: the beswærie meg, oc alle mine
 5 gerninger wende the til onde, hwat ieg
 them til gode gør. Jomfru maria swa-
 rede: Myn fære sön, the bære all byn o-
 wer wet thin helighet.

10 **A**le i wide, hoo the børn ære, ther ger-
 ne wilde wære hoos ihesum och lægæ
 met hannum? thet wor the maries sön-
 ner, som wor iomfru marie søsters, oc the
 andre børn, ther wor met i hans læg, the
 15 komme siden til hannum, ther han predi-
 fede oc gjorde iærtegen, mesthedele aff
 them, oc fuldhe hannum effter oc bleffue
 hans discipel. Ther wor herre wor xij aar
 gammel, som hans moder haffde regnet
 20 til, tha | wor ther een stor høgtyd i iheru-
 salem. tha sagde iosep then gode man oc
 guts tiænere til sin brud iomfru maria:
 frwæ, hwat tycker edher, sculle wi gaa
 til iherusalem oc tage thin sön met off?
 Jomfru maria talede til sin sön færlige
 25 oc spurde hannum, oc han vor rede och
 wilde gaa met them til templet. wor her-
 re suaret: fære modher, ieg wil gerne føl-
 ge edher til templet. Josep oc iomfru ma-
 ria toghe ihesum met them oc fore til tem-

plet oc offrede gud theres offer effter moy-
 ses log. ther then høytūd wor til ænde, tha
 foer ioseph hiem, oc iomfru maria oc thet
 helgæ barn ihesus bleff igen i iherusalem.
 Iomfru maria meente, at han wor hiem 5
 gangen met iosep. maria ful- | de sine tho 27
 søstre, oc iosep meente, at barnet haffde
 wæret hōss moderen. ther the komme
 gangende sammen i weyen, tha sagnede
 the barnet ihesus. tha leete the oc spurde 10
 i blant folket theres wener, oc ther the
 icke kunne finne hanum, tha wende the
 them om til staden igen oc vore mōghet
 bedrōfde oc ginge ind i templet. ther fun-
 ne the ihesum. han sadh oppe hos mester- 15
 ne oc læsde i theris bōgher aff thet, pro-
 feterne hafde spoot, oc disputeret met them
 oc hørde oc spurde them at. the haffde stort
 vndher po, at so lidet eth barn haffde so
 flōge ord oc sagde, thet haffuer stor nade 20
 aff gud. ther iomfru maria fandh sin læ-
 re son, tha tog hwn hanum lærlig wet
 sin hand oc | sagde til hannum: lære søn, 31
 hwi haffuer thu giort off so mōget i modh?
 ieg oc iosep wi haffue wæret mōget sorg- 23
 fulle for teg. wi haue ganget oc leet aff teg
 i tre dage. Ihesus sagde: ieg kom ther fo-
 re neder aff hemmelin, at iegh scal ful-
 komme min faders willie. tha gic han

vdh aff iherusalem oc fulde sin moder
 hiem. ther the begynte at gaa po weyen
 hiem, tha spurde iosep mange spørsmol
 til wor herre. Siær meg, mÿn lære herre,
 5 huar i haue wæret tesse tre dage? Ihesus
 swarede: ieg hauer wæret i templet oc
 saad hof iodemesterne oc hørde the leger,
 som the læsde. iosep spurde: huor aff læsde
 the? Af ysayas. thet ær screffuet, at guds-
 10 søn scal komme oc worde men. I nistæ oc
 kenne them al wisshet. iosep spurde: tunne
 the icde wide, hwo thet menniste ær? Ihe-
 sus swaret: the tunne icde ræt vndersta
 then samme scrift, ther fore hauer ieg
 15 met them moget disputeret, oc the sætte
 falst i mod. iosep spurde: haffuer thu læst
 then scrift, oc hauer thu forstaat, hwo
 thet menniste scal wære, ther gud scal ge-
 re met sin andh, oc al wisshet ær met ha-
 20 num? ihesus swaredhe: then guts søn
 crist kenne tw wel. huat scal ieg siæ teg
 ther aff? thu hauer taget paa hannum oc
 bæreth hannum oc giffuet hanum mad
 oc dricke oc fulde hanum i fremmede
 25 land. Tha sagde iosep: thet æst thu, thet
 hører ieg po thette swar. Jomfru maria
 30 sagde: lære søn, huar laastu om natten,
 oc huo gaff teg mad? ihesus swarede: thet
 giorde min lære fende elizabet prophe-

tens zacharie hoffru. hon gaff meg mad, och ieg vor hiem til hennes om natten, som tha vor i iherusalem. tha komme the hiem i nazareth, oc ihesus vor sin moder lydug oc hørsome, oc then ætlæ man iosep. Ihesus iomfru marie søn han øffde seg i al døgdelighet.

Iegh wil nw sie for ihesu cristi wanner, **D**ath iegh finner icke mere bescreffwet aff ihesu leffnet, fran han wor tolff aar 10 gammel, och til han war xxx aar, ther han begynte then helli cristenhet at lere oc predite, som hans helge euangeliste bescriue. The screue icke mære en the iærteghen oc gerningher, han | gjorde i the iij 47 aar. Hwat han til forne gjorde met guts lærdom oc iærtegen, thet kunne wi icke finne, at ewangelisterne haffue screffuet ther meget aff. Tog hawer ieg noget funnet, at ihesus vor i ørten hos sanctum iohannem sin døpefader. ther han wor i sin yngdom wet xx aar, tha gic ihesus al ene vdi ørten til sanctum iohannem, oc wore bode langtöd til hobe i theris yngdom och komme sielden for mennistens øwen oc 25 øffuede them i meget ytmvghet til gutfaders loff. Sanctus iohannes lærde then hellighe cristendom aff ihesum oc then gamle log, som wor herre haffde giffuet

propheterne, och the fæm moyſi bøger oc
 alle wor herres budh oc hans willie, thet
 317 lærde | sanctus iohannes aff wor herre i
 ørten. The tho profeter wore i mange-
 5 hande glæde. the beſoghe i ørten eth vn-
 derlig ting. ther komme mange englæ oc
 tiæntewor herre iheſum chriſtum met ſtor
 ære oc loff oc alle the diwr, ſom wore po-
 ſtoven, bode ſmaa oc ſtoor, the ginghe til
 10 iheſum theris ſtabere oc fulle paa theris
 knæ oc toge ſinelfæ aff hanum. Wor her-
 re iheſus gicſ aff ørten fran ſancto iohan-
 ne, tha giſ han hiem til ſin modher til na-
 zareth oc wor ther hoſſ henne en ſtwnð,
 15 oc huert aar ſogte han then hogtyd i ihe-
 ruſalem, then ſom moyſes haſſde befalet
 them i lowen, oc wor herre. the fold, han
 omginges met, oc the hanum ſage oc hør-
 317 de, oc the hans leſſnet merkte, the ble-
 20 we omwende oc ſagde oc vnderſtode thet i
 ſandhet, at han wor kommen aff hemme-
 lin, oc gud haſſde mōghet giſſuet hanum
 aff ſin ære. han vor tyſte oc god oc milde,
 oc allæ folc tha vor han til een got effther
 25 ſyn i ſin leſſnet oc vor tøttelighe i ſine ſæ-
 der, oc alle the, hanum hørde oc ſaa, the
 loffuede hans gerninger oc hans ord. oc
 hans tale vor dygdelige oc qweem i alle
 maade. ther vor aldrig fød een ſtøner

man. hans wort vor maadelig h w. han
 haffde eth deyligt ansitt oc it fawert
 brunt haar oc lidet fruset. altid laa hans
 haar flet, som thet haffde w eret ny
 t empt. hans  we bryne wore smale oc
 brune. hans  wen wore ouermaade st -
 ne. the wore blaa | som hemmilsens fa- 32r
 ria . the st yndhe oc wore m get liwse li-
 gerwiss wet iacobs stierne, oc h wide i  we-
 n  som h wid meld  oc flare som een spei- 10
 el oc wel til made store oc oplatne. Hans
 mund wor st n, oc hans l be wore r dhe
 som rosen. hans t ender wore h wide oc
 reene som the h wideste elpenbeen. i sine
 tinner wor han m get r t oc fawert. han 15
 haffde oc deylict brunt stegh, oc wor
 reent, oc wor wel til made langt. Hans
 hals wor st n oc h vid. han wor icke for-
 tyd . Hans h endher wore h wide, oc hans
 rene for all smitthe. Hans fingre wore 20
 long oc smale. Hans liff wor quemt oc h -
 wist. hans hender oc f dder oc alle hans
 l emer them  ffuede han | i h wishet. the 32v
 ther omginges met hannum, the loffuede
 hans s eder. hans fl eder wore alt yd rene. 25
 hans tiortel wor br wn. Engen st oo soghe
 the hanum b ere fran sin barndom. Jom-
 fru maria sad  ene inde h ss met sin s n.
 hon haffde mange l nlige sp rsm l til

hannum, som ieg wil edher sye her effther
een deel aff. Jomfru maria sagde: kære
søn, iegh wilde gerne spørre teg at noghet
spørsmol, wiste ieg om thet wor teg til
5 willie. Jhesus swarede: kære moder, sier
til. huat i ær begerende at wide aff meg,
thet wille ieg gernæ siæ eder. Jomfru ma-
ria sagde: kære søn, tag thet icke til mys-
tycke eller vwillie, ath ieg spør tegh. iegh
33. wed wel, at thu æst en skabere oc | herre
offuer hemmil oc iordh. hwor kom thet
til, at thu wilde wære min søn? kære mo-
der, wet thet at ieg wor hoos min fader
vden begynnelse oc scal bliue vden endhe.
15 iomfru maria spurde: hwar wast tw, før
æn hemmel oc iord wor skapt? Jhesus
suarede: i een gudhet oc i en ewighet wy
tre wore lige herre oc lige wilghe i thet,
at wi skapthe hemmil oc iord. Jomfru
20 maria sagde: huo ære the tre, ther en gud-
het ær? ihesus swarede: een gudhet ær fa-
der oc søn oc then heliæ and, tre i naffn
oc een gud i hans wold och mact offuer
werden. Jomfru maria sagde: Men i ære
tre. hwar ær thet, at thu æst al ene min
25 søn, oc the andre ære altid hos teg tre i
33. guddom- | me? ihesus suarede: kære mo-
der, wi tre i gudhet ære een gud och tre
personer, oc haffue sticket i there wold oc

milhet, at ieg sculde worde menniste oc
 utwelle teg til min modher oc fødte aff
 tith lif. iomfru maria sagde: myn lære
 søn oc herre, huat twingde teg til, at thu
 wilde worde menniste, effter thi at thu
 wast mægtig offuer wærdene oc een weldi-
 ger gud i hemmerighe oc tog teg saa stoor
 ydmighet til, at thu saa end offuer tith
 folk oc lost teg føde aff meg oc wilde tage
 then strøbelige mennistes nature? Wor 10
 herre ihesus sagde: lære moder, i widhe,
 at thet stede, at adam ood aff æblet oc wor
 vlydug ther met. tha kom han seg och sin
 flegth vnder diæffuelsens woldh. Jom- 14 r
 fru maria sagde: thet maa wi lære, at 15
 thet ær steet. Wor herre ihesus sagde: ther
 for ær ieg kommen ath worde menni-
 ste, at ieg wil løse teg oc alle menniste
 vdaff diæffuelsens wold, oc ther fore ær ieg
 menniste worden oc annamede teg til een 20
 moder, een reen iomfru, at diæffuelen
 sculde engen mactt hæffue offuer meg, thi
 ieg ær menniste och ær fød aff teg. Jeg ær
 icke affleth aff adams flegt. ieg ær vntfan-
 gen vthen synd, forti hæffuer icke diæfflen 25
 mactt offuer meg. Jomfru maria sagde:
 thu wæst al ene, at ieg hæffde aldrig
 man. ther ieg vntfick teg oc war met teg
 oc fødte teg, tha wor ieg een reen iomfru,

34 v oc nver. | Ihesus sagde: alligewel at dieff-
lin haffuer enthet met meg, han far alligewel
effter at wille swige meg oc twinge
meg vnder sith woldh oc styrcke ioder-
ne til at forradhe meg oc komme meg i
nødh oc pine meg til døde. Ther iomfru
maria hørde tesse ord, at wor herre ihesus
sawde henne aff sin pines begynelse, tha
bleff hon meget bedrøffuet oc sagde: Min
10 lære søn, o we! huat mith hiærthe ær be-
drøwet aff the ordh, thu siær. We meg for-
tiænde, scal then drøffuelse gaa meg off-
uer, ath ioderne sculle flaa teg i hiæll?
Ihesus suarede: lære moder, giwer offuer
15 eders store sorg. then helli cristendom
maa fulkommes oc alt thet, som ær screff-
35 r uet aff meg. Ther | sagde een til teg i temp-
let, at mÿn døts pine sculde gøre teg saa
wee, som eth swerd wor stunget i gønnem
20 tith hiærthe. Iomfru maria sagde: mÿn
lære søn, iegh kan ey wære vthen sorg, nar
ieg hører tale om thin død oc pine. Ihesus
swarede: Al werden vorder løst fran dieff-
len met mÿn dødh. Iomfru maria sware-
25 de: Sig meg, mÿn lære søn, men thu wilt
nu lade fla teg i hiel, hwar scaltu løse fran
diefflin bode quinne oc men? ihesus swa-
rede: thet diefflin stynder til mÿn død,
thet gør han, for han hauer aett ath foo

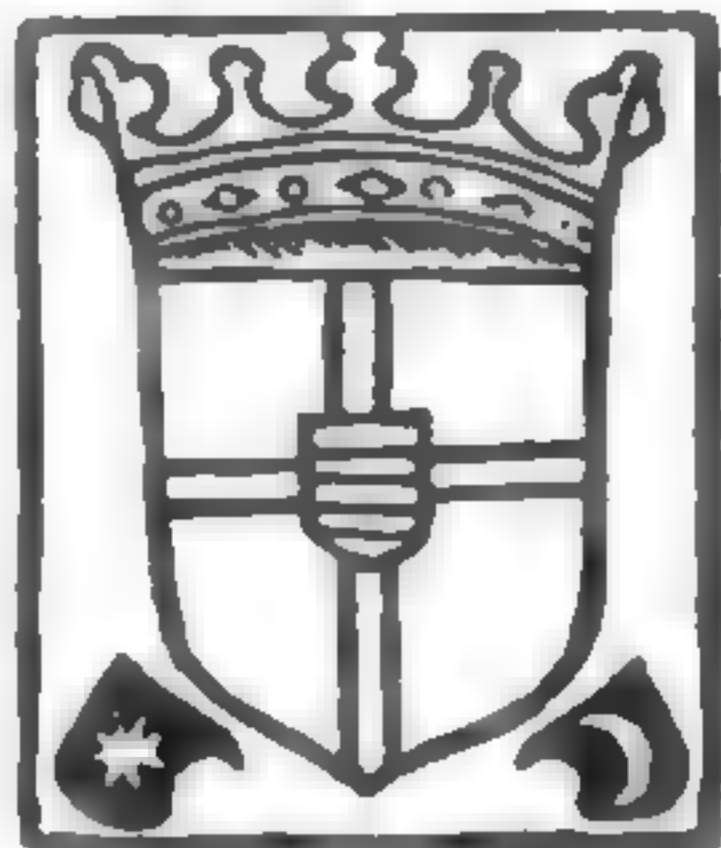
mÿn siell, tog han wet seg enghen ræt met
 henne, thi han fan meg aldrÿ i noger synd.
 ther fore scal guddomsens wold met ræt
 taghe fran han- | num al hans mact, for 35
 han vilde met vrætte tage min siel, ther
 met worder diæflen ouerwunnen, oc god-
 dommen lammelest mÿn siel oc far til hel-
 wedis oc bryde thet oc tager them wd, som
 rædis gud, met megh oc føræ them ind
 met meg i hemmerige. Jomfrw maria 10
 sagde: mÿn søde herre, iæg ær tog meget
 bedrøuet, hwer tÿdh ieg hører tale om thin
 døth. Jhesus sagde: mÿn kære moder,
 trøster eder i eders hiærte. ieg siær edher
 sandhet, at ieg scal opstande, effter ieg 15
 haffuer told døt, oc i sculle see meg leffuen-
 dis. Jomfru maria swarede: nar wil thu
 standhe leffuendes op aff iorden, at ieg
 maa see teg i gien? ihesus sagde: O thu
 reene iomfrw, mÿn siel scal komme | tre- 36
 die dag effter min døt til grafwen oc rey-
 se op mith legomme met seg, so maa thu
 see meg leffuendis. Jomfru maria sagde:
 haffde thu icke sagt meg, at thu wilde stan-
 de op aff døde i gien, tha brøste min hier- 25
 tæ sønder. men scal iegh leffue then dag,
 thu wilt tole thin døt, tha fonger ieg for
 stor sorg til min døt. Jhesus swarede: kære
 moder, fanger i stor sorg, nar ieg tol

min dōt, tha faa i stor glæde i gien, nar
ieg op stander oc i see meg. iomfru maria
spurde hannum i gien: Hwar wil thu væ-
re, mȳn fære sōn, nar thu worder leffuen-
dis i gien? tha swarede ihesus: ieg wil
wære hōss mȳne disciple i fyretȳwe dage,
oc ther effther wil ieg faræ tȳ hemmeri-
gis. | Iomfru maria sade: Sigh megh,
mȳn fære sōn, hwo the discipele ære? ihe-
sus swarede: ieg wil tage xij til mine brōi-
re, oc them wil ieg fenne oc lære, hwar-
leest the sculle predicte for foltet oc slæ
them aff thet ewinnelige lif, oc hwarleesth
the sculle beware them fran dieffuelsens
wold. iomfru maria sagde: fære herre,
scal iegh icde see tegh mere, nar thu far vȳ
til hemmelen, hwem wil thu befale meg?
ihesus sagde: thin syster sōn sancti iohan-
nis oc the xij apostle, the sculle wære hōos
eder oc hugswale eder, och i sculle oc trō-
ste them. iomfru maria sagde: al min
trōst ær bort altȳdh, men ieg maa icde
bliffue hōos teg. Ihesus swarede: ieg oc
min fader wil wille sende teg en trōst, thet
ær then helligandh tȳ naffn. han scal
trōsthe oc lære eder oc mine apostle altid.
iomfru maria sagde: Scal iegh aldrig
tegh mere met mine øwen see, hwar scal
thet gaa meg? ihesus swarede: ieg wil

komme neder til teg aff hemmerige met
 en stoor ængle. stare til thin døth oc an-
 name teg oc føre teg met meg til hem-
 merighe. ther skal thu, kære moder, be-
 stwde stoor frygd oc glæde, och glædis met ⁵
 meg oc gud fadher oc then helliaandh och
 wære een drotningh baade offuer hemme-
 righe och iorderighe oc alle mennistes hug-
 swalere, som lader paa tegh falle. Iosep
 hørde een deels aff the ord, ther ihesus sag- ¹⁰
 de til sin moder oc | tha sagde iosep til the- ³⁷
 sum: Wee meg for tiænde, thu sier, myn
 kære herre. for hwem skal thu tole død?
 gud vnde meg, at iegh skal icke leffue then
 dagh, at iegh sculde thin bitter død met ¹⁵
 mine øwen see. Ihesus sagde: ieg maa ful-
 komme min fadhers willie, ther fore foer
 ieg neder aff hemmelin oc togh mandom,
 at iegh sculle løse mennisten met min bit-
 ter døth. ieg sier tegh thet for then store ²⁰
 trostap, thw hassuer giorth meg oc min
 modher. tha skal thw hassue then ewinne-
 lige glæde met megh i hemmerighe.

Then hellig cristendom begynthe, ther
 wor herre wor nÿ och 33 aar gammell paa ²⁵
 sin mandoms wegne. tha gic han til ior-
 dhens | flodh oc loodh seg døde aff sancti ³⁸
 iohannis baptiste. Then tyd han lod seg
 døde, tha kom then hellig andh neder aff

hemmelin i en hwid dwæ lignelsæ oc sætte
 seg paa wor herre ihesu howet. Ther eff-
 ter begynte wor herre ihesus ath ganghe
 omtring i thet samme landh oc predicte
 5 oc tog xij apostle til seg, oc ieg wil neffnæ
 them weth naffn Som ær: Sanctus pe-
 trus, sanctus andreas, sanctus iacobus,
 Sanctus iohannes ewangelista, Sanctus
 bartholomeus, Sanctus iacobus then
 10 mindre, Sanctus philippus, Sanctus tho-
 mas, Sanctus symon, Sanctus iudas tha-
 deus, Sanctus matheus, Sanctus paulus,
 Sanctus mathias, som kom i iudas steth.
 38 v The apostle wore altyt hof i ihesum, then
 15 tyt han lærde oc predicet for folket oc lær-
 de them, hwarledes the sculle faa then e-
 winnelige salighet, oc giorde manghe iær-
 teghen, som spurdes offuer all werdhen.

Tryckt i københavnn Anno M.
 ccccc.viij hof gotfred aff ghemen

JUDAS

**Trykt efter »En kort oc merckelig Historia Om
den slemme oc forgiftige Forrædere Judas« etc.
1687.**

En kort oc merckelig
Historia/

Om den flemme oc forgiftige Korrædere

J U D A S/

Hans Afkom/ Kødlel oc Lestnet / oc hvad for
Synder hand haffver bedreffvet i denne Verden fra
hans Upcæxt indtil hand blef Christi Apostel

Prentet Aar 1687.

**Om Judæ Uffkom oc Fødsel til
denne Verden / oc hvorledis hans
forældre stilde sig aff med hannem.**

Der striffvis udi de gamle Lære-
dris Historier / udi den Tid Guds
eenbaarne Søn hafver annammet
vor Mennistelige Natur paa sig / da boe-
de der en Mand udi Jerusalem / ved Naffn
Ruben / udaff Isastars Slect / hand hafde
en Qvinde ved Naffn Liboria / som var oc
aff den samme Uffkom / en Nat som hun
laa hos hendis Hofsbonde effter Ectesol-
dis stid oc viß / hende det sig saa at hun
kom udi en saare underlig Drøm udi Søf-
ne af hvilcken hun bleff offvermaade me-
get bedrøffvet oc forstrectet / oc sagde til
hendis Hofsbonde.

O tiere Mand jeg hafver drømt saare
underlig / hvorledis jeg skal føde en Søn,
oc formedelst hannem skal all vor Slect oc
Uffkom blifve forarget. Da sagde Ruben
hendis Hofsbonde til hende / du skalt intet
acte om Drømme / de hafve intet at bety-
de / der mand kand giøre sig nogen Tancke
om andet end Løgn oc Financkeri. Liboria
sagde til hannem igien / er det saa at jeg
er fructsommelig med en Mandstion el-
ler Drengbarn / da kand jeg aldrig bliff-

ve glad for denne Narsage / at jeg veed da
 visseligen at min Drøm er sand / thi mig
 2. er en underlig Siun for kommen | hvilden
 jeg fand icke forgætte / før jeg faar det fo-
 5 ster at see / som jeg nu bær under mit Hier-
 te / oc skal til denne Verden. Der nu tiden
 kom at hun skulde føde / da føde hun en ung
 Søn / der hun det saae / da blef hun meget
 meere forstreckt end som tilforn / hendis
 10 Mand bleff oc saa gandske bedrøvet / oc
 troede nu visseligen den Drøm at være
 Sanden / hvillen hans Hustru hannem til-
 forn hafde kundgiort / oc viste nu aldrig
 Raad / hvorledis de med Lempe kunde
 15 dempe deris store Synd oc Sorrig dennem
 om samme Barn formeedelt Drøm var
 kundgiort. Da hafde de udi sinde at ville
 omkomme det / da finge de alligevel udi
 Sinde paa det sidste / at de icke selfver ville
 20 myrde deris eget Kød oc Blod / men hel-
 ler komme det fremmede paa Hænder /
 gik saa hen paa det sidste oc gjorde et li-
 det Strin / oc lod det vel bebinde oc forva-
 re / saa at der aldelis ingen Vedste kunde
 25 komme der ind / oc der udi lagde forneft-
 de Barn oc sette det saa udi Søen / oc lod
 det flyde bort / udi den Act oc Meening / at
 hand intet andet her paa Jorden skulle
 nogen Tid bedriffe.

Det Andet Capitel.

Hvorledis at dette Barn bleff funden oc opfostret hos Dronningen paa Landet/ oc hvad hand i sin Oprægt bedreff.

Er nu dette Strin med forstreffne ⁵
 Barn kom udi Søen / falt der en hastig Vind | paa oc dreff saa længe / indtil ^{21 2 v}
 det kom under en **De** som heder Skariot / hvor udaff den Erlig Mand fik sit Nafn at hand bleff kaldet Judas Skariot: Samme ¹⁰
 Tid var Kongen af Landet paa samme **De** med sit fold / oc samme Konge hafde aldrig nogen Børn aflet med sin Dronning/ oc derfor var hand ilde tilfreds. Nu hende
 det sig saa / at samme Dronning var oc ¹⁵
 med paa forstreffne **De** / oc var udgangen med sine Jomfruer imod Søen at forlyste sig allevegne der omkring saa bleff hun forstreffne Strin selv vaer / hvor det kom flydendis i Vandet / der hun dette saae ²⁰
 befoel hun strax sine Tienere / at de skulle forstasse det til Landet / hvilket ogsaa stede / der hun det fik lod hun det strax opbryde / da fand hun fornesnde Barn der udi / endda lefvendis / thi den skulle icke ²⁵
 druckne som henge skulle / hvor aff Dronningen glæde sig storligen / der hun saae det var et Dreng-Barn/ oc sagde: **O** hafde jeg saadant et Dreng-Barn / som var

født af mit Ælf / da hafde jeg icke behoff at
 sørge fore / at en Fremmet skulle besidde
 Riget oc Regimentet efter min Herris
 Død oc Afgang / om jeg hannem skulle of-
 5 verlefve. Saadanne Tander oc adskillige
 Ord brugte Dronningen tit oc ofte med
 sine Jomfruer / paa det sidste obenbaret
 hun sig for dem hvad hendis Tander oc
 10 Hiertelav var / som var / at hun | stillet
 sig an / som hun var sluglig / oc naar Ti-
 den var forløben / da ville hun legge sig udi
 Barselseng med samme Barn / ligesom
 hun hafde selff født det til Verden / oc udi
 midler Tid ville hun holde en Amme der
 15 til / som det kunde føde oc opfostre. Dette
 Raad bevilgede oc samme hendis Jom-
 fruer som med hende der tilstede var / oc
 lofvede hende. Der dette Raad nu saaledis
 var besluttet / varede det icke længe / at
 20 Kongen fik bud oc Tidender at hans Dron-
 ning var blefven fructsommelig / aff saa-
 dan Budskab glæde hand sig / icke allee-
 niste selff / men disligeste oc saa hans gand-
 ste Raad med hannem / at de kunde faa en
 25 ret Urffving til Riget. Der nu Tiden var
 forløben / at hun skulde føde / da fødte hun
 hendis Foster (qvanqvjs) da fik Kongen
 saadan Tidender / at hans Dronning haf-
 de en ung Søn / hvad Kongen icke glæde

sig før / da glæde hand sig da meget mee-
 re/ oc det gandske folk med hannem/ dette
 Barn lod Kongen oc Dronningen gifve
 Nafn oc lod kalde hannem Judas/ thi hun
 tænkte vel at hand var kommen fra Jo- 5
 deland / effterdi hun saae hand kom flyden-
 dis aff det Vand som løber aff Judæa/ siden
 holt Herrerne en stor Samqvem oc Verd-
 skab tilsammen / som det sig udi en Kon-
 gelig Gaard retteligen burde oc tilhørde/ 10
 nogen Tid der efter hende det sig | saa/ at 23
 Gud i Himmelen begafvede samme Dron-
 ning med Liffens fruct / saa at hun blef
 fructsommelig ved Kongen / der nu 40
 Uger vare forløbne/ da fødte hun en ung 15
 Søn/ hvilden Dronningen meget bedre be-
 hagede / end den Tid tilforn / hun fandt
 den anden/ denne Kongens Ecte-Søn/ oc
 saa denne Judas de bleffve tilsammen op-
 føde ligesom de hafde været kiødelig Brø- 20
 dre / hvilket Judas icke andet viste / end
 hand var Kongens Ecte Søn/ men dog var
 der alligevel en stor stilsmis imellem den-
 nem/ Kongens Ecte-Søn var af Kongelig
 Blod oc Herrestamme / men Judas var 25
 fød af fattige Almues folk / disligeste var
 oc Kongens Søn meget meere skønnere/
 icke alleniste paa Stabningen/ men oc saa
 udi Dyd oc Fromhed / saa at hand af alle

Mennister hafde et got Held oc Vndest/
~~men~~ Judas øfvede sig stedse oc altid udi
 Stalckhed oc Ondskab / saa at ingen kunde
 lide hannem / oc naar hand saae sin for-
 5 deel / slog hand Kongens Søn tit oc offte
 paa Munden / oc gjorde hannem megen
 Fortred. Engang som hand nu saaledis
 slog hannem / kom Dronningen til maade
 der ved / oc saae hvorledis hand bar sig ad
 10 med hendis rette Ecte-Søn / som hun haf-
 de gaaet i Døden fore / hvildet Dronnin-
 gen storligen fortrød / oc slog Judas igien /
 oc sagde af uberaad Hue oc vred Sind til
 15 hannem | O du Findeling eller Hittebarn /
 hvad lader du dig tycke / meen du at du vil-
 le fortrycke eller fordriffve min Søn / som
 er ret Ectesød / der tiender jeg dig alt for-
 ringe til / at du enten stalt støde eller slae
 et Konge-Barn / der Judas det hørde / oc
 20 fornam at hand var et Hittebarn / oc ~~lste~~
 Kongens Ecte-Søn / da kunde hand icke
 længer stiuile sit stielmiste Hierte / men
 lod der Dieffvelen saa ret første Mact med
 sig / saa hand der bedref sit første Mord /
 25 oc slog Kongens Søn ihel.

Det tredje Capittel.

Hvorledis at Judas rømde hemmelig bort / oc kom til Jerusalem oc bleff Pilati Tienere.

 Er nu Judas hafde bedrefvet dette 5
 stendelig Mord imod Kongens Ecte-
 Søn / rømde hand bort af Landet oc kom
 udi et Skib / hvildet hand kom fremdelis
 med til Jerusalem udi Jødeland / samme
 Tid var Pilatus Landsdommere / han- 10
 nem gaff Judas sig til / oc begierede hans
 Tieniste / oc tiente hannem saa lenge / at
 hand fick hannem meget tier / icke for sin
 Dyd oc Fromheds styld / men for hans
 Stalckhed / oc Stelmeri styld / derfor var 15
 hand hannem meget gunstig / thi de vare
 Mordere oc Stalcke baade / paa det sidste
 gjorde hand hannem til sin næste Tienere /
 oc til en Regenteren offver alle andre hans 24 v
 Tienere / saa at hvad hand befoel dem at 20
 giøre / det gjorde de.

Det fjerde Capittel.

Hvorledis at Judas kom ind udi sin faders Have / oc hvorledis hand slog sin egen Fader ihjel. 25

 Ette viste nu Judas vel / at Ruben var en god Mand / oc boede dernæst op til som Pilatus hand boede / saa at beg-

ge deris Gaarde grenset indtil hveran-
 dre/ nu hende det sig saa en gang/ som Pi-
 latus stod i sit eget Huus/ oc gic oc spæ-
 rede paa sit Pallat/ oc saae igiennem Vin-
 5 duerne ind udi Rubens Haffve / der saae
 hand et Træ henge fult med Æble / hvil-
 det hand fic stor Lyst oc Uttraa til / oc
 sagde ved sig selff: O hafde jeg en listig oc
 behendig Svend / som med Lempe kunde
 10 forstafte mig nogle af de samme Æble oc
 Fruct/ da vilde jeg være hannem til Vil-
 lie igien for saadan sin Tieniste oc Umage.
 Der hand nu saaledis ved sig self hafde gi-
 vet sin Meening tilkiende der/ da stod hans
 15 tro Svend icke langt der fra oc hørde sin
 Herris Begiering, oc hand traadde frem
 til sin Herre / oc sagde: Herre / I betym-
 rer Eder for de Æble / siger mig om det er
 eders Alvore / at I ville styre eders Lyst
 20 paa denne Fruct / som er i denne gamle
 Mands Haffve / den vil jeg vel forstafte
 eder / jeg vil gaa hen oc stige der ind / oc
 25 hente saa megen Fruct / at I skulle styre
 eders Lyst paa / med saadant et trodsigt
 25 Hierte oc Sind / gic Judas hen oc kom i
 sin Faders Haffve / hannem dog u-vitter-
 lig / oc fløff udi Træet / gjorde der oc stor
 Stæde / icke alleeniste paa Fructen hand
 stal / men hand stamferede oc brød Gre-

nene meget skendelige / saa at hans Fader
 hørde det ind i sit Huus / gik derfor ud i
 Haffven til hannem / oc sagde: Min Ven/
 hvorledis est du kommen der til / at du saa
 dristeligen uden forlof / er kommen hid 5
 ind udi min Haffve / oc gjør mig saadan en
 skade / endog fructen der du stiel oc haf-
 ver stillet / den støtter jeg intet om / men
 at du stamferer mig mine Træer / som jeg
 udi flere Aaringer kunde hafve Gavn aff / 10
 det gjør mig gandske ont udi mit Hierte /
 oc fortryder mig i mit gandske Sind / jeg
 hafver aldrig gjort dig eller nogen af di-
 ne den mindste Skade eller fortred / der-
 fore kand ieg icke vide af hvad Aarsage du 15
 mig saadan Troghed beviser / men Ju-
 das stod stille udi Træet / oc gaf mange on-
 de Ord fra sig igien / besynderlig der hand
 kom ned paa Jorden / da ofverstende hand
 sin gamle fattige Fader / som Skalde pley- 20
 er at gjøre / med mange uqvems Ord / som
 hver kand betende hvad en Skalde-Art
 pleyer at udrette / hans fattige Fader for-
 svaret sig med Sactmodighed / hvilket den
 slemme Skald fortrod til det verste / oc tog 25
 en Steen oc slog til sin Fader med / saa at
 hans Fader døde af samme Slag.

Det femte Capittel.

Hvorledis Judas siger Pilato/hvad
hannem er vederfareet udi Rubens
Haffue.

5 **E**r effter at denne forgifftige oc slem-
me forrædere Judas haffde bedreff-
vet dette fornesnde yndelige Mord imod
sin egen legemlig oc tiodelig Fader / dog
hand det icke viste / gif hand strax ind til
10 Pilatum igien / da tilspurde hans Herre
hannem/ om hand hafde fructen med sig
som hand lofvede sig at ville hente / eller
oc hvad hannem var kommen til Mode/
men hand kom saa forrigfuld igien / Ju-
15 das begynte at sige sin Herre hvorledis at
der kom en gammel Mand udi Hafven til
hannem/ oc hand gaff hannem onde Ord/
som hand hafde got Stel til / den samme
Mand / sagde Judas/trættede jeg saa len-
20 ge med / at jeg icke lenger kunde fordrage
hans stends Ord/ men udi min Hastighed/
Here Herre tog jeg en Steen oc slog han-
nem med / hvor udaff hand strax nedfalt
oc døde. Der Pilatus det hørde / forfærde-
25 dis hand / dog icke af Hiertet / men spurde
hannem om der var nogen som saae det/
at du slog hannem/ Judas sagde: ney Her-
re ingen saae det. Da sagde Pilatus til
30 hannem / | da vær ichun ved et frit Mod/

for din Tieniste skyld som du mig her til
bevist hafver/ vil jeg hielppe dig at du stalt
ingen Nød lide/ men ingen hafver seet det
vil jeg dölle med dig / at dig intet Ofver-
fald eller Stade stal stee. Efter saadan
Medhold hand sit/ blef hand jo længer jo
slemmere/ saa hand aldrig støtte hvad
hand gjorde.

Det Siette Capittel.

10

Hvorledis Judas fik sin egen Mo-
der til Ecte/ oc bleff paa det sidste Tiendt
aff hende/ oc hvorledis hand bleff Christi
Apostel.

 Er nu Rubens Hustru kom udi Haf- 15
ven oc fandt der hendis Mand liggen-
dis død/ da jamrede hun oc gaff sig bitter-
lig/ som hun vel motte/ da gic hun ind til
Pilatum / oc klaget for hannem hendis
Nød/ oc den store Hiertesorrig som hende 20
var nu ofverkommen / oc sagde hannem
hvorledis hendis Mand laae udi hendis
egen Haffve yndeligen myrdt oc omtom-
met/ beklaget hun/ at hun icke viste hvem
ham saa yndelig hafde taget af dage / det 25
var hendis største Hiertesorrig / da sagde
Pilatus til hende: Ja Qvinde/ eders Kla-
gemaal hafver ieg vel hørt oc forstaaet/
oc gjør mig ont at min Naboe den from-

me Mand skulle saa yndeligen slippe hen/
 men hvad fand jeg gøre her udi / jeg fand
 eder ingen gode Raad vide / uden saa var
 21 6 v at I viste tilvisse hvem hans | Banemand
 3 hafver været / fand I fly mig det at vide/
 saa vil jeg hjælpe eder saa meget / som mig
 mueligt fand være / oc lade Eder saa Ræt
 offver hannem / før tør I icke komme til
 mig der om / med saadan tynd Bestedning /
 10 maatte den arme bedrøffede Qvinde gaa
 fra hannem igien.

En Tid lang her effter der altingest var
 stille oc her blef icke meere omtalet / da gic
 Pilatus hen til samme Ende / og bød sig
 15 villigen til under et falskt stin / at ville væ-
 re hendis Forsvar / oc udi fremtiden for-
 siune hende med et got Giftermaal dersom
 hun ellers ville betro hannem der til / hand
 lofvede hende vel got med Munden / men
 20 dog intet af Hiertet / der hand nu saaledis
 tit oc ofte hafde lofvet hende / at hand vilde
 forsiune hende med en frommer Mand i-
 gien / da bevilgede hun paa det sidste hans
 Begiering / der Pilatus nu hafde faaet
 25 hendis Ja oc Munde der til / som streffvet
 staar / da kundgiorde hand sin Tienere Ju-
 das det / hvorledis hand vilde forstafte
 hannem den rige Ende / hvoraff den for-
 rædere Judas glæde sig storligen oc tænd-

te/ Land jeg komme til saadan Eyedom/ da
 maa ieg vel med Sandhed sige / at jeg udt
 en god stund kom hid til saadan en Hof-
 bond/ jeg maa vel sige mig at haffve en ret
 Stalle Lyfte / i det at jeg saa Land igien- 5
 nem gaa alt det Stelmeri som jeg hafver
 bedref- | vet oc dagligen bedrifver / gaar 27
 det for sig/ da vilde jeg ey længer være en
 Svend / men maa blive en Herre med Ti-
 den / Pilatus blef hart ved sit Forsæt/ oc 10
 lod intet af før hand hafde kommet det saa
 vit / at hun tog Judas til sin Ecte-Hof-
 bond/ der hand nu hafde faaet Enden/ be-
 gynte hand et ufsideligt Kefnet med sve-
 ren og banden/ men den arme Qvinde kun- 15
 de icke stille sin store Hierte-Sorrig / men
 jamrede sig hver Dag jo meere oc meere/
 den Erlige Suel Judas tilspurde hende tit
 oc offte/ hvad Marsage der var til at hun
 saa stedse oc idelig sørgede/ hun dølgede det 20
 lang tid for hannem / oc vilde intet sige
 hannem det / da lod hand icke af at spørge
 oc friste hende før hun endelig maatte sige
 hannem det / da begynte hun at sige til
 hannem/ jeg maa vel baade sørge oc græ- 25
 de oc sige med en god Samvittighed/ mig
 at være den u-lykseligste Qvinde/ som no-
 gensteds Land findis paa Jorden / først/
 fordi at jeg hafver icke født uden et eeni-

ste Barn til denne Verden / strax det var
 født/ da maatte jeg legge det udi et Strin/
 oc sette det udi Søen/ oc lade det flyde hen
 for Vind oc Vofve/ for den Ondskab styld
 5 mig om hannem blef kundgiort / den an-
 den Sorrig som jeg haffver / er at min
 Mand som jeg haffde tilforn/ tom mig saa
 stendelig fra / at ieg icke veed hvem eller
 10 7 v hvorledis hand bleff ihjelslagen/ men den
 tredie Sorrig/ som jeg endnu hafver/ den
 gaar mig meget mere til Hiertet end no-
 gen af de andre to/ som jeg nu hafver sagt
 dig / som er / at jeg nu effter min Mands
 stendelige Uffgang ville hafve været En-
 15 de / oc dette imod min Villie er jeg bleff-
 ven ofvertalt af Dommeren Pilato/ at jeg
 skulde tage ved dig/ det er allerstørste som
 jeg fortryder/ thi jeg hafver nu en bange
 oc urolig Samvittighed / der nu Judas
 20 hørde at hun talede om dette Barn / som
 hun tilforn hafde udkast/ da begynte Ju-
 das at tæncke paa de Ord / som Dronnin-
 gen hafde sagt til hannem at hand var et
 Hitte-Barn/ oc tilspurde hende hvor eller
 25 i hvad hun fornesfnde Barn hafde kast/
 dette begynte hun at sige for hannem alt-
 sammen fra Begyndelsen oc til Enden/ saa
 at Judas vel kunde forstaa udaff hendis

Ord / at hand var det samme Barn / som hun haffde udtaft.

Nu begynte hans Samvittighed at vogne / nu ofvertæncfte hand den store Synd oc Sorrig som hand fra sin Barndom ind-
 til nu bedrefvet hafver / først udi det at hand hafde bedrefvet dette skendelige Mord imod Kongens Søn / hvilken hannem lod opføde/ for det andet at hand hafde slaget sin egen Ægemplige Fader ihjel/ 10
 for det tredie/ at hand nu hafde bedrefvet den slemme Synd oc Blodstam med sin egen tiødelig Mo- | der / der hand nu saaledis haffde begrundet disse slemme Synder oc Laster begynte hand paa det sidste 15
 at aabenbare sig for hende/ oc at sige hende at hand var dette samme Barn / som hun tilforn haffde udtaft i Vandet oc lod flyde bort / der hun dette hørde / da gic hende denne Sorrig meget meere til Hjer- 20
 tet end nogen aff de andre/ at hun saa skendelig hafde bedrefvet den slemme Synd oc Ondskab med hendis egen Ægemplige Søn/ nu var det udi den Tid at GUDS Søn gic her paa Jorden/ oc fortyndede Mennisten 25
 at de formedelst en alvorlig Poenitenke kunde bekomme Guds Naade oc Venstab/ i hvor store deris Synder end vare / hannem kom hun udi Hu/ oc sagde til Judas/

efterdi du est det flemme Menniste / som
 saadan slem Synd oc Ondskab hafver be-
 drefvet / da gac til JEsu / hand er en
 sand Prophete / oc forlader dem alle deris
 5 Synder / som ville komme til hannem / oc
 begiere Synders forladelse / betiend din
 Ondskab for hannem oc falt hannem til
 fode / bed om Naaden oc icke om Rættten /
 det gjorde Judas / hand betiente sin Ond-
 10 skab for hannem / der hand dette hafde
 giort / da forloed JEsus hannem aff sit fa-
 derlige Hierte alle sine flemme Synder /
 som hand her til hafde bedreffvet / oc tog
 hannem til en aff sine Apostler at være /
 15 oc | gjorde hannem til en Staffere oc Pen-
 ge-Mestere for de andre / oc fic hannem
 Pungen at bære.

Der nu Judas saaledis hafde faaet sine
 Synders forladelse / oc kommen til saa-
 20 dan Dignitet oc Værdighed / da kunde hand
 icke endda lade sit Stelmeri være / men lod
 den onde Art sticke sig / saa at hand stael
 GUDS Søn den tiende Penninge fra / det
 var med hannem ligesom den der vil tage
 25 et Kul oc toe det hvidt med megen sturen
 oc toen / jo meere mand sturer jo flemmere
 det blifver / saa var det oc med Judas / jo
 meere den HËrre Christus hand lærde oc
 underviste hannem / jo argere oc flemme-

re hand bleff udi sit Stelmeri oc Stalckhed/
 som hand sig daglig i øfvede / dette hans
 Stelmiste Leffnet brugte hand saa længe
 indtil han stendeligen loed sig forføre aff
 Diefvelenden flemme oc løgnactige Mand/ 5
 for den Uræt oc Gierigheds styld / at for-
 raadde sin egen Hærrer oc Stabermænd / oc
 solde all Verdsens Saliggjørerere for tredive
 Sølfpenninge / saaledis lonte han Guds
 eenborne Søn / for alle de flemme Synder 10
 som hand forloed hannem / oc for alt det
 andet gode han beviste imod hannem / i det
 hand gjorde hannem til en af sine egne
 Discipler / saaledis pleyer Verden
 at lønne alle beviste gode 15
 Gerninger.

PILATUS

**Trykt efter Udgaven: »En kort Beskrivelse Om
Pilati Fødsel . . .« Kbh. 1663.**

En kort Beskrivelse
Om
Milati Dødsel:
Herfomst/lefnet oc Endeligt
Disligest om Jesu Christi Uskyldige
Død oc Pijne : Oc om hans Opstandelse oc
Himmelfart : Oc meget mere som denne
Historie indeholder.

Prentet i Kiøbenhavns Aar 1663.

21 2 r **Om Pilati Fødsel oc Uffkom**
Oc huorledis hand udi sin Ung-
doms tid slog sin Broder Jhiel.

5 **E**r var en Konge udi Judæa/
 5 **h**uilden der var en saare fin oc be-
 steden Herre ved Naffn Atus, den sam-
 me Herre oc Kong / offvede sig i alle Kon-
 gelige dyder / oc haffde altid til Jdret at
 ride udi Jact at forlyste sig / icke langt
 10 der fra som denne Kong holt sit Konge-
 lige Hus oc Hoff / boede en Møller / huil-
 den der haffde en offvermaade skøn oc dey-
 lig Daatter / ved naffn Pilla, den samme
 Møllers Daatter haffde Kongen tierlig-
 15 hed til.

Nu hende det sig en gang / at denne for-
 nefnde Kong Atus, kom en gang noget silde
 fra sin Jact / oc Mørckit falt hannem paa/
 saa gieste hand den samme Møller / oc be-
 20 dreff der om Natten den deel som hand til-
 forn haffde længe attraa effter / oc belaa
 der Møllerens Datter / saa at hun bleff
 fructsommelig ved Kongen / der nu tiden
 kom at hun skulle føde / da føde hun en Ung
 25 Søn / denne lod de opneffne effter Faderens
 oc Moderens Naffn / oc lode hannem kalde
 Pilatus, dette Barn beholt Moderen hos
 21 2 v sig / indtil det var Tre Aar | gammel / der

effter sende hun det fra sig oc til faderen/
Der nu faderen fik Barnet til sig/ da lod
hand det Optucte udi alle Gode Erlige Sæ-
der/ oc holt sig imod hannem som en fa-
der bør at giøre imod sit Barn. 5

Nu haffde denne samme Kong Alus en
Søn som var ræt oc Ectefød/ huilken der
var ved den samme Alder som Pilatus
haffde. Disse tuende Kongelige Børn/ lod
Kongen tilsammen opføde / som sig tuen- 10
de Kongelige Børn tilhørde met Profes:
Der de met hin anden Opvorte / oc vare
komne noget til Alders / oc bleffve Mand-
actige / da brugte de megen oc atstillig
Kortuulighed / baade met Tornering oc 15
Dystrennen oc andit mere saadant met
Lyft oc Kortuil de haffde. Engang som de
vare komne hjem aff Jact om Dagen/ be-
gynte de atter deris tids fordriff met Staff-
taffel at leege/der de nu saaledis legte til- 20
sammen/ kom dennem nogle Ord imellem
om deris leeg/ huor udaff der yppedis en
stor trætte imellem dennem selffver ind-
byrdis/ besynderlig her udaff/ at Kongens
Ecte Søn hand fallede Pilatum en Hore 25
Unge/ oc lod hannem høre hans arme aff-
kom oc herkomst/det kunde Pilatus ingen-
lunde lide eller fordrage/ Men udaff stor
Ulycke bedreff synd | oc Ondskab / oc slog 31

Kongens Søn ihel / der dette Mord var
saaledis steet / bleff det strax Kongen oc
Dronningen tilkiende giffvit/at deris Ecte
Søn var Død oc Ihelslagen.

▪ Huorledis at Kongen sende Pila-
tum Keyseren til Bissel/oc huorledis
Pilatus hand slog Kongens Søn ihel
Uff franderige.

10 Er nu Kongen oc Dronningen hørde
dette skendelige Mord at være giort
imod deris Ecte-Søn bleff de offver maa-
de gantste Bedrøffvit/oc meget fortørnet/
det gantste Fold udi Kongens Gaard for-
trød oc at denne Ulycke saaledis var paa-
15 kommen / Kongen lod alle sit Raad til-
sammen / oc Raadsförde sig met dennem/
huorledis at dennem sluntis / at hand
best met lempe kunde faa Hefn udoffver
det Mord / som Pilatus hand haffde giort
20 oc bedrøffvit imod hans Søn / da gaffve
de hannem til Raad / at hand skulde lade
hannem affliffve for saadan hans Mis-
giernings styld / dette Raad klingede icke
i hans Ore / for saadan sag styld / hand
25 icke gierne vilde være styldig i hans Blods
Udgydelse: Effterdi det var dog hans egit
30 Kød oc Blod / derfor betenckte | hand sig
huad middel hand kunde finde / at hand

kunde komme hannem en anden paa Hænderne / oc blifve hannem qvit met lempe.

Nu var det paa den tid at Kongen stulle giffve Keyseren Stat / oc for denne Stat som hand stulle giffve Keyseren / da sende hand hannem den sin Slegfred Søn til Gissel oc Pant/ oc siden ville hand icke løse hannem igien / saa maatte da Keyseren giøre ved hannem huad hannem stuntis/ dette Raad bleff saaledis besluttet/ at Pi-
 latus bleff hensent til Keyseren/ Der hand nu saaledis var kommen did/ da haffde Kongen aff frandærighe forsend sin Søn til Keyseren/ at hand der udi det Keyserlige Hoff kunde lære oc see Kongelige oc Før-
 stelige Dyder / den samme Unge Hertug haffde mange Suenne oc Tienere som hannem tiende oc toge vare paa. Denne Hertug oc saa Pilatus lod Keyseren altid haffve samqvem oc omgengelse met hin anden/ huildæ oc brugte megen stemt oc tidfordriff met hin anden/ dog var den Kongis Søn aff frandærighe meget mere behendige udi alle tingist end Pilatus var/ disligeste var hand oc meere anseendis hos
 Herrer oc Førster end Pilatus var/ dette fortrød Pilatus storligen/ saa hand drog hannem had oc | Underj til derfor. En
 gang som de saade oc legte sammen / kom-

me dennem Ord imellem / saa at Pilatus
met den Taffle de legte met slog den Unge
Hertug / saa hand inden en stactid tid døde
aff samme Slag.

• Huorledis Keyseren sende Pilatum
ud imod sine Fiender for det Mord
styld / oc huorledis Keyseren siden
giorde hannem til en Regentere /
paa en Døse som hed
Pontius.

10

Er nu Pilatus haffde slaget denne
Kongis Søn ihjel / som hand tilforn
haffde giort ved sin Broder / bleff det giff-
vit Keyseren tilkiende / at Kongens Søn
15 aff Franderige var Jhielslagen / huor ud-
aff hand storligen bleff fortørnit / oc ville
endeligen lade hannem aflifve. Da var der
nogle iblant hans Raad / som sagde til
hannem: Kiere Keyser / eder dragis vel til
20 minde / at denne som dette Mord haffver
giort oc bedrefvit / oc er Eder sat til et Un-
derpant / for Eders Stat oc Rættighed
styld / oc dersom i nu lade hannem afflif-
ve / da kunde hans Faders Sendebud kom-
25 me met denne Stat / som hand er sat til
Gissel fore / huorledis kand i tæncke at i
kommer at staa / naar hand Ester sin Søn i-
gien / betender Eder derfor to gange / før-
x 47 end i |udi denne eders hastige Vrede lader

hannem Ufflifve. Keyseren sagde til den-
 nem igien / da Raader oc siger mig/ huor-
 ledis ieg Land heffne mig paa hannem/for
 det stendelige Mord hand haffver bedreff-
 vit. Da gaffve de hannem til Raad / at ⁵
 hand enten skulle lade hannem sette i Feng-
 sel sin ~~Ujffs~~ tid/eller oc saa effterdi at hand
 nu haffde Krig oc Feyde paa sit Land/sen-
 de hannem ud imod sine Fiender / blef
 hand da slagen udi Striden/ da laa der en ¹⁰
 føye ting mact paa / thi hand haffver dog
 fortient Døden / Disligeste haffver i icke
 behoff at suare hans Fader noget / om det
 sig saa hender. Effter saadan deris Ord oc
 Raad bleff Keyseren saa til sinds/ at hand ¹⁵
 skulle vere hans Krigs-Første imod hans
 Fiender / dog kom hand altid hiem igien
 met Ujffvet Ustamferit (som mand pleyer
 Almindelige at sige / den døer icke straa
 Død som nogen anden Ulycke offver henger ²⁰
 oc forestaar/ saa gic oc her met hannem)
 dette var hannem alt forlagt at hand skul-
 de dømme den Rætferdige Jesum til døde/
 for hand kom her saa fra / Nley hans Ey-
 cke var hannem icke saa god/ at hand skulle ²⁵
 bliffve Ihielslagen udi Krigen/ men hand
 maatte paa det sidste være sin egen Bødel/
 som her efftersølger / oc udi Bogen skal
 giff-|vis tiltiende. Der nu Keyseren saae ³⁰

oc fornam/at hand saaledis icke kunde faa
bugt paa hannem/tilspurde hand sit Raad
igien paa ny / huad Raad de vilde giffve
hannem/hand stulle giøre ved denne Mor-
dere / effterdi hand icke kunde bliffve sla-
gen udi Striden.

In laa der den **De** icke langt fra Rom
som hede Pontius/der boede megit offver-
giffvit sold paa/ saa at alle de Keyseren
10 sende did til dennem/at være deris Regen-
tere paa samme **De** / dennem slog de Jhiel
effter Haanden. Icke kunde Keyseren hel-
ler nogen tid faa sin rette aarlige Stat oc
Rente aff dennem / som de hannem Plic-
15 tige vare / derfor Raadde de Keyseren at
hand stulle sende hannem til samme **De**/
kunde hand da noget met sin Eystighed oc
Behendighed udrætte / da maatte det væ-
re hannem til beste / bleff hand oc Jhiel-
20 slagen aff dennem/som visseligen steer/da
maa det oc bliffve der ved / hand haffver
dog fortient Døden / dette Raad efftersøl-
ger Keyseren / oc lod sende Bud effter Pi-
latus/ at hand stulle komme til hannem/
23 der hand nu kom til Keyseren/ bleff han-
nem Landet offverantuordit/ at hand der
stulle være en Lands-Herre offver paa
Keyserens vegne.

Pilatus kunde vel forstaa oc fornemme/

at | hand for den Marsag styld / fide denne x 57
 Befalning / at de skulle slaa hannem ihjel /
 som de tilforn haffde giort ved andre deris
 Lands herrer / Pilatus var Keyseren Eyd-
 actig / oc annammede det oc saa / der hand
 nu kom paa Den til det onde foid / da lod
 hand strax holde en almindelig Herredag /
 der samledis de alle for / baade Unge oc
 gamle. Der de nu saaledis vare forsamlet /
 tilspurde hand dennem / hvad Stat oc Ren- 10
 te de Marligen var Keyseren styldige? De
 tilspurde hannem igien for hvad sag styld
 hand begærede det at vide? Da sagde hand
 til dennem: Hører i nu som skulle være mi-
 ne Vndersaatter / i skulle icke tro eller tæn- 15
 de at ieg meen eders verste der met / men
 jeg vil nu bebreffe eder at i effter denne
 Dag ingen tyngsel skulle lide / all den stund
 ieg er oc skal være Eders Regentere. Dis-
 ligiste maa i oc raade at giøre oc lade hvad 20
 eder selff lyst / oc ville i dog giffve eller
 antvorde mig noget paa Keyserens vegne
 til Stat / da vil ieg det vel anamme / oc
 forstide Keyseren det / ville i oc icke / da
 skulle i oc selffver raade derfor / der de dette 25
 hørde / bleffve de gantste glade / at de haff-
 de fangit saadan en Herre oc Huusbonde /
 oc loffvede hannem igien / effterdi hand
 ville være dennem saa gunstig en | Herre x 61

da ville de gierne være hannem under-
danig i alle maade / disligeste da ville de
gierne levere hannem all den Rættighed
som Keyseren aff dennem met all Rættig-
5 hed kunde tilfalde / der hand nu saaledis
haffde giort Contract met dennem / da for-
staffede hand all den stund hand var deris
Kandsherre / Keyseren sin tilbørlige Ræt-
tighed / huilken hand tilforn icke kunde be-
10 komme / saadant kunde hand met sin Si-
nankeri oc Listighed udrætte.

Huorledis at Herodes striffver Pi-
latus til / at hand skulle komme til han-
nem / oc huorledis hand bleff Kandsdom-
15 mere udi Jødeland.

A Ogen tid her effter røctis det udi Jø-
deland til Kong Herodem / huorledis
Pilatus met sin Behendighed hafde beve-
git dette onde fold paa denne De Ponti-
20 us / behagede det Kong Herodes meget vel /
lagde derfor all sin fljyd her til / at hand
kunde faa hannem til sig / udi den meening /
at hand oc der met sin listighed kunde giø-
re hannem Jøderne underdanig / thi de va-
25 re Kong Herodes megit Ugunstige oc stiff-
ve imod hannem / saa hand ingen buet
kunde faa met dennem / saa sende Herodes
Bud oc streff til hannem / at hand skulle

offvergiffve det Land som hand var paa/ 267
 oc komme til Jødeland til hannem / der
 vilde hand faa hannem en større forle-
 ning at Regere offver/end hand der haff-
 de / huilken oc stulle giffve hannem mee- 5
 re indtomst om Marit/end som den De hun
 gjorde: Der nu Pilatus fick disse Bud oc
 Tidende / offver tænckte hand huad dette
 sold tilforn haffde giort/ved de andre de-
 ris Lands-Herrer/oc tænckte sig ocfaa udi 10
 fremtiden / at stulle faa den samme Løn/
 gick derfor hen / oc lagde alt sit sammen/
 oc rømde saa hemmeligen hen til Kong
 Herodem. Der hand kom til Jerusalem til
 Kongen/ da gjorde hand hannem strax til 15
 en stor Regentere udi Judæa/ saa at hand
 inden en stactit tid fick meget Guld oc Kle-
 nodie tilsammen sandit/huickit Kongen
 icke alt fick at vide.

En føye tid her effter begaff det sig / at 20
 Keyser Augustus døde / oc Tiberius bleff
 Keyser igien (samme tid var Landsdom-
 meren udi Judæa oc død) der det om Key-
 seren røctedis udi Jødeland/ gjorde Pila-
 tus sig strax rede/ oc foer offver Haffvit til 25
 Rom / oc tog meget Guld oc andre dyre-
 bar oc kostelige Elenodie / som hand vilde
 stende oc giffve Keyseren oc hans Raad/
 paa det at hand kunde bekomme Keyse-

217 r **rens** Breff oc samtycke | at være Lands-
 dommere udi Judæa / denne hans store
 Stend oc Gaffve annammede disse Herrer
 aff hannem/ oc forhuærffvede det saa hos
 5 Keyseren / at det bleff hannem aff Keyse-
 ren bebreffvit/ at hand endeligen foruden
 all modsigelse/ skulle være Landsdomme-
 re offver gantste Judæam. Der hand nu
 kom igien hiem til Jerusalem/ oc de Key-
 10 serlige Brefve bleffve læst / at hand skulle
 være en Dommere udi Jødeland/ da bleff
 Kong Herodes oc Pilatus Uvenner/denne
 deris vrede oc Uvenstab/stod dennem imel-
 lem / indtil Guds Enborne Sønns tid var
 15 kommen/at hand ville lade sig pine oc dø-
 de/ der hand bleff fangen aff Jøderne/ saa
 sende Pilatus JEsu / hen til Herodem/
 at hand Talede met hannem / her aff bleff-
 ve de Venner igien/ som Strifften her om
 20 ydermere formelder / som streffvit staar.

Huorledis at Pilatus sender sit Bud
 til Keyseren / oc huad samme Bud
 vederfaris paa Veyen.

25 **E**r nu Guds eniste Søn var Dømt aff
 denne Dommere Pilato til Døde / oc
 var igien Opstanden/ oc var Opfaren til
 Himmels / da var der paa denne tid udi
 217 v dette Kongerige saadan en vijs oc va-|ne/

at naar som heldst der stede noget under-
 ligt udi Keyserens Land/det være sig huad
 det være kunde / da stulle mand uden all
 forhindring lade Keyseren faa det at vi-
 de/herfor befryctede Pilatus sig storligen/ 5
 udi det at hand for Jødernis Had ~~at~~ Aff-
 vind styld/haffde saa Uæstferdeligen dømt
 JEsu til Døde/huorfor hand var Jøder-
 ne altid Ugunstig oc vrede/ thi hand vi-
 ste vel / at JEsus bleff for affvinds styld 10
 angreben aff Jøderne / oc hannem igien
 leverit / at stulle dømme / dette angrede
 hannem storligen/icke for gierningen styld
 men for denne sag styld/at hand var igien
 Opstanden fra de Døde / oc var faren ~~at~~ 15
 til Himmels / her udaff hafde hand stor
 forrig oc banghed / oc sagde ved sig selff:
 Haffde jeg nu en som kunde giffve mig nog-
 le Raad / huorledis jeg kunde beholde ~~at~~
 oc Gods/ den vilde ieg giffve stend oc gaff- 20
 ve nock / oc bevise hannem stor Venstab/
 ieg ~~at~~ herfor meget bedrøfvit / at JEsus
 var saa mectig udi all sine gierninger/ det-
 te fører mit Hierte udi stor Pjne.

Nu er denne min anden Klage/ at hans 25
 Disciple endnu giøre udi hans Klassn man-
 ge underlige gierninger / det hafver alt
 disse flemme Jøder giort/at ieg er kommen
 udi stor sorg oc Banghed / thi faar Keyse-

ren det at vide / da | kommer ieg aff met
mine store befalninger / oc mister vift oc
mit Liff/ men hafde ieg lydt min Hustruis
raad / da hafde jeg giort ret / oc icke saa
5 Urætfærdeligen dømt den Ustyldige JE-
sum / jeg hafver selff forfeet mig der udi/
derfor maa ieg nu stedse oc altid leffve udi
stor fryct oc fare. Saaledis gic Pilatus
oc tænckte baade hiffit oc her/ paa det sid-
10 ste tænckte hand/ ieg vil sende mit Bud til
Keyseren/ at om saa steer/ som visseligen
steer/at jeg bliffver forflagit for hannem/
at jeg da hafde en god Ven hos Keyseren/
som kunde forblomme min sag hos han-
15 nem oc de andre Førster. Pilatus hand
hafde en visser Mand hos sig / som hed
Adrianus, huilken der var oc vel forfaren
i Striffen/ den bad Pilatus/ at hand stul-
le gjøre sig ferdig oc fare hans Erinde off-
20 ver Haffvit til Rom til Keyseren / Pila-
tus rede hannem kosteligen ud/ som mand
pleyer at gjøre ved Sendebud som stulle
fare udi fremmede Lande til Herrer oc
Førster. Der nu Adrianus var flet ferdig/
25 gic hand udi det beste Stib/ hand kunde der
betomme/ oc seglit der fra/ der de nu kom-
me en Dags reyse fra Jerusalem / hafde
de en god factmodig Vind/ den anden Dag
der effter kom der en stor Storm paa den-

nem/ oc førde dennem udi det vilde Haff/ 1
 saa at de viste aldrig huort / da bleffve de
 meget Bedrøffvit/ oc det angrede dennem
 at de vare Udfarne fra Jerusalem. Paa
 det sidste sette Vinden dem udi det Galilei- 5
 ske Land/ der komme de udi stor sorrig oc
 Elendighed / thi Kongen der paa Landit
 haffde saadan en Vijs oc Vane/ at huilken
 Fremmit som kom foruden leyde udi hans
 Land/den haffde for brøt Gods oc Ejsf til- 10
 sammen/ de hastede dennem suarligen udi
 Haffven/ oc kaste deris Under ud oc vare
 meget glade/ at de vare komne til Lands/
 oc icke udi det grumme Haff vare omkom-
 ne/ der de nu vare komne paa Landit/ da 15
 sagde folckit dennem Landsens Keylighed
 oc stic. Der de det hørde/ bleffve de gant-
 ste forfærdet. Adrianus sagde til sit folck:
 Jeg kand vel fornemme / at vi intet fun-
 de udkomme/men maa endeligen lide hvad 20
 de ville giøre os / hand spurde folcket at
 paa Landit/ huor Kongen var/ eller huor
 hand kunde finde hannem? De viste han-
 nem oc sagde: Hui spør du saa effter Kon-
 gen / du est megit Uvijs? Thi kommer du 25
 til hannem/da maa du visseligen Dø. Adri-
 anus vilde intet lade sig afftrente met saa-
 danne haarde Ord / førend hand paa det
 sidste kom ind for Kongen.

31r **Huorledis Adrianus kom ind for Kongen / oc huad samtale de haffde tilfammen.**

Er nu Adrianus kom ind for Kongen /
 5 som hede Vespasianus, hues Kaffn off-
 ver mange Lande vilt berømt er / som
 Striffen formelder / denne Kong haffde en
 stor plage aff tre Orme / som hede Vespan,
 de gjorde hannem stor fortred / oc de vare
 10 met deris Rumper befestede udi hans Klæ-
 se / oc naar hand skulle gaa til sit Konge-
 lige Bord / til Maaltid / da kunde hand in-
 gen Mad faa / Thi de løbe ned aff hans
 Hofvit / paa hans Tellercken oc aade den-
 15 nem først mætte / oc naar de vare mætte /
 løbe de op igien / oc lagde dennem til at
 soffve offven paa hans Hofvit / siden gior-
 de hand sit Maaltid / disse Orme haffde
 hand en suar plage aff / oc det fortrød han-
 20 nem / at hand skulle længer lefve / oc udaff
 disse samme Orme haffde hand det Kaffn /
 at de falledede hannem Vespasianus. Adria-
 nus falt udi Knæ for hannem / oc sagde:
 Allernaadigste Herre oc Konning / gjører
 25 imod mig Urme naade / oc lader Eders
 Drede siunde imod mig Elendige / oc gif-
 ver mig mit Liff / Kongen sagde til han-
 nem: Huor fra / eller huorledis est du kom-

men hid udi mit Land/ det skalt du først ⁸¹ v
 siige mig. Adrianus sagde til hannem: Aa-
 dige Herre/ ieg er kommen fra Jerusalem/
 oc skulle være seglit at Rom/ men forme-
 delst Storm oc Uveir / er ieg kommen hid ⁵
 udi eders Land. Da sagde Kongen til han-
 nem/ der hand hørde at hand var kommen
 fra Jerusalem/da skalt du giøre mig sund
 oc til pass igien aff denne min store siig-
 dom / som du seer at ieg haffver / effterdi ¹⁰
 du est kommen aff det Land/ som vise Me-
 stere ere udi / da kanst du vel den Konst /
 at du land hielpe mig met/ giør du det saa
 mot du leffve/oc ieg vil vel lône dig derfor.

Adrianus sagde til hannem: Allerna- ¹⁵
 digste Herre oc Konning / saadan konst
 land ieg icke/der ieg land hielpe Eder met/
 derfor maa Eders Aaade giøre imod mig
 huad Eder got siunis. Vespasianus suarede
 met fortørnit Mod oc sind / du skalt lide ²⁰
 en forsmedelig Død/uden saa er at du hiel-
 per mig aff denne min store Sorrig oc Mod/
 thi mand siger udi mange Land aff eders
 Vidsdom/ derfor giff mig vise Raad/ eller
 du skalt visseligen døe. ²⁵

**Huorledis at Kongen fild sin Hel-
brede igien / førend Adrianus stildis
fra hannem.**

32r **Er nu Adrianus hørde at Kongen be-
gærede vjse Raad / glædde hand sig
igien oc sagde: Høyborne Første / Edele
Herre oc Kong/ ieg fand ingen konst/ som
ieg fand hielpede eder met / men udi Jeru-
salem var der en Mand / huilken var en
10 sand Prophet / oc meget Mectig udi sine
Gierninger / hand kunde lade de døde op-
staa/ Spedalske/ blinde oc lamme/ oc huad
som helst siugdom de haffde/da kunde hand
helbrede dennem/ saa stor var hans mact/
15 da sagde Kongen til hannem: Sig mig
huem hand er/ lad mig oc kiende hannem/
som saadanne underlige gierninger haff-
ver giort. Adrianus sagde til hannem: Maa-
digste Herre oc Konning / det vil ieg met
20 all Nymghed vel sige Eder / thi ieg veed
vel huorledis det er tilgaaet met hannem/
Jøderne de fangede hannem / oc hudstrøge
hannem / siden hengde de hannem paa et
korst/der Døde hand paa udi sin Mandom/
25 oc forløste saaledis Mennisten fra den evi-
ge Død oc fordømmelse. Paa den tredie dag
stod hand op igien fra de døde/som Gud oc
Mand/der steede oc mange underlige gier-**

ninger oc Tertegeu udi hans Døds stund/
 Solen hun miste hendis stin / oc Jorden
 hun ryste / Graffverne de lode sig op / oc
 de Døde ginge der ud / oc gaffve **¶** vidniß- ^{3 2 v}
 byrd om hans Opstandelse. Da sagde Ve-
 spasianus til hannem: Dette tyckis mig un-
 derligt at være / at den som hafver mact
 offver Døden / oc kunde lade de Døde op-
 staa / at hand lod tuinge sig hen til døde
 paa et Kaarß / sig mig Marsagen huorfo- ¹⁰
 re hand gjorde det? Adrianus sagde til han-
 nem / hand gaff sig met sin frj villie der
 til / at hand ville lide / sin Pine oc Ustyl-
 dighed kunde nedlegge vor styld oc løse os
 fra den straff som vi haffde fortient / hand ¹⁵
 fordreff fra os den Død som os aff Eva var
 paaarffvit. Vespasianus sagde til hannem/
 hvad død døde hand met sin død. Adrianus
 sagde til hannem: Der er tuende flaus død
 til / den ene er den timelig død / huilcken ²⁰
 vi kunde see dagligen met vore Legemlige
 Øyen. Den anden er den ævige død / huil-
 cken vi met vore legemlige Øyen icke kun-
 de see / huem den fortien / bliffver æuig
 fordømt / dog hand her døer Legemlige / ²⁵
 skal hand dog paa Siælens vegne lide æuig
 Pine. Men nu hafver JEsus Guds eneste
 Søn / forløst os met sin død / fra den ævige
 Død / saa at vi vel kunde undgaa den / der-

som vi ellers ville ære oc prise hannem
 for hans Død. Vespasianus sagde til han-
 nem: Sig mig huorfor den æuige Død er
 os paatommen/thi min tancke oc meening
 37 er saa-|| dan/ at naar et Menniste dør en
 gang/saa tanc det icke dør tiere. Adrianus
 sagde til hannem: Gud Fader stæbte A-
 dam effter sit egit Billede / da satte hand
 hannem i en lystig Have / i den der alle-
 10 honde fruct var inde/ oc forbød hannem
 et flaus fruct / som stod i Haffven / hand
 icke skulle røre eller æde udaff/ da skulle all
 hans Slect oc effterkommere besidde den
 Haffve til evig tid / oc altid være Udøde-
 15 lig/ men dette forbud offvertrodde Adam/
 derfor udstøtte Gud Fader hannem aff Pa-
 radis / oc Gud sagde til hannem: Effter-
 di du haffver gjort imod min Mandat oc
 Befalning / da skal Jorden være forban-
 20 dit for din styld/ for denne sag styld motte
 Hødet til jorden igien men Sielen maatte
 til Helffvedis Pine/men haffde Adam leff-
 vit effter Guds Befalning/ da haffde hand
 altid leffvit udi fryd oc glæde / men der
 25 hand Aad aff dette Eble / den euige Død
 laa stult udi/da var der ingen anden raad
 til/en Guds Son met sin død motte frj han-
 nem oc alle Menniste fra den euige Død.
 Oc det siger ieg eder / Naadige Herre oc

Konning / at den samme H^{er}re J^{esu}s er
 endnu saa veldig oc mechtig/ som hand no-
 gen tid haffver været aff Begyndelsen / oc
 deler endnu sin Barmhertighed imod al-
 le / som ville hannem | bede om hielp oc 337
 bistand/ oc er det saa at i inderligen ville
 indfalde til hannem/ oc tro paa hannem/
 da gjør hand eder vel sund oc til pas igien
 aff eders siigdom oc frandhed. Vespasia-
 nus begynte strax oc sagde: Kiere H^{er}re 10
 J^{esu} Christe/ ieg troer visseligen oc fuld-
 kommenligen / at du est den Almectigste
 æuige oc leffvendis Guds Søn/ oc ieg sner
 det ved min Kongelig Eed oc Krone/at der
 som ieg bliffver sund oc til pas igien 15
 ubi min Næse/ da vil ieg næste tilkommendis
 Sommer fare hen til Rom/ til Keyser Ty-
 berium, oc tage Orloff aff hannem/ at ieg
 maa fare til Jerusalem / da vil ieg heffne
 den Ustyldige død/ oc det Ustyldige Blod/ 20
 ja ieg skal saa ødelegge oc forstørre den
 Stad/at den ene Steen skal icke bliffve paa
 den anden / der hand nu saaledis haffde
 loffvit oc tilsagt Guds Søn i Himmelen
 dette løfte: Da fulde strax Ormene aff 25
 hans Næse/ som haffde gjort hannem den
 store fortred / at hand bleff saa farst oc
 sund / som hand aldrig noget hafde stad
 paa hende. Der hand det saa / bleff hand

meget glad / oc sagde met høy Røst: An
 seer ieg at Iesus er all Verdsens Frelser
 oc Saliggjørerere / oc deeler sin Barmhjer-
 tighed imod alle dennem/ som Troer paa
 3 47 hannem. Der nu Kongen saaledis | var
 bleffven Helbredet / sagde hand til Adria-
 num: Vær nu glad met mig / thi dine vjse
 Ord haffve hiulpet mig/ saa ieg er forløst
 aff all min Siugdom oc Pine / du maa oc
 10 nu fare huort du vilt/ Kongen befoel strax
 at mand skulle lade hannem bekomme sit
 Stib igien/ oc lade bære der udi hues hand
 kunde tæncke hand behoff haffde. Effter
 denne Dag kom der ingen udi det Land som
 15 var saa vel kommen som Adrianus
 hand var.

Huorledis Adrianus kommer til
 Keyseren / oc huorledis Keyseren sende
 Bud til hannem.

20 Er nu Adrianus saaledis haffde faait
 sit Stib igien / met hues gods der udi
 fands/ gjorde hand sig strax ferdig/ oc foer
 til Rom til Keyseren / huilcken var haar-
 deligen plagit aff Spedalskhed / oc tæncke
 25 icke andet end hand skulle endeligen døe der
 aff / der hand nu var kommen til Keyse-
 ren / ryctede hand sit Erinde / der Keyse-
 ren det fornam oc hørde/at Iesus var saa-

dan en Mand/ baade udi Ord oc Giernin-
 ger/bleff hand offvermaade storligen for-
 tørnit / men der Bressvene bleffve læste/
 at hand var opstanden igien fra de døde/
 gaff hand sig noget tilfreds igien/dog sag- 5
 de hand aff stor vrede | at de falske Jøder 34
 hafde saa skendelig kommit saadan en
 Mand aff dage / oc haffde icke ladet mig
 saa det at vide/ at ieg kunde oc hafve faait
 hannem hid til mig/at hand oc haffde giort 10
 mig til paff aff min Siugdom/som ieg lig-
 ger fangen udi/dennem skal intet gaat ve-
 derfaris derfor/ raader mig derfor / i mit
 raad/oc siger mig huem ieg fand sende eff-
 ter hannem/som kunde snarligen føre mig 15
 hannem hid / da suarede de hannem alle
 oc sagde: Herre Keyser/ det ville vi gierne
 gjøre/oc vi ere saare begærendis at i kun-
 de bekomme eders sundhed igien. Der de
 nu hafde beraadt dennem / sagde de til 20
 Keyseren: Herre Keyser/vi vide ingen be-
 dre at raade eder oc sende der hen/end Vo-
 lusianum, Eders Naadis egen Landsherre/
 det Raad samtyckte Keyseren/ oc sagde til
 Volusianum, far hen til Jerusalem til Pi- 25
 latum / oc før mig JEsu hid / at hand
 oc gjør mig til paff aff min siugdom / oc
 sig hannem der hos / at er det saa hand
 gjør mig til paff igien / da vil ieg gjøre alt

det hand vil/ oc vil der met tro paa han-
 nem. Volusianus var Keyseren lydig / oc
 trodde udi det beste Stib hand kunde finde/
 oc seglede saa fra Rom/hand var paa vey-
 5 en i tre Uger oc et Aar / Pilatus forun-
 drede sig storligen / oc tenckte paa sit sen-
 10 debud Adria-|| num, hvor hand motte vere
 saa længe/ Thi hand ville gierne vide no-
 gen besteden tilbage/ huad Keyseren ville
 15 sige der om/saa vel som de andre Herrer/
 at hand haffde Dømt IEsu til døde/
 hand befryctet sig at Keyseren skulle sætte
 hannem aff igien/met den store Bestilling
 oc Befalning / som hand tilforn aff Key-
 20 seren annammit haffde. Keyseren fortrød
 oc den lange tid/at hans Bud var saa læn-
 ge henne / thi hand vilde gierne været til
 pass igien/hand sende atter Bud effter sit
 Raad / der de vare komne til hannem /
 25 spurde hand dennem at paa ny igien/
 hue m hand kunde sende til Jerusalem/der
 kunde hente hannem IEsu / thi Volusia-
 nus var alt forlænge/disligeste befryctet sig
 oc at hand skulle være kommen om halsen
 30 i Søen/ da radde de hannem at hand skul-
 le tage Columbanum, huilken der var vjff
 oc en veltalendis Mand. Keyseren sende
 bud effter hannem / der hand nu kom til
 Keyseren / sagde hand til hannem / Aaa-

digste Herre oc Keyseren / huad begiærer
 Ederes Naade? Keyseren sagde til hannem:
 Du skalt fare til Jerusalem / oc føre mig
 IEsu hider / ieg vil Lønne dig for din Uma-
 ge / at du derfor skalt lade mig. 5

Huorledis Keyseren anden gang 35
 sende sit andet Bud til Pilatum / oc huor-
 ledis Sendebudene funde hin anden / oc fore til
 Jerusalem / oc huorledis Pilatus bleff fangen.

Er nu Columbanus effter Keyserens 10
 befalning haffde giort sig ferdig sag-
 de Keyseren ydermere til hannem / Sig Pi-
 lato lige saa / at der som hand icke sender
 mig IEsu hider / da skal hand lide en for-
 smedelig Død / effter saadan Befalning 15
 foer hand fra Rom met en hast / oc kom
 til en by icke langt fra Jerusalem / som he-
 de Emaus der fant hand Volusianum for
 sig / huorudaff de glæde dennem storligen
 paa begge sider / at de vaare komne tilsam- 20
 men / saa droge de strax met hin anden til
 Jerusalem met glæde / oc rycte deris Erin-
 de hos Pilatum / huor udaff hand bleff off-
 vermaade forstreckit / oc sagde til dennem:
 Alt mit Guld / Sølf / oc Penge vil jeg gier- 25
 ne giffve Eder / maa jeg beholde mit Liff /
 da svarede de hannem igien / dit gods oc
 penninge begærer vi icke / men IEsu al-

lene/ hannem hafver Keyseren sent os ef-
 ter / at hand skulle komme til hannem oc
 giøre hannem til pass aff hans siugdom/
 effterdi hand kunde helbrede alle Mennti-
 5 ste i huad slaus siugdom der de haffde/ det
 3 6r siger alle de som hannem haffuer kjent/oc
 endnu tiender/ der de dette sagde/ da kom
 der en Ridder frem / oc sagde: Hører i
 fromme Herrer den i lede effter / er yn-
 10 delig dømt aff denne Dommere Pilato til
 døde/der disse tuende Herrer hørde ret sand-
 hed her om/ at hand hafde dømt hannem
 til døde/ da lod de fange Pilatum/ du mot
 visseligen være fød udi en Ulycksalig tid oc
 15 stund / i det at du haffver ladit legge den
 udi grafven som kunde lade de døde op-
 staa / oc kunde helbrede alle siuge Mennti-
 ste Pilatus sagde til dennem: Jeg er U-
 skyldig udi denne sag / men Jøderne haff-
 20 de skyld der udi derfor værer mig naadig/
 thi Jøderne tiøbte hannem for 30. Sølf-
 penge / aff den forrædere Juda / oc førde
 hannem fangen oc bunden for mig / da
 vilde ieg gierne haffve stillit dennem met
 25 Ord / oc giffvit JEsu løf / oc ladit han-
 nem leffvit/ thi hans Uskyldighed var saa
 stor / at ieg gic udaf Domhusit / oc toede
 mine hænder i vand / men de slemme Jø-
 der robte lige som de haffde været affsin-

dig oc galne / hans blod komme offver os
 oc offver vore Børn/ derfor lader mig icke
 nyde det ont at/thi ieg er slet Ustyldig udi
 hans Død / der hand dette haffde sagd/ var
 der en iblant dennem / som hede Simeon/ 5
 hand sagde til hannem: Pilate / du siger
 dig at være Ustyldig / huorledis kand du
 det || bevise / thi Iesus haffde vel blefvit 8 6
 lefvendis / der som du ellers haffde dømt
 Retferdelig/ der de Romere det hørde/ be- 10
 gynte de at græde bitterligen / oc sagde:
 O du Guds forgetten hund oc slemme
 Orm / haffver du saa ladet den Ustyldige
 Iesum mishandle / der skal dig intet got
 vederfaris/ de befalede at mand skulle sla 15
 hannem udi Jernlender oc stercke Baand/
 udi det fengsel skal hand være saa lenge/
 indtil de finge beraad sig huad de ville giø-
 re hannem/der dette nu saaledis var steet/
 da komme der mange oc flagit offver han- 20
 nem.

Lazarus kom oc der oc sagde / huorledis
 hand haffde liggit paa fierde dag i sin
 Graff/ oc Iesus haffde dog alligevel giff-
 vit hannem sit Liff igien. Hereffter 25
 ginge de Romer hen udi deris
 Herberge/men Pilatus motte
 ligge stille udi sit fengsel.

**Huorledis Columbanus blifver
henvist til en Qvinde som haffde
Christi Billede.**

Al morgenen der effter gic Columba-
 5 nus hen ud ofver den gantste Stad oc
 spurde/ huor Iesus var bleffven/ det tor-
 de ingen siige hannem / Columbanus kunde
 vel fornemme / at Pilatus oc de Hpperste
 Præster haffde forbundet dennem / at de
 10 icke | mere maatte tale om hannem / der-
 for spurde hand hemmelig iblant Soldat
 effter Iesum eller oc om der vare nogen
 enten udi Stæder eller Byer / som kunde
 vise hannem et Billede eller Effterlignel-
 15 se / som hannem kunde være ligt / at hand
 maatte faa hans Billede at see / da var
 der nogle iblant dennem som sagde: Her
 er en Qvinde ved naffn Veronica, den sam-
 me haffver vel et Billede som hannem er
 20 ligt / oc saa der ville vi vel siige eder huor-
 ledis samme Qvinde fic det Billede/ denne
 forne. Qvinde fic dette Billede saaledis/
 hun hafde hafft Blodsot udi tolff samfelde
 Aar/oc der hun en gang kommer hannem
 25 nogit nær / da rorde hun icke uden ved det
 yderste aff hans Klædesøm / saa fic hun
 strax hendis Helbrede igien / der effter tog
 hun et hui klæde / udi denne meening / at

hun ville gaa hen / at lade male Christi
 effterlignelse der paa/ der hun nu var paa
 Veyen / da kom Iesus oc møtte hende/ oc
 sagde: Qvinde / huort vilt du gaa? Hun
 sagde: HËrre/jeg vil gaa hen at lade ma- 5
 le dit Ansigt paa denne Klud / paa det ieg
 skal aldrig forglemme dig/ saa tog Iesus
 samme Klud fra hende / oc trycte den paa
 sit Ansigt / oc finge hende den saa igien /
 strax finge hun en lignelse oc gestalt effter 10
 hannem / lige som Ie-|sus var formerit 37
 oc sticket/ dette samme Ansigt haffver den
 Qvinde hos sig endnu paa denne Dag/ den
 samme Qvinde siger eder oc vel selff yder-
 mere / huorledis det er tilgaat met han- 15
 nem. Columbanus sagde til dennem: Kiere
 Denner/sige mig huor jeg kand finde sam-
 me Qvinde / det gjorde de met
 all ydmyghed.

Huorledis denne Columbanus kom 20
 til den samme Qvinde som haffde Christi
 Billede/ oc huorledis hun haffde undfan-
 get hannem.

Er hand nu kom til hende/ undfange-
 de hun hannem met stor tuctighed/ da 25
 sagde Columbanus til hende: Kiere Qvin-
 de / maa ieg met eders forloff spøre Eder
 om noget / oc i ville icke lade mig bliffve

mistænkt / da siger mig om i vide tæ /
 huor Iesus den vjse Mester er bleffven.
 Hun suarede oc sagde til hannem: Huor-
 for spør i effter hannem/eller huader eders
 5 Bestilling / Columbanus sagde til hende:
 Qvinde / ieg haffver hannem storligen oc
 høyligen fornøden / thi min Herre ligger
 fangen udi en stor siugdom / oc hannem
 er sagt om hannem / at hand kunde hel-
 10 brede alle Mennister / af huad slaus Stu-
 8 8 7 ge som de haffde / derfor vil ieg gierne at
 hand oc ville gjøre hannem til paf. Da
 sagde Veronica til hannem: Siger huem
 Eders Herre er / eller huorfra i ere kom-
 15 men? Columbanus sagde til hende: Min
 Herre er en veldig oc mechtig Herre/ han-
 nem tiener alle mand fattig oc Rige / oc
 hans lige findes ingensteds / thi hand er
 en Herre paa denne side/oc paa den Anden
 20 offver det suare Haff / oc er en Keyser off-
 ver Rom / huorfra at ieg er kommen. Da
 sagde hun til hannem igien: Min Herre
 er oc boer meget langt fra Eder / oc nær
 hos alle dennem som hannem ville paa-
 25 falde/oc alle de som ville bede hannem om
 hielp oc biestand / dem hielper hand aff all
 deris Nød oc Modgang/ieg er en arm Syn-
 derinde / motte ieg være hos hannem/ da
 forginge mig all den Sorrig / som ieg end-

nu bær udi mit Hierte / for hans Ustyldige døds Skyld / som hand Ustyldeligen maatte lide.

Om denne lange Samtale som den-
ne Qvinde haffde met Columbano, oc
huorledis hun paa det sidste viser han-
nem Christi efterlignelse oc
Billede.

Er nu Columbanus hørde aff hende/at
hand var død/ da siger hand til | hen- 38
de / O Qvinde nu gjør i mig meget ofver-
maade bedrøffvit her udi / at i siger mig
at hand er Død som min Herre skulle hel-
brede/ oc huorledis skal ieg dette kunde tro
eller begribe/at den er død/som kunde lade 15
de døde opstaa / oc være mectig offver al-
tingest/ kunde hand icke ocjaa vere mectig
offver Døden / oc giort sig den qvit / siger
mig dog huorledis det er tilkommit. Vero-
nica siger til hannem/ den tid Eva tog aff 20
det forbudne Træ/ huilckit Gud haffde for-
budet dennem / at de skulle det intet røre/
oc dette HErrens bud var offvertraad / da
kommer disse tuende Søstre ind til Gud fa-
der / som hede Sandhed oc Retferdighed/ 25
oc fremførde deris tale saaledis: Hør du
Gud fader/vilt du være en sandru oc Ret-
ferdig Gud/ som du holder dig at være/ oc
effter dine egne Ord som du selfver haf-

ver sagt/ at naar som helst det Menniste-
 lige Kion forsaae sig imod mig / da ville
 du endeligen straffe dennem met din Ret-
 ferdigis vrede / oc straffe dennem derfor/
 5 thi nu haffver det Mennistelige Kion off-
 vertraadt din Befalning / oc der som du
 nu lader dennem være Ustraffit / da bur-
 de du icke at kaldis en sandru oc retferdig
 Gud / som du alligevel est / Oc Nidtier til
 10 at Straffe det Onde. Der nu Gud Fader
 15 haffde hørt disse | tuende Søsters tiltale/
 da nødis hand til/ effter den Eed hand til-
 forn hafde sorit / at straffe icke alleniste
 Adam oc Eva / men all deris Uffkom oc
 15 Effterkommere/ met den euige død oc for-
 dømmelse/ ocsaa stor glæde som Gud i be-
 gyndelsen hafde tillagt dennem / saa me-
 gen bedrøvelse oc pine lod hand dennem
 offverkomme / saa at ingen kunde finde
 20 Naade hos hannem / men motte alle til
 Helffvedis grund. Det stod hen i mange
 hundrede Aar/at det Mennisteligkion var
 saa fangen under Dieffvelens Baand/ saa
 at der fands ingen forløfning / oc Gud
 25 Fader vilde intet lade sit hierte smelte/ da
 kom der To andre Søstre / som hede Vijsk-
 hed oc Barmhiertighed / til Gud Fader /
 oc begynte deris tale saaledis / oc sagde:
 Sandru oc Retferdige Gud / som hafver

stabt det Mennistelige Lion effter dit egit
 Billede / oc det haffver forseet sig imod dig
 oc dit bud / lad nu din vjshed oc barmhjer-
 tighed betage din strenghed oc Rætfærdig-
 hed / oc metdeele dennem din barmhertig- 5
 hed / saa at den slemme oc forstut Lucifer /
 icke stal haffve mact offver dit Creatur /
 som du effter dig selff haffver stabt / du fand
 vel finde middel oc raad / oc dog alligevel
 være en sandru Gud / som du aff begyn- 10
 delsen haffver været / oc endnu stal bliffve
 til æuig || tid / der som du ville saa haffve c 1 v
 forstut Mennisten slet fra dig / da haffde
 det været meget bedre / at du aldrig haffde
 stabt dennem. 15

Der nu Gud Fader haffde hørt deris Ord
 oc meening / offvertænte hand hvad Mid-
 del hand kunde bruge der til / at hand kun-
 de saa det Mennistelige slet forløst igien /
 dog alligevel ville hand for Korsens for- 20
 maledidelse styld være stillet til freds / for
 den skendelige offvertrædelsis styld / der
 effter gic den Himmelske herstare / den
 hellig Trefoldighed / oc holde et raad / hvem
 de kunde saa / som kunde stille Guds stren- 25
 ge oc Rætfærdige Vrede. Der de nu hafde
 huldit raad / oc alle vegne omleet / saa var
 der ingen anden Raad til / end at der skulle
 en Person ned aff Guddommen / da gic

Guds Søn frem / oc sig sagen paa tog / oc
 sagde sig at ville giøre fyllist / hues den deel
 at Mennisten haffver forseet sig met. Saa-
 ledis var der ingen anden raad til / end
 5 Guds eneste Søn / som motte met sin død
 oc pine forløse os Mennister fra helffve-
 dis Pine. Columbanus sagde til hende: Kie-
 re Qvinde / siger mig huem der haffver ta-
 git hannem aff dage. Veronica sagde: Jø-
 10 derne / som var so lang tid Prophiterit /
 at en Jomfru skulle føde en Søn / huilken
 12 der skulle met sin død forløse | den gantste
 Verden / saa bleff nu min HErre Jesus fød
 aff en reen Jomfru / hun fødte hannem
 15 foruden all væ oc smerte / oc bleff allige-
 vel en Jomfru udi all euighed / den sam-
 me Jomfru hed Maria. Denne HErre JE-
 sus var her paa jorden i 33. Aar / oc haf-
 ver giort mange underlige Mirackel oc
 20 Gierninger / huilket fortrød Jøderne / oc
 her effter for dette vaare de hannem me-
 get Ugunstige / Disligeste var det oc den-
 nem megit imod / at hand prædicke oc
 lærde udi deris templer / derfor ville de
 25 gierne hafve haft hannem om halsen / paa
 det sidste ginge de saa vilt paa sagen / at
 de købte en aff hans egne Disciple der
 til for 30. sølfpenge / at hand skulle fo-
 raade Jesum / den samme Discipel hed Ju-

das / da hand saaledis var forradt / saa
 antvordede de hannem udi Dommerens
 hænder. Men Dommeren hand viste vel at
 Jøderne for had oc afvind styld hafde fan-
 git hannem. Men tiden var kommen / at
 hand vilde lide sin bittre død oc pine/ saa
 dømte Dommeren hannem til døde/ oc lod
 hannem henge paa et Kors/. der døde hand
 paa/ Joseph aff Arimathia bad Pilatum/
 at hand vilde giffve hannem Christi døde ¹⁰
 Legome/ huilket oc saa steede/ saa tog Jo-
 seph hannem aff korset/ oc lagde hannem
 udi sin egen Graff/ der laa hand udi/ paa
 den tre- | die dag saa stod hand op igien ¹²
 fra de Døde/ sand Gud oc Mand/ oc siden ¹⁵
 der effter var hand her paa jorden i 40.
 dage før hand foer op til Himmels / udi
 hans hellige Apostlers nærværelse / der
 sidder hand hos sin Faders høyre Haand/
 lige saa mechtig oc veldig som hand nogen ²⁰
 tid haffver været tilforne / oc paa den y-
 derste Dommedag da kommer hand igien/
 saa maa alle opstaa igien met Liff oc Siel/
 oc gaa for hans strenge Domstol / oc da
 skal alle Rætferdige saa den euige glæde oc ²⁵
 Salighed/ men de Wrætferdige til den eu-
 ge død oc fordømmelse/ som aldrig skal saa
 ende / saa er det aff begyndelsen til gaait
 oc her effter skal det lige saa til gaa oc stee/

som jeg nu af begyndelsen haffver sagt eder. Columbanus sagde til hende: Jeg troer alt det ieg haffver hørt aff eder/ oc er nu kommen af alle de fortuilelser som ieg var
5 udi tilforn/oc for alt i dag bedrøffvede ieg mig udi mit gantste hierte / at JEsus er icke saa nær at ieg land saa hannem met mig / at hand oc hafde giort min Herre Keyser til paff/oc for hans styld da vil ieg
10 aldrig mere vente mig glæde i denne Verden. Veronica suarede oc sagde til hannem: Bedrøfver eder intet/men værer glad/ thi min HErre Christus haffver giffvet mig
€ 37 sin Efterlignelse paa et flæde/paa|det ieg
15 skal aldrig forglemme hannem. Columbanus sagde til hende: Jeg beder eder gantste Ndmøgeligen/ at i ville unde mig den ære/ at ieg motte saa samme Billede at see/ denne hans begæring bevilgede Veronica, oc
20 stod op oc gic did som det dyrebar Klenodie laa/ det tog hun op met stor verdighed/ oc visede Columbano det/ der hand nu saae det / falt hand ned paa sine Knæ oc sagde: Alle de Dage der ieg haffver leffvit udi/
25 da haffver ieg aldrig saaet større glæde/ end den ieg nu sic aff den siun/ ieg nu saae udi mit hierte. O tiere qvinde ville i hafve guld oc sølff/ det vil ieg giffve eder nock udaff/ saa meget i self mest begærer / at ieg

kunde faa samme Billede/ oc føre min Herre Keyser det. Veronica sagde til hannem: Det ieg endnu stont kunde faa alt det Guld i verden er til /. da vilde ieg icke selge det derfor / men dersom i oc eders Herre ville tro paa Jesum Christum oc undfange den Christelige tro oc forlade eder paa Guds Søn Naade oc Barmhertighed/ da vil ieg følge eder til eders Herre Keyser.

Huorledis Columbanus førde Veronicam med sig til Volusianum, oc siden fore de til Rom til Keyseren. 10

Er nu Columbanus hørde dette hendis tilsagen / bad hand hende at hun vilde følge hannem hen til sin Metbroder Volusianum, det bevilgede hun/ der de nu komme did / som Volusianus var / da undfangede hand hende med stor Verdighed / Columbanus hand sagde Volusiano, huorledis Veronica haffde loffvit hannem/ at hun stulle følge dennem til Keyseren. Volusianus bad hende atter paa ny igien/ at hun stulle offverantvorde dennem samme Billede. Veronica sagde: All den stund ieg fandt røre min Tunge / da skal det aldrig komme fra mig / men all den deel ieg haffver loffvit eder / det vil ieg fuldkomme/ der offver glædde de dennem storligen/ oc 15 20 25

giorde deris **Stib** rede som de vaare kom-
men fra Rom met / oc lode føre **Pilatum**
der udi/saa haardeligen bebundit/at hand
intet kunde undvige/ Der de nu vaare slet
1 ferdige / ginge de til deris **Stib** / oc førde
Veronica met dennem / saa seglede de til
Rom igien/ dtd komme de inden en stactit
tid/ thi de haffde Vejrit oc Vinden lige som
de selff vilde. Der de nu kom udi **Landit**
10 icke langt fra Rom/ der treende de op met
stor **Glædstab**/ oc førde Veronicam udi Co-
lumbani Hus / oc sagde til hende: Kiere
Qvinde/glæder eder/oc frycter eder intet/
thi i skulle være mectig offver alt huad vi
41 haffve/ lige som vi selffver/ | oc skulle saa
alt det som eders Hierte lyst eller tand be-
giere/ den anden dag om Morgenene ginge
de betiden til **Keyserens Gaard**.

Huorledis Veronica kommer til
20 **Keyseren / oc viste hannem Christi**
Billede / oc huorledis Keyseren fik
sin Helbrede igien.

Er nu **Keyseren** fik det at vide / at
de vaare hjemkommen / sende hand
23 bud effter dennem / at de skulle komme til
hannem/ der de nu komme til hannem/ da
sagde de til hannem / huorledis det var
gaaet dennem paa Veyen / der **Keyseren**

haffde hørt dennem ud/ sagde hand til den-
 nem: O væ/ah bedre mig det/ at i icke haff-
 ve ført mig JEsu hid / at hand oc saa
 haffde giort mig til paff aff min Siugdom/
 huad haffver i da giort den slemme hund 5
 Pilatus/ som hannem hafver dømt til dø-
 de? De sagde: Naadige Herre Keyser / vi
 haffve ført hannem fangen hid met os/ saa
 at i kunde gøre met hannem huad eder
 selff lyst. Da sagde Keyseren til dennem 10
 igien / huad hafver i da giort de slemme
 Jøder? De sagde: De vaare alt formange/
 derfor kunde vi intet gjøre dennem. Da
 sagde Keyseren: Det vil ieg flage for min
 øffverste Gud / at ieg icke sende mere sold 15
 met eder / som kunde slagit dennem alle
 ihiel. Da suarede de oc sagde: || Allerna- c 4 v
 digste Herre oc Keyser/ er det saa at i blif-
 ver til paff igien aff eders siugdom/ da haf-
 ver i vel saa megen mact / oc saa megit 20
 sold/ at i kunde tuinge dennem met. Key-
 seren suarede oc sagde: Kand ieg saa min
 helbrede igien / da skal ieg lade fange oc
 Jhielslaa / saa mange som ieg met min
 mact kand ofverkomme. Da sagde Colum- 25
 banus oc Volusianus til Keyseren/ vi hafve
 ført en Qvinde hid met os/ den hafver JEs-
 sus giffvit sin effterlignelse til et Testa-
 mente / oc der som i ville tro paa denne

forstfeste Iesum Christum / oc bede han-
 nem om sin naade oc barmhiertighed/ da
 bliffver i vel tilpafst igien. Da sagde Key-
 seren til dennem: Lader mig faa samme
 5 Kvinde at see/saa gic Columbanus fra Key-
 seren / oc did som Veronica var / oc sagde
 til hende: Vil i gøre vel oc følge mig til
 min Herre Keyser / det bevilgede hun / oc
 loffvede sig det gierne at ville gøre / udi
 10 midler tid men Columbanus var effter Ve-
 ronica, lod hand sig drage aff alle sine Key-
 serlige Klæder / oc tog andre ringe Klæ-
 der paa / oc gic ud imod hende / oc und-
 fici hende Erligen. Veronica opløffter
 15 Christi hellige Billede/ oc vijste Keyseren
 det / da Keyseren saae det / da falt hand
 ned paa sine Knæ / oc sagde: O Herre Ie-
 su Christe / ieg | troer vist oc fuldtomme-
 20 ligen/ at du est sand Gud oc Mand / disli-
 geste oc saa Guds Søn/ ieg beder dig gant-
 ste ydmygeligen/ at du ville verdis til/ at
 hielpe mig aff denne min store ælendig-
 hed/ som ieg er udi/ ieg vil stedse oc altid
 holde dig for min Gud oc skabere / Saa tog
 25 Veronica dette Christi Billede/ oc lagde det
 paa Keyserens Ansigt/ oc signede hannem
 met den hellige Trefoldigheds Kaffn / oc
 sagde: Herre Keyser/ troer i paa Iesum
 Christum den leffvendis Guds Søn / som

for alle vore synders styld/ er død paa for-
sens Gallie / oc igien Opstanden til allis
voris Retferdighed? Keyseren suarede oc
sagde: Ja det troer ieg fast oc fuldkomme-
lig/ oc paa denne tro vil ieg ocsaa gierne 5
Dø/ der hand dette haffde loffvit oc tilsagt/
da bleff hand strax Karst oc sund/ som hand
aldrig nogen tid haffde stadt noget til-
forn / der Keyseren dette saae oc fornam/
begynte hand met stor Røst/ oc sagde: **A**n 10
land ieg befinde at min Gud som ieg her
til dags haffver troet paa / land icke hiel-
pe sig selff/ meget mindre mig. Men den-
ne H^Errer J^Esus/ som mig Usiunlige haf-
ver hiulpet den befender ieg nu min Gud 15
at være / oc en H^Errer offver Himmell oc
Jord/ oc aldrig vil ieg tro paa nogen an-
den / uden hannem allene. | C 5 v

Hvorledis Keyseren beholt denne
Qvinde hos sig. 20

Er nu Keyseren haffde faaet sin hel-
brede igien/ som nuer omtalit/ da bad
hand Veronicam gantste gierne/ at hun vil-
de bliffve hos hannem all den stund hun
leffde. Da suarede hun oc sagde: Allerna- 25
digste Herre oc Keyser / ieg vil icke gierne
være eders vilge imod / dog beder ieg oc
begærer gantste ydmygeligen/ at ieg met

eders loff maa fare igien hiem til Jerusa-
 lem / da bad Keyseren hende atter igien
 paany/ at hun ville være der hos hannem
 en tid lang/ den Keyserens Bøn bevilgede
 5 hun/ saa besfoel Keyseren Columbanum at
 hand skulle tage Veronicam hiem til sig/ oc
 forsiune hende met alt hues hun behøffve-
 de oc begærer/ dette fuldkom Columbanus
 effter Keyserens befaling/ oc tog hendemet
 10 sig udi sin forvaring/ nu hende det sig icke
 langt der effter/ at denne Gudfryctige Ve-
 ronica bleff siug/ oc aff samme siuge inden
 en stædt tid døde udi Rom / der lod Key-
 seren hende saare herligen begrafve udi S.
 15 Peders Kircke i Rom for høye Altar/ huor
 mand mener / endnu paa denne Dag fin-
 dis samme Christi Billede. |

¶ **Huorledis at Vespasianus kommer**
 til Keyseren / oc siger hannem huorledis
 20 hand hæffver faaet sin Karsthed igien.

S Er nu Veronica var Død/ oc Keyseren
 nu hæffde dette Christi Billede i sin for-
 varing / da holt hand det udi stor Verdig-
 hed som det vel var verdt / da komme der
 25 mange aff Keyserens Raad oc gode Her-
 rer/ huilcke der glæde dennem offvermaa-
 de storligen / at hand hæffde faaet oc be-
 kommit sin helbrede igien / men all den

store Pract oc Hoffmod / som hand saae at
 de førde / det forsmade hand / oc ville in-
 tet acte dennem / Men gaff sig Inderligen
 ind til Gud i Himmelen / oc tædede han-
 nem for sin store Naade oc Barmhiertig- 5
 hed / at hand hæfde saa indgaait sig for
 det Mennistelige Høn / derfor ville hand
 oc ydmyge sig thi hand betiende sig dog at
 være et dødeligt Menniste / disligeste ville
 hand oc holde all den deel som hand udi sin 10
 store Nød hæfde loffvit Guds Søn.

Vespasianus var oc samme tid kommen
 til Keyserens Gaard / oc ville bede sig for-
 loff aff Keyseren / som i tilforn hæfver
 hørt / hand hæfde oc hørt at Keyseren hæf- 15
 de faaet sin helbrede igien / derfor ville
 hand gierne hæfve vist / huorledis var til-
 gaaet / at hand hæfde bekommet sin for- 20
 lighed igien / gic derfor ind til Keyseren
 oc sagde: Allernaadigste Herre oc Keyser
 ieg tæder GUD for eders sundhed / oc glæ-
 der mig storligen at i hæfver bekommet
 eders helbrede igien. Keyseren sagde til
 Vespasianum igen: Ege saa glæder ieg mig
 offver din helbrede / at du est bleffven til 25
 pass aff din siugdom / dog beder ieg dig at
 du ville siige mig / huorledis at det gic til
 at du fic din helbrede igien. Vespasianus
 begynte oc sagde Keyseren om Adriano,

huorledis at dette Pilati Bud kom Uforva-
 rendis udi hans Land/og tiende den H^eErre
 J^esum saare vel/ hand sagde mig mange
 underlige gierninger oc mirackel som hand
 5 haffde giort/dog haffde de falske Jøder fan-
 git oc bundit hannem / oc Pilatus var de-
 ris Dommere/ som Dømte ofver hannem/
 siden spurde ieg hannem ydermere adt/om
 hand kunde giøre mig til pax/ da sagde den
 10 Adrianus, Pilati Sendebud/ at ville ieg tro
 paa J^esum Christum/ huilken de Umil-
 de Jøder haffde hengt paa Korsit/ da kun-
 de ieg vel bliffve til pax aff min siugdom/
 det trode ieg visseligen / alt det hand sag-
 15 de for mig/ saaledis haffver den gode Gud
 giort mig til pax aff min plage/ huilken
 ieg aldrig haffver seet met mine Øyen/men
 20 alleniste aff de || Ord som ieg hafver hørt
 om hannem/da haffver ieg bekommet min
 sundhed igien. Da sagde Keyseren til Ve-
 spasianum: Udi lige maade er oc ieg blef-
 ven til pax/ oc helbrede aff min Siugdom/
 Thi det første ieg fik den samme H^eErris
 Christi Billede at see/ oc ieg sagde mig at
 25 ville tro paa hannem / saa fik ieg strax
 min helbrede igien. Da sagde Vespasianus
 til hannem: Naadige Herre oc Keyser vil-
 le i icke lade mig saa samme billede at see/
 Det bevilgede Keyseren hannem / oc viste

hannem det / der Vespasianus det saae / da
 falt hand strax ned paa sine Knæ oc sag-
 de: Nu tæder ieg Gud i Himmelen / at hand
 hæffver været mig saa gunstig / at ieg nu
 hæffver været verdig her til / at ieg motte 5
 see den Hærris Jesu Christi hellige Bil-
 lede / Gud giffve de flemme Jøder baade
 last oc skam / at de saa Ustyldeligen hæff-
 ver tagit den retferdige Jesum aff dage /
 de skulle visseligen derfor Dø / om den sam- 10
 me Hærrer oc Gud vil en tidlang unde mig
 Liffvit.

Huorledis Keyseren sætte sig paa
 Domstolen / oc ville dømme offver
 Pilatum. 15

Keyseren sende bud efter alt sit Raad /
 der de nu komme til Keyseren / da bad
 hand dennem / at de ville raade hannem /
 huad || hand skulle giøre ved den flemme 17
 Tyrann Pilatum / som saa ustyldeligen hæff- 20
 ver dømt den retferdige Jesum til døde.
 Da sagde Vespasianus til Keyseren som
 var Pilati affsagde fiende for Christi styld:
 naadige Herre oc Konning Keyser / i skulle
 gaa hen oc sette eder paa eders Domstol / oc 25
 aabenbare for det gantste fold / oc døm-
 me offver den flemme Tyrann / ligesom hand
 dømte ofver den ustyldige Jesum / oc lader

hannem faa sin løn/ effter som hand haf-
ver fortient/Keyseren suarede oc sagde til
hannem: ja udi sandhed det skal saa stee.
Det tyckis mig oc got være/ der met gic
5 Keyseren hen / oc sætte sig paa sin Dom-
stoel/ oc lod i alle sine Herrers nærværelse
kalde Pilatum ind for ræten/der hand nu
kom ind for Rættens oc Dommeren/ da for-
gætte de all den vrede som de hafde til han-
10 nem / oc det steede for den Kiortel skyld/
som hand hafde paa sig / huilken kiortel
hand kiøbte aff sine Tienere/ den tid Chri-
stus Guds Søn var Kaarshfest/ oc de da un-
der Korsit faste lod om den/huem den skul-
15 le hafve / den samme Kiortel hafde Pila-
tus paa sig / derfor tit eller naar de saae
hannem icke/da vare de hannem saa ugun-
stige/at de viste icke huad Dom de vilde un-
de hannem / oc naar de finge hannem at
20 see / da neyete de for hannem / oc viste al-
drig huad ære de ville bevise eller giøre
hannem. Det steede saa tit oc offte/at det
fortrød Keyseren/samt Herrerne/paa det
sidste blef det Keyseren raadt/ at hand skul-
25 le lade hannem drage af de flæder hand
var udi/ oc igien i føris andre flæder/huil-
cket oc strax steede / der det var steet / da
hafde de siden deris fri mact oc vilge met
hannem/ lige som dennem self lystede/ der

efter tilspurde Keyseren dennem igien
 paa ny / hvad plage eller straff hand han-
 nem skulle paalegge / dertil suarede alle
 at hand skulle dømme hannem til den
 allersmedelste død som hand kunde opten- 5
 de. Keyseren spurde dennem | at/ huilken 15
 den forsmedeligste død var? Der paa be-
 gærede de siu dags frist at beraade den-
 nem/ saa ville de komme oc sige Keyseren
 gienfuar / det blef dennem bevilget / oc 10
 her met stildis de fra Keyseren.

Huorledis Pilatus faar Tidende i
 fengselet/ at Keyseren vilde lade hannem
 Affliffve / oc huorledis hand omkom
 sig selff. 15

 Er nu de siu Dage vare forløbne/ kom-
 me de igien til Keyserens Gaard / oc
 vilde sige hannem fuar paa sit spørkmaal/
 oc felde en endelig Dom offver Pilatum/
 udi midler tid gic der en Dreng hen/ som 20
 var en af Keyserens Tienere/ til Pilatum
 udi fengselit / oc sagde hannem alt hvad
 hand hafde hørt om hannem/ Pilatus sag-
 de: Er der da aldelis ingen anden raad til/
 end ieg maa endeligen dø. Drengen suare- 25
 de oc sagde til hannem: Det veed ieg viffe-
 ligen ud af det som ieg hafver hørt om dig/
 at du ingenledis fand undkomme/ men skal

oc maa visseligen dø / der hand nu hørde
at der var ingen vey omtring/at hand kunde
beholde lifvit / da bad hand samme
Dreng / at hand vilde laane hannem sin
Kniff / at hand kunde stære den Mød met
som hand skulle æde/det gjorde den samme
Dreng / oc fik hannem sin Kniff/ Der nu
Pilatus fik Knifven / da skar hand strag
sin egen Strube ud / oc saaledis døde.

10 Der Drengen dette saae/ løb hand strag
hen oc kundgiorde Keyseren det/der hand
dette hørde/ da lod hand hannem tage aff
Fengslit / oc lod hannem fæste udi det sto-
re vand Tybris/ der drevve de Onde Man-
15 der saa megen finankeri oc ustyre/ at in-
gen kunde være der nær/saa lod Keyseren
tage hannem der fra/ oc lode hannem fæ-
ste udi et Hysten || eller Hemmelighed/ der
kunde heller ingen gaa til den sted / thi saa
20 mange som kom der/dennem bleff strag aff
den onde Mand halsen sønderbrøden paa/
der effter nødis Keyseren tredie gang at la-
de hannem tage der fra / oc lod føre han-
nem hen imellem to høye Bierge / udi et
25 stort udføre / huor hand end nu er/ oc der
steer mange underlige Jertegn paa sam-
me sted/ met uveir / liunit / oc naar som
helst nogen vil gaa til samme sted/ oc ro-
be noget høyt paa Pilati navn / saa kom-

mer der saa stort et uvejr/ met Torden oc
 Tunnit / ligerviis som det gantste Land
 skulle forgaa. Der dette fornæffnde var
 saaledis tilgaait / da kom inden en stactit
 tid S. Peder oc S. Povel til Rom/oc Præ- 5
 dicke om Christi Rærdom / saa lod Key-
 seren sig døbe aff dennem. Huorledes de oc
 siden paa det sidste blifve affliffvit for Chri-
 sti Ræffns bekiendelse styld.

Her effter drog Vespasianus strax hjem
 igien/oc gjorde sig ferdig met Stib oc Sold/
 thi hand vilde nu endeligen heffne Jesu
 Christi ustyldige Død / som hand tilforn
 haffde udloffvit. Saa efter Keyserens be- 15
 vilning oc Bistand foer hand til Jerusa-
 lem / det Ødelagde / oc forstørrede hand
 jammerligen/ som Josephus her om yder-
 mere formelder oc strifver. Der land mand
 læse videre der om / Huem som der 20
 haffver Ryst til.

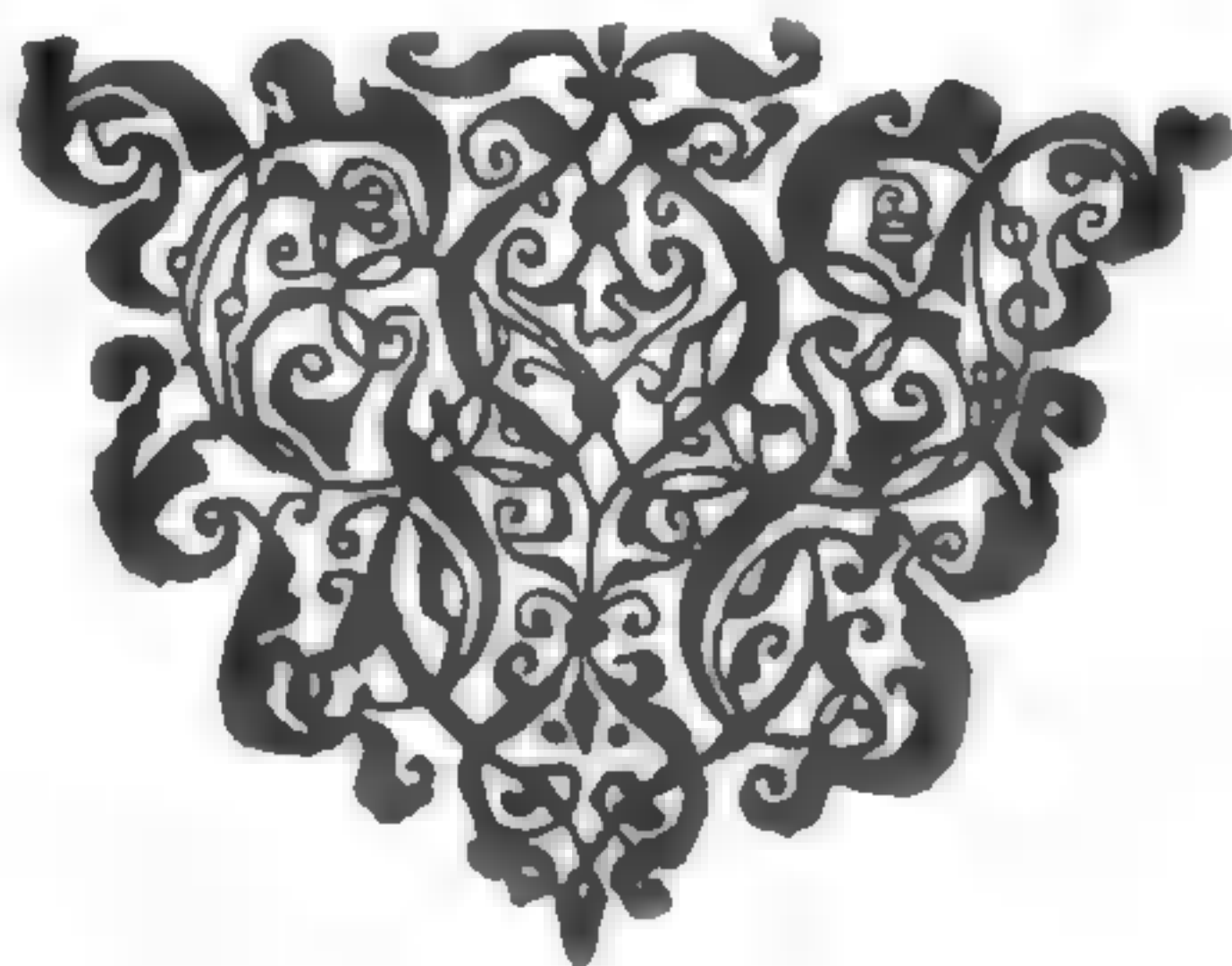
Ende paa Pilati Historie.

JERUSALEMS SKOMAGER

**Trykt efter Udgaven: »Sandru Beskriffuelse Om
en Jøde . . .« Kbh. 1631.**

Sandru Bestriffuelse
Om en Jode / som
vaar Jød oc Baaren til Jerusalem/
ved Naffn **AHASWERS**, Huiltens Pers
sonligen haffuer været nærverende til stede / Da
Christuser blesuen Kaarsist oc indul
denne tid / vdaß den Almechtigste
Gud / ved Liffuet er blesst
men oppeholden/
—

Nu nyligen fordansket.

Prentet i Kjøbenhavn / Aar

M. DC. XXXI.

Nulus vðaff Eiken/en Doctor x 1 v
vdi den Hellige Strift/ oc Bischof
til Slesswig/ huilcken sigis Sandru
at være / hand hæffuer for nogle Aar si-
den fortaldt / huorledis at der hand vdi
sine unge Aar/hæffuer nogen tid lang/stu-
deret til Wittenberg/ oc om Vinteren An-
no 1547. forreyste hiem igien til sine for-
ældre til Hamborg/hæffuer hand den næ-
ste Søndag vdi Kircken / vnder Predicken 10
der samme steds/tuert offuer fra Predice-
stolen / seet staaendis en Mand / huilcken
vaar barfodet/oc vaar hand en langt Per-
son/met it langt Haar/huildeet hengde ne-
der paa hans Skuldrer. Samme Mand / 15
hørde Predicken met slig andactt/ Saa at
naar Jesu Naffn bleff næffnd / Neyede
hand sig paa det høveste oc ydmøgeligste/
slog sig for sit Bryst oc suckede/ hand hæff-
uer icke hæffde andre Klæder paa sig / vdi 20
saadan en stor haard Vinter / end et par
Buxer / Huilde hengde ned paa føderne/
oc vaare meget reffne / oc en omgiordet
Liffthortel/som reckede neder til Knæerne/
Oc den Kappe hand offuer sig hæffde/ re- 25
ckede neder til føderne/huad hans Person
vaar anlangendis / vaar hand til at see/
som en Mand paa Halfftredivsinds Tiuff-
ue Aar gammel.

Oc haffuer der end da været flære got
 soldt/baade aff ypperlig Herre Stamme/
 saa vel som oc Adels Personer/ huilcke oc
 haffuer seet dette Menniste / baade i En-
 5 gelland/ Frandrige / Italien/ oc i atstil-
 lige andre Lande.

Offuer samme Mand / haffuer en huer
 sig gandske meget forundret / nu haffuer
 alligevel forneffnde Doctor/ effter at Pre-
 10 dicten vaar fuldendt/ flittelig effterspurd/
 huor forneffnde Mand vaar at finde / oc
 der hand saadant haffde forfaret / gic
 hand til hannem/ oc endelige aff hannem
 vilde vide/ huor fra hand vaar kommen/
 21 22 oc huor lenge hand sig | der samme steds
 vdi Vinteren haffde oppeholdet/ huor paa
 hand haffuer meget bestedelige suaret oc
 sagt/at hand vaar en Jøde/ fød oc Baaren
 til Jerusalem/Hans Naffn vaar Ahaswe-
 20 rus/hans Handverck vaar hand en Sto-
 magere. Oc at hand Personligen haffde
 været nærverendis tilstede / der Christus
 bleff Kaarsfest/ oc bract til døde/ oc saa-
 ledis siden den tid forleden/ vaar hand aff
 25 Guds Naade/ ved Riffuet bleffuen oppehol-
 den/ oc mange fremmede Land oc Stæder
 igiennem reist. Huilcket hand met mang-
 foldige Omstendighed oc Vidnisbyrd be-
 niste / baade om sig selff / saa oc effterføl-

gendis om Christo/ Huorledis det sig met hannem haffuer tildragen/ fra det første hand bleff ført for Pilatum oc Herodem/ indtil hand bleff Kaarsfest. Oc beuiste hand end da ydermere / end de Euangelist- 5 ster oc Historiske Stribenter vdi deris Striffter oc formelder / der nest befiender oc beuise hand / huor mange Regimentz Forandring der haffuer sig begiffuet / Besynderlig vdi de Orientaliste Lande / vdi 10 saa mange hundred Aar / fra ~~m~~ ~~115~~ til den anden. Vdi besynderlighed / hafuer hand ordentlige fortald / om Christi hellige Apostler / huorledis en huer aff dennem haffuer leffuit / oc huad hand paa det sidste 15 haffde lijdt / oc huad Endeligt hand haffde bekommet.

Som nu forneffnde D. Paulus aff Eithen/ effter nødterfft oc lyst (ja met stor forundring formedelt saadanne Aye oc wtro- 20 endis Tidender/ Huilcke icke tilforn haffde været høret) allesammen haffde vdhørt/ haffuer hand videre ombedet hannem / at hand hannem saadant paa ny effter all Omstendighed paa det flittigste vilde for- 25 telle. Paa det at hand disbedre oc grundelige vidstaa om denne Handel maatte bekomme/ huor paa hand haffuer giffuet saadant svar. At hand paa den tid / der

Christus bleff Kaarsfest / ~~daer~~ hand til
 Jerusalem / huilden H~~E~~Rre Christum
 27 hand | met de andre Jøder paa samme tid
 holde for ~~en~~ Ketter/ oc icke andet troede el-
 5 le ~~en~~ viste / end hand vaar ~~en~~ aff foldens
 forførrere/oc haffde hand seet hannem Eiff-
 lig vdi egen Person/oc der hof haffde hand
 med de andre Jøder paalagdt sin yderste
 flid/hannem som it oprørste Menniste at
 10 affstasse oc forjage/ for huilden de paa den
 tid antoge hannem/ Men der J~~E~~sus hans
 Senten~~k~~ Endelig aff Pilato ~~daer~~ affsagt/
 maatte de strax føre hannem forneffnde
 Stomagers huss for offuer/ der Stomage-
 15 ~~en~~ det fornam/gic hand hasteligen hiem
 til sit Huss / oc det kundgiorde for hans
 fold / paa det de oc Christum kunde see/
 huad hand vaar for ~~en~~ Menniste at de kun-
 de høre hans tale.

20 Da dette vaar giort/ haffuer Stomage-
 ren selff taget sit mindste Barn paa sin
 Arme / oc gic der met vden for sin Dør at
 staa/ den H~~E~~rrer Christum at bestue/ I det
 den H~~E~~Rre Christus nu vnder det suare
 25 Kaars bleff her frem ført/ bleff hand lidet
 stille staaendis op til forneffnde Stoma-
 gers Huss at huile sig/ men der Stomage-
 ren det saae / styndede oc dreff hand den
 H~~E~~Rre Christum hasteligen oc vdi vrede

aff sted/ oc sagde/ hand stulde pade sig bort
 did som hand hen hørde / huor vd offuer
 Christus hannem strax ansaa / oc sagde
 disse Ord til hannem: Jeg vil her staa oc
 huile/men du stalt gaa indtil den yderste 5
 dag.

Paa disse Ord / neder sette Stomageren
 strax forneffnde sit Barn/ oc kunde slet in-
 tet lenger bliffue der samme sted/ men eff-
 terfulde Christum hasteligen/ oc saaledis 10
 hassuer seet/ huorledis hand endelige bleff
 Kaarsfest / Marteret oc yndelige Dødet/
 oc der det vaar giort/ oc fuldend/ hassuer
 det strax siunis Stomageren wmueligt at
 være/ at hand kunde gaa tilbage til Jeru- 15
 salem / hassde icke nogen tid været der i
 Staden / ey heller seet hans Hustru eller
 Børn siden den tid/ men hassuer wfortøff-
 nit begynt at igiennem reyse | it fremmet 20
 Land effter det andet / som en arm oc be- 20
 drøffuit Pillegrim. Oc der hand en gang/
 effter mange Aar vaare forløbne/ vilde i-
 gienhiem Reyse til Jerusalem/fandt hand
 det slet Ode / oc Jammerlig forstørret at
 være / saa hand icke kunde see der samme 25
 steds / en Steen paa den anden / ey heller
 nogenlunde kunde kiende/ hues der tilforn
 Herligt oc kosteligt forhaande hassde væ-
 ret / huad nu den Almectigste Gud met

hannem vdi sinde hafde/ at hand hannem
saaledis i denne Elendige Verden maatte
omuanadre / oc saa Elendelige sig lade be-
stue/tunde hand icke anderledis tencde/ end
5 maa vel stee/ at Gud vilde haffue hannem
indtil den Nderste dag til it Leffuendis Vid-
uisbyrd imod Jøderne. Paa det de Wtro-
endis oc Wgudelige/ stulle Christi Død oc
Pine ihu komme/ oc dennem til plict oc bod
10 igien omuende. For hans Person/ saa oc
ynstede hand gierne / at den Almectigste
Gud i Himmelen/hannem aff denne Elen-
dige oc Jammerdal vilde heden falde.

Paa denne forneffnde beretning / haff-
15 ner hannem forneffnde Her Doctor Pau-
lus aff Eiken / met sampt Stolemesteren
vdi Stolen til Hamborg / huilken oc syn-
derligen vel vdi Historier vaar belæsen oc
forfaren/End nu til offuerflodighed oc be-
20 standig grund atspurd/ om hues sig haff-
ner tildraget vdi de Orientaliste Lande/
siden Christi Fødsel oc Kaarsfestelse/huor
paa hand strax / om atskillige oc megen
gammel fremfaren handel/ nocksom haff-
25 ner giffuet viß besteden / saa at de selff
maatte bekiende/at all forneffnde hans ta-
le/ sandru at være/ oc dennem der offuer
icke nocksom kunde forundre/huorledis al-

ting hosi Gud er mueligt/ men Mennisten
wmueligt oc wbegrundeligt.

Hvad forneffnde Jødis Leffnet vaar an-
langendis/ da holt hand sig meget stille oc
stadig / Talede icke meget mere / end hues 5
mand hannem atspurde/ naar hand bleff
Gestebs- | den haffuer hand lidet oc maa- 23 v
deligt ædet oc drucket/ hastede altid affsted/
oc bleff icke lunge paa en sted/ oc effter som
hannem til Hamborg/ Dansten/ oc anden 10
steds/ er bleffuen Penninge foræret/ haff-
uer hand icke meget meere / end 2 sk. ville
anamme/ huor udaff hand dog strax iblant
de Urme vddeelte/ giffuendis der met til-
flende / at hand ingen Penninge behoff 15
haffde/ Gud Almectigste vilde hannem dog
vel forsørge/ Thi hand haffde angret sine
Synder/ oc hues hand witterlig haffuer
giort / det haffuer hand Gud affbeden.

Saa haffuer mand (all den stund offuer/ 20
hand sig til Hamborg/ oc Dansten forhol-
det haffuer) icke seet hannem leedt / vdi
huilket Land hand er kommen / samme
Lands Tungemaal haffuer hand brugt/
oc der hand der det Saxiske Sprock haffuer 25
tallet / kunde hand det saa vel/ som hand
haffde været en Indfødt Saxe. Mange fold
vdaff fremmede Land oc Stæder/ ere kom-
men til Hamborg/ oc Dansten at besee oc

høre denne Mand / den meste part aff Al-
 muen haffuer hafft denne mening / oc det
 dtd hentydet / at effterdi samme Jøde / icke
 alleniste gierne hørde Guds Ord / oc der om
 5 gierne talede / oc allenegne met synderlig
 Andact (saa vel som oc met stor Suck /
 naar Guds Kaffneller Jesus Christus bleff
 neffnd) sig ydmagede / oc icke kunde fordra-
 ge nogen Sueren eller Bande / det maatte
 10 jo vdaß Guds Almectighed / ved samme
 Mand / noget synderligt betydes oc tiltien-
 de giffuis / Oc der som hand hørde nogen
 suære ved Guds Marter / eller Pine / haff-
 uer hand saare der offuer bleffuet forbit-
 15 tred / oc icke met ringe Jffrighed oc Suck /
 saaledis sagdt. O du ælendige Menniste /
 O du ælendige Creatur / stulde du saa din
 HErre oc Guds Marter oc Pine saa flem-
 melig misbruge / haffde du ligeruiß som
 20 ieg / vdi egen Person seet / huor tung oc suur
 21 4. den HErre hans Saar | oc Wunder vaar
 bleffuen hannem / for din saa vel som oc
 for min styld / du stulle fast heller lade giø-
 re dig selff stor skade oc vee / end du forgæff-
 25 nis saaledis stulle misbruge hans Hellige
 Kaffn.

Dette forneffnde / haffuer Her D. Paulus
 aff Eiken / vdi Sandhed / met all omsten-
 dighed / Trolig oc flittig til Slesswig for-

tald for mig oc mange got fold flære/saa-
 dan tale ieg oc siden den tid/ haffuer hørt
 vdaff nogle andre mine gode gamle be-
 tiende/ huilcke oc met Doctor Paulus paa
 samme tid til Hamborg / haffuer hørt oc
 seet forneffnde Mand/ vdi egen Person/ Oc
 at de vilde ydermere Vidne oc Betiende
 forneffnde Her D. Paulij Ord visse oc San-
 dru at være.

Anno 1575. Er Her Secretarius Christof- 10
 fer Krausse / oc Magister Jacobus aff Hol-
 sten/ Legats vijs / affærdiget til det Kon-
 gelige Hoff vdi Hispanien/ oc siden der fra/
 oc til Næderland / formedelst Krigsfol-
 dens betaling / som haffuer tient hans 15
 May: der vdi Næderland/ som nu forneffn-
 de legater komme hiem til Slesswig igien/
 haffuer de for bestandige Sandhed fortald/
 at de haffuer seet den vnderlige Mand til
 Madril vdi Hispanien/ vdi alle Stickelser/ 20
 Tæffuendis/ Alder/ Klædning oc Factor/
 saa oc vdi Person/ oc at de selff Personli-
 gen haffuer talet met hannem / Oc at de
 met mange andre got fold flere / baade
 Edel oc Wædel haffuer fornommet / at
 hand paa den tid talede god Spanste. Anno
 1599. vdi Decemb. Maanet / er vdaff en
 Sandru Person aff Brunswig bleffuen
 striffuet til Straßborg / at forneffnde vn-

derbar Mand stulle enda være til Wien i
 Østerrige vdi leffuende Liffue/ Oc haffuer
 hand den tid taget sig fore / at vilde for-
 reyse der fra / ind vdi Polen / oc til Dan-
 5 sten / paa det hand ydermere kunde kom-
 me aff Polen/ oc ind i Mustow/ Men huad
 x 4 v nu for- | standige oc Gudfryctige Men-
 ste ville Tro om forneffnde begrædelige
 Person / det staar en huer fri fore / Guds
 10 Sierninger ere alligeuel vnderlige / ube-
 grikelige oc wranfagelige / oc kommer
 Dag fra Dag / jo lenger jo mere for Luf-
 set / oc for den yderste Dag bliffue de
 Aabenbarede / Gud hielppe oss/
 15 at wi maatte staa aff Synden/
 oc Liffue haff Gud til
 Enig tid / Amen.

D. D. B.

20

Chrysostomus Dudulæus
Westphalus.

TEXTKRITIK OG COMMENTAR

13

JOSEPHS OG ASSENATHS HISTORIE.

A. TEXTKRITIK.

1. *Textrettelser.*

Udgaven gengiver Originalen fra 1580 i et og alt, således at kun uomtvistelige Trykfejl er rettede. De rettede Trykfejl er:

Udgaven S. 5, L. 27: for *seet* (∴ for *Sæd*) Orig. for *seet* — 7, 24 *Tapeter*] *Tageter* — 8, 6 *Jacint*] *Jarint* — 10, 4 *saadant*] *saadant* — 14, 6 *leindis*] *lemdis* — 21, 23 *Ben Jamin*] *BenJmin* — 24, 13 *Joseph*] *Josedh*.

En atter og atter tilbagevendende Trykfejl i Originalen er *c* for *e* eller omvendt. Denne Fejl er rettet uden videre.

Originalen har en Del Marginalnoter. Disses Plads svarer til følgende i Udgaven:

S. 4, L. 11: Gen. 37 — 4, 23: Gen. 38 — 5, 1: *Deter/*
hand bekiende sig at haffue større skyld end hun.
— 5, 16: Gen. 39 — 6, 16: Gen. 41 — 9, 9: *Josephs til-*
komst til Asseneth. — 11, 6: *Joseph forsiger Asse-*
nath en Kyss. — 12, 4: *En form oc fatsoen aff Pe-*
nitente. — 12, 16: *Effter Penitente kommer trøst.*
— 12, 21: *Guds Engel kommer til Assenath/lærer*
oc trøster hende. — 14, 4: *Penitente forhuerffue*
Guds yndist oc Naade. — 15, 21: *Kiffens Brød er*
Englenis oc Guds Børns spise. — 17, 15: *Joseph*
tager Assenath til Hustru. — 18, 20: *Jacob 113.*

Har gammel/ kommer i Egypten/ med 88 stæle/ aff
hans flect. — 20, 3: Wstidelig Kierlighed gjør off-
nergiffuet oc wgnadelig fold/ oc stifter Mord oc
alt ont. — 23, 15: Gen. 47 — 24, 13: Gen. 50.

2. Varianter.

Udgaverne fra 17. Aarh. er rene Optryk af Originalen eller af hinanden. De har en Mængde Trykfejl, men ingen Stilvarianter og kun ganske få Ordvarianter, nemlig: Mag S. 7 L. 15 aflæses i Optrykket fra 1657 der og på de følgende Steder af Gemaeder, Gemaet; haadeligen S. 10 L. 13 aflæses i Optrykket fra 1603 af haanligen. Sønnequen S. 4 L. 28 er i Optrykket fra 1657 affest af Sønnequind.

B. COMMENTAR.

S. 4 L. 20 Guldbrønd sandsynligvis mechanisk overtaget fra det tyske Forlæg. I den højtyske Text står der: eine alte Goldgrube. I Vincentius's Speculum står cisterna vetus.

S. 5 L. 1: 3: sammenlignede han hende med sig selv, jfr. Marginalnoten.

S. 5, L. 17: Stedet er uklart i den danske Gengivelse. Enten har Oversætteren ikke selv forstået Stedet, eller har ikke turdet gengive det i forståelig Form. Meningen fremgår klart af Vincentius's Text: Nec de eunuchis regis fuit, qui paruuli castrabantur, sed tradunt hebrei quod uidens ioseph elegantem emit eum ut ei misceretur. Dominus autem custodiens ioseph illum adeo infrigidauit, ut deinceps impotens fuerit coire, tamquam eunuchus ca-

set. Itaque uidentes eum arefactum de more suo eum pontificem . . . creauerunt. I den plattyske og den højtyske Text er Meningen vel forstået, men ikke klart gengivet.

S. 6, L. 27: En af de lærde synchronistiske Speculationer, som Oldkirkens Lærere lagde så megen Vind på, og som Vincentius efter eget Sigende har overtaget fra Petrus Comestor. „De Argu-ners“ er en Forskrivning af »de Argivers«. Man havde regnet ud, at Apis var Argivernes Konge på den Tid, da Isak døde. Augustin fortæller i De ci-vitate dei 18, 5, at denne Apis drog til Ægypten, og da han der var død, blev han som Serapis dyrket som Ægyptens øverste Gud. Da Memfis var Apis's ypperste Cultussted, forklares Speculationen om Apis som Byens Grundlægger let.

S. 7, L. 26: Det virker højst overraskende, at Assenath har sit Bedehus i dette Forråds-kammer og ikke i det Mag, hvor Gudebillederne stod. Der fore-ligger da også en Misforståelse fra de tyske Bear-bejderes Side, idet Vincentius har: promptuarium (rigtigt gengivet af Jehan de Vignay: et la estoient les celiers d'Asseneth).

S. 8, L. 16: *seindis*, sivende, rindende.

S. 10, L. 23: *Hustru*: dette Ord er meningsløst, thi hvis Joseph allerede nu kårer hende til Brud, har hun jo ingen Grund til at sørge. Såvel den græske og den latinske Oldtext (Battifol p. 48, 13 og 95, 27) som Vincentius har: Søster. Så bliver der

også Mening i Sætningen: grysse din Broder. Stedet er et Bevis på, at de tyske Bearbejdere har været Protestanter.

S. 12, L. 14: *aarle i Mørket*; højtysk Text: *frühe, da es noch tuncel war*; plattysk Text: *vroch in der schemmeringe*. Latin: *diluculum*.

S. 14, L. 6: *leindis*. Den latinske Texts *hilaris et modesta et mansueta* gengives noget klodset i den plattyske Bearbejdelse ved lachende ende tuch-tighe, højtysk: lachende und züchtige.

S. 21, L. 16ff.: Den barokke Misforståelse er overtaget fra det tyske Forlæg (plattysk: *welcke Pharao (als Nefren secht) metten anderen namen Comestor hiet*; højtysk: *welcher Pharao (wie Nefrem sagt) Commestor hiesz*). Hos Vincentius lyder Stedet: *mortuus est Pharao sub quo uixerat ioseph quem [ϝ: Pharao] comestor altero nomine dicit appellatum nefrem*. Vincentius angiver Héli-nand som sin Kilde (ϝ; Héli-nands Chronicon universale, 4. Bog).

S. 22, L. 1: *aß Beden*, Vincentius: *de torrente*.

S. 27, L. 3: *Oc Juda er intet tilkommet etc.* Denne umotiverede og egenlig uforstaaelige Sætning findes aldeles tilsvarende både i den plattyske og den højtyske Text. Disse, eller deres fælles Kilde, har ganske simpelt læst forkert hos Vincentius, hvor der står: *nec inde motus est donec egressi sunt filii israel de egipto ϝ: det (Josephs Lig) blev ikke flyttet derfra, før Israels Børn drog ud af Ægyp-*

ten. Den tyske Oversætter har læst i *de som iude* (Dativ af Juda) og så for at få en Slags Mening i Sætningen givet en vag Oversættelse af *motus est*. Den højtyske Text har: *Vnd Iuda ist nicht verrührt worden*; den plattyske Text: *Ende Juda is niet beweecht gheworden*. Den danske Oversætter har mærkelig nok fundet *verrührt* eller *beweecht* uforståeligt og har fuldbragt Forvanskningen ved at oversætte: *tilkommet*, hvad der giver selve Sætningen en Slags Mening, men ganske vist ikke hjælper på Sammenhængen.

JESU BARNDOM.

A. LISTE OVER RETTEDE TRYKFEJL.

I Ghemen-Trykket er en Mængde Fejl fremkommet ved Ombytning af n og u, af e og c. Disse åbenbare Trykfejl er rettede i Udgaven, men opføres ikke her.

Udgaven Side 34 Linje 2 mønstret; Originalen møstret — 34, 5 fattig] fatitg — 34, 11 thin] rhin — 34, 13 fonger] fongrr — 35, 17 engelens] engeles — 37, 1 kommen] komme — 37, 2 vðhi] vðhi i — 38, 9 hæffuer] hæffue — 39, 1 behawde] bahawde — 39, 25 til] til — 41, 24 welfignet] welfigner — 44, 18 at] ac — 44, 25 ganghen] ganghe — 45, 13 wilkommen] wilkomme — 46, 6 oc mangler i Originalen — 46, 12 iomfru] iomfeu — 46, 17 barnet] barner — 47, 6 the] rhe — 47, 18 hæffde] hæffð — 47, 27 ær] æt — 48, 8 ther] sic O. — 48, 24 mørles sic O. — 50, 4 styen] stynen — 50, 9 stierne] stjerne — 50, 14 att offræ] alf afæ — 51, 1 wæreth] wæreth — 51, 11 hæffue sic O. (Sammenblanding af directe og indirecte Tale? jfr. 86, 14) — 52, 9 Konger] Kongen — 52, 12 iomfru] iomfeu — 52, 23 barneth] barnerh — 55, 19 konne] komme — 58, 5 stowen] stowe — 59, 1 them] the — 59, 3 the] then — 59, 20 the] then — 60, 25-26 bedrøffweth] bedrøft | weth — 63, 25 kommen] komme — 64, 1 staden] stade — 65, 15 komme sic O. — 67, 8 att] aff — 67, 18 fonger] fongen — 68, 7 huar sic O. — 69, 5 fonghers] fongghens — 70, 26-27 hugswalelse] hugwalelse — 71. 4

fiortel] fiorlel — 75, 9 legte] lege — 76, 27 færlihet] færliget — 76, 27 haffuer] hanffuer — 77, 16 beder] heder — 81, 7 barn syn sic O. — 81, 18 hiærte] hiærre — 82, 3 hon] han — 82, 7 ther] the — 82, 18 al] at — 82, 22 fawuede] fawuende — 84, 1 lyff] yff — 84, 8 forfuld] forfuld — 85, 1 swennen] swenne — 85, 5 oc] os — 85, 21 barnsens] barsens — 87, 18 the] fmaa] fmaa — 88, 7 alle ageren sic O. — 88, 9 ther] the — 88, 17 ihesus mangler i O. — 89, 14 oc] o — 91, 27 thet] ehēt — 92, 8 worden leffuendhis] worde leffue-
dhis — 93, 17 gi] ge — 94, 16 mesterne] mesternen — 97, 16 befalet] bafalet — 98, 7 wore] ower — 100, 28 ther] rhr — 101, 13 teg] tega — 101, 17 screffuet] screff-
uer — 101, 20 hiærthe] hiæthe — 103, 14 sculle] scu-
lle — 103, 19 apostle] aeostle — 101, 25 then] rhen.

B. COMMENTAR OG TEXTKRITIK.

Alle Udgaver eller Tryk mellem 1508 og 1760 er forsvundne. I det kgl. Bibliothek findes imidlertid to Håndskrifter, det ene Ny kgl. Saml. 4° Nr. 122, det andet Thottske Saml. 4° Nr. 28. Det første er en i kalligrafisk Henseende meget omhyggelig, prentet Afskrift af Ghemen-Trykket, prydet med en Mængde inde i Texten omhyggelig påklæbede Kobbere, hidrørende fra en latinsk Bog, formentlig om samme Emne, fra 16. Årh. Men denne barnligt virkende Penneprove er fuld af meningsløse Forvanskninger af Ord og Sætningsdele, og mange Sætninger er udeladt. Det andet Håndskrift er fra

18. Årh., Afskrift af et af de yngre Tryk, måske fra før 1760; men også denne Afskrift er, skønt bedre end den forrige, meget ufuldkommen og giver ikke noget udover de kendte Tryk. Det er derfor kun undtagelsesvis og tilfældigt, at disse Afskrifter og de yngre skødesløse og vankundige Tryk giver Bidrag til at oplyse dunkle Punkter i Ghemen-Trykket.

Den eneste danske Text, der kan yde nogen væsenlig Hjælp, er da det i Indledningen omtalte Håndskrift K. 4 i det kgl. Bibliothek i Stockholm, der har Betydning for omtrent den første Fjerdedel af nærværende Udgave. Ellers må Hjælpen søges i de Værker på Latin og Tysk, der er Grundlag for Fordanskningen (Pseudo-Matthæus (Ps.M.) Legenda aurea, Bruder Philipps Marienleben (Filip)), og som foreligger trykte.

I Ghemen-Trykket findes så godt som ingen Skilletegn. I Udgaven er tilsat Skilletegn efter Nutidsbrug, men således, at denne Tilsætning til Originalen er aldeles mekanisk og udvortes og slet ingen Ændring i Texten medfører. Det Ord, der følger efter Punkt, Spørgetegn eller Kolon, har snart stort, snart lille Forbogstav, i nøje Overensstemmelse med Originalen, hvis Brug af store og små Bogstaver også iøvrigt er overholdt. De eneste Ændringer, der er foretaget, er Opløsning af Forkortelser og Rettelser af utvivlsomme Trykfejl.

Udgaven Side 31, Linje 1 ff. K. 4: **Ther war en man i israels folk heth ioachim af tudas flæct.** Anakoluthien hos Gh. gentages nedenfor L. 12 ff.

31, 5: **han 3:** Juda, medens han i foregående Linje er Joachim,

31, 8: **Ḥayas 3:** Isaks. Detforvirrede og forskrevne Stykke L. 5ff, der hverken findes i K. 4 eller Ps. M., hidrører formodenlig fra en Glosse i det latinske Håndskrift, der er fordansket. Det samme gælder 6, 4—6.

32, 8ff. At Joachim fra Templet drager directe ud i Ørken og ikke lægger Vejen hjemover, altså ikke genser Anna, er i Overensstemmelse med Ps. M., medens Vita rhythmica og Broder Filip lader Joachim først tage hjem og sammen med Anna bede Gud om Afkom. Forskellen er i dogmatisk Henseende meget væsenlig, idet Ps. M.'s Text tjener til Støtte for Læren om, at også Jomfru Maria er undfanget på vidunderlig Vis. Dette Problem har Vita og Filip intet Hensyn taget til, hvad der passer godt med, at de ikke har synderlig Interesse for det dogmatiske, men så meget mere for det jevnt underholdende og opbyggelige.

32, 26: **føl. Ps. M. har (ligesom K. 4) Spurverede. Synet skal varsle Frugtbarhed; jfr. Augustin, Contra epistolam Manichæi XXXII (Migne VIII Sp. 198).**

33, 2—5 er forskrevet eller ikke forstået. Ps. M. har: **Du kender min Hu og véd, at jeg fra mit Æg,**

teskabs Begyndelse har lovet, at hvis Du havde givet mig en Søn eller en Datter, vilde jeg have ofret Dig dem i dit Tempel. — K. 4 er også forvirret: *Unde thu mit hiarte af mit hiones vphob om thu gafue mef entug søn eller dotter at sculde ofræ tegh thet tel i thijt mynster.* — Brandts Text er ikke nøjagtig.

34, 14: Igen, jydsk Form for Lige, Mage, jfr. Palladius's Visitatsbog (Grundtvigs Udg.) 71, 23.

34, 20: Textens rette Form må være: *Om ieg finder nåde.* Således K. 4 og Ps. M.

34, 22: *fige* bør rettes til *figne*. K. 4: *fægn mef*; Ps. M. *benedic*.

35, 1—4: Ps. M.'s Text giver Meningen tydeligt. Englen har budt Joachim at bringe Gud et Offer (Heloffer, holocaustum, jfr. Gh. 34, 29). Hertil svarer Joachim, idet han ofrer Lammet: »Jeg vilde ikke have vovet at ofre Herren et Heloffer, hvis ikke dit Bud gav mig Ypperstepræste-Myndighed til at bringe Gud Offer.« Dette har Gh. ikke forstået; han har troet, at Joachim ikke turde ofre, fordi han var skamfuld og ydmyget, og tilføjer derfor på egen Hånd (Tilføjelsen findes ikke i K. 4): *for saa møgel blufel.*

35, 8: Ps. M.: Da faldt J. på sit Ansigt og lå i Bøn fra den 6te Time indtil Aften. — Også det følgende er misforstået: *figde* i Linje 11 er utvivlsomt en Læsefejl af Sætteren eller en Skrivefejl i Manuscriptet; K. 4 har *hugtæ*, svarende til Ps. M. *putantes*. Ordene *at han wille drepæ seg selff viser*, hvilken Hånd-

skriftsfamilie, Gh.'s Håndskrift af Ps. M. har tilhørt. Tischendorfs Text har: »de troede, han var død«, men det af Schade udgivne Hskr. har: putantes quod se ipse vellet interficere, jfr. Tischendorfs tekst-kritiske Noter til Stedet.

35, 15: oc vnderstode thæt er en Tilføjelse af Gh.

35, 19: twijl: K. 4 thængsel, hvad der også giver bedre Mening og svarer til Ps. M. ut sopore gravatur.

35, 24 f: Meningen er: en så ypperlig Livsfrugt at end ikke nogen hellig Mand eller nogen Profet har haft eller nogensinde vil få Mage, jfr. Ps. M.

36, 15—17: Ordene oc foster er sikkert en misforstående tautologisk Tilføjelse af Gh. K. 4 har: met all theræ byrd, saa at then tydendhe gif offuer all landet, svarende til Ps. M.

36, 28: K. 4: tha var hun so fullommen i hennæ athæfft och ydelugh i hennæ bone ænsæ hun wor fullelich til alderis kommen. I Gh. må der sikkert tilføjes so foran fullommen. Sætningen er så sammentrængt, at den egentlig forvansker Meningen i Ps. M. Cap. VI, Begyndelsen. — Hele Ps. M. Cap. V og en Del af IV er iøvrigt udeladt. K. 4 er endnu mere sammentrængt. At Ps. M. Cap. V er udeladt, er forståeligt, da det er af rent dogmatisk Indhold. Mærkeligere er det, at en Del af Cap. IV er udeladt, da det indeholder Positiviteter, som Gh. ellers har megen Sans for. En af de udeladte Passus, der skulde indføres Linje 23, lyder: Og da de havde set hen-

de foran Templet, steg hun i Løb op ad de 15 Trin (jfr. S. 38, 19: på den højeste Trappe) uden at se sig tilbage, og heller ikke spurgte hun efter sine Forældre, som Børn ellers plejer. Herover undredes alle... (efter Schades Text).

37, 5—6: K. 4: *stoth fiotligh ift til henne*; men også dette er en Misforståelse af den latinske Text, som her har været både Gh. og K. 4 over Hånden; der står: *eratque in tantum speciosa et splendida eius facies, ita ut vix aliquis in illius vultum posset intendere*.

37, 9: Som Exempel på Optrykkenes mekanisk-vankundige, meningsløse Misforståelser kan nævnes, at *tercie time* og *noen time* fremtræder under Formerne Jediel-Time (1760, 61 og 70), Jedel-Time (de yngre Tryk) og Nonne-Timen.

37, 10: *fine gode gerninger*; K. 4 i *gerningh*; Ps. M.: *opere textrino*.

38, 4: Ps. M. Abiathar; Navnet (ligesom hele Historien) er uden Hjemmel såvel i den kanoniske som i den øvrige apokryfe Overlevering. Selve Navnet forekommer kun 1. Sam. 22 f og 1. Kong. Bog 1. Det er da også sandsynligt, at det er Forfatteren af Ps. M., der har digtet eller (efter Samtidens Klosterlivs-Legender) tilpasset Historien og indføjet den i Sammenhængen for at fremhæve Maria som et Mønster til Efterligning. Forherligelsen af Jomfrustanden hos Ps. M. Cap. 7 er her stærkt forkortet.

38, 14: *vthen the wore glifte* (mangler i K. 4) er

en misforstaaet Tilføjelse af Gh., så meget mere urimelig som Maria her kun er 12 År gl. Ps. M. siger discret: iam consuetudinem adesse quod femina in templo dei illius ætatis non possit morari. — Skønt der er en vis jødisk Colorit over Skildringen, er det hele dog vist aldeles ujødisk; i hvert Fald er Tempeljomfruer uden jødisk Forbillede, medens der er velkendte romerske og ægyptiske Forbilleder (fra Vesta- og Isis-Cultus).

39, 20: Tallet 3000 findes ikke i K. 4 og heller ikke i Tischendorfs Text, men det fremgår af Schades Udgave af Ps. M. p. 19 Note, at et eller flere Håndskrifter har Tallet — atter et Vidnesbyrd om, at Gh. og K. 4 har hver sin Textkilde.

39, 20—21: og Duen kom aff enden; enden må være en Tryk- eller Læse- eller Skrivefejl for engen, jfr. K. 4: tha kom duuæ af engi there. Dog er det muligt, at der er en vis Correlation mellem aff enden i i Linje 15 (hvor K. 4 har: hwilc theræs vand en duæ flyger offn aff oc vptil himen) og Ordene her. Men hvordan det end forholder sig med Fejlens Oprindelse og Udvikling, er Meningen naturligvis: fra ingen af dem kom en Due (Ps. M.: et ex nulla virga exisset columba). — Da Gud således synes at lade Ypperstepræsten i Stikken, idet det jættede Under ikke sker, må Ypperstepræsten igen, og nu med større og størst mulig Kraft, henvende sig til ham (Linje 21—24) om Oplysning. Hele Skildringen har en stærk dramatisk, stigende Spænding.

Stav-Oraklet, Rhabdomantiken, der forekommer både i antik og middelalderlig Overlevering, er her vel snarest indført under Indflydelse af Fortællingen om Aarons Stav 4. Mos. 17. Men Aarons Stav løves og blomstrer, og der er ikke Tale om en Due, medens Due-Motivet alene findes i Protevang. Jacobi og i de fleste Håndskrifter af Ps. M. I enkelte Håndskr. af Ps. M. forekommer imidlertid begge Motiver: *et in cujus virga hoc signum apparebit, videlicet illa quae fronduerit et nuces protulerit* (et velkendt antikt Frugtbarhedssymbol), *et de cujus cacumine egredietur columba...* (se det tekstkritiske Apparat i Tischendorfs Udg. p. 66, men især — for hele Texthistoriens Vedkommende — Schades Udg. p. 19—20). Vita rhythmica og Broder Filip, Walther og Wernher har begge Motiver. — Når Duen er kommen med — og i nogle Redactioner af Ps. M. endda har skudt det andet Motiv ud — er det vel under Indflydelse bl. a. af Matth. Ev. 3, 16. Duen er Symbol på den hellige Ånd. — I den middelalderlige Digtning er det ellers overvejende den blomstrende Stav og ikke Due-Underet, der bliver Thema (bl. a. i Tannhäuser-Sagnet, en Del Helgenlegender; også i Bearbejdelser af Maria- og Jesus-Bøgerne, der inspirerer Malerne, f. Ex. Rafaels Spozalizio i Brera-Paladset i Milano).

40, 15 f. jfr. 4. Mos. 16.

40, 25: *nat*, Meningen må være: indtil, jfr. K. 4: *et* HII. Ps. M. (Cap. VIII) er her stærkt forkortet.

40, 29—41, 1: Tischendorfs Text har 5 Stoffer; Gh. har udeladt linum; men Schades Udg. har, hvad der må være det oprindelige og rigtige, eftersom der er 6 Jomfruer, 6 Stoffer: sericum, iacinctum, coccus, byssus, purpura, linum.

41, 6 ff.: I Ps. M. hedder det, at Møerne kaldte Maria Dronning for at drille hende; så forstår man bedre, at der må en Engle-Åbenbarelse til.

41, 28—42, 23 findes ikke i Ps. M. (42, 8—23 heller ikke i K. 4), men derimod i det korte »Evangelium de nativitate Mariae »Cap. IX (Tischendorf p. 112f.) og der langt vidtløftigere end her, hvor der egentlig ikke gives mere, end hvad der findes i Lucas-Evangeliet. Det er derfor ikke nødvendigt at forudsætte anden Kilde end Lucas, så meget mindre som Gh. ellers (jfr. Indledningen) for den Del af Skildringen, til hvilken der foruden Apokryfer og middelalderlige Digtninge også er kanoniske Kilder, samvittighedsfuldt har udnyttet disse.

44, 1: Bemærkningen om Sølv-Denaren findes ikke i nogen af Apokryferne og heller ikke hos Filip, men derimod i Legenda aurea.

44, 10: Man savner Jomfru Marias Svar, der skulde forklare Josef hendes Syn. Ps. M. har Forklaringen, og Legenda aurea gengiver den med udtrykkelig Henvisning til Ps. M. Ved at sammenligne det tilsvarende Sted hos Filip (1952 ff.) med Gh. får man et tydeligt Indblik i Gh.'s Arbejds måde. Hos Filip står der: Zweir slahte liute stuonden — vor mir; die

einen waren kunden [3: Landsmænd, Jøder] — die andern was diu heidenschaft, — der was vil mit grozer kraft. — Die juden weinten unde klagten — mit vreuden groz die heiden lachten; — unvro was diu judenschaft, — vroelich was diu heidenschaft. Josep sprach: nu weist du was, — vrouwe, bezeichnen müge daz? — Maria sprach: an minem Kinde, — als ich an minem sinne vinde, — diu zeichen sult elliu geschehen, — als ich si vor han gesehen. Skønt Ps. M. og Legenda aurea lader en Engel åbenbare sig og forklare Josef Synet, og skønt den danske Klerk har begge disse Skrifter for sig, foretrækker han dog Broder Filips Fremstilling, hvor der ingen Engel optræder. Både den danske og den tyske Klerk har en vis Sky for at bruge Engle og andre efter deres Mening miraculøse Midler mer end højst nødvendigt. Men ganske vist er Gh.'s korte Gengivelse af Filip her utilfredsstillende, også fordi han glemmer, at han ikke har meddelt de Forudsætninger, der gør Filips Forklaring tilstrækkelig. — Skildringen af Jomfru Marias Tilberedelser til Fødslen, af selve Fødslen og af hendes Puslen med Barnet (44, 26—45, 26) er helt igennem den danske Klerks Ejendom,

44, 14: *et h̄ oð h̄ hus*. Det vage Udtryk, der først ved Ordet *Krabbē* i L. 16 til Nød kan gengive Begrebet Stald (Lucas 2), stammer ikke fra nogen af Apokryferne, der alle, også Prot. evang. Jacobi, under antik Forestillingstvang, lader Maria føde i en Hule (Ps.

M. endog »i en Klippehule, inderst inde, hvor der aldrig kom Lys«, men som nu oplyses af et guddommeligt Lys, så længe Maria og Barnet er derinde, (jfr. f. Ex. den epidauriske Legende om Asklepios's Fødsel; Eusebios fortæller endog i Kejser Constantins Levned III. 43, at Kejserinde Helene bygger en Kirke ved Fødselsgrotten). Mæglingen mellem Apokryferne og den kanoniske Fødselslegende hos Lucas er foretaget i Vita rhythmica (1740 og 1743) og yderligere udformet af Filip, der efter en lang Beskrivelse af Hulen (forklarende Vita rhythmica's »diversorium«) udtrykkelig tilføjer, V. 1996 f.: in der hol ein krippe was — da der liute vihe uz az.

46, 19: **nache**, Filip har 2161 Rache, og det er vist kun for Rimets Skyld, hun ikke hedder Rachel, thi således hedder hun i Vita rhythmica 1769, medens Ps. M.-Håndskrifterne har ret forskellige Navneformer, deriblandt Zahel. — Der er neppe Tvivl om, at Gh.'s **nache** gengiver Filips Rache og derfor bør rettes til **Rachel**.

47, 11 f. jfr. Filip 2232 ff. (efter Vita rh. 2045 f.). Denne her umotiverede Flytning får sin Forklaring i Ps. M. XIV, der, som omtalt, lader Maria føde i en mørk Klippehule udenfor Byen. For at komme i Overensstemmelse med Lucas lader Ps. M. Marie gå ud af Hulen tredje Dagen efter Fødslen og »gå ind i en Stald, hvor hun lagde Barnet i en Krybbe«.

48, 27: Engadi, Engeddi, Navnet forekommer flere Gange i Gl. Test. (Ezech. 47, 10; Jos. 15, 62; 2.

14*

Krøn. 50, 2). Ikke hos Filip. Den gyldne Legende henviser til Innocens III, for andre Underes Vedkommende (Udg. S. 49) til Johannes Chrysostomos. — De hellige 3 Kongers Navne nævnes heller ikke hos Filip, men de findes almindeligt i den middelalderlige Litteratur, således hos Beda, der endog indgående skildrer deres Udseende og Væsen. Det er derfor underligt, at hverken Filip eller Gh. har dem. Hele hellig 3 Konger-Historien har Gh. iøvrigt behandlet meget frit og selvstændigt.

49, 24: Balaam, Bileam 4. Mos. 24, 17.

53, 17: Mariae Renselses-Dage 2. Februar. Filip har da også 40 Dage. Gh.'s XXX bør derfor rettes til XXXX.

54, 12: Stedet er øjensynlig ødelagt. Det tilsvarende findes ikke hos Filip, så det er Gh., der på egen Hånd har gengivet Lucas 2, 31 f. *helses* synes overflødig. Stedet kunde måske lyde saaledes: *Hwille thu redhe fore alle foltennes antlædhe, et lywffet* (jfr. 48, 9 *eth templeth*) eller: *et lyws til o. s. v.*

57, 1: Bør vel rettes til: *bleffue the ther.*

57, 6: *ey*. Er Meningen: Josef vidste ikke Vejen? Hvis ikke, synes *ey* at måtte rettes til *them*. Sætningen er indskudt af Gh.

59, 16—20 synes at være Gh.'s Ejendom; den snildt indskudte Episode findes ikke hos Filip.

62, 7—16: Denne yndefulde Skildring er en ret nøje Gengivelse af Filip 3186—3203. Trods Lighe-

den er Gh. dog omhyggelig gennemarbejdet, og Stedet viser, i hvilken Grad den danske Klerk skaber sin egen Stil, selv hvor Afhængigheden af Forbilledet udvortes seter stærkt. Filips Text lyder: Do diu selbe rede geschach — daz kint Jesus die wile lac — und slief in siner muoter schoz. — Daz wazzer von den zehern vloz — uf daz kint daz ez erwachte — sine muoter ez ane lachte. — Do daz kint gesach do hangen — die nazzen zeher an ir wangen — und sach ouch wol an ir ougen — daz si geweinet het so tougen — an ir arm sin houbt ez leinte — und stille swigent vaste weinte. — Lieplich ez sin muoter troste — an sinen süezen munt siz kuste. — Das kint mit siner hant do greif — und siner muoter abestreich — die nazzen zeher die er hangen — sach an sine muoter wangen.

63, 11—12: Det fremgår af Filips Text 3246f. (die liute dar kamen — den segen von dem boume namen), at der efter toge eller efter træe er udfaldet Ordet welfsignelffe.

63, 27: *sp̃leneis*. Byens Navn har de forskelligste Former i de forskellige Håndskrifter, hvori det forekommer (Ps.M.Cap.23: *vita rhythmica* 2324; Filip 3279). Jfr. Schades Udg. Note 238. Byens Identitet kan ikke fastslås.

64, 1—3: Filip 3286ff.: in der stat ein bethus was — aller apgote kirch was daz. — Bi dem bethus was ein phorzich; Vita rh. 2349: in quadam porticu tem

pli remanebant. Vor Klerk har ikke kunnet gengive phorzich.

65, 9: **herre** d. v. s. Hær, jfr. Filip 3375: und al sin her mit im versanc, — **försthe** 3: Hærførere. Sætteren eller Afskriveren har fået det gængse Udtryk: Herre og Fyrste i sin Tanke ved Læsningen af Håndskriftet. **herre** bør derfor rettes til **hær** eller **her**.

65, 10: der mangler øjensynlig et Verbum, f. Ex. frygte vi. Jfr. Filip 3380: also vürht wir daz versinken.

65, 17: **Eufrodistus**, hos Filip og i hans Kilder: Afrodisius.

67, 10: **hærre** 3: her, jfr. Filip 3483: und wesen bi uns uf der erden.

67, 17—23: Her er en Anakoluthi. Filip 3494 ff.: Ouch so sage ich iu vür war — nu ist des ein ganzes jar — daz dri künege durch diz lant — vuoren vrömde und unbekant. — Ze Jerusalem si wolden varn — suochen ein kint niuwe geborn. — Daz sol ouch gewaltic werden — in dem himel und uf der erden o. s. v. — Gh. kommer for Skade at sige: de tre Konger, medens Filip, correct, har: tre Konger.

68, 11: **om ether**. Ved en Lapsus er Gh. her kommen til at slå ind i directe Tale et Øjeblik. Hos Filip er hele Stedet directe Tale.

68, 25—26: Josefs Ytring er Udtryk for hans Utålmodighed over, at Eufrodosius afbryder ham. **megh** er vist en Oversætterfejl. Filip har: nu hoer noch

mere; dette »mere« er bleven opfattet som pers. Pron. i Dativ.

69, 4: forløffte. Er det Trykfejl for forløffte? Og betyder forløffte så »forløste« eller »forlystede«? Eller er forløffte det rette? Filips Text hjælper her ikke.

70, 5: hwat the sculde paa helle; Filip 3600: Herberge und ein hus in gaben — und swaz man zem hus sol haben.

70, 10: border oc Iyner; mon de tre Ord ikke skulde være en Forvanskning af Filips: pörtelin 3615? (Maria virker bl. a.: samit unde paldekin — gürtel biutel pörtelin).

70, 22—27: dette kunne Indfald findes ikke hos Filip.

71, 1—2: Denne jevne og sagkyndige Forklaring er Gh.'s egen. Den synes endog at kunne klare en formodet Vanskelighed i Filips Text, som Udgiveren ikke har kunnet magte.

71, 17: oc ey gid uty met bente, atter hjemmegjort, ligesom det følgende om Barnets første Tale.

72, 1—2: Hans Leg var uden al Skaden, og han havde den Leg, man ikke før havde set? Filip: daz niemen leit da von geschache — noch süntlich dinc dar an man sache.

72, 5: flær; Filip 3724: volgeten alle sinen siten.

72, 10: foran eller efter them må være udfaldet Ordet hannum; Filip 3733: Jesum zeinem künege namen.

72, 11: Legen var vist ikke så halsbrækkende, som

man kunde tro efter Gh.'s Ord. paa eth træ gengiver
Filips uf einem stoc, altså: på en Træstub.

73, 1: *thet barn wor i mod*, kunde måske rettes
til: *thet thet barn wor i mod*. Filip 3777: die dem
kinde waren wider.

73, 21: *oc fore*, burde være Ental, da der kun er Ta-
le om Josef. Filip 3814: von in vuor er uf die strazen.

74, 9: Her mangler noget efter Ordet *bedin*. Me-
ningen er klar nok efter Filip 3862 ff: Do wart Maria
schame rot—wan si durch des wazzers not — uf solt
heben ir schoz — diu noch nie wart gesehen bloz.
— Derved motiveres også Underet.

75, 5: *woractigh*, vel for: *woractighet*.

75, 7—8: den sædvanlige Anakoluthi.

78, 21 og 25: det er Gh. selv, der har fundet på at
modstille og gentage Udtrykket: at spille Legen.

78, 22—23: *fortrød*; Filip 4158: Jesus im daz niht
vertruoc.

79, 8—9: jfr. Konrad v. Fussesbrunnen 2955f: heiz
in, daz er ze schuole ge — lerne diu buoch nach un-
ser e; Passional, p. 55 Vers 25: in der e buch.

79, 11ff: De her blotopremsede Undere findes ud-
førligt dels i Vita rhythmica dels i de tyske Barn-
domsdigtninge, dog ikke hos Filip.

79, 26: Mester Jordan; i de Apokryfer, der beretter
om Jesu Skolegang (Det arabiske Evangelium og
Thomas-Evangeliene) hedder Læreren Zachæus,
(i Passionalet og andre tyske Bearbejdelser Zacha-
rias), men i et talmudisk Skrift (se R. Hofmann, Das

Leben Jesu nach den Apokryphen, Leipzig 1851 p. 216 ff.) hedder han Josua. Skulde Formen Jordan stamme derfra? Hele Stykket 53, 3—54, 6 mangler, som omtalt i Indledningen, hos Filip, medens visse Elementer genfindes i det gamle tyske Passional (Hahns Udgave Side 55 Spalte 1) og hos Konrad v. Fussesbrunnen (Karl Kochendörffers Udg. i: Quellen u. Forschungen zur Sprach- u. Culturgeschichte der germ. Völker, XLIII, Strassburg 1881, Vers 2945 ff.) Der kan ingen Tvivl være om, at der må eksistere eller have eksisteret et, formodenlig metrisk, Forlæg, og at dette er bleven gengivet i danske Rim.

80, 24: *thet* bør rettes til *ther*, jfr. Filip 4011 *was bezeichent si da* (Udgaven har ved Trykfejl: *ba*) *bi*.

81, 1: Filip 4020 *daz ist got von himelrich — des trifft ouch ein teil an mich*.

81, 7: *o*: Du ser ikke ud som et Barn, men det er en misforstået Gengivelse af Filip, hvor Texten 4024 ff. lyder: *Du bist ein tievel oder got — und machest von mir dinen spot. — Mich dunct daz du ein engel bist — oder von himel gotes Christ. — Du hast niht eines menschen sin — des ich nu inne worden bin*.

82, 22: *fagde*, Trykfejl for *legde*, *lagde*?

83, 7—8: Elisabeth mener, at Familien efter det lange Ophold i Ægypten og efter den lange Rejse, der må have tæret stærkt på dens Midler, trænger til Hjælp. Filip 4232 ff.: *Daz tet Elyzabeth umbe daz — wand niuwecliche komen was — Maria von dem ellende — und het niht vil undern hendern. Det er*

dette sidste Udtryk, Gh. »oversætter« ved: *thet hon sculde holde paa.*

83, 18—22: formodenlig efter en Glosse til det benyttede Filip-Håndskrift.

83, 29: *til fromme* er utvivlsomt en Trykfejl for: *til fromme*, jfr. Filip 4265 *ze vrumen*. Det følgende, til 84, 2 er et mislykket Forsøg på at gengive Filips Text 4262 ff.: *hvorledes kunde de to vel undlade at være meget sammen, eftersom de »ein ander heten liep — vor in ir muoter lip?»*

88, 18: *parde*, Filip 4496: *wierlin*.

89, 8: *ondhe effter syn*; Filip har 4532 ff.: *nimmer niht — disen kinden leids geschicht — von mir*.

89, 15: *løbe* er Verbum, Filip 4546 f.: *daz wierlin zetrat der man — daz daz wazzer gar uz ran*.

91, 6 og 9: *örten stow, stowen*, Filip: *wüeste* (men 2866 og 2909 = Gh. 57, 8 og 58, 1: *walt*).

92, 4: *huat* er vistnok Trykfejl for *huar*, jfr. 92, 10. Filip 4684: *die andern sprachen wie möht daz sin*.

92, 13: Den rette Interpunction fremgår af Filip 4700 f.: *er ist ein guoter zimberman — solher dinge er niht enkan*.

93, 4: *beswærlie*, Filip 4742 *beswaerent*. (Trykket fra 1760 og de følgende har misforstået og har: *besvæрге*).

93, 7: *the bære all byn over meth t. h.* Trykket fra 1760, der her har tilføjet en dogmatisk Profeti, har: *de klager overalt i Byen over dig*. Stedet mangler hos Filip.

93, 12—17: I Stedet for denne Forklaring har Filip blot Navnene Simon, Judas, Josef, Barsabas, to Jacob'er og Johannes.

93, 25: oc han vor rede; i Stedet for oc har Tryk-
ket 1760 og de følgende: om, og dette er vistnok det
rigtige. Hos Filip directe Spørgsmål.

95, 15: oc the sætte falsk imod; Filip 4853: daz ist
valsch des si da jent.

95, 26 ff.: dette herlige Moder-Spørgsmål har ikke
Gh. men Filip Æren for.

97, 3: Filip 4961: lert Johan Jesus, der reine. Det
er rimeligere at opfatte Johan som Subject.

97, 8: po stowen, Filip: wüeste 4969.

97, 24: effther syn, Filip 4993: namen bilde an.

98: Om Jesu Udseende jfr. Dobschütz, Christus-
bilder. Beilagen VIII: Zur Prosopographie Christi.

98, 8: hvide; der skal formodenlig stå hviden
eller thet hvide (Filip: daz wiz).

98, 17: reent, sikkert en Misforståelse for reede;
Filip 5054: reit; Trykket fra 1760 og de følgende har
også: rede.

98, 18: han o: Halsen.

98, 19—20: Trykket fra 1760 har omgået Vanske-
ligheden ved at forkorte: hans Hænder var rene for-
uden al Smitte. Men der er øjensynlig udfaldet no-
get mellem hans og rene. Filip 5062f.: die vinger
waren lanc unt smal — reine an aller slahte mål.
Formentlig bør der da læses: oc hans fingre wore
lange oc smale oc rene for all smitthe.

99, 23: i hans wold oc maect offuer werden er ikke nogen heldig Gengivelse af Filip 5125: an dem stet al der werlde gebot. Heller ikke Linje 25—26, der gengiver Filip 5126 ff.: sit du nu bist — der drier einer, wa von ist — daz du aleine bist min Kint — worden und die andern sint — bi dir beliben mit ir gemeine, — ir dri in der gotheit eine?

102, 7: Hvad der skal stå i Stedet for lammelefst er tvivlsomt; hverken de to Afskrifter eller de senere Tryk hjælper her. Filip 5239 ff.: also wirt der schalc betrogen — wand diu gotheit ze gesellen — nimt min sele und zuo der helle — varent und die helle zerstörent — die rechten al von dannen vüerent.... (oc goddommen sammelefst mÿn stel far til helwides?)

102, 27 f.: for stor sorg til min döt, en anakolutisk Brachylogi. Filip 5267 ff.: doch gewinne ich starken smerzen — sol ich leben in den ziten — als du, herre, den tot solt liden.

105, 17—18: Den sidste Sætning (som ikke findes hos Filip, der nu med Vers 5390 fortsætter med Bryllupet i Kana) danner en god Afslutning og kan tyde på, at det danske Værk ikke har været længere.

JUDAS

TEXTKRITIK.

Udgaven gengiver Trykket fra 1685 uden Ændringer, dog således, at enkelte forekommende Forkortelser er opløste, og utvivlsomme Trykfejl, især hidrørende fra Forvexling mellem e og c, u og n, er stiltiende rettede. Følgende andre Trykfejl er rettede:

111, 22: lidet] iidet — 116, 3: Jerusale[m] Jerrsa-lem — 117, 27: gjorde] giorve.

119, 18: i Originalen mangler et for Meningen nødvendigt Skilletegn — Punkt eller Streg — efter got ~~Stel~~ til. Her er tilsat Streg.

119, 28 [aae det.] [aae det?

I Ark-Signaturen har Originalen lll i Stedet for 1111 (Udg. S. 115, 14 og 116, 19).

Skønt ~~Elboria~~ 110, 11 og 110, 26 utvivlsomt oprindelig, i et ældre Tryk, skyldes en Læsefejl for ~~Elbo-ria~~, er det blevet stående, da det ikke kan siges at være en egenlig Trykfejl i Udgaven 1687. ~~Elboria~~ kaldes Kvinden også i alle de senere danske Tryk.

Af Ord- eller Stil-Varianter findes ingen i Trykket fra 1696.

COMMENTAR.

113, 27: ~~qvankvjs~~, på Skrømt, i senere Tryk kvansvis; i de to Tryk, der er udgået fra Helliggeist-

stræde og fra Strandbergs Forlag, er Ordet erstattet med: »tilsyneladende« og »efter Foregivende«.

115,8: til maade, meget belejligt, i rette Øjeblik.

117,4: Palla, Balkon, Svale. Jfr. det gl. tyske Passional 316, 6: vf einer vorlouben da.

119, 18; i Tamms's tyske Oversættelse af den svenske Judas-Bog lyder Sætningen: wozu er Rechthat.

120,3—4: Tamms: und weil niemand diesen Mord gesehen hat, will ich ihn verbergen.

125, 24—27: Det gl. tyske Passional, p. 317, 90f.:
 nu swaz man wischet den Koln — so wil er immer
 swartz wesen.

PILATUS

TEXTKRITIK.

Udgaven gengiver det ældste bevarede Tryk, det fra 1663. Dettets Text gengives uforandret, dog således, at de ikke mange Forkortelser, der tilfældigt er blevet stående fra ældre Tryk, er opløste, og de uomtvistelige Trykfejl (c for e, u for n, og omvendt) stiltiende er rettede. Endvidere er der foretaget følgende Rettelser:

Udgaven S. 131, Linje 17 ~~fornefnnde]~~ ~~forne~~. Trykket fra 1675 gengiver, formentlig urigtigt, det forkortede Ord ved ~~fornemme~~; Trykket fra 1697 har ~~fornefnnde~~. — 135, 25 ~~[at]~~ ~~[aa]~~ — 143, 25 ~~det]~~ ~~[tt]~~; 1675: ~~det~~. 150, 9 ~~Stugdom]~~ ~~Stugom]~~ — 150, 27 ~~fortred]~~ ~~for tred]~~, delt ved Linjeskifte, uden Bindestreg. — 154, 18 ~~Emaus]~~ ~~Umaus]~~; 1675: ~~Emaus]~~ — 159, 26 ~~dem]~~ ~~den]~~ — 160, 12 ~~bedrøffvit]~~ ~~dedrøffvit]~~ — 160, 19 ~~Veronica]~~ ~~Vironica]~~ — 162, 18 ~~tunde]~~ ~~tund]~~ — 162, 24 ~~Trefoldighed]~~ ~~Trefolbighed]~~ — 167, 5 ~~ferdige]~~ ~~ferdigt]~~ — 169, 1 ~~forffefte]~~ ~~farffefte]~~ — 175, 8 ~~forgætte de]~~ ~~forgættede]~~ — 176, 29 ~~undfomme]~~ ~~vedfomme]~~; 1675: ~~undfomme]~~ — 177, 28 ~~famme]~~ ~~famn]~~.

Varianter: 149, 27 ~~en]~~; 1675: ~~end]~~. — 157, 9 ~~forbundet]~~; 1675 og 1697: ~~forbudet]~~. — 166, 3 ~~Det ieg endnu flønt]~~; 1675: ~~endnu flønt]~~; 1685 ~~Det jeg end flønt]~~. — 168, 2 ~~Ø væ/ ah bedre mig det]~~; 1675 og 1697: ~~Ø væ/ Gud bedre mig det]~~. — 169, 21 ~~verdis]~~; sic 1675; 1697:

værdigis. — 176, 5 **allerfmedelfte**; 1675: **forfmedeligste**.

141, 23: Det kan ikke afgøres, om der står **vederfaris** eller **vederfarts**; 1675 har **vederfaris**.

148, 13—14: Foran sin **Øjne** må være udfaldet noget, f. Ex.: **at hånd met**.

COMMENTAR.

132, 11: **met profes**, prægtigt, jfr. Kalckar III, 514.

134, 6: **den**, 3: **denne**.

141, 19: jfr. Luc. Ev. 23, 7 ff., 12.

143, 3; Jfr. Matth. Ev. 27, 19. Dette Sted er Udgangspunkt for en Legendedannelse om Pilati Hustru Procula eller Claudia Procula. Den i Pauli 2. Brev til Timotheus, Cap. 4, 21, omtalte Claudia opfattes som Pilati Hustru og bliver Helgeninde i den græske Kirke, derimod ikke i den romerske Kirke, hvor Opfattelsen er bestemt af Kirkefædrenes Tolkning: at Drømmen hidrører fra Djævlens, som derved vil forebygge Christi Offerdød.

143, 17: Navnet på Pilati Bud er meget vexlende på de forskellige Stadier af Legendevæxten og i de forskellige senere Redactioner. Motivering af Sendefærden (jfr. S. 141, 27—142, 5) er naturligvis oprindelig Traditionen om Pilati Brev og Indberetninger.

155, 8: »Ridderen« er Joseph af Arimathia, hvem en anden, rig Legendevæxt forherliger, i ~~sen~~ Legenderne om den hellige Gral.

156, 5: Simeon, Simon kaldes i Cura Sanitatis Tiberii Cap. 8 en af Jesu Disciple.

157 f.: Om Veronica-Legenden se Dobschütz p. 282 ff. og Registret.

160 ff.: De to Søsterpar hører naturligvis oprindeligt ikke med til Pilatus-Historien, men er indført af en theologisk dannet Bearbejder. Udgangspunktet er Psalme 87, 11—12. I den theologiske Litteratur i Middelalderen synes de indført af Bernhard af Clairvaux (Prædiken in festo annuntiationis b. Mariae virginis, Opera ed. Mabillon, Paris 1719, III p. 977 ff.), men de bliver snart Fællesgods, jfr. Zeitschrift für Deutsches Alterthum, Neue Folge, 5. Band, Berlin 1874, S. 1—57.

167, 8: Den hastige Medbør for Skibet, der fører en Reliquie eller en Helgen (inde), er et meget almindeligt Legendetræk både i antike og christelige Legender.

168, 14 ff., jfr. 150, 14 ff. Vredesudbrudet over Jødernes Mishandling af Jesus og Hævnytringerne findes allerede i Abgar-Legenden. Fredegar-Krønikens navnkundige Fortælling om Kong Chlothovechs Udbrud, da han hørte om Jesu Lidelser: »Hvis jeg havde været der med mine Franker, skulde jeg have hævnnet den Uret, han led« (Fredegar III, 21), tør da snarest opfattes som et Vidnesbyrd om, at Krønikeskriveren har kendt Vindicta Salvatoris, hvis første Fremkomst så måtte sættes til 7. Årh. og ikke, som Dobschütz vil, til 8. Årh.

Men Ytringen kan selvfølgelig også være ægte og hjemmegjort.

169, 25: Denne Helbredelsesmåde minder stærkt om en af Asklepios-Kurene i Epidauros (den 6. og 7. Lægedomsberetning på den første Mirakelstele: Pandaros helbredes for Udslet, ved at Asklepios binder ham et Pandebind om Hovedet; da Pandaros vågner, er hans Udslet borte, overført på Pandebindet o. s. v.), og tør opfattes som et nyt Vidnesbyrd om den antike, folkelige Aretalogis fortsatte Virken i Christentiden, jfr. Indledning p. XX f.

JERUSALEMS SKOMAGER

TEXTKRITIK

Udgaven følger Trykket fra 1631. Uomtvistelige Trykfejl (enkelte Forvexlinger af c, e og t) er rettede. Endvidere er følgende Rettelser foretagne:

Udgaven S. 182 Linje 17 *neffnd*] *neffnde* (jfr. 189, 8) — 184, 23 *videre*] *videret* — 184, 29 *fuax*] *fuax?*

Varianten i Trykket fra 1695:

Udgaven Side 182 Linje 13: *langt*] *lang* — 184, 7 *oc*] *om* — 186, 14 *stunis*] *stuntis* — 186, 20 *oc bedrøffnit*] *mangler*. — 187, 10 *faa oc*] *faa* — 188, 19 *affbeden*] *ombeden* — 190, 20 *Madrit (?)*] *Madrit*.

COMMENTAR.

Hvor der nedenfor anføres tyske Ord til Belysning af den danske Text, er disse tagne fra det tyske Tryk, der findes i det kgl. Bibliothek i København (Hjelmstjernes Saml. 4159): Kurtze Beschreibung vnd Erzehlung / von einem Juden / mit Namen Ahasverus Erstlich Gedrückt zu Bautzen / zum andern zu Schleszwig / Bey Niclaus Wegner. Anno 1502 [o: 1602]. (Neubaus Bibliografi i Centralblatt für Bibliothekswesen 1893, p. 251 No VIII.).

Side 185 Linje 6 *Efflig*, leiblich. — 185, 14 *for offuer*, furüber. — 186, 21 ff.: vnd ob er wol vber etlich 100 Jar widerumb ins Land kommen / habe er es doch also verwüst / vnd Jerusalem verstört gefunden / *das er es* nicht mehr gekandt habe. — 187,

12—13: aus diesem Jammerthal. — 187, 15 Stoleme-
fteren, dem Rector. — 188, 10, 21 og 29; 191, 4: Dan-
ften ∴ Danzig (det gamle polske Navn Gdansk).
— 188, 22 leedt, lachen. — 190, 10: om de omtalte Per-
soner se Indledning S. LXXIII Note 1. — 191, 18:
D(eus) V(ertat) B(ene).

BIBLIOGRAFI

AF

R. PAULLI

Nummereringen er kun foretaget af praktiske Hensyn og betegner blot Rækkefølgen, ved Tryk uden Aarstal den formentlige Rækkefølge, af de kendte Udgaver. Af Numrene kan der altsaa intet sluttes om Antallet af de Udgaver, der har eksisteret, lige saa lidt som Udgave Nr. 1 altid kan regnes for editio princeps.

De med † mærkede Udgaver har ikke foreligget ved Bibliografiens Udarbejdelse.

JOSEPHS OG ASSENATHS HISTORIE.

*Udgaver som Tillæg til De 12 Patriarkers
Testamenter.*

1. København 1580. — Kgl. Bibl. Kbh.

Optrykt i dette Bind S. 3—25.

**De Tolff | PATRIARCHERS | Jacobs Sønners Testa-
sta-|menter / Huorledis de før deris | Endeligt / haff-
ne lært / huer sine Børn | Guds fryct / oc formanet
den- | nem til it Gudeligt | Læffnet. | Fordanstet aff
Hans Mogenfføn. | ANNO 1579. | Genes: 18. | Huor-
ledis fand ieg delle for Abra- | ham huad ieg vil giø-
re. Thi ieg kiender | hannem saa vel [|] / at hand skal
befale sine | Børn oc sit Hus effter sig / at de skulle |
holde Hærrens vey / oc giøre huad ret oc | billigt er.
Paa det at Hærren skal lade | komme offuer Abra-
ham / huad hand | hannem loffuet haffuer. | Kiøben-
haffn / | CVM GRATIA ET PRIVILEGIO. | M. D. LXXX.
Ordene: PATRIARCHERS Jacobs Sønners Testa-
fordanstet aff Hans Mogenfføn., Genes: 18., Kiø-
benhaffn / og Aarstallet M. D. LXXX. er trykt med
rødt. 8°. 116 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A—P. Bag
paa Titelbl.: Denne Bogs indhold. Bl. A 3^r: En for-
tale / Bl. N 2^r: Effterfølger Assenaths Historie / som
funden er vdi gamle Bøger oc Scriffter [|] / som
skulte oc vnderstungne veret haffue. Nu fordanstet
aff Tydsten / oc i dagen vdgangen. Huor vdi mand
maa see stor Hemmelighed. Gantske trøstelig oc liff-**

lig at læse. Bl. N 2^v: ASSENATHS Historia/Hvor-
ledis Joseph bleff saalt/ oc igien forløst aff Fængsel.
Om hans Gifftermaal oc Endeligt. En liffelig Hi-
storia/ fuld aff Christi oc hans Bruds hemmelig-
hed. Bl. P 2^r: ENDE. Gud stee Toff i Enighed/
AMEN. Bl. P 4^v: Prentet i Kiøbenhaffn/aff Andrea
Gutterwitz. Paa Baltzer Kaufis/ Borgeris oc Bo-
gesøreris der samme steds Befaaftning. Oc findis
hos hannem til Købs. ANNO 1580.

Af denne Udgave findes desuden paa Det kgl.
Bibliotek et Eksempplar med et senere (øjensynligt
i det 18. Aarhundrede) trykt Titelblad: De Toff|Pa-
triarternes,| Jacobs Sønners|Testamenter,| Hvor-
ledis de for deres Endeligt |haffue lærd huer sine
Børn Gudsfrøct, | oc formanet dem til et Gudeligt|
Leffnet. |[En Streg.]| Jordansted af| Hans Mogens-
søn. | Anno 1579. |[En Streg.]| Kiøbenhaffn, | Cum
Gratia & Privilegio. |M.D.LXXX. Eksemplaret stam-
mer aabenbart fra Chr. Brandts Bogsamling, se Bi-
bliotheca Brandtiana. Havn. 1784. S. 190. Nr. 3391.

I Catalogus librorum Petri Septimii. Hafn. 1702
nævnes Bl. F 2^r som Nr. 680: Hans Mogensøns 12
Patriarckers Testamente. Kiøb. 1540. Denne Opgi-
velse genfindes S. 2 i Jochum Halling: De Danskes
Bibliothek. 1726 (Thotts Ms. Saml. Nr. 1049. Fol.),
som ogsaa andetsteds citerer P. Syvs Auktionskata-
log. Halling tilføjer desuden en Udgave fra 1550. At
disse Angivelser maa være fejlagtige, ses af Titel-
bladet paa Udg. 1580, hvor der udtrykkelig staar, at

Bogen er fordansket 1579. I al Fald kan en Udgave fra 1540 heller ikke have eksisteret alene af den Grund, at Hans Mogensen først blev født 1525.

2. København 1601. — Kgl. Bibl. Kbh.

Defekt Eksemplar uden Titelblad af en Udgave af De Tolff Patriarchers Jacobs Sønners Testamenter. Udførligst er Titlen gengivet i P. J. Resenii bibliotheca. Hafn. 1685 S. 246. Nr. 53: Hans Mogensens Tolff Patriarchers Jacobs Sønners Testamenter / saa og Apostlernes Liff og Døed / Kiøb. 1601. 8°. Et komplet Eksemplar maa bestaa af 136 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A—R; men i det eneste kendte Eksemplar mgl. Bl. A1, A2, A7, A8. Bl. P3r: Effterfølger Affenaths Historia / som funden er vdi gamle Bøger oc Scriffter / som skulte oc vnderstungne veret haffue. Nu fordansket aff Tydskten / oc i dagen vdgangen. Huor vdi mand maa see stor Hemmelighed. Gantske trøstelig oc lifflig at læse. Affenaths Historia / Huorledis Joseph bleff saalt / oc igien forløst aff Fængsel. Om hans Gifftermaal oc endeligt. En lifflig Historia fuld aff Christi oc hans Bruds Hemmelighed. Bl. P3v: Affenaths Historia. Bl. R4r: ENDE. Gud see Loff i Eughed. AMEN. Bl. R7v: Prentet i Kiøbenhaffn / hos Henrich Waldkirch / Paa sin egen Betaastning. Oc findis hos hancem til Købs. ANNO M D CI.

† 3. København 1605.

I Catalogus librorum Clementis Clementini.

Hajn. 1681 anføres S. 26 som Nr. 292-blandt Okta-verne: **De tolf Patriarchers Testamente / Kiøben-havn 1605.** Da denne Udgave kun nævnes dette ene Sted, hvorimod de andre Udgaver (1580, 1601, 1615, 1626) alle forekommer meget hyppigt i Auk-tionskataloger, er det ikke usandsynligt, at der fore-ligger en Trykfejl, f. Eks. for 1615.

4. København 1615. — Kgl. Bibl. Kbh.

**De Tolf | Patriarchers | Jacobs Sønners Te-
stamenter / Huorledis de for | deris Endeligt haffue
lært / huer sine | Børn Guds fryct / oc formanet |
dennem til it Gudeligt | Læffnet. | Fordanstet aff |
Hans Mogenfføn. | Der haff | De hellige Tolf Apost-
lers Fødsels stedt / Lærdom / | Tre / Læffnet oc sa-
lige Uff- | gang / etc. | Prentet i Kiøbenhavn / hos |
Henrich Waldkirch / | Anno 1615. Ordene: Patri-
archers Jacobs Sønners Te-, Hans Mogenfføn., De
hellige Tolf Apost-, Prentet i Kiøbenhavn / hos,
Anno 1615. er trykt med rødt. Titelen er omgivet af
en, forneden dobbelt, Røsgen-Ramme. 8°. 151 upa-
gin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A—T. Bl. A 2r: Denne
Bogs indhold. Bl. A 4r: En fortale / Bl. O 8v: Effter-
følger Affenaths Historia / som funden er vdi gam-
le Bøger oc Scriffter / som skulde oc vnderstungne
været haffue. Nu fordanstet aff Tydften / oc i dagen
vddgangen. Huor vdi mand maa see stor Hemmelig-
hed. Gantste trøstelig oc lifflig at læse. Affenaths
Historia / Huorledis Joseph bleff saalt / oc igien**

forløst aff Fængsel. Om hans Gifftermaal oc endelig. En lifflig Historia fuld aff Christi oc hans Bruds Hemmelighed. Bl. P 1^r: Uffenatths Historia. Bl. Q 8^v: **ENDE**. Bl. T 7^r: Prentet i Kiøbenhaffn / hos Henrich Waldkirch. Paa sin egen Betaafning / Oc findis hof hannem til Fløbs. ANNO M. DC. XV.

5. København 1626(27). — Karen Brahes Bibliotek, Odense.

**De Tolff | Patriarchers | Jacobs Sønners Te- |
tamente / Huorledis de for | deris Endeligt haffue
lert / huer sine | Børn Guds Fryct / oc formanet |
dennem til it Gudeligt | Leffnet. | Fordanstet aff |
Hans Mogenfføn. | Der hof | De hellige Tolff Apost- |
lers Fødsels stedt / Eærdom / | Tro / Leffnet oc sa-
lige Uff- | gang / etc. | [Røsgen.] | Prentet i Kiøben-
haffn / hos | Henrich Waldkirch / | ANNO M. DC. XXVI.
Ordene: Patriarchers Jacobs Sønners Te-, De
hellige Tolff Apost-, Prentet i Kiøbenhaffn / hos,
ANNO M. DC. XXVI. er trykt med rødt. Titelen er
omgivet af en, fornedet dobbelt, Røsgen-Ramme.
8°. 151 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A—T. Bl. A 2^r:
Denne Bogs indhold. Bl. A 4^r: En Fortale. Bl. O 8^v:
Efterfølger Uffenatths Historia / som funden er
vdi gamle Bøger oc Scriffter / som skulte oc vnder-
stungne været haffue. Nu fordanstet aff Tydften /
oc i Dagen vdgangen. Huor vdi mand maa see stor
Hemmelighed. Gantse trøstelig oc lifflig at læse.
Uffenatths Historia / Huorledis Joseph bleff saalt /**

oc igien forløst aff Fængsel. Om hans Gifftemaal oc endeligt. En lifflig Historia fuld aff Christi oc hans Bruds Hemmelighed. Bl. P 1 r: Assenaths Historia. Bl. Q 8 v: ENDE. Bl. T 7 r: Prentet i Kiøbenhaffn / hos Henrich Waldtkirch. Paa sin egen Betaastning / Oc findis hos hannem til Købs. M.DC.XXVII. Samme Side-og Liniefølge som Udg. 4.

I L. F. J. Fabritius: Katalog over Aalborg Stifts og Amts og Kathedralskolens forenede Bibliotheker. Aalborg 1892 er Sp. 955 et Eksempplar af denne Udgave katalogiseret, som om Aarstallet paa Titelbladet var 1627; dette er ikke Tilfældet, men Eksemplarets Titelblad er defekt, og Kolofonens Aarstal er derfor blevet anført. Nogen Udgave med 1627 ogsaa paa Titelbladet vides ikke at have eksisteret.

I Udgaven De Tolf Patriarkers Jacobs Sønners Testamenter. Kbh. 1701 er Assenaths Historie ikke optaget.

Separat-Udgaver.

6. København 1657. — Kgl. Bibl. Kbh.

Josephs | Historia: | Hvorledis hand bleff sold / oc siden igien forløst aff Fængsel / oc | dog kom til stor Dignitet oc | Vælde / etc. | [Træsnit: Joseph og Potifars Hustru.] | Prentet i Kiøbenhaffn / | [en Streg] | Aar 1657. 8°. 15 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A—B. Bl. A 2 r: ASSENATHS Historia / Hvorledis Joseph bleff sold / oc igien forløst aff Fængsel: Om hans Gifftermaal oc Endeligt: En lifflig Hi-

storia / fuld aff Christi oc hans Bruds Hemmelighed. Bl. B 5^v: **ENDE. GUD** stee Loff i Evighed / **AMEN.** Bl. B 6^r: En almindelig Bøn om alle slags Dyder oc Gaffver / tilhobe samlet aff Augustini Strifter.

7. København 1681. — Kgl. Bibl. Kbh.

Josephs | Historia: | Hvorledis hand bleff Sold/|
oc siden igien forløst aff fængsel/ oc | dog kom til
stor Dignitet oc | Vælde/ etc. | [Samme Træsnit som
Udg. 6.] | **Prentet i Kiøbenhaffn/|** [en Dobbeltstreg]
Mar 1681. 8°. 16 upaginerede Bl. inkl. Titelbl., sign.
A—B. Bl. A 2^r: ASSENATHS. Historia / Hvorledis
Joseph bleff sold / oc igien forløst aff fængsel: Om
hans Giftermaal oc Endeligt: En lifflig Historia/
fuld aff Christi oc hans Bruds Hemmelighed. Bl.
B 6^v: ENDE. GUD [|] stee Loff i Evighed / AMEN.
Bl. B 7^r: En almindelig Bøn om alle slags Dyder
oc Gaffver/ tilhobe samlet aff Augustini Strifter.
Indtil Cap. VIII. (Bl. B 1^r) samme Side- og Liniefølge som Udg. 6.

8. København 1696. — Kgl. Bibl. Kbh.

Josephs | Historia. | Hvorledis hand blef Sold/|
og siden igien forløst af fængsel / og | dog kom til
stor Dignitet og | Vælde/ etc. | [Samme Træsnit som
Udg. 6 og 7.] | [Røsgen.] | **Prentet i Kiøbenhaffn /|**
Mar 1696. 8°. 16 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A—B.
Bl. A 2^r: ASSENATHS. Historia / Hvorledis Joseph

blef sold / oc igien forløst aff Fængsel: Om hans Giftermaal og Endeligt: En liflig Historia / fuld af Christi og hans Bruds Hemmelighed. Bl. B. 6 v: **ENDE. GUD** see Lof i Evighed / **AMEN.** Bl. B 7 r: En almindelig Bøn om alle slags Dyder oc Gaver / tilhobe samlet aff Augustini Strifter. Samme Side- og Liniefølge som Udg. 6 og 7.

9. U. St. 1702. — Kgl. Bibl. Kbh.

Josephs Hi-|storia / | Hvorledis Hand blef soldt / | og siden igien forløst af Fængsel / og | dog kom til stor Dignitet og | Vælde / etc. | [Samme Træsnit som Udg. 6, 7 og 8.] | [Røsgen.] | Prentet Aar 1702. 8°. 16 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A—B. Bl. A 2 r: **ASSENATHS** Historia / Hvorledis Joseph blef soldt / og igien forløst af Fængsel: Om hans Giftermaal og Endeligt: En liflig Historia / fuld af Christi og hans Bruds Hemmelighed. Bl. B 6 v: **ENDE. GUD** see Lof i Evighed. **AMEN.** Bl. B 7 r: En Almindelig Bøn om alle slags Dyder og Gaver / tilhaabe samlet af Augustini Strifter. Samme Side- og Liniefølge som Udg. 6, 7 og 8.

10. København 1735. — Kgl. Bibl. Kbh.

Josephs | Historie, | Hvorledes hand blev soldt, og | siden igien forløst af Fængsel, og | dog kom til stor Dignitet | og Vælde. | [En grov Efterligning af Træsnittet i Udg. 6, 7, 8 og 9.] | [En Streg.] | København, Trykt ved Hans Kongl. Majests. | priv. Bog-

trykkerie 1735. 8°. 16 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A—B. Bl. A2^r: **Uffenaths Historie, hvorledes Joseph blev solgt, og igien forløst af fængsel: Om hans Giftermaal og Endeligt: En liflig Historie fuld af Christi og hans Bruds Hemmelighed.** Bl. B 5^v: **ENDE. Gud stee Lov i Evighed, AMEN.** Bl. B 6^r: **En almindelig Bøn om alle slags Dyder og Gaver, tilhøbe samlet af Augustini Strifter.**

† 11. U. St. 1749.

I Fortegnelse over Christoph. Wöldikes Bøger. Kbh. 1762 anføres Bl. E3^r som Nr. 1102 blandt Oktaverne: **Historien om Joseph 1749.** Ellers kendes denne Udgave ikke.

12. U. St. 1786. — Kgl. Bibl. Kbh.

Josephs | Historie, | hvorledes han | blev solgt og sat i fængsel, | men kom dog omsider | til frydelig Høyhed, | desligeste | om hans Giftermaal og Endeligt. | [Træsnit med samme Sujet, men ellers forskelligt fra det i Udg. 6, 7, 8, 9 og 10 anvendte.] | [En Dobbeltstreg.] | 1786. 8°. 24 pagin. Sider. S. 3: **Uffenaths Historie.** S. 22: **Gud stee Lov i Evighed! Amen.** S. 23: **Almindelig Bøn om alle slags Dyder og Gaver. Uddraget af Augustini Strifter.** Teksten noget ændret i Sammenligning med de tidligere Udg.

13. Trykt i dette Aar. — Kgl. Bibl. Kbh.

Josephs | Historie, | hvorledes han | blev solgt

og sat i fængsel, | men kom dog omsider | til fyr-
stelig Høihed, | desligeſte | om hans Givtermaal og
Endeligt. [[Samme Træsnit som Udg. 12.]] [[En Dob-
beltstreg.]] | Trykt i dette Aar. 8°. 24 pagin. Sider.
S. 3: Affenaths Historie. S. 22: Gud ſtee Kon i Ewig-
hed! Amen. S. 23: Almindelig Bøn om alleſlags
Dyder og Gaver. Uddraget af Auguſtini Strifter.
Samme Side- og Liniefølge som Udg. 12.

JESU BARNDOMS BOG

1. København 1508. — Kgl. Bibl. Kbh.

Optrykt i dette Bind S. 29—105.

Titelbl. faksimileret S. 29—30. 8°, men kun 4 Bl. i hvert af de sidste 3 Ark. 68 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. a—k. Bl. k 4^v: Trykt i Københavns Anno M. ccccc. viij hof gotfred aff ghemmen Bogtrykkermærket i Kolofonen reproduceret S. 105. Udg. beskrevet af Chr. Bruun i Aarsberetninger og Meddelelser fra Det store kgl. Bibliothek. I. 1870. S. 152—154.

2. U. St. 1760. — Kgl. Bibl. Kbh.

En liden | Historisk Beskrivelse | om | Joachim |
og | Hans Hæere Hustru | Anna, | af hvad Slægt de
ere fødte, | Item | om deres Daatter, | Jomfru Ma-
ria, | hendes Barndom og Levnet; | saa og om | vor
Hæeres og frelseres | JESU CHRISTS | Barn-
dom. | [Røsen, bestaaende af liggende 5 Tegn.] |
Trykt Aar 1760. 8°. 64 paginerede Sider. S. 64:
ENDE. Teksten ændret og moderniseret i Sam-
menligning med Udg. 1. Slutningen forkortet. Hvor
intet andet er bemærket ved de følgende Udgaver,
er denne Udgaves Tekstredaktion fulgt.

3. U. St. 1760. — Kgl. Bibl. Kbh.

En liden | Historisk Beskrivelse, | om | Joachim |
og | Hans Hæere Hustru | Anna, | af hvad Slægt de
ere fødte | Item, | om deres Daatter, | Jomfru Ma-

ria, | hendes Barndom og Ævnet; | saa og om | vor
 Herres og Frelseres | JESU CHRISTS | Barn-
 dom. | [Røsgen, bestaaende af liggende § Tegn.] |
 Trykt Aar 1760. 8°. 64 pagin. Sider. S. 64: **ENDE**.
 Samme Side- og Liniefølge som Udg. 2.

† 4. U. St. 1760.

I Bibliotheca Harboiana. II. Hafn. 1784 anføres
 S. 110 som Nr. 129 blandt Oktaverne: **Vor Herres
 og Frelseres Jesu Christi Barndoms Bog, tillige-
 med en liden historisk Beskrivelse om Joachim og
 Anna, item om deres Datter Jomfrue Maria.**
 Trykt Aar 1760. Ellers kendes denne Udg. ikke.

5. U. St. 1761. — Universitetsbibl. Kbh.

**Vor | Herres og Frelseres | JESU CHRISTS |
 Barndoms | Bog, | Tillige med en liden Beskrivelse |
 om | Joachim og Anna | af hvad Slægt de ere fød-
 de; | Item, | om deres Daatter | Jomfru Maria, |
 hendes Barndom og Ævnet. | [Røsgen, bestaaende
 af liggende § Tegn.] | Trykt Aar 1761. 8°. 72 pagin.
 Sider. S. 72: **ENDE**.**

6. U. St. 1761. — Kgl. Bibl. Kbh.

**Vor | Herres og Frelseres | Jesu Christi | Barn-
 doms Bog | tillige med en liden Beskrivelse | om |
 Joachim og Anna | af hvad Slægt de ere fødte, |
 Item | om deres Datter | Jomfrue Maria | hendes
 Barndom og Ævnet | [En Dobbeltstreg.] | Trykt Aar
 1761. 8°. 63 pagin. Sider. S. 63: **ENDE**.**

7. U. St. 1761. — Kgl. Bibl. Kbh.

Vor Herres og Frelseres | Jesu Christi | Barn-
doms Bog, | tilligemed | een liden Historist Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvad Slægt de ere
fødde, | item | om deres Daatter | Jomfrue Maria,
hendes Barndom og Levnet. | [Røsgen.] | Trykt Aar
1761. 8°. 62 pagin. Sider. S. 62: ENDE.

8. København 1770. — Kgl. Bibl. Kbh.

Jesu Christi | Barndomsbog, | tilligemed | en li-
den historist Bestrivelse | om | Joachim og Anna, |
af hvad Slægt de vare, | og | om deres Datters, | Jom-
frue Maria's, | Barndom og Levnet. | [Vignet.] |
[Bølgelinie.] | Kiøbenhavn, 1770. 12°. Fragment. 24
pagin. Sider. Et komplet Eksempplar maa have be-
staaet af 3 Ark (72 S.) Eksemplandet saa stærkt be-
skaaret, at det ikke er udelukket, at Titelbladet op-
rindeligt har haft Linier med Oplysning om Bog-
trykker etc.

9. U. St. 1771. — Kgl. Bibl. Kbh.

Vor Herres og Frelseres | Jesu Christi | Barn-
doms Bog, | tilligemed | en liden historist Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvad Slægt de ere
fødde, | Item | om deres Daatter | Jomfrue Maria,
hendes Barndom og Levnet. | [Røsgen.] | Trykt Aar
1771. 8°. 63 pagin. Sider. S. 63: ENDE.

10. U. St. 1771. — Kgl. Bibl. Kbh.

Vor Herres og Frelseres | Jesu Christi | Barn-

**doms Bog, | tilligemed | en liden historisk Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvad Slægt de ere
fødde, | item | om deres Datter | Jomfrue Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [Røgen.] | Trykt Åar
1771. 8°. 62 pagin. Sider. S. 62: ~~ENDE~~. Samme Si-
de- og Liniefølge som Udg. 7.**

11. U. St. 1773. — Kgl. Bibl. Kbh.

**Vor Herres og Frelseres | Jesu Christi | Barn-
doms Bog, | tilligemed | [en] liden historisk Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvad Slægt de ere
fødde, | item: | om Deres Datter | Jomfrue Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [En Dobbeltstreg.] |
1773. 8°. 62 pagin. Sider. Samme Side- og Liniefølge
som Udg. 7 og 10. Titelbladet noget beskadiget, saa
at Ordet en i 5. Linie er udslettet.**

12. U. St. 1773. — Kgl. Bibl. Stockholm.

**Vor Herres og Frelseres | Jesu Christi | Barn-
doms Bog, | tilligemed | en liden historisk Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvad Slægt de ere
fødde, | item | om deres Datter | Jomfrue Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [En Dobbeltstreg.] |
1773. 8°. 62 pagin. Sider. Samme Side- og Linieføl-
ge som Udg. 7, 10 og 11.**

† 13. København 1774.

**I Bibliotheca Mossiniana. Bergis 1794 anføres S.
84 som Nr. 410 blandt Oktaverne: Jesu Christi Barn-**

doms Bog. Kbh. 1774. Ellers kendes denne Udg. ikke.

14. U. St. o. A. (Defekt). — Kgl. Bibl. Kbh.

Et Tryk uden Titelbl., af samme Type som Udg. 7, 10 og 11. 8°. 62 pagin. Sider. Samme Side- og Liniefølge som de tre nævnte Udg. En Afskrift af Udg. 16's Titelbl. (1799) er indsat foran, men Trykket kan godt være en Snes Aar ældre.

15. U. St. 1798. — Universitetsbibl. Kbh.

**Vor Herres og frelseres | Jesu Christi | Barn-
doms Bog, | tilligemed | en liden historisk Bescri-
velse | om | Joachim og Anna | af hvad Slægt de ere
fødde, | item: | om deres Datter | Jomfrue Maria, |
hendes Barndom og Levet. | [En Dobbeltstreg.] |
1798. 8°. 62 pagin. Sider. Samme Side- og Linieføl-
ge som Udg. 2, 10, 11, 12 og 14.**

16. København 1799. — Kgl. Bibl. Kbh.

**Vor Herres og frelseres | Jesu Christi | Barn-
doms Bog, | tilligemed | en liden historisk Bescri-
velse | om | Joachim og Anna | af hvad Slægt de ere
fødde; | item: | om deres Datter | Jomfrue Maria, |
hendes Barndom og Levet. | [Slutstreg.] | Køben-
havn 1799. 8°. 61 pagin. Sider. Teksten begynder bag
paa Titelbladet.**

17. U. St. o. A. Efter 1808. — Kgl. Bibl. Kbh.

**Jesu Christi | mærkværdige | Barndom, | histo-
risk bestreven, | tilligemed | Efterretning | om | Jo-**

achim og Anna, | og | deres Datter, | Jomfrue Maria, Jesu | Moder. | [Vignet.] | [En Streg.] | Kjøbenhavn. | Trykt og tiltjæbs i store Helliggejststræde No. 149. 12°. 72 pagin. Sider. Teksten noget ændret i Sammenligning med de tidligere Udg. — Til Hjælp ved Fastsættelse af Trykkeaaret tjener, at St. Helliggejststræde Nr. 149 første Gang nævnes som J. R. Thieles Adresse i Københavns Vejviser for 1808.

18. Christiania 1841. — Kgl. Bibl. Kbh.

**Vor Herres og Frelfers | Jesu Christi | Barn-
doms Bog, | tilligemed | en liden historisk Beskrivelse |
om | Joachim og Anna, | af hvad Slægt de ere fødte, |
og om deres Datter | Jomfru Marias | Barndom
og Levnet. | [En tredobbelt Streg.] | Christiania
1841. | Trykt og tiltjæbs hos Endvig Rasmus. 12°. 59
pagin. Sider. S. (60): Hos E. Rasmus boende paa
Hjørnet af Grændsegaden og Torvet, sælges føl-
gende Bøger til de billigste Priser: [Fortegnelse
over Bogladeartikler.]**

19. Skien 1842. — Kgl. Bibl. Kbh.

**Vor Herres og Frelfers | Jesu Christi | Barn-
doms-Bog, | tilligemed | en liden historisk Beskrivel-
se | om | Joachim og Anna, | af hvilken Slægt de ere
fødte, | samt | om deres Datter | Jomfrue Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [Slutstreg.] | Skien
1842. | Trykt hos J. Melgaard. Paa Omslaget: (Pris
10 Skilling.). 12°. 46 pagin. Sider.**

20. Aalborg 1851. — Kgl. Bibl. Kbh.

Vor Herres og Frelfers | Jesu Christi | Barn-
doms-Bog, | tilligemed | en liden historisk Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvilken Slægt de
ere fødte, | samt | om deres Datter | Jomfru Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [Mellem to vandrette
Streger:] 3die Oplag. | Priis: 1 Mk. | [Slutstreg.] |
Aalborg 1851. | Udgivet af P. Braarup sen. og paa
Sammes Forlag | trykt i Stiftsbogtrykkeriet. 8°. 48
pagin. Sider.

21. Aarhus 1852. — Universitetsbibl. Kbh.

Vor Herres og Frelfers | Jesu Christi | Barn-
doms-Bog. | Tilligemed | en kort historisk Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvad Slægt de ere
fødte, | saa og om deres Datter, | Jomfru Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [Slutstreg.] | Ar-
hus. | Trykt paa Marie Bechs Beløftning, | hos M.
B. Falkenberg. | 1852. 8°. 64 pagin. Sider. S. 64 et
Salmevers begyndende: Amen, det samme skal væ-
re vor Sang, og underskrevet E.... Teksten noget
ændret i Sammenligning med de tidligere Udg.

22. København 1853. — Kgl. Bibl. Kbh.

Vor Herres og Frelfers | Jesu Christi | Barn-
doms-Bog, | tilligemed | en liden historisk Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvilken Slægt de
ere fødte, | samt | om deres Datter | Jomfru Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [Mellem to vandrette
Streger:] Andet Oplag. | København. | Boghandler

H. P. Møllers Forlag, Gammelmynt 151. | Trykt hos **S. E. Møller**. 8°. 40 pagin. Sider. Teksten begynder bag paa Titelbl. Ifølge Kgl. Bibls Katalog er Trykkeaaret 1853.

23. Bergen 1854. — Universitetsbibl. Kristiania.

Vor Herres og Frelzers | Jesu Christi | Barn-
doms-Bog, | tilligemed | en liden historisk Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvilken Slægt de ere
fødte, | samt | om deres Datter | Jomfrue Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [Slutstreg.] | Bergen.
Tilfjæbs hos Fr. D. Beyer, | [Tankestreg.] | 1854.
12°. 52 pagin. Sider. Nederst S. 52: Trykt af Joh. D. Beyer.

24. Faaborg 1855. — Kgl. Bibl. Kbh.

Vor Herres og Frelzers | Jesu Christi Barn-
doms-Bog. | Tilligemed | en kort historisk Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvad Slægt de ere
fødte, saa og om deres Datter | Jomfrue Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [Mellem to vandrette
Streger:] Priis: 20 Stilling. | Faaborg. | Trykt i W.
Bålows Bogtrykkerie. | 1855. 8°. 46 pagin. Sider.
Samme Tekstredaktion som Udg. 21.

25. København 1857. — Kgl. Bibl. Kbh.

Vor Herres og Frelzers | Jesu Christi | Barn-
doms-Bog, | tilligemed | En liden historisk Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvilken Slægt de
ere fødte, | samt | om deres Datter | Jomfru Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [Mellem to vandrette

**Streger:] 4de Oplag. | Kjøbenhavn. | Boghand-
ler H. P. Møllers forlag, Gammelmynt 151. |
Trykt hos S. E. Møller. 8°. 39 pagin. Sider. Teksten
begynder bag paa Titelbl. Optryk af Udg. 22. Ifølge
Kgl. Bibls Katalog er Trykkeaaret 1857.**

**26. Christiania 1859. — Universitetsbibl. Kristi-
ania.**

**Vor Herres og Frelses | Jesu Christi | Barn-
doms Bog, | tilligemed | en liden historisk Bescri-
velse | om | Joachim og Anna | af hvad Slægt de ere
fødte, | og om deres Datter | Jomfru Marias | Barn-
dom og Levnet. | [En Dobbeltstreg.] | Christiania
1859. | forlagt af og tilkjøbs hos N. W. Damm.
Omslagstit.: Jesu Christi | Barndoms Bog. | [En
Streg.] | Priss 8 sk. 8°. 57 pagin. Sider. S. (58): Hos
N. W. Damm sælges følgende Bøger til vedføjede
Priser: [En 3 Sider lang Fortegnelse over gudelig
Litteratur].**

27. Aalborg 1862. — Kgl. Bibl. Kbh.

**Vor Herres og Frelses | Jesu Christi | Barn-
doms-Bog, | tilligemed | en liden historisk Bescri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvilken Slægt de
ere fødte, | samt | om deres Datter | Jomfru Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [Mellem to vandrette
Streger:] 4de Oplag. | Priss 1 Mk. | [En Streg.] | Aal-
borg 1862. | Udgivet af P. Braarup sen. og paa
Sammes forlag | trykt i Stiftsbogtrykkeriet. 8°. 48**

pagin. Sider. S. 1—27 samme Side- og Liniefølge som Udg. 20.

28. Aalborg 1863. — Kgl. Bibl. Kbh.

Dor Herres og Frelfers | Jesu Christi | Barn-
doms-Bog, | tilligemed | en liden historisk Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvilken Slægt de
ere fødte, | samt | om deres Datter | Jomfru Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [Mellem to vandrette
Streger:] 5te Oplag. | Priis: 1 III. | [En Dobbelt-
streg.] | Aalborg 1863. | Udgivet af P. Braarup sen.
og paa Sammes Forlag | trykt hos Oluf Oluffen.
8°. 48 pagin. Sider. S. 1—25 samme Side- og Liniefølge som Udg. 27.

29. Aalborg 1864. — Kgl. Bibl. Kbh.

Dor Herres og Frelfers | Jesu Christi | Barn-
doms-Bog, | tilligemed | en liden historisk Bestri-
velse | om | Joachim og Anna, | af hvilken Slægt de
ere fødte, | samt | om deres Datter | Jomfru Maria, |
hendes Barndom og Levnet. | [En Tankestreg.] |
Sammendraget af P. Braarup sen. | [Mellem to
vandrette Streger:] 5te Oplag. | Priis: 1 III. | [En
Dobbeltstreg.] | Aalborg 1864. | Paa Boghandler
Marinus M. Schult's Forlag. | Trykt hos Oluf
Oluffen. 8°. 48 pagin. Sider. Titeludg. af Udg. 28.

30. København 1865. — Kgl. Bibl. Kbh.

Dor Herres og Frelfers | Jesu Christi | Barn-
doms-Bog, | tilligemed | En liden historisk Bestri-

velse | om | Joachim og Anna, | af hvilken Slægt de ere fødte, | samt | om deres Datter | Jomfru Maria, | hendes Barndom og Levnet. | [Mellem to vandrette Streger:] Fjerde Oplag. | Kjøbenhavn. | Boghandler H. P. Møllers Forlag, Gammelstrømt 20. | Trykt hos Carl Lund. Teksten begynder bag paa Titelbladet. 8°. 39 pagin. Sider. Samme Side- og Liniefølge som Udg. 25. — Ifølge Kgl. Bibl.s Katalog er Trykkeaaret 1865.

31. Christiania 1868. — Kgl. Bibl. Kbh.

Vor Herres og Frelses | Jesu Christi | Barndoms Bog, | tilligemed | en liden historisk Bestrielse | om | Joachim og Anna, | af hvad Slægt de ere fødte | og om deres Datter | Jomfru Marias | Barndom og Levnet. | Christiania. | Forlagt af og tilkjøbs hos A. W. Damm. | 1868. Omslagstit.: Jesu Christi | Barndoms Bog. | [Mellem to vandrette Streger:] Pris 8 sk. 8°. 60 pagin. Sider. Paa Foden af Titelbladets Bagside: Trykt af A. E. Kolstad. Optryk af Udg. 26.

32. København 1869. — Kgl. Bibl. Kbh.

Jesu Barndoms Bog. | Historie | om | Joachim og hans Hæere Hustru Anna og af | hvad Slægt de ere fødte, og om deres Levnet, | saa og Jomfru Maria og hendes Barndom og | Levnet, Vor Herres og Frelses Jesu | Christi Levnet. | [Træsnit: Jesus og Fuglene.] | Pris: 12 Skilling. | Kjøbenhavn. | Jul. Strandbergs Forlag. | Saaes i Boghandelen, Hol-

mensgade Nr. 18. | Strandbergs & Wennstrøms
Bogtrykkeri. | Brogade Nr. 14. 1, Sal. 12°. 36 pagin.
Sider. Teksten begynder bag paa Titelbl. Teksten
noget ændret i Sammenligning med de tidligere
Udg. — Ifølge Kgl. Bibls Katalog er Trykkeaaret
1869.

33. Stavanger 1875. — Tilhører Bibliotekar Hjalmar Pettersen, Kristiania.

Vor Herres og Frelses | Jesu Christi | Barndoms
Bog, | tilligemed | en liden historisk Beskrivelse | om |
Joachim og Anna | af hvad Slægt de ere fødte, | og
om deres Datter | Jomfru Marias | Barndom og
Levnet. | [En Dobbeltstreg.] | Stavanger 1875. | Til-
kjøbs hos P. E. Torgersen. Paa Omslaget: Pris 8
Skll., rettet med Blæk til 10 Øre. 8°. 40 pagin. Sider.
Teksten begynder bag paa Titelbl. Nederst S. 40:
Trykt hos N. Nilsen.

34. Aalborg 1884. — Kgl. Bibl. Kbh.

Vor Herres og Frelses | Jesu Christi | Barn-
doms-Bog | tilligemed en liden historisk Beskrivelse |
om | Joachim og Anna, | af hvilken Slægt de ere fød-
te, | samt om deres Datter | Jomfru Maria, | hendes
Barndom og Levnet. | [Mellem to vandrette Stre-
ger:] 6te Oplag. | Pris 35 Øre. | [En Dobbeltstreg.] |
Aalborg. | Marinus M. Schulk's Forlag. | V. de Le-
mos' Bogtrykkeri. | 1884. 8°. 46 pagin. Sider. Optryk
af Udg. 28-29.

JUDAS

1. U. St. 1687. — Kgl. Bibl. Kbh.

Optrykt i dette Bind S. 109—126.

Titelbl. faksimileret S. 109. 8°. 8 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A. Teksten begynder bag paa Titelbl. Hvor intet andet er bemærket ved de følgende Udgaver, er denne Udgaves Tekstredaktion fulgt.

2. U. St. 1696. — Kgl. Bibl. Kbh.

**En kort og merdelig | Historia / | Om den flemme
og forgiftige Forrædere | JUDAS / | Hans Aftom /
Fødsel og Levnet / og hvad | for Synder han haver
beerevet [|] i denne Verden | fra hans Opvegt ind-
til han blef Christi Apostel. | [Samme Træsnit som
Udg. 1.] | [Røsgen.] | Prentet Aar 1696. 8°. 8 upagin.
Bl. inkl. Titelbl., sign. A. Teksten begynder bag paa
Titelbl. Samme Side- og Liniefølge som Udg. 1.**

† 3. U. St. 1727.

I Fortegnelse paa endeel Bøger Niels Simonsen Munchs Arvinger tilhørende. Kbh. 1787 anføres S. 379 som Nr. 2557 blandt Oktaverne: **Om Judas 1727.** Ellers kendes denne Udg. ikke.

4—5. Trykt i dette Aar. — Kgl. Bibl. Kbh.

**En kort og mærkelig | Historie, | Om den flemme
og forgiftige Forrædere | Judas, | Hans Aftom,
Fødsel og Levnet, og | hvad for Synder han haver
bedrevet i | denne Verden, fra hans Opvegt ind- |
til han blev Christi Apostel. | [Træsnit: En forgrovet**

Kopi af Træsnittet paa Udg. 1 og 2, uden Rammen.] | [Røsgen.] | Trykt i dette Aar. 8°. 8 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. med Tal. Teksten begynder bag paa Titelbl. 2 Udgaver med samme Side- og Liniefølge, men med forskellig Røsgen paa Titelbladet og forskellig Frise over Tekstens Begyndelse.

6. Trykt i dette Aar. — Kgl. Bibl. Kbh.

En fort og mærkelig | Historie, | Om den flemme og forgiftige forrædere | Judas, | Hans Aftom, fødsel, og Levnet, og | hvad for Synder han haver bedrevet i | denne Verden, fra hans Opvegt indtil | han blef Christi Apostel. | [Samme Træsnit som Udg. 4 og 5.] | [Røsgen.] | Trykt i dette Aar. 8°. 8 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. med Tal. Teksten begynder bag paa Titelbl. Samme Side- og Liniefølge som Udg. 4 og 5.

I Bibliotheca Danica. I. 1877. Sp. 316 er Udg. 4—6 anført som udkommet »omtr. 1733«.

† 7. U. St. 1774.

En Udgave 1774 kendes kun fra Optrykket Aarhus 1908, se Udg. 12.

8. U. St. 1786. — Universitetsbibl. Kbh.

Historie | om den flemme og forgiftige | forrædere | Judas, | hans | Aftom, fødsel og Levnet, | og om de | Synder og Ondstaber, | han haver bedrevet i denne Verden [!], | fra | hans Opvegt indtil | han blef Christi Apostel. | [Vignet.] | [En Dobbeltstreg.] | 1786. 8°. 24 pagin. Sider. Teksten begynder bag paa

Titelbl. S. 23: **Eksempel, at Drømme ikke aldeles ere at foragte.** Teksten noget ændret i Sammenligning med de tidligere Udg.

9. København u. A. Mellem 1797 og 1808. — Kgl. Bibl. Kbh.

En ret mærkværdig | Historie | om | den onde Forræder | Judas, | hvori | hans Hertomst, Fødsel, hele Levnet, samt | meget grove Synder allerede fra Barn- | dommen af, indtil han blev Christi | Discipel, paa det omstændelige | ligste beskrives. | [Træsnit: Brystbillede af en Konge i en ottekantet Ramme.] | [En Streg.] | København. | Tilkøbs i store Helliggejststræde No. 150 og 51. 8°. 15 pagin. Sider. Paa sidste Side (S.16): Hvor denne Historie købes, faaes blandt flere og følgende: [Fortegnelse over 47 Folkebøger.] Teksten noget ændret i Sammenligning med de tidligere Udg. — Udgaven maa være trykt mellem 1797 og 1808 af Joh. Rud. Thiele. Denne købte nemlig i det førstnævnte Aar (ifølge C. Nyrop: Bidrag til den danske Boghandels Historie. II. 1870. S.69) Ejendommen Nr. 151 i St. Helliggejststræde til Udvidelse af sit Trykkeri, hvorimod hans Husnummer er 149 fra Aaret 1808 ifølge Københavns Vejviser.

10. Trykt i dette Aar. 1803? — Kgl. Bibl. Kbh.

Historie | om den flemme og forgiftige | Forrædere | Judas, | hans | Uftom, Fødsel og Levnet, | og om de | Synder og Ondstaber, | han haver bedrevet

i denne Verden, | fra | hans Opvæxt indtil han blev
 Christi Apostel. | [Vignet.] | [Dobbeltstreg.] | Trykt i
 dette Aar. 8°. 24 pagin. Sider. S. 23: Eksempel, at
 Drømme ikke aldeles ere at foragte. Samme Tekst-
 redaktion som Udg. 8. — Eksemplaret har Aarstal-
 let 1803 skrevet med Blyant paa Titelbladet.

11. København 1865. — Kgl. Bibl. Kbh.

Historie | om den slemme og forgiftige Forræder |
 Judas, | hans Afkom, Fødsel og Levnet, | og hvad
 for Synder han har bedrevet i denne | Verden fra
 hans Opvæxt indtil han blev | Christi Apostel. |
 [Træsnit: En Kopi af Træsnittet paa Udg. 4—6's Ti-
 telbl.] | København. | Jul. Strandbergs Forlag. |
 Saaes i Bog- og Papirhandelen, Holmensgade 18,
 Stuen | Trykt hos Ernst Lund. 8°. 8 pagin. Sider.
 Sandsynligvis er det denne Udgave, der anføres i
 J. Vahl: Dansk Bogfortegnelse 1859—68. Kbh. 1871
 S. 59 som udkommet 1865.

12. Aarhus 1908. — Kgl. Bibl. Kbh.

Historien | om den slemme | Forrædere Judas, |
 hans | Afkom, Fødsel og Levned | og hvad for Synder
 han haver bedrevet i | denne Verden | fra hans Opvæxt
 til han blev Christi Apostel. | [En Dobbeltstreg.] | Ud-
 givet i Aaret 1774. | [Mellem to vandrette Streger:]
 Eftertryk forbydes. [En Roset.] Pris 20 Øre. | Optrykt
 i Carl Holms Bogtrykkeri, Aarhus. | 1908. Titelen om-
 givet af en Ornamenteramme. Omslagstit.; egentligt
 Titelbl. mgl. 8°. 8 pagin. Sider.

PILATUS

1. København 1614.

I *Catalogus librorum Johannis Alberti Hesecker*. Hafn. 1709¹⁾ anføres S. 448 som Nr. 2361 blandt Oktaverne: *Bestrivelse om Pilati Levnet. Kiøbenh. 1614*. Ellers kendes denne Udg. ikke.

2. København 1663. — Kgl. Bibl. Kbh.

Optrykt i dette Bind S. 129—178.

Titelbl. faksimileret S. 129. 8°. 24 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A—C. Bl. C 8^v: *Ende paa Pilati Historie*.

3. København 1675. — Kgl. Bibl. Kbh.

*En | Kort Bestriffvelse | Om | Pilati Fødsel: | Her-
tomst / Iefnet oc Endeligt | Disligest om JEsu Chrsti
[!] U-styldige | Død oc Pijne: Oc om hans Opstan-
delse oc | Himmelfart: Oc meget meere som den-
ne | Historie indeholder. | [Samme Træsnit som
Udg. 2.] | [Røsgen.] | Prentet i Kiøbenhaffn / Mar
1675. 8°. 24 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A—C. Bl.
C 8^v: *Ende paa Pilati Historie*. Samme Side- og
Liniefølge som Udg. 2.*

4. København 1686. — Kgl. Bibl. Kbh.

*En | Kort Bestriffvelse | Om | Pilati Fødsel: | Her-
tomst / Iefnet oc Endeligt | Disligest om JEsu Chri-
sti U-styldige | Død oc Pijne [!]: Oc om hans Opstan-
delse oc | Himmelfart: Oc meget meere som denne*

¹⁾ Universitetsbibliotekets Eksemplar bærer fejlagtigt Titel-
bladet: *Catalogus librorum Chr. Reitzeri*. Hafn. 1713.

Historie indeholder. | [Samme Træsnit som Udg. 2 og 3.] | [Røssen.] | Prentet i Kiøbenhavns/ Aar 1686. 8°. 24 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A—C. Bl. C 8 v: Ende paa Pilati Historie. Samme Side- og Liniefølge som Udg. 2 og 3.

5. København 1697. — Universitetsbibl. Kbh.

En | Kort Beskrivelse | Om | Pilati Fødsel: | Herkomst / Levnet og Endeligt | Disligest om JESU Christi Ustyldige | Død og Pine: Og om hans Opstandelse og | Himmelfart: Og meere som denne | Historie indeholder. | [Samme Træsnit som Udg. 2—4.] | [Røssen.] | Prentet i Kiøbenhavns/ Aar 1697. 8°. 24 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A—C. Bl. C 8 v: Ende paa Pilati Historie. Samme Side- og Liniefølge som Udg. 2—4.

† 6. U. St. 1709.

I Fortegnelse paa Peder Stavangers Bøger. Kbh. [1757] anføres S. 216 som Nr. 1913 blandt Oktaverne: Beskrivelse om Pilati Fødsel, Levnet og Endeligt 1709. Ellers kendes denne Udg. ikke.

7. U. St. 1730. — Karen Brahes Bibliotek, Odense.

En Kort Beskrivelse | Om | Pilati Fødsel, | Herkomst, Levnet og Endeligt; | Disligest om | JESU Christi ustyldige Død | og Pine, om hans Opstandelse | og Himmelfart: | Og meere som denne Historie | indeholder. | [Træsnit: Et Møde mellem en Konge og en Dronning.] | [En Streg.] | Trykt Aar 1730. 8°. 40 pagin. Sider. Teksten begynder bag paa Titel-

bl. S. 40: Ende paa Pilati Historie. Teksten forkortet i Sammenligning med de tidligere Udg.

B. U. St. 1732. — Kgl. Bibl. Kbh.

En kort Beskrivelse | Om | Pilati Fødsel, | Herkomst, Levet og Endeligt. | Deslige om | Jesu Christi uskyldige Død | og Pine, om hans Opstandelse | og Himmelfart: | Og meere som denne Historie | indeholder. | [Samme Træsnit som Udg. 7.] | [En Streg.] | Trykt Aar 1732. 8°. 40 pagin. Sider. Teksten begynder bag paa Titelbl. S. 40: Ende paa Pilati Historie. Samme Side- og Liniefølge som Udg. 7.

9. Trykt i dette Aar. — Kgl. Bibl. Kbh.

En kort Beskrivelse | Om | Pilati Fødsel, | Herkomst, Levet og Endeligt. | Deslige om | Jesu Christi uskyldige Død | og Pine, om hans Opstandelse | se og Himmelfart: | Og meere som denne Historie indeholder. | [Samme Træsnit som Udg. 7 og 8.] | [En Streg.] | Trykt i dette Aar. 8°. 40 pagin. Sider. Teksten begynder bag paa Titelbl. S. 40: Ende paa Pilati Historie. Herunder samme Slutningsvignet som Udg. 7 og 8. Samme Side- og Liniefølge som Udg. 7 og 8.

10. Trykt i dette Aar. — Kgl. Bibl. Kbh.

En kort Beskrivelse | Om | Pilati Fødsel, | Herkomst, Levet og Endeligt. | Deslige om | Jesu Christi uskyldige Død | og Pine, om hans Opstandelse | se og Himmelfart: | Og meere som denne Hi-

storie indeholder. |[Samme Træsnit som Udg. 7—9.] |
 [En Streg.] | Trykt i dette Aar. 8°. 40 pagin. Sider.
 Teksten begynder bag paa Titelbl. S. 40: Ende paa
 Pilati Historie. Herunder Slutningsvignet: En
 Frugtkurv med en Papegøje. Samme Side- og Linie-
 følge som Udg. 7—9.

11—12. Trykt i dette Aar. — Kgl. Bibl. Kbh.

En kort Bestrivelse | Om | Pilati Fødsel, | Her-
 tomst, Levnet og Endeligt. | Desligest om | Jesu
 Christi ustyldige Død | og Pine, om hans Opstan-
 del- | se og Himmelfart: | Og meere som denne Hi-
 storie indeholder. | [Samme Træsnit som Udg.
 7—10.] | [En Streg.] | Trykt i dette Aar. 8°. 32 pagin.
 Sider. Teksten begynder bag paa Titelbl. S. 32: Ende
 paa Pilati Historie. Samme Tekstredaktion som
 Udg. 7—10. 2 Tryk med samme Side- og Liniefølge
 men med forskellig Frise over Tekstens Begyndelse
 og forskellig Slutningsvignet.

13. U. St. 1775. — Kgl. Bibl. Kbh.

En kort historisk | Bestrivelse | om | Pilati Her-
 tomst, | Fødsel, Levnet og Endeligt. | Desligeste om |
 Jesu Christi | ustyldige | Pine og Død, | om | hans
 Opstandelse og Himmelfart, | og meere, | som denne
 Historie indeholder. | [En Dobbeltstreg.] | 1775. 8°. 40
 pagin. Sider. S. 37—40: Gierrigheden. [En mo-
 ralsk Fortælling.] Samme Tekstredaktion som Udg.
 7—12.

† 14. U. St. 1785.

I Fortegnelse paa endeel Bøger som 17. Oct. bort-sælges hos Boghandler J. Chevalier. Kbh. 1785 an-føres S.23 som Nr.131 blandt Oktaverne: **Bestrivelse over Pilati Fødsel, 1785.** Ellers kendes denne Udg. ikke.

15. København 1788. — Kgl. Bibl. Kbh.

En kort Bestrivelse | over | Pilati Fødsel, | Her-tomst, | Levnet og Endeligt; | saavel som og: | Jesu Christi ustyldige Død og Pine, | om hans Opstan-delse og Himmel- | fart, og meere som denne Hi-storie indeholder. | [Vignet.] | [En Dobbeltstreg.] | København, 1788. | Trykt hos H. J. Graaes Efter-leverste, | boende i Knabroestræde No. 70. 8°. 32 pa-gin. Sider. Teksten begynder bag paa Titelbl. Sam-me Tekstredaktion som Udg. 7—13.

16. U. St. 1788. — Kgl. Bibl. Kbh.

En kort | historisk beskrivelse | om | Pilatus, | hans Aftom, | Fødsel, Levnet og Endeligt; | desligeste om | Jesu Christi | ustyldige Pine og Død, | om hans Op-standelse og Himmelfart, | med meere, | som denne Historie indeholder. | [Vignet.] | [En Dobbeltstreg.] | 1788. 8°. 40 pagin. Sider. Teksten begynder bag paa Titelbl. Samme Tekstredaktion som Udg. 7—13 og 15.

17. København u. A. Mellem 1797 og 1808. — Kgl. Bibl. Kbh.

Den romerske Statholder | Pilatus's | Fødsel, Hertomst, hele Levnet og | Endeligt. | [En Tanke-

streg.] | Tillige indeholder denne lille Historie de til- | forladeligste Efterretninger om Jesu ustyldige | Lidelse, Død, trøstfulde Opstandelse, | og sejer- rige Himmelfart. | [Træsnit: Jomfru Maria med Kristusbarnet og de tre Hyrder.] | En Streg.] | Kjøbenhavn. | Til Købs i store Helliggejststræde No. 150 og 51. 8°. 24 pagin. Sider. Teksten noget ændret i Sammenligning med de tidligere Udg. — Trykt hos J. R. Thiele efter 1797 og før 1808, se Motiveringen ved Judas Udg. 9.

18. Haderslev 1805. — Kgl. Bibl. Kbh.

En kort | historisk Beskrivelse | om | Pilatus, | hans Afkom, | Fødsel, Levnet og Endeligt; | deslige om | Jesu Christi | ustyldige Pine og Død, | om hans Opstandelse og Himmelfart, | med mere, | som denne Historie indeholder. | [Roset.] | [En Dobbeltstreg.] | Trykt i Haderslev 1805. 8°. 40 pagin. Sider. Samme Tekstredaktion som Udg. 7—13, 15 og 16.

19. København u. A. Mellem 1812 og 1823. — Kgl. Bibl. Kbh.

En kort Beskrivelse | over | Pilati Fødsel, | Herkomst, Levnet | og | Endeligt. | [Slutstreg.] | Kjøbenhavn. | Trykt i dette Aar. | Forlagt af Tribler, i Ulkegaden No. 107. 8°. 32 pagin. Sider. Teksten begynder bag paa Titelbl. Samme Tekstredaktion som Udg. 7—13, 15, 16 og 18. — Til Fastsættelse af Trykkaaret tjener, at Ulkegade No. 107 var Triblers (og

hans Enkes) Adresse i Aarene 1812—23 ifølge Københavns Vejviser.

20. Bergen 1855. — Kgl. Bibl. Kbh.

**En kort Beskrivelse | over | Pilati Fødsel, | Her-
komst, Levnet og Endeligt; | om | Jesu Christi ustyrlige Død og Pine, | Opstandelse og Himmelfart; |
og mere | som denne Historie indeholder. | [Slutstreg.] | Bergen. | Trykt hos Fr. D. Beyer. | [Tankestreg.] | 1855. 12°. 35 pagin. Sider. Samme Tekstredaktion som Udg. 7—13, 15, 16, 18 og 19.**

JERUSALEMS SKOMAGER

† 1. Helsingør 1607.

I P. J. Resenii bibliotheca. Hafn. 1685 anføres S. 320 som Nr. 30 blandt Kvarterne et Samlingsbind af mindre Skrifter, hvoraf Nr. 21 bærer Titelen: **Beskrivelse om Jerusalems Skomager oc en Jøde som var fød i Jerusalem ved Nafn Ahasvero, som Personligen skal hafve været tilstede da Christus blev forhæst/ oc skal løbe til Dommedag her i Verden/ Helsingør [!]** 1607. Ellers kendes denne Udg. ikke. Den maa sikkert være trykt af Bogtrykkeren Peder Huæn, som netop paa den Tid fra sit Bogtrykkeri i Helsingør udsendte Flyveblade og Folkebøger. Blandt andet er den i samme Samlingsbind hos Resen nævnte Beskrivelse om Forræderi imod Kongen aff Engeland Jacobum VI. Helsingør 1606 trykt hos ham ligesom ogsaa den nu kun i Afskrift bevarede Udgave af En Saare Lystig og schön Historie om dend schöne Magelona. Helsingør 1610.

2. København 1631. — Kgl. Bibl. Kbh.

Optrykt i dette Bind S. 181—191.

Titelbl. faksimileret S. 181. 4°. 4 upagin. Bl. inkl. Titelbl., sign. A. Tidligere optrykt med nogle Afviigelser i Kr. Nyrop: Fortids sagn og sange. II. Den evige Jøde. Kbh. 1907. S. 22—33.

I L. Neubaur: Die Sage vom ewigen Juden. Lpz. 1884 S. 124 nævnes en Udgave Kiöbenhaffn, Aar MDCXXI, der skulde findes paa Universitetsbib-

lioteket i København. Denne Oplysning gaar igen i Centralblatt für Bibliothekswesen. X. Lpz. 1893 S. 266 og i Kr. Nyrop: Den evige Jøde. Kbh. 1907 S. 22. Aarstallet 1621 ~~maa~~ imidlertid være en Fejl for 1631 og Udgaven altsaa identisk med Udg. 2; thi paa Universitetsbiblioteket haves ikke nogen Udgave 1621, men derimod et Eksempplar af den fra 1631, hvis Titel ogsaa stemmer med Neubaurs Angivelse.

3. U. St. 1695. — Kgl. Bibl. Kbh.

Sandfærdig | Beretning / | Om | En Jøde | Ved
Nafn Ahasverus / | Fød og baaren til Jerusalem / |
Som personlig skal have | været tilstæde ved Chri-
sti Kaars der | hand blef Kaarsfæst / og seet hvorle-
dis det gik til med hannem. Og endnu ved | Guds
Almægtighed skal være ved | Eifvet opholden. |
[Vignet.] | [Røsgen.] | Nu igien paa ny Prentet Aar
1695. 8°. 4 upagin. og usign. Bl. inkl. Titelbl. Teksten
begynder bag paa Titelbl.

4. U. St. 1705. — Karen Brahes Bibliotek, Odense.

Sandfærdig | Beretning / | Om | En Jøde | Ved
Nafn Ahasverus / | Fød og baaren til Jerusalem / |
Som Personlig skal have væ- | ret tilstæde ved Chri-
sti Kaars der | hand blef Kaarsfæst / og seet hvor-
ledis | det gik til med hannem. Og endnu ved | Guds
Almægtighed skal være ved | Eifvet opholden. | [Vig-
net.] | [Røsgen.] | Prentet Aar 1705. 8°. 4 upagin.

og usign. Bl. inkl. Titelbl. Teksten begynder bag paa Titelbl. Næsten overalt samme Side- og Liniefølge som Udg. 3.

† 5. U. St. 1729.

I Fortegnelse paa endeel Bøger Niels Simonsen Munchs Arvinger tilhørende. Kbh. 1787 anføres S. 377 som Nr. 2494 blandt Oktaverne: **Beretning om Jerusalems Skomager. 1729.** Ellers kendes denne Udgave ikke. Det er heller ikke udelukket, at der menes den flere Gange i det 18. Aarhundrede trykte Gadevise: **En Sandfærdig Beretning Om Jerusalems Skomager, Hasverus kaldet...**, hvorefter Aftryk og udførlig Omtale findes i Kr. Nyrop: **Den evige Jøde.** Kbh. 1907. S. 57—62.

6. Trykt i dette Aar. — Karen Brahes Bibliotek, Odense.

Sandfærdig | Beretning, | Om | En Jøde | Eller | Jerusalems Skomager | ved Navn Alhasverus, | fød og baaren til Jerusalem; | Som Personlig skal have været til stede ved Christi Kors, der | han blev Korsfæst, og seet hvorledes det | gik til med hannem, og endnu ved Guds | Almægtighed skal være ved Li- | vet opholden. | [Slyngornament.] | [En Streg.] | Trykt i dette Aar. 8°. 4 upagin. og usign. Bl. inkl. Titelbl. Teksten begynder bag paa Titelbl.

7. København u. A. Efter 1734. — Kgl. Bibl. Kbh. **Sandfærdig Efterretning, | Om een | Jøde, | (el-**

lersfaldet) | Jerusalems Stoemager, | Med Navn |
 Ahasverus, | Som foregiver, at han har været til-
 stæde hos | **CHRISTJ** Korsfæstelse og hidindtil
 ved | Guds Almagt er opholdet i Livet | Saa og
 Ponty Pilati | Tvende | **MISSIVER**, | Eller | Sende-
 Breve | til Keyser | Teberium og Neronem | Om **Chri-**
sti Død og Opstandelse. | Saa og Beretning om de
 Tolv | Jødiske Stammer | Hvad enhver Stamme i
 sær har gjort den H^{Erre} **Christo** | til Spot og for-
 haanelse, og hvad de derfor, endnu | og paa denne
 Dag, maa lide. | [En Streg.] | Kiøbenhavn, trykt hos
 Johan Christoph Groth. 8°. 12 upagin. Bl. inkl. Ti-
 telbl., sign. A—B. Bl. A 2^r Overskrift: Tilforlade-
 lig Efterretning, Om en Jøde fra Jerusalem
 Ahasverus faldet, som har seet vor H^{Erres} **Jesu**
Christi Korsfæstelse, og er endnu i Livet. Bl. A 8^r
 er blankt. Bl. A 8^v: Nubibus in altis crucifixum cer-
 nit **JESUM**, Asverus dignum clamitat ante cruce.
 Herunder et Træsnit, forestillende Ahasverus, og
 12 Verslinier. Bl. B 1^r: Pilati første Missive eller
 Sende-Brev til Keyseren. Bl. B 1^v: Pilati anden
 Missive. Bl. B 2^r 1. Rubens Stamme ., [hvorefter
 følger de 11 andre Israels Stammer]. Teksten no-
 get ændret i Sammenligning med de tidligere Udg.
 og er Bl. A 7^{r—v} forsynet med en Tilføjelse dateret
 Reval den 11. Martii 1734.

**TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKJÆR)
PAPIRET LEVERET AF DE FORENEDE PAPIRFABRIKKER
REPRODUKTIONERNE UDFØRTE I F. HENDRIKSENS
REPRODUKTIONSATELIER**

●
OPLAG: 425 EXEMPLARER

●
FØRSTE BIND FÆRDIGTRYKT D. 4. DECEMBER 1915

RETURN TO **CIRCULATION DEPARTMENT**
202 Main Library

4470

LOAN PERIOD 1 HOME USE	2	3
4	5	6

ALL BOOKS MAY BE RECALLED AFTER 7 DAYS

RENEWALS AND RECHARGES MAY BE MADE 4 DAYS PRIOR TO DUE DATE.
LOAN PERIODS ARE 1-MONTH, 3-MONTHS, AND 1-YEAR.
RENEWALS. CALL (415) 642-3405

DUE AS STAMPED BELOW

INTERLIBRARY LOAN

NOV 07 1990

UNIV. OF CALIF. BERK.

UNIVERSITY OF CALIFORNIA, BERKELEY

FORM NO. DD6, 60m, 1/83

BERKELEY, CA 94720

M518917

~~Jacobsen, Jens Peter~~
Danske folkebøger

845

J17

a

v.1

M518917

~~845~~
~~J17~~
~~a~~
~~v.1~~

